

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 1102

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 77

Видається з 1966 року

Харків
2014

Вісник містить статті з актуальних проблем дискурсології, семантики і прагматики германських мов, лінгвостилістики і лексикології. Розглянуті питання перекладознавства та соціолінгвістики на базі германських та слов'янських мов. У статтях цього вісника висвітлено новітні розробки харківських, українських та словенських лінгвістів з романо-германської філології, що відповідають новітній функціональній парадигмі лінгвістичних студій і виконані на новітньому матеріалі у сфері інтернет-комунікації включно.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів бакалаврату і магістрантів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 4 від 28 квітня 2014 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)

В.І. Goverдовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)

Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)

П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)

Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)

Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)

А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)

О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)

В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)

Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2014

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

Л.Р. Безугла ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАГМАТИКИ, СТИЛІСТИКИ ТА ПРАГМАСТИЛІСТИКИ	6
Л.В. Солощук СЕМІОТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	11
Ю.В. Андрійченко ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО СЕКСИЗМУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ	19
О.Л. Балацька ІМПЛІЦИТНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ У КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕННЯХ В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ СТАТТІ	24
О.А. Берегова ІТЕРАТИВНІ ПОВТОРИ У КОДУВАННІ РЕФЕРЕНТА	29
Н.В. Говоруха ПРОПОЗИЦИОНАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ ИМПЛИКАТУР СУБСТАНТИВНЫХ ТАВТОЛОГИЧЕСКИХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ	35
Е.А. Калинюк КИНОСЦЕНАРИЙ ЭКРАНИЗАЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТ КОММУНИКАТИВНОЙ ПАРАДИГМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ (к постановке проблемы)	42
С.И. Криворучко СИСТЕМА РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ТЕРМИНАХ ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ	50
О.В. Кудярова НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ТЕМАТИЧЕСКОГО ВАРЬИРОВАНИЯ В МЕДИЦИНСКОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ КООПЕРАТИВНОМ ДИСКУРСЕ	58
Ю.В. Матюхіна <i>SMALL TALK</i> ЯК РІЗНОВИД АНГЛІЙСЬКОЇ ФАТИЧНОЇ МЕТАКОМУНІКАЦІЇ: АСПЕКТ ДІАХРОНІЇ	65
І.І. Морозова ДИСКУРС(И) БРИТАНСЬКОЇ ЖІНКИ (на матеріалі драматургії ХІХ ст.)	71
С.В. Шепітько НАУКОВИЙ VIA АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС: ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ	76

Н.А. Ясинецька НОВІ АНГЛІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЕПІТЕТОМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ	81
В.О. Головань ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ МОДЕРАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ В ДИСКУРСІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ	88
Д.О. Гулієва КОМУНІКАТИВНІ НАМІРИ ДИСКУРСИВНОЇ СТРАТЕГІЇ СХВАЛЕННЯ (на матеріалі англомовного кінодискурсу)	94
В.Н. Хорошилова ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЗАВДАННЯ ОБРАЗИ ЯК ПІДТИПУ НЕВВІЧЛИВОСТІ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ	100
О.В. Шпак РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ «КОНТАКТ» В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	107
Т.С. Юшина СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕСУППОЗИЦИОННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ РАЗГОВОРНОМ ДИСКУРСЕ	113
В.І. Юшкевич ЛІНІЙНА ПОЛІТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ АНГЛОМОВНОГО ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ	119
ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ	
В.А. Самохина РЕАЛИЗАЦИЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ «КОНТАКТ» В ЮМОРІСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	125
О.К. Лобова КАТЕГОРИЯ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ В КОМИЧЕСКОМ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ	133
Ю.С. Полєєва ПАУЗАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ І ЇЇ ВПЛИВ НА КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ЛЕКЦІЇ	138
Л.І. Тараненко СМИСЛОМІСТКИ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ МІФУ	145
А.С. Трофимова, Л.Г. Данцевич, Л.Н. Шапа АНАЛИЗ ИНТЕГРИРУЮЩИХ И ДИФФЕРЕНЦИРУЮЩИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЖАНРОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ИНСТРУКЦИЙ И ФОРМУЛ ИЗОБРЕТЕНИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЕДИНОГО ПОДСТИЛЯ	155

I.M. Воробйова	
ТЕМАТИЧНИЙ РЕПЕРТУАР ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ	160
Т.Л. Полякова	
ЖАНР ТВИТТИНГ В СФЕРЕ ПОЛІТИЧЕСКОЙ ІНТЕРНЕТ-КОММУНІКАЦІИ: ОСНОВНЫЕ КОММУНІКАТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ	166
Л.М. Рябих	
ПРИНЦИПИ ТА ПРОЦЕДУРИ ДОБОРУ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ЛЕКЦІЇ	172
СОЦІОЛІНГВІСТИКА ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	
I.S. Shevchenko	
BILINGUALISM AND LINGUISTIC IDEOLOGY IN THE UNITED STATES	178
М. Куса	
ІСТОРИЯ ПЕРЕВОДА В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ. КАКИМ ОБРАЗОМ РЕЦЕПЦІЯ ІНОСТРАННОЇ ЛІТЕРАТУРЫ СОЗДАЕТ / ДОПОЛНЯЕТ ПРИНИМАЮЩУЮ КУЛЬТУРУ?	185
Т.Г. Лукьянова	
СТИЛИСТИЧЕСКИ СНИЖЕННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОЯЗЫЧНОМ КИНО И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ПЕРЕВОДА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК	192
Н.М. Рудницька	
ЗАБОРОНЕНІ ТЕМИ РАДЯНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ	198
О.А. Ясинецька	
ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ СТИЛІСТИЧНИХ ЯВИЩ У ПРИЙОМІ ПОРІВНЯННЯ (на матеріалі кіноповісті О. Довженка “Зачарована Десна” та її англійського перекладу А. Біленка)	204
О.А. Кальниченко, З.В. Зарубіна	
КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ АНДРЕ ЛЕФЕВРА ТА ЇЇ ТЕРМІНОЛОГІЯ	210

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 81'2 (075.8)

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАГМАТИКИ, СТИЛІСТИКИ ТА ПРАГМАСТИЛІСТИКИ

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харків)

У статті обґрунтовується різниця між стилістикою, прагматикою та прагмастилістикою, яка полягає в різних методологічних принципах цих дисциплін: стилістика є лінгвоцентричною, а прагматику із прагмастилістикою об'єднує принцип антропоцентризму. Прагмастилістика вивчає стилістичні засоби мови й стилі мовлення, але не з лінгвоцентричних позицій, як стилістика, а з антропоцентричних – беручи за основу суб'єкта мовлення, що використовує стилістичні засоби в дискурсах різного стильового забарвлення.

Ключові слова: антропоцентризм, дискурс, лінгвопрагматика, лінгвоцентризм, прагмастилістика, стилістика.

Безуглая Л.Р. К вопросу о разграничении прагматики, стилистики и прагмастилистики. В статье обосновывается разница между стилистикой, прагматикой и прагмастилистикой, которая состоит в разных методологических принципах этих дисциплин: стилистика является лингвоцентрической, а прагматику с прагмастилистикой объединяет принцип антропоцентризма. Прагмастилистика изучает стилистические средства языка и стили речи, но не с лингвоцентрических позиций, как стилистика, а с антропоцентрических – ставя во главу угла субъекта речи, использующего стилистические средства в дискурсах различной стилиевой окраски.

Ключевые слова: антропоцентризм, дискурс, лингвопрагматика, лингвоцентризм, прагмастилистика, стилистика.

Bezugla L.R. On the differentiation of pragmatics, stylistics and pragmastylistics. This article justifies the distinction between stylistics, pragmatics and pragmastylistics which consists in different methodological principles of these disciplines: stylistics is linguocentric, whereas pragmatics and pragmastylistics share the principle of anthropocentrism. Pragmastylistics studies stylistic features of language and speech, not from the linguocentric perspective, as stylistics does, but from the anthropocentric one. It focuses on the subject of speech who uses stylistic tools in discourses of different stylistics shades.

Key words: anthropocentrism, discourse, linguistic pragmatics, linguocentrism, pragmastylistics, stylistics.

Однією з відмітних особливостей сучасної науки постають інтеграційні процеси – взаємовплив і взаємопроникнення наукових дисциплін. Показовий приклад таких процесів у лінгвістиці – лінгвопрагматика, яка знаменувала своїм становленням поворот до антропоцентричної парадигми. З одного боку, прагматика збагачується залученням нових для неї дослідницьких предметів і мето-

дик – розвиваються соціо-, контрастивна, історична, когнітивна прагматика тощо. З іншого боку, вона дає новий кут зору на об'єкти вивчення суміжних лінгвістичних дисциплін – стверджується прагматичний підхід у лексикології, фонетиці, синтаксисі, стилістиці й т.д.

В ряду дисциплін, що збагачуються прагматичним підходом, особливе місце займає стилістика.

На відміну від багатьох із них, стилістика демонструє близькість до прагматики в плані функціонування, застосування, вживання мови. Охоплюючи багато проблем, що мають довгу історію вивчення в межах стилістики, прагматика із самого початку свого розвитку демонструє з нею широкі ділянки перетину дослідницьких інтересів [2, с. 390]. Тому в період бурхливого розвитку прагматики в радянській лінгвістиці – у 80-ті роки 20-го століття, намітився процес інтеграції стилістики й прагматики та формування прагмастилістики [1; 12 та ін.].

Однак, така близькість криє в собі небезпеку змішення, ототожнення лінгвопрагматики зі стилістикою, що, на жаль, усе частіше має місце в сучасних кандидатських дослідженнях. Зокрема, спостерігаємо непослідовність методології, термінологічний різнобій, синонімічне вживання стилістичних і прагматичних термінів (наприклад, «прагматична функція» і «стратегія» в роботі [6]).

Ціль статті – обґрунтування різниці між стилістикою, прагматикою та прагмастилістикою, яка полягає в різних методологічних принципах цих дисциплін: стилістика є текстоцентричною, а прагматику із прагмастилістикою об'єднує принцип антропоцентризму.

У сучасній науці про мову паралельно існують два провідних методологічних принципи – антропоцентричний і лінгвоцентричний (також: суб'єктоцентризм / експерієнціоналізм vs. об'єктоцентризм [10, с. 173; 19, с. 90] або суб'єктоцентризм vs. текстоцентризм [16]).

З позицій лінгвоцентричного підходу, що є історично первинним, мова вивчається як даність, яка є зафіксованою в текстах, академічних граматиках і словниках. У центрі уваги дослідника – мовні одиниці різних рівнів у відокремленні від суб'єкта мовлення. Парадні приклади лінгвоцентричного підходу дає системно-структурне мовознавство. Ф. де Соссюр, оголосивши лінгвістику мовлення (*la linguistique de la parole*) другорядною, підпорядкованою лінгвістиці мови (*la linguistique de la langue*) [14, с. 56], на довгі роки зумовив панування лінгвоцентризму в мовознавстві.

Заслуга повороту лінгвістики до антропоцентричної методології належить лінгвопрагматиці (прагмалінгвістиці, прагматиці мови), яка поставила в центр дослідницького інтересу суб'єкта мовлення, мовця – комуніканта, що використовує мову для досягнення різних комунікативних цілей у мовленні, в мовленнєвій діяльності, в дискурсі. За словами І.П. Сусова, «прагматика висунула на передній план не абстрактну систему, а живу людину, яка діє в конкретних умовах» [13, с. 10] (тут і далі – переклад мій, Л.Б.). Саме на створення антропоцентричної теорії на противагу логічному позитивізму претендував Дж. Л. Остін у циклі лекцій, які було опубліковано під назвою “How to do things with words” [17]. Проте, на початку свого існування лінгвопрагматика все ж таки залишилась на об'єктивістських позиціях, оскільки лінгвісти, які впровадили філософське за своїми коренями вчення в розвідки мови, далеко не відійшли від системно-структурної парадигми, за інерцією зосередившись на дослідженні іллокутивної інтерпретації речень / висловлень. Поступово в лінгвопрагматиці намітилось два дослідницьких вектора, дві іпостасі – комунікативна, об'єктоцентрична й когнітивна, суб'єктоцентрична [14].

Лінгвопрагматика розвивається в бік укріплення й розширення принципу антропоцентризму. Три етапи її розвитку – комунікативний, когнітивний і дискурсивний – є відбитком динаміки принципу антропоцентризму.

На першому (комунікативному) етапі (70–80 рр. ХХ ст.) антропоцентричний принцип у прагматиці передбачає зосередження на мовленнєвих діях одного комуніканта.

Другий (когнітивний) етап (80–90 рр. ХХ ст.) характеризується зверненням до ментальних станів комуніканта з метою з'ясування зв'язку «мова – мислення – мовлення», з одного боку, й залученням міждисциплінарних зв'язків, з іншого.

На третьому (дискурсивному) етапі (ХХІ ст.) антропоцентричний принцип розширюється на когнітивну й мовленнєву взаємодію комунікантів і їхніх груп у дискурсах різних видів, що знаменує про-

відну роль лінгвопрагматики в становленні лінгво-дискурсології.

Антропоцентризм і функціоналізм сформували наукові передумови для методологічно нової когнітивно-комунікативної мовознавчої парадигми. Слід підкреслити, що антропоцентризм не дорівнюється до функціоналізму: останній стосується граматики [13, с. 36] і передбачає вивчення одиниць мовної системи під кутом зору їхніх функцій у мовленні. Функціоналізм є відгалуженням лінгвоцентризму, проміжною ланкою між лінгвоцентризмом і антропоцентризмом. У цьому зв'язку можна стверджувати, що перші лінгвопрагматичні концепції радянської лінгвістики залишалися в полоні функціоналізму: пор. визначення прагматики Л.А. Кисильової: «Прагматика як мовознавча наука має вивчати людську мову в її прагматичній функції (функції впливу, інтеракції)» [8, с. 98].

На відміну від функціоналізму, антропоцентризм розуміється суто в прагматичному ключі: «Абстрактний, ідеальний мовець мав уступити своє місце конкретному, реальному Мовцю, який здійснює свою діяльність спілкування кожний раз у новій обстановці, в новому комунікативно-прагматичному просторі. Прагматика бере на озброєння не просто принцип Антропоцентризму, а принцип Егоцентризму» [13, с. 37].

Антропоцентрична методологія прагматики визначає її дослідницькі методи, антропоцентричні по суті, тобто такі, що в своїх прийомах і методах виходять від суб'єкта мовлення, – контекстуальний, мовленнєвоактовий, експлікації імплікатур, інтенціональний, концептуальний, фреймовий, дискурсивно-стратегічний тощо.

Класичним дослідницьким об'єктом лінгвопрагматики є не мовні одиниці, а мовленнєві – мовленнєва діяльність комуніканта, яка вивчається на предмет:

- інтенцій мовця та їх відображення у висловленнях;
- мовленнєвих дій (актів) і їх вербалізації в дискурсах різних видів на певній мові;
- імпліцитних смислів висловлень, що є проявом взаємодії інтенціонального й інтер-

акціонального аспектів дискурсу;

- стратегій і тактик комунікантів у дискурсі та їх реалізації за допомогою різнорівневих вербальних і невербальних засобів.

Звичайно, об'єктом конкретного сучасного прагматичного дослідження може бути і мовна одиниця (слово, речення, текст тощо), і мовленнєва (мовленнєвий акт, стратегія тощо) (пор. вектори дослідження «від мовних одиниць до їх функцій» та «від мовленнєвих функцій до мовних одиниць, що їх виконують» у функціоналізмі [4]). Але предмет прагматичних розвідок має залишатися прагматичним, мовленнєвим, дискурсивним – таким, що виходить від мовця.

Прагматичний підхід не тільки не виключає мову з поля зору дослідника, але й дозволяє вивчити його синкретичні прояви в так званих «екзотичних ситуаціях мовлення» – натяки, недомовки, містифікації, розіграші тощо [3, с. 189], які залишаються недосяжними для дослідника, що знаходиться в межах лінгвоцентричного підходу. Проте, без взаємодії із системно-структурним підходом неможливо отримати валідні результати в аналізі мовлення, тому «цілком допустимо говорити про відношення взаємодоповненості між вивченням того, як побудована людська мова, і вивченням того, як вона працює, виконуючи завдання, які покладаються на неї людьми в актах їхньої діяльності» [13, с. 37]. Наукові парадигми не виключають одна одну, а доповнюють і збагачують: попередня парадигма виступає ґрунтом для наступної – пор. метафору листкового пирога І.П. Сусова [14].

Стилістика ж є лінгвоцентричною. Її об'єкт становлять мовні одиниці всіх рівнів, що дозволяє розглядати стилістичні аспекти фонетики, графіки, словотвору, лексикології, синтаксису, тексту [5, с. 3]. Методи стилістичного аналізу залежать від системно-мовного рівня розглядуваних одиниць – фоностилістичний, синтактико-стилістичний, лексико-стилістичний, текстово-стилістичний тощо.

І.Р. Гальперін підкреслює, що «лінгвістична стилістика не має об'єкта вивчення відмінного від граматики; її об'єкт – ті ж самі факти мови. Але вона має свій дослідницький предмет. Цей пред-

мет <...> – стилістичні засоби мови й стилі мовлення» [5, с. 4]. Предметна область стилістики включає:

- використання виразних і образних засобів мови, які виконують естетичну функцію;
- мовні засоби формування й історію розвитку функціональних стилів;
- функції стилістичних прийомів у різних стилях мовлення;
- індивідуально-художній стиль письменника.

Націленість на використання мови об'єднує стилістику з прагматикою. Однак, у стилістиці йдеться про інший дослідницький ракурс – про лінгвоцентричний. На лінгвоцентричність стилістики І. Р. Гальперін вказує, обґрунтовуючи релевантність використання не просто засобів мови, а системи стилістичних засобів мови: «Не будь-яке стилістичне використання окремих мовних фактів є предметом лінгвістичної стилістики. <...> Відокремитися як стилістичний прийом використання фактів мови може лише тоді, коли стилістичні функції цього засобу визначились з достатньою ясністю та повнотою, коли вони типізувались у своєму використанні» [5, с. 4]. Інакше кажучи, стилістика досліджує системне використання мовних засобів у якості виразників тієї чи іншої функції, тобто стосується системно-структурної парадигми та її функціонального відгалуження.

Таким чином, стилістика концентрується на мовних засобах, а лінгвопрагматика – на суб'єкті мовлення – людині, яка ці засоби використовує в мовленні.

Що стосується прагмастилістики, то на сьогодні існує, принаймні, три тлумачення її предметної області:

- «Прагмалінгвістичне дослідження зосереджене на розробці засобів виявлення найсуттєвіших для мовленнєвого спілкування мовних явищ і цілеспрямованого виведення їх на передній план з тією метою, щоб читач подібного тексту (створеного в прагмалінгвістичному регістрі), зміг загострити увагу саме й переважно на цьому мовному явищі» [7, с. 171].

- «Прагмастилістика <...> вивчає закономірності мовленнєвого впливу на адресата в певних ситуаціях спілкування, питання визначення істинних намірів мовця (підтекст) і способів досягнення очікуваного (перлокутивного) ефекта. <...> Таким чином, прагмастилістика досліджує стилістику прямих і індириктних мовленнєвих актів» [9, с. 34].
- Прагмастилістика вивчає жанри мовлення, які створюють ту предметну область, в якій стилістика й прагматика максимально зближуються [11; 13, с. 46; 18].

Перший погляд демонструє лінгвоцентричну методологію – у центрі уваги цих концепцій знаходяться мовні явища, суттєві для мовленнєвого спілкування, текст, створений у прагмалінгвістичному регістрі. А от два інші погляди є антропоцентричними – вони акцентують мовця, його мовлення у розмаїтті жанрів і створюваних інтендованих мовцем смислів – експліцитних і імпліцитних, які виражаються мовцем за допомогою стилістичних засобів.

Антропоцентризм доцільно покласти в основу розгалуження стилістики й прагмастилістики. Залишаючись, за своєю суттю, стилістикою, прагмастилістика має ті ж самі об'єкт і предмети дослідження, що й стилістика. Різниця стилістики й прагмастилістики стосується методологічного принципу дослідження: в стилістиці це лінгвоцентричний принцип, у прагмастилістиці – антропоцентричний. Напрямок дослідження змінюється на прямо протилежний: стилістика вивчає стилістичні засоби, які застосовує людина, а прагмастилістика – інтенції, стратегії й тактики людини, що застосовує стилістичні засоби. Відповідно, прагмастилістика поєднує методи стилістики й прагматики.

Змінивши дослідницький вектор з лінгвоцентризму на антропоцентризм, можна конкретизувати предметну область стилістики для її прагматичної галузі:

- вплив інтенцій, стратегій і тактик мовця / автора тексту на вибір ним виразних і образних засобів мови;

- роль авторських інтенцій, стратегій і тактик у формуванні і розвитку функціональних стилів;
- взаємодія інтенції, стратегії та тактики мовця й стилю його мовлення;
- авторські інтенції, стратегії та тактики як основа формування індивідуально-художнього стилю письменника.

Центральними поняттями прагмастилістики постають інтенції, стратегії та тактики автора висловлення/тексту, який використовує ті чи інші стилістичні прийоми. Прагмастилістика покликана розглядати стиль, стилістичні засоби й прийоми крізь призму авторської позиції. Тому називати прагмастилістичними можна тільки ті дослідження, які не концентруються на стилістичних засобах як таких (це прерогатива чистої стилістики), а намагаються відповісти на питання, чому автор обрав саме ці засоби. Крім того, прагмалінгвіста цікавлять питання, яким чином інтенції та стратегії автора формують стиль дискурсу, жанр мовлення й авторський ідеостиль.

Сумуючи викладені думки, слід зазначити, що в річищі інтеграційних процесів сучасної науки стилістика тісно взаємодіє з лінгвопрагматикою, що знаходить прояв у розвитку прагмастилістики – дисципліни, що вивчає стилістичні засоби мови й стилі мовлення, але не з лінгвоцентричних позицій, як стилістика, а з антропоцентричних – беручи за основу суб'єкта мовлення, що використовує стилістичні засоби в дискурсах різного стильового забарвлення.

Вивчення взаємодії дискурсу й стилю уявляється перспективним напрямком лінгвістичних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова / Э.С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, 1988. – 126 с.
 2. Арутюнова Н.Д. Прагматика / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь ; [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 389–390.
 3. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова ; [изд. 4-е, стереотип.]. – М. : Эдиториал УРСС, 2005. – 384 с.
 4. Бондар-

ко А.В. Функциональная грамматика / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, Ленингр. отд., 1984. – 133 с.
 5. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1958. – 460 с.
 6. Гончарук О.М. Англомовна прозова байка: прагмастилістичний і лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Гончарук. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2012. – 20 с.
 7. Григорьян И.Т. Лингвопоэтика: Ритм и просодия художественного текста в прагмастилистическом освещении / И.Т. Григорьян // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей ; [отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов]. – М. : МАКС Пресс, 2004. – Вып. 28. – С. 168–182.
 8. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия / Л.А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с.
 9. Кожина М.Н. Стилистика русского языка / М.Н. Кожина, Л.Р. Дускаева, В.А. Салимовский. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 464 с.
 10. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф ; пер. с англ. И.Б. Шатуновского. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
 11. Лузина Л.Г. Проблемы стилистики в прагмастилистической интерпретации / Л.Г. Лузина // Прагматика и семантика. – М., 1991. – С. 67–81.
 12. Магидова И.М. Теория и практика прагмалингвистического регистра английской речи : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук / И.М. Магидова. – М. : МГУ, 1989. – 34 с.
 13. Салимовский В.А. Жанры речи в функционально-стилистикаческом освещении (научный академический текст) / В.А. Салимовский. – Пермь : Изд-во Перм. гос. ун-та, 2002. – 236 с.
 14. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр // Труды по языкознанию ; пер. с фр. яз. под ред. А.А. Холодовича. – М. : Прогресс, 1977. – С. 31–274.
 15. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
 16. Сусов И.П. Субъектоцентрическая модель речевого акта / И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. – 2009. – Т. 2, № 168. – С. 284–287.
 17. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin. – Cambridge/Mass. : Harvard Univ. Press, 1962. – 166 p.
 18. Sandig B. Namen, Stil(e), Textsorten / B. Sandig // Namenforschung: Ein internationales Handbuch zur Onomastik. – Berlin, New York, 1995. – S. 541–551.
 19. Vanparrys J. Categories and Complements of Illocutionary Verbs in a Cognitive Perspective / J. Vanparrys. – Fr./M. : Lang, 1996. – 249 S.

УДК 821.111'22

СЕМІОТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харків)

У статті розглядаються особливості впливу позавербальних семіотично значущих компонентів на забезпечення ефективності спілкування. Описуються особливості організації англomовного діалогічного дискурсу з урахуванням участі надвербальних компонентів комунікації.

Ключові слова: англomовний діалогічний дискурс, надвербальні компоненти комунікації, семіотична значущість.

Солощук Л.В. Семіотика комунікативного взаємодія в англomовному діалогічному дискурсі. В статті розглядаються особливості впливу надвербальних семіотично значущих компонентів на забезпечення ефективності спілкування. Описуються особливості організації англomовного діалогічного дискурсу з урахуванням участі надвербальних компонентів комунікації.

Ключевые слова: англomовный диалогический дискурс, надвербальные компоненты коммуникации, семиотическая значимость.

Soloshchuk L.V. Semiotics of Communicative Interaction in the English Dialogical Discourse. The peculiarities of the influence of extraverbal semiotically meaningful components on providing effective communication is investigated in the article. The organisation of the English dialogical discourse with the accent on extraverbal communicative components is described.

Keywords: English dialogical discourse, extraverbal communicative components, semiotic meaning.

Сучасне суспільство стає дедалі більш залежним від комунікації – важливого чинника сьогоденного суспільного, професійного, родинного життя. 70 відсотків свого часу людина витрачає саме на комунікацію [4, с. 5–7]. Без ефективного ведення комунікації припинилось би чимало процесів соціально-виробничої та соціально-побутової сфер життя. “Час, коли одна людина могла бути повністю самодостатньою, давно минув. Наше існування залежить від інших людей. Ми повинні спілкуватися з ними, щоб вижити. Саме комунікативні відносини, що виникають у нас протягом життя, є тим процесом, завдяки якому ми стаємо такими людьми, як ми є” [11]. Комунікація співвідноситься з багатьма феноменами: це процес, за допомогою якого як індивіди, так і соціальні інститути обмінюються інформацією; це назва щоденної діяльності людини, завдяки якій вона конструює, а іноді й руйнує, свої родинні, професійні та публічні стосунки; це доступний засіб вирішення проблем, які виника-

ють у суспільстві, де люди вимушені жити та працювати разом з іншими людьми [18, с. 725]. Для цього сучасна людина повинна випрацювати та дотримуватися механізмів згоди, консенсуса, переконання. Комунікативні аспекти та виміри людської діяльності чисельні та багатогранні. Людська комунікація не обмежена використанням тільки мови. Кожна культура має свої неповторні ресурси, які її носії повинні тільки побачити та почати експлуатувати [3, с. 222] Тому актуальність нашого дослідження обумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення функціонування мовних одиниць у взаємодії з різними кодовими системами у комунікативному процесі, метою якого є адекватна і ефективна передача інформації, сприймання, оцінювання та розуміння комунікантів.

Людина творить комунікативний процес із залученням різних семіотичних систем, які корелюють з мовною системою. Людині притаманне

бажання постійного розвитку, виходу на нові обрії можливостей вираження смислів у комунікативній діяльності, адже спілкування не є обміном лише вербальним матеріалом. Воно є щільно насиченим невербальними комунікативними компонентами, до яких ми відносимо кінесичні, проксемічні, просодичні та надвербальні комунікативні компоненти [5], в яких відображається етнічне та культурне розмаїття людських спільнот.

Перші три типи невербальних компонентів, тобто кінесичні, проксемічні та просодичні компоненти, створюються мовцем в результаті фізичної (а саме жестово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації та використовуються поряд із вербальними засобами через набуття комунікативно значущого характеру в процесі спілкування. Тобто, вони мають функціонально-динамічний характер. Об'єктом цього дослідження є надвербальні комунікативні компоненти [5], до яких відносимо зовнішній вигляд, одяг, взуття, коштовності тощо, адже характеризуючи людські чинники у комунікативному процесі, поряд із мовленнєвою компетенцією, національною належністю, соціально-культурним статусом, біологічно-фізіологічними характеристиками, психологічним типом, психологічним становищем, ступенем знайомства, звичками, багато вчених [2] підкреслює значущість ситуативних компонентів, здебільшого статичного характеру, які мають потенційну можливість впливати на комунікативний процес та регулювати його. Тому предметом дослідження є особливості функціонування надвербальних компонентів комунікації в англійському діалогічному дискурсі як елементів інформативного характеру, які беруться до уваги співрозмовниками при плануванні стратегій і тактик комунікативної поведінки та впливають на вибір адекватних ситуації мовленнєвих засобів. Ці предмети оточують комунікантів, перебувають у їхньому полі зору. Вони мають менший ступінь означеності порівняно з кінесичними, просодичними та проксемічними компонентами. Традиційно вважалося, що вони не завжди сприймалися як особливий знаковий світ. Зараз, коли відбувається постійний пошук ефективних засобів

впливу на співрозмовника задля досягнення певної цілі комунікації, в умовах постійної нестачі часу, коли виграє той, хто у змозі найбільш сконцентровано, чітко та швидше за інших здійснити певний вплив, до уваги беруться усі знакові системи. Актуальність дослідження надвербальних компонентів комунікації посилюється завдяки практичній значущості їх використання у комунікативній активності людини, яка вимагає дотримання певної культури поведінки, в основі якої знаходиться панівна в суспільстві мораль, що визначає етикетні норми та вимоги у сфері комунікації. Культура мовлення в будь-якому виді спілкування вимагає дотримання правил вербального етикету, зв'язаного з формами і манерами мовлення, словниковим запасом, тобто зі всіма стилями мови, прийнятими в спілкуванні людей. Разом зі словесними засобами на культуру спілкування впливають надвербальні компоненти комунікації. Тому метою дослідження вважаємо встановлення особливостей взаємодії вербальних та надвербальних компонентів комунікації. Досліджується ступінь значущості таких компонентів, яка у різних комунікативних ситуаціях варіюється, але їх усі можна трактувати як комунікативно значущі ознаки. Матеріалом дослідження є діалогічні дискурсивні фрагменти з англійських прозових творів та кіносценаріїв, які містять опис надвербальних компонентів комунікації.

Вибір відповідних ситуацій спілкування надвербальних компонентів залежить від соціального статусу мовців, мети спілкування і базується на стереотипних уявленнях про норму у використанні надвербальних компонентів комунікації. Ще Сомерсет Моєм відзначав, що «добре вдягнута людина – це та, на одяг якої не звертають уваги». П'єр Карден вважає, що «добре вдягнута людина – це та людина, яка враховує як свої інтереси, так і інтереси оточуючих», коли невідповідний ситуації одяг викликає більшу нязковість співрозмовника, ніж того, хто дозволив собі вийти за межі норм відповідної комунікативної ситуації. Це може викликати роздратування співрозмовника, і як слідство, негативні наслідки для комунікативного партнера:

Ann's husky voice told Liz to come in. Liz gave a quick smile to Ann, and blinked slowly at Lowell Coffey II. The young attorney stood when she entered; as always, he was fondling something rich – one of his diamond cuff links... He was always touching something that cost his family more than his yearly salary – Armani tie, gold Flagge fountain pen, Rolex wristwatch. She wasn't sure whether it was giving him pleasure, calling attention to how big his wallet was, or some of both, but it was transparent and annoying (Clancy).

Ліз дуже стримано ставиться до свого колеги Коффі Ловелла, її дратує його постійне бажання підкреслити свій фінансовий статок. Подальше спілкування з ним Ліз вибудовує як стримане, вона не схильна до кооперативності, що ускладнює їхні ділові стосунки.

Надавання переваги тому чи іншому типу одягу стало досить плідним полем досліджень психологів та соціологів [1; 7; 8; 9; 10; 12; 14; 15 тощо]. Марк Л. Непп та Джудіт А. Холл вважають [11, с. 214], що зовнішній вигляд, одяг людини впливають на її привабливість як комунікативного партнера для інших. Вони здатні вказувати на те, чи може людина бути впливовою. Вони відіграють велику роль у виборі майбутнього супутника життя. Вони навіть дають змогу визначити, чим людина займається:

Forrest looks down at the nurse's shoes: Momma always says there's an awful lot you could tell about a person by their shoes. Where they're going. Where they've been (Forrest Gump-script).

Розглядаючи нову знайому та намагаючись скласти уявлення про неї, Форрест дивиться на її взуття, бо мати завжди говорила йому, що взуття може багато повідомити про співрозмовника: де він був, куди збирається.

Успіх у професійній площині може залежати від уміння використовувати надвербальний канал подачі та отримання інформації. Дженніфер, успішний адвокат, потребувала деякого часу, щоб зрозуміти валідність інформативного каналу такого плану:

She was careful to dress in such a fashion that she would not arouse the envy of the woman jurors, and at the same time appear feminine enough so as not to antagonize the men... At one time, Jennifer would have laughed at any of these considerations. But in the courtroom she found them to be stern realities... A man's shoes said something about his character. Jennifer looked for jurors who wore comfortable shoes, because they were inclined to be easygoing (Sheldon).

Дженніфер сама вдягалася на процес так, щоб не викликати заздрощів з боку жінок-суддів, але й виглядати достатньо жіночою, щоб сподобатися суддям-чоловікам. Раніше, відзначає Дженніфер, вона б посміялася з цих міркувань, але в залі суду вона зрозуміла, що це очевидна реальність. Вона також придивляється до взуття судей, бо воно говорить про добродушність тих, у кого воно є зручним.

К. А. Сондермер [16] доводить думку про те, що сила впливу мовлення комунікантів перебуває в пропорційній залежності від їхнього зовнішнього вигляду (*"whether conversational partners are dressed in powerful or powerless attire"*). Доволі часто мовці начебто мають рівні шанси на успіх в однакових комунікативних ситуаціях. Але один досягає поставленої мети, а інший – ні. Зважання мовця на зовнішні чинники є одним зі свідчень рівня його комунікативної компетенції.

Виходячи з принципу комунікативної раціональності [6], тобто налаштованості на взаєморозуміння, визнання один одного, консенсусу, довіри один до одного як норми спілкування, здатності та бажання співробітництва, успішність/неуспішність у досягненні комунікативної мети залежить, разом з іншими факторами, і від дотримання норм культури поведінки, від правильної подачі самого себе через зовнішній вигляд та одяг, від оцінки співрозмовника на основі інформації, що подається через надвербальні компоненти ще до початку процесу комунікації або на його ініціальній фазі. Ініціальна фаза має особливе навантаження в діалогічному дискурсі. У цій фазі іде найбільш інтенсивне

оцінювання співрозмовниками надвербальної інформації, яка значною мірою слугує підґрунтям для створення образу співрозмовника та впливає на перспективи визначення комунікативної лінії подальшого спілкування. Тому в особливо важливих випадках мовець готується до відповідального для себе спілкування. Плануючи побачення з дівчиною, Спайк досить відповідально, на свій вимір, ставиться до вибору одягу, консультуючись зі своїм приятелем:

Spike: *Hey, you couldn't help me with an incredibly important decision, could you?*

William: *This is important in comparison to, let's say, whether they should cancel third world debt?*

Spike: *That's right – I'm at last going out on a date with the great Janine and I just want to be sure I've picked the right t-shirt.*

William: *What are the choices?*

Spike: *Well... wait for it... (He pulls on a t-shirt). First there's this one... (The t-shirt is white with a horrible looking plastic alien coming out of it, jaws open, blood everywhere. It says 'I Love Blood').*

William: *Yes – might make it hard to strike a really romantic note.*

Spike: *Point taken. ... I suspect you'll prefer the next one. (And he re-enters in a white t-shirt, with a large arrow, pointing down, saying, 'Get It Here'). Cool, huh?*

William: *Yes – she might think you don't have true love on your mind.*

Spike: *Wouldn't want that... (and back up he goes) Okay – just one more. (He comes down wearing it. Lots of hearts, saying, 'You're the most beautiful woman in the world').*

William: *Well, yes, that's perfect. Well done.*

Spike: *Thanks. Great. Wish me luck (Notting Hill-script).*

Зовнішній вигляд вищого за статусом комуніканта задає комунікативний тон нижчого за статусом мовця. Джек, який прагне належати до штатного персоналу готелю, мусить реагувати на “авторитарність” костюма управителя готелю та до-

тримуватися комунікативних тактик приховування свого реального ставлення до нього:

Ullman folded his neat little hands on the desk blotter and looked directly at Jack, a small, balding man in a banker's suit and a quiet gray tie. The flower in his lapel was balanced off by a small lapel pin on the other side. It read simply STAFF in small gold letter... Ullman stood five-five, and when he moved, it was with the prissy speed that seems to be the exclusive domain of all small plump men. The part in his hair was exact, and his dark suit was sober but comforting. I am a man you can bring your problems to, that suit said to the paying customer. To the hired help it spoke more curtly: This had better be good, you. There was a red carnation in the lapel, perhaps so that no one on the street would mistake Stuart Ullman for the local undertaker (King).

Надвербальні компоненти можуть виявитися вирішальним чинником для досягнення необхідного ефекту в політичному дискурсі, у плануванні масового впливу на аудиторію. У наступному прикладі можна побачити, яким чином секретар розв'язує проблему зовнішнього вигляду політичного лідера країни, котрий має дати прес-конференцію під час великої урядової кризи й повідомити народ про жахливу новину, при цьому не створюючи паніки в країні. Слід зазначити, що їм вдається досягти бажаного ефекту, використовуючи вербальний канал для повідомлення про катастрофу, а надвербальний – для заспокоєння народу, коли зовнішній вигляд президента говорить про те, що ситуація, безумовно, складна, але вона перебуває під контролем:

"I've got an idea for television. – Coal was pacing now, very much in charge. – We need to cash in on the shock of it all. You need appear tired, as if you were up all night handling the crisis. I think you should wear something warm and comforting. A coat and tie at 7 a.m. may seem a bit rehearsed. How about a cardigan and slacks? No tie. White button-down. Sort of the grandfather image."

“You want me to address the nation in this hour of crisis in a sweater?”

“Exactly. The image is good. The people need to see you in something different, especially at seven in the morning. You need to look casual, down-home, but in control” (Grisham).

На вас повинно бути щось тепле та зручне, рекомендує секретар, піджак та краватка о 7-мій ранку будуть виглядати недоречно. Треба створити образ дідуся, який виглядає по-домашньому, але повністю контролює ситуацію.

В. Торлбі [17] відзначає, що спираючись винятково на оцінку вибору одягу людиною, можна отримати інформацію про неї за десятьма параметрами, а саме: про її фінансовий статок, рівень освіти, надійність (приклад В), соціальний статус, світогляд, соціальне походження, рівень освіченості, успішність (приклад Б), характер, професію (приклад А):

a) *“You a lawyer?” she asked.*

“Yes. In a big firm”.

“I thought so. I could tell by your suit and your cute little preppie button-down with the silk paisley tie. I can always spot the big-firm lawyers, as opposed to the ham- and egggers who hang around city Court” (Grisham).

б) *... The dark green suit had a shine to it and appeared at first glance to be lizard or iguana or some other slimy reptile, but upon closer look it was not animal at all but polyester. Double-breasted with buttons all over the front. It hung handsomely on his well-built frame. ... The suit was not gaudy, just flashy. He could pass for a well-dressed drug importer or perhaps a hot Vegas bookie, and that was fine because he was the Blade and he expected people to notice, and when they looked at him they were supposed to see success. They were supposed to gawk in fear and get out of his way (Grisham).*

в) *Desmond was the image of an important executive. If the bank had used television commercials, he would have been the perfect spokesman. Dressed conservatively, with an air of solid, old-fashioned authority about him, he*

looked like a person one could trust (Sheldon).

В. Торлбі стверджує, що досить часто одяг, який ми носимо, відкриває або зачиняє перед нами двері – у професійному, соціальному, економічному плані: *«the clothes we wear open and close doors – professionally, socially, and economically»* [17]. У наступному фрагменті можна побачити, що це відбувається не тільки в переносному, але й у прямому сенсі:

Vivian comes to a posh woman’s boutique. She hesitates for a moment. She enters. Vivian is no sooner in the door than she is subject to the disapproving stare of a Saleswoman (because of Vivian’s clothes) standing behind the counter.

Saleswoman (cooly): *May I help you?*

Vivian: *I’m just looking, thanks. (Vivian tiptoes through the shop as if it was filled with delicate glass objects. She cautiously examines a dress. The Saleswoman quickly comes around the counter and approaches her.)*

Saleswoman: *Are you looking for something in particular?*

Vivian: *Yes. Something... conservative.*

Saleswoman: *Yes... (Vivian eyes the Saleswoman, puzzled at her tone. She examines a dress.)*

Vivian: *You have beautiful things. (No reply). How much is this?*

Saleswoman: *I don’t think it would fit you.*

Vivian: *(beginning to get the drift) I didn’t ask if it would fit. I asked how much it was.*

Saleswoman: *It’s very expensive. (Vivian’s body tenses as she stares at the Saleswoman).*

Vivian: *What is with you?*

Saleswoman: *(unblinking) Excuse me?*

Vivian: *I’m going to spend money.*

Saleswoman: *I don’t think we have anything for you here. You’re obviously in the wrong place. (Vivian is speechless. She turns and stomps toward the door. She stops and spins around staring at the Saleswoman. Vivian flips her off. She throws the door open and storms outside. The Saleswoman calmly strolls back to her counter and returns to her place (Pretty Woman-script)).*

Вдягнена у досить вульгарному стилі, у фешенебельному магазині Вівіан викликає шок у продавчинь, які вказують їй на двері. Тобто, порушення нормативного надвербального рівня комунікації змушує адресата ставити під сумнів істинність намірів адресанта, наводить його на думку про необхідність вживання заходів безпеки за допомогою відповідних стратегій і тактик спілкування. Недотримання етикетних норм у використанні надвербальних компонентів комунікації веде до порушення або повного припинення комунікативного процесу. Змінити одяг відповідно до ситуації Вівіан радить менеджер у фешенебельному готелі, де вона зупинилася зі своїм другом – дуже впливовою та багатою людиною, постійним клієнтом цього готелю:

Vivian enters the lobby, upset, nervous and paranoid. She feels emptiness in her stomach at the sight of all the luxury around her. She hurries toward the elevators. At the front desk Mr. Thomas once again spots her. He crosses the lobby and deftly cuts her off from the elevator.

Mr. Thomas: *May I help you, Miss? (Vivian stops, practically shaking with terror).*

Vivian: *I'm just going to my room.*

Mr. Thomas: *... Why don't you come with me? We'll chat for just a moment. (He takes Vivian gently but firmly by the arm and leads her off. In a richly furnished office, Mr. Thomas places Vivian in a comfortable chair and then leans against the edge of his desk). ... (as a gentle afterthought): I would encourage you to dress in a more appropriate manner. (Vivian's face screws up as she tries hard not to cry).*

Vivian: *That's what I was trying to do. (She can't help it, the tears come. Vivian pulls out the money Edward gave her. She drops it on the desk. It's a moist-looking wad now). I was trying to get some other clothes... but... they wouldn't... they made me feel like shit... (She can't go on. Mr. Thomas politely glances at the money. He unfolds it, smooths it and hands it back to her. He sighs. He picks up*

the phone. He dials).

Mr. Thomas: *(into the phone) Women's clothing. Bridget, please. (Vivian is staring at him). Bridget, hello, this is Barnard Thomas over at the Regent Beverly Wilshire. Well, thank you, that's flattering. I'd like to ask a favor of you. I'm going to send someone over. Her name is Vivian. She's a guest of ours. A very special guest. (He glances at Vivian. With those simple words, he'd made her feel better). She's from out of town and she needs a little help in dressing. Perhaps you could help her out. Thank you very much. She'll be right over. (He sets the phone down and smiles patronizingly at Vivian) (Pretty Woman-script).*

Наступного дня, вишукано вдягнена відповідно до ситуації, у якій вона опинилася, Вівіан з'являється у тому ж магазині:

Vivian enters. The moment she steps through the door, Vivian's courage leaves her. The saleswoman is waiting on a customer.

Saleswoman: *(to the customer) Isn't this lovely? I think it would look wonderful on you. (Vivian musters her courage. She takes a deep breath and starts forward). Would you like to try it on?*

Vivian: *'Scuse me. (Both the saleswoman and her customer look up. The saleswoman smiles pleasantly).*

Saleswoman: *Yes?*

Vivian: *Do you remember me?*

Saleswoman: *No, I'm sorry, I don't.*

Vivian: *I was in here yesterday. (Vivian slowly raises her middle finger. The recognition starts to dawn in the saleswoman's eyes. Vivian's courage begins to return). Yeah. That's right. It's me. I want you to know something. You made me feel terrible. I wasn't dressed right and you said I didn't belong here. Well, I do. You're the one that was wrong, not me. And I want to tell you something else. I'm never gonna shop here again as long as I live. (And with that, Vivian turns and walks out).*

The saleswoman is stunned. A beat. The customer thrusts the dress into the saleswoman's arm as if offended by Vivian's speech and leaves the store also (Pretty Woman-script).

Можна стверджувати, що менеджер у готелі виявився більш компетентним у комунікативному та професійному планах, ніж продавчиня у магазині. В. Річмонд та Дж. Мак-Кроскі зауважують, що в деяких випадках стиль одягу не корелює із соціальним статусом співрозмовника і треба бути обережним, роблячи висновки тільки на основі оцінки одягу людини [13, с. 38].

Надвербальна інформація може також слугувати маркером істинності або хибності вербального повідомлення. Так, приватний детектив, міркуючи про манери й зовнішній вигляд підозрюваного, доходить висновку про те, що вербально оформлена інформація є хибною:

The clothes were expensive. Of the tens thousands of government lawyers in D.C., he had seen a few who knew how to dress, but not many. Especially the younger ones. They started at forty thousand a year and clothes were not important. But clothes were important to Garcia. He was too young and well-dressed to be a government lawyer, as he claimed himself (McKinney).

Спілкування – це безперервний потік інформації різного семіотичного походження, і вміння обробляти її в усій сукупності проявів визначає ступінь комунікативної компетенції особистості. До певного часу вважалося, що людина інтуїтивно може обрати відповідний ситуації стиль одягу. Але сьогодні, яке характеризується інтенсивним розвитком умов для поширення глобальних комунікативних процесів, що охоплюють усі сфери життєдіяльності людини, не дозволяє покладатися тільки на інтуїцію. Потрібен досвід й належні навички у цьому плані, їх відсутність може заважати мовцеві планувати та коректно будувати свою комунікативну роль для її успішного виконання. Тому як дослідження надвербальних аспектів спілкування, так і навчання методиці їх викорис-

тання набувають актуальності та перспективності у сучасному суспільстві, однією з провідних ознак якого стає комунікація на міжкультурному рівні, бо, як зазначає В. Торлби [17], «You can take control of other people's behavior by the way you package yourself».

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Богданов В.В. Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство / В.В. Богданов // Язык, дискурс и личность : межвуз. сб. науч. тр. – Тверь, 1990. – С. 26–31.
3. Левицкий А.Э. Русские и английские реплики-идиомы в диалогическом дискурсе / А.Э. Левицкий // Логический анализ языка: моно-, диа-, полилог в разных языках и культурах. – М. : Индрик, 2010. – С. 215–227.
4. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – К. : Видав. центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
5. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; пер. с нем. под ред. Д.В. Скляднева. – С.-Петербург : Наука. – 2001. – 380 с.
7. Aiken L.R. The Relationships of Dress to Selected Measures of Personality in Undergraduate Women / L.R. Aiken // Journal of Social Psychology. – 1963. – № 59. – P. 119–128.
8. Bixler S. The New Professional Image / S. Bixler, N. Nix-Rice. – Holbrook, MA : Adams Media Corporation, 1992. – 356 p.
9. Fisher-Mirkin T. Understanding the Hidden Meanings of Women's Clothing Dress Code / T. Fisher-Mirkin. – New York : Clarkson Potter Publishers, 1997. – 386 p.
10. Fortenberry J.H. Mode of Dress as a Perception Cue to Deference / [J.H. Fortenberry, J. McLean, P. Morris, O'Connell] // Journal of Social Psychology. – 1978. – № 104. – P. 139–149.
11. Knapp M.L. Nonverbal Communication in Human Interaction / M.L. Knapp, J.A. Hall. – Crawfordsville : Wadsworth. Thomson Learning, 2002. – 482 p.
12. Molloy J.T. The New Dress for Success Book / J.T. Molloy. – New York : Warner Books, 1988. – 328 p.
13. Richmond V.P. Non-Verbal Behavior in Interpersonal Relations / V.P. Richmond, J.C. McCroskey. – Boston : Pearson Education, Inc., 2004. – 350 p.
14. Rosenfeld L.B. Clothing as Communication / L.B. Rosenfeld, T.G. Plax // Journal

of Communication. – 1977. – № 27. – P. 24–31. 15. Ross W. Language and Culture / W. Ross // Вісник Луганськ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2005. – № 15 (95). – С. 51–63. 16. Sondermeyer C.A. The Interactive Effects of Clothing and Powerful / C.A. Sondermeyer / Powerless Speech Styles. – New York, 1991. – 396 p. 17. Thourlby W. You are What You Wear / W. Thourlby. – New York : New American Library, 1980. – 256 p. 18. Tracy K. Discourse Analysis in Communication / K. Tracy // The Handbook of Discourse Analysis ; ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H.E. Hamiltoni. – Malden, Oxford, Melbourne, Berlin : Blackwell Publishing Ltd., 2003. – P. 725–749.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Clancy T. Op-Centre / T. Clancy. – Fiction English, 1993. – 129 p. 2. Forrest Gump. – Screenplay by E. Roth based on a novel by W. Groom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.awesomefilm.com/script/>. – 99 p. 3. Grisham J. The Client / J. Grisham. – New York : Island Books, 1993. – 566 p. 4. McKinney M. Lions and Lace / M. McKinney. – New York : Island Books, 1994. – 208 p. 5. King S. The Shining / S. King. – Fiction English, 1993. – 223 p. 6. Pretty Woman. – Screenplay by J. Lawton, S. Metcalfe Groom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://www.awesomefilm.com/script/>. – 99 p. 7. Sheldon S. Rage of Angels / S. Sheldon. – New York : Pan, 1993. – 384 p.

УДК 801.73.0

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО СЕКСИЗМУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Ю.В. Андрійченко, канд. філол. наук (Київ)

Статтю присвячено передумовам і причинам виникнення лінгвістичного сексизму, його розвитку і функціонуванню в сучасній іспанській мові. Дослідження демонструє, що з часом в іспанській лінгвокультурі відбувається зміна культурної репрезентації жіночої статі – нейтралізація зафіксованої в гендерному стереотипі негативної оцінки або її значне пом'якшення.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, комунікація, лінгвістичний сексизм, мовні стереотипи, текст.

Андрійченко Ю.В. Особенности выражения лингвистического сексизма в испанском языке. Статья посвящена предпосылкам и причинам возникновения лингвистического сексизма, его развитию и функционированию в современном испанском языке. Данное исследование демонстрирует, что со временем тот факт, что со временем в испанской лингвокультуре осуществляется изменение культурной репрезентации женского пола – нейтрализация зафиксированной в гендерном стереотипе негативной оценки или ее смягчение.

Ключевые слова: гендер, гендерные стереотипы, коммуникация, лингвистический сексизм, текст, языковые стереотипы.

Andriichenko Y.V. Features linguistic expressions of sexism in Spanish. Article is devoted to the background and reasons of linguistic sexism, its development and operation of modern Spanish. Analysis of the problem is demonstrated by the fact that over time, the Spanish lingvokulture is changing cultural representation of female – neutralization of fixed gender stereotype or negative evaluation or mitigation.

Key words: communication, gender, gender stereotypes, language stereotype, linguistic sexism, text.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані лексичні одиниці іспанською мовою, які марковані гендерним параметром. В центрі уваги знаходиться маніфестація лінгвістичного сексизму в іспанській мові.

Предметом дослідження є системно мовні, дискурсивні і когнітивні механізми конструювання сексизму в мові і засоби його лінгвістичного опису.

Мета статті – проведення аналізу виникнення, функціонування і наслідків лінгвістичного сексизму в іспанській мові.

Матеріалом дослідження слугують лексичні одиниці іспанською мовою, які відбиралися шляхом фронтального аналізу словників сучасної іспанської мови.

Актуальність статті зумовлена постійним інтересом до вивчення різноманітних зв'язків мови, мислення і культури, а також механізмів репрезен-

тації лінгвістичного сексизму в іспанській мові, домінуючих маркерів соціального статусу, а також гендерних стереотипів, які репрезентовані в системі конкретної мови і в певному виді дискурсу.

Дослідження взаємодії мови і статі викликано актуальною необхідністю вивчення нових тенденцій у розвитку мови, що виникли під впливом змін, які відбулися в соціальному, культурному житті людини в суспільстві під впливом різних культур.

На сучасному етапі мовознавства на перший план численних досліджень виходить людина: у рамках антропоцентричної парадигми вивчається використання людиною мови в процесі спілкування та відображення в мовних одиницях самої людини. Сьогодні ми говоримо про лінгвістику, відправною точкою якої є людина, її потреби, мотиви, цілі, наміри і очікування [1]. Дослідження у межах лінгвістичної теорії спілкування базують-

ся на здобутках ряду мовознавчих дисциплін: функціональної стилістики, культури мови, риторики, лінгвістики тексту, психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики. Об'єктами таких дисциплін є мова, текст, а також соціальні та психологічні характеристики мовця і слухача. Гендерна проблематика стала одним з пріоритетних напрямків у сучасних наукових дослідженнях кінця ХХ – початку ХХІ століть, які вивчають людину і її взаємозв'язок із суспільством і навколишнім світом.

В зв'язку з появою категорії гендеру в лінгвістиці велику увагу було приділено новому підходу, який отримав назву гендерної лінгвістики. Цей факт пов'язаний з тим, що соціальний фактор став визначальним у вивченні мов, які глибоко пов'язані з особистістю та суспільством. Аналіз стану гендерних студій у сучасному українському мовознавстві виразно демонструє, що лише незначна кількість робіт присвячена кроскультурним дослідженням. Частіше за все вони являють собою порівняльний аналіз одного певного концепту на ґрунті двох мов. Проблеми функціонування гендерних стереотипів в межах мовних картин світу приділяється не достатньо уваги. Практично немає фундаментальних комплексних досліджень з метою систематизації проблеми, яка пов'язана з особливостями прояву гендерних стереотипів в іспанській мові. Процеси конструювання тендеру, зазвичай, вивчаються з огляду номінативних ресурсів мови; роль семіотичних засобів і глибинних (структурних) механізмів мови і дискурсу враховується в меншій мірі.

В дослідженнях вербальної поведінки чоловіків і жінок мають місце запозичення з закордонних студій минулих років. Визнання соціальної природи гендеру в деяких випадках залишається на рівні декларацій: відсутнє чітке розуміння розбіжностей між конструктивістськими і есенціалістськими підходами. Цей факт зумовлений поверхневим знайомством з логікою внутрішнього розвитку предметної галузі *мова і тендер*, яка в значній мірі визначалась постмодерністським дискурсом, який був відсутнім у вітчизняній лінгвістиці.

Мова – це людське творіння, зроблене всіма особами, які інтегровані в суспільство, без огляду на расові ознаки, соціальний клас і стать. Вживання правил, фраз, лексичних одиниць, привело до створення граматики, словників та інституцій, що регулюють культурні норми. Мова – це відображення суспільства, в той же час вона слугує інструментом класифікації і сприйняття реальності цим суспільством. Іноді в мові спостерігаються певні сексистські ставлення, які можуть бути інтерпретовані як маркер суспільства, що є дискримінаційним по відношенню до жінок. Поведінки, цінності й сексистські прояви в мові існують протягом століть. Королівська Академія іспанської мови визначає сексизм як щільну увагу до статі в будь-якому прояві життя і як дискримінацію осіб однієї статі іншою [9, с. 432].

А. Гарсія Месегер розподіляє лінгвістичний сексизм на чотири етапи:

1 етап: лінгвістичний сексизм не визначається і не визнається. Цей етап продовжувався в Іспанії до середини семі десятих років минулого століття.

2 етап: визнання існування лінгвістичного сексизму і його розповсюдження в суспільстві. Цей етап охоплює восьмидесяті роки ХХ століття.

3 етап: фемінізм з середини вісімдесятих років минулого століття намагається винайти стратегії для боротьби з лінгвістичним сексизмом.

4 етап: відбувається в актуальний час. Актуалізується конфлікт між двома групами: перші мають на меті захист старих лінгвістичних форм, другі піддають їх жорсткій критиці [7, с. 102].

Численними є пропозиції і альтернативи щодо використання певних лексичних форм з метою зменшення мовного сексизму. Але спочатку розглянемо певні теоретичні постулати з цього приводу. Розпочнемо з феміністських постулатів:

- Мова – це інструмент домінування над жінкою в мачістському суспільстві;
- Мова є сексистською, оскільки культура є і була, насамперед, маскуліною;
- Термін *mujer* відноситься виключно до представниць жіночої статі, в той час як *hombre* має лексичне значення – як чоловік і як

назва всіх представників людського роду без поділення на біологічні статі, і саме цей момент надає двозначності й сприяє відсуненню жінки на вторинний план в мові;

- Сексизм, який існує в мові, це ніщо інше як відображення історичної і реальної ситуації пригнічення жінок в усіх сферах життя;
- Чоловік керує реальністю в своїй манері і через мову каже, що і як повинно бути;
- Іспанська мова є дискримінаційною, оскільки писемне й усне мовлення продукує гендерні стереотипи, які деформують людський концепт жіночого;
- Як в усіх галузях, існує також дискримінація жінок і в мові. Якщо ми хочемо досягнути рівності між жінками і чоловіками, ми повинні її подолати;
- Сучасна форма усного і писемного мовлення не відображає жіночу стать.

На думку А.Гарсія Месегера, необхідно покінчити с сексизмом у мові й боротися за рівні права між статями [7, с. 98]. Такої ж самої думки підтримуються прихильники радикального й ортодоксального фемінізму стосовно мови [3; 5]. Для феміністського руху мова не є нейтральною: все нейтральне, загальне повинно приєднатися до жінки. Відношення фемінізму й граматики іспанської мови є достатньо складними; певні моменти мають своє коріння в минулих часах, оскільки мова була створена, в першу чергу, для потреб чоловіків. Асиметричне визнання чоловіків і жінок в політичній, соціальній і культурній галузях відповідає дискримінаційній традиції по відношенню до жінок. Представники фемінізму наголошують на тому факті, що, в більшості випадків, жінки-поети, жінки-науковці, жінки політичні діячі знаходяться на вторинному плані по відношенню до їхніх колег-чоловіків і лише у випадках всесвітньої відомості відбувається їхня візуалізація.

Іспанська мова нараховує велику кількість лексичних одиниць, вживання яких по відношенню до жінок є принизливим і відображає, в багатьох випадках, мачистську ідеологію мовця: *zorra*, *putón*, *verbebenero*, *golfa*, *guarra*, *ligera de cascós*

та ін. Чисельність таких слів, як можна побачити, є образливою. Але було б помилковим вважати, що іспанська мова є мачистською через наявність в своєму складі даних лексичних одиниць, оскільки мова – це лише засіб комунікації, яка дозволяє мовцям виражати свої думки і задовольняти всі типи своїх комунікативних потреб. В певних ситуаціях мовцю необхідно образити, пригнобити свого співрозмовника. Мова повинна мати в своєму складі необхідні для цього лексичні одиниці, оскільки в іншому випадку вона б мала неповну комунікативну систему. Таким же чином було б неправильним стверджувати, що іспанська мова є расистською, тому що має такі образливі терміни, як: *negro de mierda*, *moro mierda*, *sudaca* та ін., або звинувачувати іспанську мову в антисемітизмі через наявність в її лексичному складі даних слів: *supremacna de la raza aria*, *holocausto*, *limpieza étnica* та ін. Очевидним є той факт, що мовці, які вживають дані слова в своїй комунікації демонструють мачистську, расистську або антисемітську ідеологію, а лексичні одиниці є лише засобом, за допомогою якого вони виражають своє ставлення до того або іншого явища. Додатковим доказом цьому, на нашу думку, слугує той факт, що всі ці слова є *опціональними*, тобто, мовець сам свідомо вирішує вживати їх і тому наслідки, які виникають після цього вживання, є його особистою відповідальністю, а не лінгвістичної системи, в той час як мова вимагає від мовців використовувати інші елементи: якщо мовець хоче спілкуватися, він повинен через свою ідеологію встановити обов'язкове узгодження між кількісними морфемами підмета і присудка. Тож можна було б звинуватити іспанську мову в *узгодженості*, але не в расизмі, мачизмі і антисемітизмі.

Наступні постулати належать лінгвістичному сексизму і стратегіям його запобігання. Згідно феміністської точки зору, окресленій в нашому дослідженні вище, лінгвістичний сексизм проявляється, коли вживається будь-який вираз, який виявляється дискримінаційним з точки зору статі. Іспанська мова є сексистською і андроцентричною, тому дискримінує, виключає і приховує присутність

жінки, оскільки підкреслює первинну роль чоловіка і визнає жінку виключно через її зв'язок з чоловіком. Також слід зазначити, що у вісімдесяти роки була опублікована низка рекомендацій, в яких здійснювалась спроба покінчити з мовними формами, які не відображали жіночу стать. В 1989 році Інститут Жінки, який є підпорядкованим Міністерству соціальної політики Іспанії, публікує свої відомі і, на наш погляд, достатньо полемічні пропозиції щодо вживання несексистської мови. В них йдеться про те, що зміни, які відбуваються в соціальній сфері потребують певних змін в мові для визволення її від дискримінуючих гендерних стереотипів, тобто від визволення її від сексистського вживання. Для знищення подібних вживань і в зв'язку з тим, що в іспанській мові родовий загальний рід відноситься саме до чоловічого, дана інституція запропонувала такі альтернативи:

При звертанні одночасно як до чоловіка, так і до жінки необхідно уникати з універсальним значенням такі лексичні одиниці, як: *hombre, hombres*, оскільки даний термін не презентує жінок і при вживанні його як фальшивого загального роду приховується їхня присутність. Йдеться про різні реалії, і тому вони повинні бути названими. Пропонується заміна слів *hombre, hombres* на *persona, personas; mujeres, hombres* та ін.

Сексизм пов'язаний з поняттям патріархальних мов, які продукують гендерну нерівноправність. Основні характеристики патріархальних мов були описані Б. Хеллінгером. Нерівні шанси ідентифікації чоловіків і жінок у мові (визначення жінок мовними одиницями чоловічого роду).

- Семантична асиметрія при наявності парних одиниць (слова жіночого роду мають нижчий ранг, ніж чоловічого).

- Інтерпретація чоловічого роду, вжитого щодо дружини, як підвищення її статусу, а жіночого роду відносно чоловіка – як пониження його статусу [6, с. 3].

Феміністська лінгвістика виходить з того, що жінці для психологічного, соціального та біологічного виживання в суспільстві необхідно знайти в ньому свою ідентичність. Не в останню чергу,

це означає бути адекватно відображеною, ідентифікованою в мові, яка вживається в певному суспільстві.

Фемінізм (від латинського *femina* – жінка) – поняття, яке визначається з одного боку як громадський рух за права жінок, а з іншого боку, як комплекс соціально-філософських, психологічних, культурологічних, лінгвістичних теорій, що аналізують стан справ у суспільстві, культурі й мові.

Перша публічна спроба в досяганні таких же прав, які мали чоловіки, здійснилася більш ніж двісті років тому, хоча сексизм і сьогодні чинить стійкий опір. Соціальний рух, який має на меті виборювання рівноправ'я серед жінок і чоловіків у соціальній, економічній і політичній галузях, зветься фемінізмом. Жінки отримали вагомий аванс в цій боротьбі і сьогодні мають кращі можливості для освіти, роботи, сексуальної свободи, виборче право і доступ до приватної власності. Без сумніву, в суспільстві все ще існує тенденція до ідеалізування материнства як єдиної реалізації жінки. Якщо здійсниться можливість викоренити патріархальну ідеологію зі своїми гендерними стереотипами й забобонами, які все ще домінують в суспільстві, всі дискримінаційні дії самі по собі зникнуть. Феміністська діяльність має на меті досягти зникнення в соціальній структурі ієрархічності груп, не лише в гендерній площині, але й також соціальних, етнічних класів, груп за сексуальною орієнтацією. Цей процес складається з трьох етапів:

- перший – систематизований опис всіх економічних, політичних, релігійних феноменів, які є об'єктом зацікавленості в цьому сенсі;
- другий – викриття сексизму як законна вимога невід'ємних прав людини, таких як освіта, робота, та ін.
- третій – зміна або трансформація правил гри в тих аспектах, в яких жіночий колектив, так або інакше, у відповідності до місця і обставин, дискримінується за гендерними ознаками: робота з меншою платнею, сексуальні домагання, сексистська реклама, та ін.

Фемінізм рівноправ'я, або індивідуалістський, розвинутий в Сполучених Штатах Америки та

Англиї, фокусує свою увагу на рівності прав для жінок і на повазі до чоловіків. Фемінізм розбіжностей, або відносин, виникає у французькому феміністському вченні і також бореться за рівноправ'я між чоловіками і жінками, але відштовхуючись від їхніх гендерних розбіжностей. Превалює інший підхід, запропонований американською феміністкою Джоан Скотт, в якому наголошується на тому, що не існує бінарної опозиції *рівноправ'я / не рівноправ'я*, оскільки жінки, які кажуть про нерівність, мають на меті рівноправ'я, але виключно через свій особистий досвід і, навпаки, ті, котрі позиціонуються на *рівноправ'ї*, співпадають в одній своїй меті, але перешкоджаючи взагалі гендерній розбіжності статей, вони можуть залишити позаду відмінні риси жінки і її місце в історії. Своєю головною метою представники феміністської лінгвістики вважають критику патріархальної свідомості в мові та здійснення мовної реформи, спрямованої на усунення ущербності представлення образу жінки в мові та гендерних асиметрій, що існують в мові.

Говорячи про термінологію феміністської та гендерної науки, варто виділити три основні феміністські групи, серед яких: фемінізм, орієнтований на природну сутність жінки, сепаратистський фемінізм, орієнтований на подолання відмінностей (як виклик патріархату); сексуальний егалітаризм; амазон-фемінізм; анархо-фемінізм, та ін. В останні декади ситуація динамічно змінюється. Проблема знаходиться в тому, що ці зміни відбуваються нерівномірно в різних культурах і в різних мовних

системах, по-різному сприймаються представниками різних лінгвокультур і по-різному інтерпретуються в мовній етнокультурній свідомості. Звідси стає очевидною необхідність вивчення функціонування лінгвістичного сексизму в межах однієї культури.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому поглибленні дослідження проблеми функціонування лінгвістичного сексизму в сучасній іспанській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка : Противоречивость и аномальность текста / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1990. – 278 с.
2. Кириллова О.В. Гендерные различия в коммуникации / О.В. Кириллова // Знание, язык, культура. – Тула, 2007. – С. 125–127.
3. Bosque I. Fundamentos de sintaxis formal / I. Bosque. – Madrid : Acal, 2009. – 800 p.
4. Calero Fernández M.A. Lenguaje, género y sexo: reflexiones desde la lingüística y desde el feminismo / María Ángeles Calero Fernández. – Valladolid : Ed. Prima, 2001. – 198 p.
5. Doncella, Morán, Negrín y otros. La mujer y el desarrollo, la mujer y la cultura; Antología. Compilación de Carmen Naranjo. – México : SEP Diana, 1991. – 310 p.
6. Flaugh Ch. Operating Narrative: Words on Gender and Disability in two Novels by Tahar Ben Jelloun / Christian Flaugh. – USA : SUNY-Buffalo, 2009. – 253 p.
7. Meseguer García A. Es sexista la lengua española? / Álvaro García Meseguer. – Madrid : Ed. Paidós, 1994. – 254 p.
8. Molina García B. Morfosintaxis funcional español / Bartolo García Molina. – Madrid : Ed. SURCO, 2006. – 353 p.
9. Real Academia Española / Comisión de gramática, Esborzo de una nueva gramática de lengua española. – Madrid: Espasa Calpe, S.A., 1997. – 246 p.

УДК 811.111'42

ІМПЛІЦИТНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ У КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕННЯХ В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ СТАТТІ

О.Л. Балацька, канд. філол. наук (Полтава)

Статтю присвячено аналізу імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критиці в англomовній науковій статті – провідному жанрі англomовного наукового дискурсу. Встановлено, що указаний спосіб актуалізації аксіологічного змісту критичних зауважень реалізується за допомогою низки індикаторів, поданих різними наборами засобів, що застосовуються для конструювання смислів «Нездійснена дія» та «Дія здійснена погано».

Ключові слова: англomовний науковий дискурс, жанр, імпліцитні засоби, конструювання смислів, критика, критичне зауваження, негативна оцінка, стаття.

Балацкая Е.Л. Имплицинтные средства выражения негативной оценки в критических замечаниях в англоязычной научной статье. Статья посвящена анализу имплицитных средств выражения негативной оценки в критике в англоязычной научной статье – ведущем жанре англоязычного научного дискурса. Установлено, что указанный способ актуализации аксиологического содержания критических замечаний реализуется с помощью ряда индикаторов, поданных разными наборами средств, используемых для конструирования смыслов «Несовершенное действие» и «Действие совершено плохо».

Ключевые слова: англоязычный научный дискурс, жанр, имплицитные средства, конструирование смыслов, критика, критическое замечание, негативная оценка, статья.

Balatska O.L. Implicit Means of Negative Evaluation in Critical Remarks in Research Articles in English. The article analyses implicit means of negative evaluation in criticism in research articles in English, a research article being treated as the leading genre of English-language scientific discourse. This type of critical remarks axiological content actualization has been found out to be verbalized with a number of indicators. These indicators are presented by different groups of means used for “Unperformed action” and “Badly performed action” meaning construction.

Key words: article, critical remark, criticism, English-language scientific discourse, genre, implicit means, meaning construction, negative evaluation.

До найбільш актуальних питань сучасного мовознавства належить вивчення наукової комунікації, спричинене величезною роллю науки для сучасного суспільства. Розвідки науковців спрямовані на дослідження наукового дискурсу [5; 6; 12 та ін.] та його жанрів [8; 14 і т. д.], провідним із яких є стаття [9; 16].

Критика, що є обов'язковим компонентом наукової статті, поставала об'єктом аналізу сучасних зарубіжних мовознавців [10; 11; 13; 15], однак цілому засоби актуалізації аксіологічного змісту критичних зауважень залишилися поза увагою фахівців.

Метою цієї статті є вивчення імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критичних зауваженнях англomовної наукової статті.

Об'єктом дослідження є критичне зауваження в англomовній науковій статті, предметом аналізу виступає аксіологічний зміст критичних зауважень, що реалізується за допомогою імпліцитних індикаторів.

Матеріалом роботи були 1027 критичних зауважень, отриманих з 350 статей з 10 гуманітарних дисциплін, опублікованих в електронних наукових журналах Великої Британії та США за 2009–2011 рр.

Критику / критичне зауваження (КЗ) трактуємо як вербально виражене негативне ставлення автора до певного (фрагмента) наукового дослідження [1, с. 1].

Аксіологічний зміст КЗ в англійській науковій статті (АНС) реалізується за допомогою експліцитних (лексичних [2] і лексико-граматичних [3]), а також імпліцитних засобів.

Імпліцитне вираження негативної оцінки є непрямим способом об'єктивації ставлення суб'єкта до об'єкта, під час якого має місце «кодування оцінної інформації» [7] та відбувається ментально-комунікативний процес конструювання адресантом і адресатом імпліцитних смислів за типом «інтендування – виведення» [4, с. 327]. Цей процес полегшується за рахунок наявного в суб'єктиві англійського наукового дискурсу спільного знання та за допомогою індикаторів імпліцитних смислів, котрі визначають як «вербальні й невербальні засоби, що вказують на наявність у висловленні імпліцитного смислу» [4, с. 328].

Керуючись цими міркуваннями, відносимо до імпліцитного типу ті КЗ, в яких наявні індикатори (у нашому випадку вербальні), що служать основою виведення смислу – негативної оцінки. Спектр індикаторів у КЗ є досить широким, до нього належать зокрема:

1) мовні засоби, які вказують на відсутність знання та / або необхідність цього знання (92,03 % від усіх імпліцитних засобів). Серед них зафіксовані такі:

- дієслова, що позначають необхідність здійснення подальших дій:

(1) *Empirical research will show the justice seeker's answers and choices, but whether those are potentially the best in that particular context **requires** an overview of the entire legal repertoire available and an assessment of the quality of the various systems concerned.*

(require an overview and an assessment = there is not an overview and an assessment → is not studied enough)

(2) *While this study suggests the link between EI and stress may be worth pursuing, **much work remains** to be done to fully explore the*

relationships between emotional intelligence and stress in students in various health professions. (much work remains to be done = not enough work is done → is not studied enough)

- модальні дієслова, що вказують на необхідність здійснення подальших дій:

(3) *Even so, in order to obtain effective nerve block and to avoid post-procedural neurovascular complications in the mental region, **particular attention should** be paid to the morphology of the mental foramen.*

(attention should be paid to = no / not enough attention is paid to → is not studied (enough))

(4) *It logically follows that if courts are not the single object of access to justice research, **other remedies must** be explored as well, such as mediation agreements, police orders, municipal council decisions, etc.*

(must be explored = are not explored (enough) → are not studied (enough))

- іменники та дієслова зі значенням необхідності здійснення подальших дій:

(5) *Therefore there is the **need to carry out** more study on their relationship.*

(there is the need to carry out study = there are not enough studies → is not studied enough)

(6) *Nevertheless, there **remains a need** for medical sociology to focus on the critically ill from the patient's perspective.*

(there remains a need to focus = there isn't enough focusing → is not studied (enough))

- прикметникові словосполучення, які вказують на необхідність здійснення подальших дій:

(7) *Yet, what this revolution will look like, or even how revolutionary the digitalisation of Classics will be, is still very much **open to question**.*

(is open to question = inviting questions → is not studied (enough))

- мовні одиниці футуральної семантики (*future, further*) у сполученні з мовними одиницями, що позначають елементи концептосфери наукового дослідження:

(8) *The association between credit card debt and other health-risk characteristics deserves*

- further research** to confirm these findings.
(deserves further research = not enough research → is not studied enough)
- (9) **Further** research also can be conducted on the impact of NTI on organization performance.
(further research can be conducted = there isn't enough research → is not studied enough)
- мовні одиниці футуральної семантики у сполученні з дієсловами / модальними дієсловами на позначення необхідності здійснення дій:
- (10) **Further** work is **required** to determine which particular dimensions of job satisfaction influences workers' mental health the most.
(further work is required = not enough work → is not studied enough)
- (11) **Future** research **needs** to investigate this issue **further**, perhaps focusing on specific ethical values and the extent to which students consider them important, and how they relate to unethical behaviors.
(future research needs to investigate further = is not investigated enough → is not studied enough)
- (12) Finally, **future** research **should** consider individual differences and the potential moderating role of such differences.
(future research should consider = is not considered (enough) → is not studied (enough))
- мовні одиниці футуральної семантики у сполученні з прикметниками зі значенням необхідності здійснення подальших дій:
- (13) **Further** research in large samples across a variety of industries is **necessary** for greater generalization.
(further research is necessary = not enough research → is not studied enough)
- (14) **Future** investigations are **necessary** to shed some light on these latter points.
(future investigations are necessary = not enough investigations → is not studied enough)
- прикметники позитивної семантики в порівняльному ступені в поєднанні з модальними дієсловами або дієсловами, що вказують на необхідність подальшої розробки проблеми:
- (15) *New Jersey and African American historians **should be more attentive** to the racial politics in interracial suburbs.*
(should be more attentive = are not attentive enough → is not studied enough)
- (16) *Also, the goal of the study was to identify participants with a diagnosis of schizophrenia or schizoaffective disorder, but **better attention should have been given** to comorbid diagnoses as many people had, or likely had, other diagnoses, either other Axis I diagnoses (particularly substance use disorders) or Axis II diagnoses (e.g., personality disorders).*
(better attention should have been given = not enough attention has been given → is not studied enough)
- прислівники позитивної семантики в порівняльному ступені в поєднанні з модальними дієсловами або дієсловами, що вказують на необхідність подальшої розробки проблеми:
- (17) *Because the Quixote's publication at the beginning of the seventeenth century comes at such a critical juncture for Ariosto's reception both at home and in Spain, **it is important to consider more closely** the ways in which Cervantes dialogues with the Italian text's ambiguity.*
(consider more closely = is not considered enough → is not studied enough)
- питальні речення:
- (18) *In university circles too there can be little doubt of the role ICT has in the development of future academic practice, both in the sciences and arts, whether as a pedagogical tool or as a means of research <...> With software developing so quickly, what is to prevent work done in one format being rendered practically obsolete by future trends or simply left unrecorded in the virtual world of the digital age?³ What infrastructure is there to support digital projects in the same discipline, let alone those in different disciplines or across institutions and nations, and, in its absence, how can projects speak to each other in the*

face of the growing multiplicity of media?⁴ What single platform can be established for programmers and users alike, and how is a common standard to be found, managed and maintained?⁵ And what impact will these new forms of media, these new ways of gathering, representing and interpreting data, have on approaches to Classics or the Humanities more generally?⁶

(замитання = відсутність певної інформації → is not studied enough)

• інші мовні одиниці позитивної чи нейтральної семантики, які в сукупності в контексті надають висловленню негативного оцінного значення:

(19) *While observers will sometimes recognize that New Orleans was declining in population and facing many problems before the storm (see, for example, Fussell 2007), most commentators have tended to concentrate on the changes brought about by the hurricane and on reconstructing from the hurricane.*

(commentators have tended to concentrate on = commentators study only one question and neglect others → is not studied enough)

(20) *Citing increased freedom and improved standard of living for men, and decreased standard of living and isolation for women, scholars who investigate the gendered divorce experience for men and women focus primarily on economic inequality, with men's socioeconomic status likely to be higher than women's.*

(scholars focus primarily on economic inequality = scholars study only one question and neglect others → is not studied enough)

2) мовні засоби, що вказують на необхідність внесення змін у дослідження (7,97%), серед яких зафіксовані:

• дієслова, котрі вказують на необхідність, у сполученні з іменниками на позначення того, що потребує зміни:

(21) *This casts the nets extremely wide and does **require more clarification.***

(does require more clarification → the researcher has to modify his / her theory / hypothesis)

• модальні дієслова у сполученні з дієсловами на позначення зміни на краще:

(22) *While multiple regression analysis was able to explain a significant portion of the variation of data (53.8%), this number **could potentially be improved** with the addition of attendance and dropout statistics from the families analyzed.*

(could potentially be improved → methods should be changed for the better)

• інші мовні одиниці позитивної чи нейтральної семантики, які в сукупності надають висловленню значення необхідності внесення змін у дослідження:

(23) *Our findings, however, should be interpreted with caution.*

(findings should be interpreted with caution = to interpret the findings correctly specific methods should be used → interpretation methods should be changed)

(24) *However, it seems like most, if not all, altruism research has used two specific examples when studying life-threatening altruism.*

(research has used two specific examples = researches could have used other examples = the method used is not quite correct → the research method should be changed)

(25) *Also, it should be pointed out that the previous relevant researches have been conducted mainly in developed countries, leaving the generalization of their findings as an open issue for other research settings, such as transitional economies like Iran.*

(researches have been conducted mainly in developed countries = researches should have been conducted in different countries, not only in developed ones = material used is not quite correct for generalization of the findings → research material should be changed)

(26) *One scholar has gone so far to argue that 1897 was the “year that defined American journalism.”²⁹*

(the scholar has gone so far = the scholar's theory / hypothesis is incorrect → the scholar has to modify his theory / hypothesis)

Отже, проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що імпліцитний тип, який є менш інтенсивним способом вираження негативної оцінки ніж експліцитний, реалізується за допомогою індикаторів, поданих різними наборами засобів, застосовуваних для конструювання смислів «Нездійснена дія» та «Дія здійснена погано», причому більшість з них виступає опорою смислу «Нездійснена дія».

Перспективою роботи є компаративні дослідження імпліцитних засобів вираження негативної оцінки у критиці в англомовних та україномовних наукових статтях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацька О.Л. Дискурсивні властивості критики в англомовній науковій статті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Л. Балацька. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 20 с.
2. Балацька О.Л. Експліцитні засоби вираження оцінки у критиці (на матеріалі англомовних наукових статей) / О.Л. Балацька // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 62. – С. 187–190.
3. Балацька О.Л. Експліцитні лексико-граматичні засоби актуалізації аксіологічного змісту у критичних зауваженнях англомовної наукової статті / О.Л. Балацька // Наукові записки. – Вип. 130. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 218–221.
4. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
5. Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу / О.М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
7. Корнева Н.А. Рецензія в сучасному науковому дискурсі: семантико-композиційний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Н.А. Корнева. – К., 2010. – 21 с.
8. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія / Т.В. Яхонтова. – Л. : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
9. Bhatia V.K. Analyzing Genre : Language Use in Professional Settings / V.K. Bhatia. – London : Longman, 1993. – P. 150–159.
10. Crossed Words : Criticism in Scholarly Writing / [Ed. Françoise Salager-Meyer, Beverly A Lewin]. – Peter Lang Publishing, Incorporated, 2011. – 371 p.
11. Fagan A. The use of critical speech acts in psychology and chemistry research papers / A. Fagan, P. Martin // Iberica. – 2004. – No. 8. – P. 125–137.
12. Halliday M.A. K. Writing science : Literacy and discursive power / M.A. K. Halliday, J.R. Martin. – Bristol, PA : Falmer Press, 1993. – 283 p.
13. Harwood N. An interview-based study of the functions of citations in academic writing across two disciplines / N. Harwood // Journal of Pragmatics. – 2008. – Vol. 41. – P. 497–518.
14. Hyland K. Academic Discourse : English In A Global Context / K. Hyland. – Bloomsbury, 2009. – 256 p.
15. Salager-Meyer F. Rhetorical evolution of oppositional discourse in French academic writing / F. Salager-Meyer // Hermes, Journal of Linguistics. – 2000. – No. 25. – P. 23–48.
16. Swales J.M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / J.M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.

УДК 811.134.2

ІТЕРАТИВНІ ПОВТОРИ У КОДУВАННІ РЕФЕРЕНТА

О.А. Берегова, канд. філол. наук (Дніпропетровськ)

Цю статтю присвячено дослідженню однієї з проблем стилістики – використанню повторів у тексті загадки. До ітеративних повторів було віднесено епаналепсис, анафору, епіфору, рамкову конструкцію, полісиндетон, асиндетон, епанадиплосис, поліптон – всі ці стилістичні засоби оживляють загадку, сприяють її виразності, емоційності, надають їй особливого ритму і динамічності.

Ключові слова: анафора, асиндетон, епанадиплосис, епаналепса, епіфора, повтор, поліптон, полісиндетон, рамкова конструкція, стилістичний прийом, текст загадки.

Береговая О.А. Итеративные повторы в кодировании референта. Эта статья посвящена исследованию одной из проблем стилистики – использованию повторов в тексте загадки. К итеративным повторам мы включили эпаналепсис, анафору, эпифору, рамочную конструкцию, полисиндетон, асиндетон, эпанадиплосис, полиптон – все эти стилистические приемы оживляют загадку, способствуют ее выразительности, эмоциональности, придают ей особенный ритм и динамичность.

Ключевые слова: анафора, асиндетон, эпанадиплосис, эпаналепсис, эпифора, повтор, полиптон, полисиндетон, рамочная конструкция, стилистический прием, текст загадки.

Beregovaya O.A. Iterative repetitions in referent coding. This article deals with to the research of the problem of stylistic use of repetitions in text of the riddle. To iterative repetitions we have included epanalepsis, anaphora, epiphora, same construction, polysyndeton, asyndeton, epanadiplosis, poliptoton. All these stylistic devices vivify riddle, promote its expressiveness, emotionality, give it special rhythm and dynamism.

Keywords: anaphora, asyndeton, epanadiplosis, epanalepsis, epiphora, poliptoton, polysyndeton, frame construction, stylistic devices, text of the riddle.

Актуальність дослідження зумовлено чинниками, пов'язаними, насамперед, із сучасним етапом розвитку лінгвістики тексту, що передбачає висвітлення питань про текстовий статус, жанрову своєрідність, функціональне призначення загадки як комунікативно-прагматичного репрезентанта іспанської ментальності. Комунікативно-функціональний і лінгвостилістичний підходи спрямовано на вивчення синкретичних властивостей іспанської народної загадки з огляду на ті мовні механізми, які формують їхню структуру й визначають закономірності вербальної реалізації паремічної семантики.

Об'єктом дослідження є тексти іспанської народної загадки, а предметом – лексико-синтаксичні особливості іспанської народної загадки, а саме ітеративні повтори при кодуванні референта.

Мета статті полягає у виявленні лексико-синтаксичних характеристик іспанської народної загадки, а саме прийому ітеративного повтору, у світлі дискусійних проблем енігматичної семасіології.

Матеріалом дослідження слугує авторська картотека, укладена методом суцільної вибірки з іспаномовних пареміологічних джерел (4500 одиниць із семи збірників: *Adivinanzas eróticas* (А.М. Гарсія); *Adivinanzas populares españolas (estudios y antología)* (П. Серрільйо); *Colección de enigmas y adivinanzas en forma de diccionario* (Демофіло); *Adivinancero popular español, Adivinancero antológico español* (Дж. Гарфер, К. Фернандез); *Adivinanzas extremeñas* (П.Х. Родрігез); *Los mejores acertijos y adivinanzas* (Ф. Йарза).

Текст загадки – це в більшості випадків стилістично оброблений автором словесний твір із ме-

тою оптимальної дії на адресата. Повторюваність бере участь у створенні когезії фольклорного тексту, забезпечує його завершеність і стійкість змістовно-концептуальної інформації [2, с. 45]. Значущість повтору зумовлена структурою загадки, тому вживання повторів на всіх мовних рівнях у тексті загадки є ключовим стилістичним прийомом.

На текстоутворювальній ролі повтору неодноразово наголошували дослідники, які зверталися до текстів різних жанрів і стилів (Ю.М. Лотман, Н.В. Черемсіна, Н.С. Новикова та ін.). Завдяки повторам створюється загальна ідея. Повтор є певним кодом, ключем до відгадки, за допомогою якого відбувається переключення з одного предмета на інший, який, за задумом творця загадки, виступає другорядним. Повтор не лише привертає увагу адресата до важливого уривка в тексті та сприяє його зв'язності, а й слугує створенню іншого ефекту: чим більше говориться про когось або про щось, тим більше увага переключається на інший об'єкт; повтор виявляється тлом, на якому яскравіше виступають інші смислові елементи тексту.

Роль повтору в побудові тексту різних жанрів було досліджено у працях різних лінгвістів [4; 10; 11; 12; 14; 16; 20 та ін.]. Водночас повтор не завжди оцінюється як конструктивний елемент побудови тексту. М.П. Сенкевич визначає побудову з повторами як порушення сполучуваності слів [17, с. 205], а Х. Касарес вважає конструкції з плеоназмом відхиленнями від норми побудови [7, с. 350]. Інші лінгвісти дійшли висновку, що причини повторення з'єднані з основною функцією мови – бути засобом спілкування, оскільки повтор висловленого пов'язаний із потребою мовця донести думку до слухача, нав'язати йому цю думку. Повтор, надмірність може допомогти адресату краще зрозуміти висловлене, якщо зайві шуми перешкоджають вдалій комунікації.

І.В. Соколова зауважує, що повтор впливає на реалізацію прагматико-комунікативної настанови мовця і пропонує дослідження повтору на фонеморфологічному та лексико-синтаксичному рівнях, а також як ізоморфного явища у міжрівневій взає-

модії [18]. С.Є. Балашова стверджує, що повтор як художній прийом наділений особливими можливостями для виділення основної думки, посилення емоційності, побудови тексту, тому використання цього прийому митцями слова стає предметом подальшого вивчення його функціональних можливостей [1, с. 8]. Дослідниця зазначає трирівневу організацію системи повторів, що ґрунтується на лінгвістичному підході: звукові, словесно-образні й сюжетні повтори.

З.П. Куликова пропонує класифікацію повтору, що ґрунтується на протиставленні двох його різновидів – експліцитного і прихованого. До експліцитного, або матеріально вираженого, належать фонетичний, словотвірний, лексичний, синтаксичний повтор. Прихований, або матеріально не виражений, повтор передбачає повторення основного значення слів – семантичний повтор [8, с. 5].

Стосовно функціональних особливостей уживання повтору, то спостереження З.П. Куликової зводяться до висновків, що в поетичних текстах повтор, крім постійних функцій посилення й актуалізації семантики ключового поняття або висловлення загалом, виконує такі функції: функцію гармонізації вірша, зображально-виражальну (експресивну), ритмота римоутворювальну, композиційну, смислоутворювальну, бере участь у передачі нової інформації, виступає як засіб мовної гри [там само].

А.Ф. Папіна вибудовує систему типів і видів повтору в художніх текстах таким чином. Повтори з різномірністю лексико-семантичною й позиційною: 1) синонімічний повтор; 2) антонімічний повтор; 3) перифрастичний повтор; 4) гіпонімічний повтор; 5) омонімічний та неонімічний повтор; 6) паронімічний повтор; 7) семантичний повтор. Граматичні повтори в тексті з послідовним і паралельним зв'язком: 1) анафоричний займенниковий повтор; 2) граматичний повтор засобів вираження кожної з п'яти категорій: учасників комунікативного акту, учасників подій, події, часу (і виду), простору й оцінки (раціональної та ірраціональної, аксіологічної). Ірраціональна (аксіологічна) оцінка послуговується також і звуковим повтором (звуковим символізмом) [15, с. 61–62].

Ліричні повтори В.М. Жирмунський поділяє на: 1) простий повтор слів; 2) повтор кореня з варіацією форми; 3) анафору, яка часто супроводжується ритміко-синтаксичним паралелізмом; 4) синтаксичний повтор; 5) повтор лейтмотивів; 6) внутрішній, або смисловий повтор (“синонімічна варіація”); 7) тавтологічний повтор [5].

У дослідженні Т.В. Жук за основу прийнято класифікацію повторів за характером їхньої структурної організації. За цим критерієм дослідниця виділяє: а) простий контактний повтор; б) розширений повтор; в) кільцевий повтор; г) повтор-підхоплення; д) ланцюжковий повтор. Щодо структурної організації авторка пропонує розрізняти такі види лексичних повторів: контактний, дистантний, концентрований, перманентний. Відповідно до розуміння лексичного повтору як поліфункційного засобу семантичного зв'язку тексту Т.В. Жук виокремлює такі види: а) номінаційно-ланцюжковий повтор; б) тотожний лексичний повтор; в) синонімічний повтор; г) антонімічний повтор [6, с. 8–9].

Залежно від ролі в мові повтори традиційно поділяють на такі види: 1) композиційні – як засіб організації художнього тексту (анафора, епіфора) і як результат намагання мовця (у стилістично неопрацьованому усному мовленні) утримати в пам'яті слухача; 2) номінативно-експресивні (переважно подвоєння) – як засіб характеристики позначуваного явища, посилення та увиразнення висловлюваного почуття тощо [19, с. 496].

За місцем розташування повторюваних компонентів у тексті, або за лінеарністю, доцільно виділяти такі типи повтору: 1) контактний повтор; 2) сумісний повтор; 3) дистантний повтор [13, с. 179].

Варто зазначити, що повторам приписувалися різноманітні функції, наприклад, Дж. Лакофф відзначав, що повтори – це “гонитва за антецедентом”; згідно із термінологією Л.І. Зільберман, повтори – це “чергування первинної і вторинної номінації”, “використання засобів заміщення”. О.С. Ахманова та С.Є. Нікітіна вбачають у повторях “номенклатурні дескриптори”, що здійснюють зв'язок і передачу змістової інформації, а також виконують роль скріпів у тексті [15, с. 61]. Перелік підходить

до опису функцій повторів може бути продовженим.

Отже, спираючись на аналіз типології повторів та з погляду їх функціонування в тексті загадки, пропонуємо типологію повтору за структурно-стилістичним критерієм, на яку спиратимемося надалі в нашому дослідженні.

За структурно-стилістичним критерієм (за виявом у межах художніх тропів, стилістичних фігур), узявши за основу класифікацію Ю.Ю. Волянської, виділяємо такі види повторів [3, с. 57]: 1. Ітеративні повтори: епаналепса, анафора, епіфора, рамкова конструкція, полісиндетон, анадиплосис, асиндетон, епанадиплосис, поліптотон. 2. Лексичні: синонімічний, антонімічний, плеоназм. 3. Морфемний повтор: повтор слів, словосполучень для заперечення або підсумування, повтор похідних одного іменника, повтор одного й того самого іменника, повтор форм одного дієслова. 4. Синтаксичні: паралелізм, хіазм, антитеза, гіпербатон. 5. Емфатичні повтори: градація.

До складу ітеративних повторів в загадці належать такі: епаналепса, анафора, епіфора, рамкова конструкція, полісиндетон, асиндетон, епанадиплосис, поліптотон. Зупинимося докладніше на кожному з видів.

Анафора вважається повтором слова чи групи слів на початку рядків, строф, фраз: *Tengo una manta | que no la puedo cortar; | tengo una plata | que no la puedo contar; | tengo un queso | que no lo puedo partir {El cielo, las estrellas y la luna}, En el campo fui criada | en el campo fui nacida; | donde quiera que yo entro | todos lloran y suspiran {Atuád}, Lana sube, | lana baja, | los ladrones | no trabajan {Navaja}, No soy cruz y ando en los brazos; | no soy Dios y ando en el pecho; | no soy Espiritu Santo | y tengo lengua de fuego {Escopeta}, Me monto en | ella se remenea, | leche le saco, | leche le queda {La higuera}.*

Епіфора виступає як повтор слова або групи слів у кінці рядків, строф: *Todos me pisan a mí, | y no piso a nadie. | Todos preguntan de mí, | yo no pregunto de nadie {El camino}, Peludo montó a pelado | hizo juramento y pudo, | que hasta no verlo*

peludo | *no bajar* *ma de pelado* {*Gallinita empollando*}, *¿Quién es la que* | *vuela* | *y alas no tiene*; | *quién es que construye* | *y manos no tiene* | *porque ni siquiera* | *cuerpo propio tiene*? {*Imaginación*}, *El hermano de mi tío*, | *aunque no es tío mío*, | *¿sabrás decirme qué es mío?* {*Padre*}, *Habita, habita*, | *en el campo habita*, | *y siempre habita* {*Haba*}.

Анафоричні та епіфоричні повтори в загадках пов'язують рядки й організують ритміку, акцентують увагу реципієнта на важливих епізодах повідомлення.

Анадиплосис, або епаналепса – це повтор останнього слова чи групи слів вірша або фрази на початку наступного вірша або фрази, анадиплосис актуалізує семантична ознака: *Un árbol con doce ramas*, | *cada rama con doce nidos*, | *cada nido con siete pájaros*, | *cada pájaro con su apellido* {*El año, los meses, las semanas, los días*}, *En un monte está una silla* | *y en la silla está un Rey* {*Monterrey*}, *Telita sobre telita* | *telita de rico paño* | *por más listo que seas* | *no lo adivinas ni de aquí* | *un año* {*La cebolla*}, *Botón sobre botón* | *botón de filigrana* | *a que no me lo adivinas* | *ni de aquí a mañana* {*La granada*}, *Estaba una vaca* | *adentro del mar* | *ni el mar ni Maruca* | *la pudieron sacar* {*La noche*}.

Рамкова конструкція вважається повтором слова на початку і в кінці синтаксичної конструкції: *Tengo un pollo* | *que tiene guasca*; | *tira la soga*, | *y chilla el pollo* {*La campana*}, *Me llaman pan* *sin ser pan*; | *tengo voces de alegrima* | *y me sacan en los dimas* | *de mayor celebridad*; | *de bofetadas me dan*, | *y yo, puesto en un madero*, | *pienso que fui cordero*, | *mas ni soy Dios ni soy pan* {*Pandereta*}, *De mozo* | *fiero y canoso* | *de viejo* | *lindo mozo* {*La espiga de manz*}.

Поліптотон виступає як лексичний повтор, ускладнений граматичними змінами компонентів, наприклад: *Todos preguntan por mí*, | *y yo no pregunto por nadie* {*El camino*}, *Apellidanme rey* | *no tengo reino* | *dicen que soy rubio y no tengo pelo* | *afirman que ando y no me muevo* | *relojes arreglo sin ser relajero* {*El sol*}, *Cuál es el pájaro* |

que nace en el cerro | *va a vivir al mar* | *y nunca regresa al lugar donde nacio* {*El río*}, *Cantando olvido mis penas* | *mientras voy hacia la mar* | *las penas se van y vuelven* | *mas yo no vuelvo jamás* {*El río*}, *¿Qué será que sería* | *que en la plaza lo vendían?* {*El queso*}.

Полісиндетон – це повтор сполучників, який скріплює частини речення і створює ефект “пригадування послідовності подій, що спостерігається при усному переказі” [9, с. 70]: *Eres Clara sin ser agua* | *y verde ser laurel*, | *y encarnada sin ser rosa* | *y blanca sin ser papel* {*Clara*}, *Mil veces doy alegría* | */y otras mil causo dolor*; | *y aunque saben que yo engaño* | *todos me tienen amor* {*Sueño*}, *De Lucas se quita el cas* | *y de Isabel lo postrero*, | *y es el nombre de la dama* | *con quien tuve amor primero* {*Luisa*}, *El soldado en la garita* | *y el pescador en el mar* | *y en este mar y garita una flor encontrarás* {*Margarita*}, *Te lo digo y repito*, | *y te lo debo avisar*, | *y por más que te lo diga* | *no lo vas a adivinar* {*Té*}. Багаторазовий повтор сполучників додає оповіданню музичності, підкреслює важливість кожного слова, крім того, сприяє ритмічній організації структури загадки.

Епанадиплосис вважається повтором слова на початку та в кінці однієї строфи: *Pino sobre pino*, | *sobre pino lino*, | *sobre lino flores* | *y alrededor amores* {*La mesa*}, *Blanca por dentro* | *verde por fuera* | *si quieres que te lo diga* | *espera espera* {*La pera*}, *Capa sobre capa* | *no me lo adivinas* | *ni de aquí a Jalapa* {*La cebolla*}, *En un monte no muy monte* | *hay un viejo no muy viejo* | *tiene barbas no muy largas* | *tiene dientes y no come* {*El elote*}, *En un cuarto* | *oscuro oscuro* | *meten y sacan* | *a Juan desnudo* {*El machete*}, *Dos hermanitos negros* | *corren y corren* | *y nunca se alcanzan* {*Las llantas*}.

Асиндетон – це експресивний синтаксичний прийом, заснований на редукції, відсутності сполучників між однорідними словами або частинами цілого. Фігура надає мовленню динамічності й насиченості. Наприклад: *Dos torres altas*, | *dos miradores*, | *un quitamoscas*, | *cuatro andadores* {*Los cuernos, ojos, rabo y patas de la vaca*}, *Di placer, gusto,*

contento | con mi fruta encapillada, | y ahora estoy vuelta en nada, | temiéndole a cualquier viento | con que soy desbaratada {La ceniza}, Lo usan las casadas, | también las solteras, | lisito por dentro, | rollizo por fuera {El dedal}, | Yo tengo doblado nombre, | de dos cosas tengo oficios, | que son de provecho al hombre | si usara de mis servicios {La bota}, Gorda la tengo, | más la quisiera: | que entre los muslos | no me cupiera {Montando una yegua}.

Виявлено, що текст іспанської загадки містить ітеративний повтор, який реалізується в таких фігурах, як анафора, епіфора, рамкова конструкція, поліптотон, полісиндетон. Ітеративний повтор, таким чином, є явищем складним і багатограним, що виконує такі функції в тексті загадки: виділення важливих елементів тексту, експресивність, милозвучність, ритмічність тексту.

Підсумовуючи результати спостережень, відзначимо, що в тексті загадки задіяні всі можливості фонетики, лексики, семантики, граматики. Повторення слів – це лише один зі способів загального прагнення емоційного мовлення до нагнітання однорідних і водночас різних за силою експресивних засобів. Завдяки значному емоційно-експресивному потенціалу, фігури повтору виступають як засіб акцентування уваги слухача, психолізації, смислового та емоційного посилення, вираження ритмічної організації та зв'язності тексту загадки. Перспектива дослідження полягає у розвідці інших видів повторів притаманних загадці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашова С.Е. Виды и функции повторов в творчестве М.А. Шолохова : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.01 “Русская литература” / С. Е. Балашова. – М. : Моск. гос. гуманит. ун-т им. М.А. Шолохова, 2008. – 20 с.
2. Верба Т.Г. Синтаксические средства выражения эмоциональности в испанской разговорной речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Г.Г. Верба. – К. : Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко, 1983. – 219 с.
3. Волянська Ю.Ю. Основні критерії укладання типології повтору / Ю.Ю. Волянська // Донецьк. вісник наук. тов. ім. Т. Шевченка. – Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. – Т. 28. – 350 с. 4. Данилевская Н.В. Лингви-

стический анализ художественного текста / Н.В. Данилевская // Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – М., 1995. – С. 204.
5. Жирмунский В.М. Введение в литературоведение : курс лекций / В.М. Жирмунский. – [3-е изд.]. – М. : Издат. группа URSS, 2009. – 464 с.
6. Жук Т.В. Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т.В. Жук. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 18 с.
7. Касарес Х. Вступ у сучасну лексикографію / Х. Касарес. – М., 1959. – 354 с.
8. Куликова З.П. Повтор как средство экспрессивности и гармонизации поэтических текстов М. Цветаевой и Р. М. Рильке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка”, 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / З.П. Куликова. – Ростов-на-Дону : Пед. ин-т ФГОУ ВПО “Южный федеральный университет”, 2007. – 21 с.
9. Ладисова Н.М. Исследования повтора в английских литературных сказках / Н.М. Ладисова // Методика обуч. иностр. языку, 1986. – Вып. 1. – С. 67–71.
10. Лихачов Д.С. Поэтика давньоросійської літератури / Д.С. Лихачов. – М. : Наук. думка, 1979. – С. 153.
11. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство – СПб, 1996. – 252 с.
12. Лук'янова Г.Л. До питання про класифікацію фразеологізмів у сучасній англійській мові / Г.Л. Лук'янова // Вісник Черкаськ. ун-ту. – Серія “-Філологічні науки”. – 2000. – Вип. 15. – С. 79–83.
13. Маліновський Е.Ф. Типи простого контактного повтору в сучасній англійській мові / Е.Ф. Маліновський // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2004. – № 17. – С. 178–180.
14. Новикова Н.С. Повтор, вариативность, контраст и семантическая организация текста (к обоснованию интегративного подхода как принципа лингвистического описания) / Н.С. Новикова // Филологические науки. – 1997. – № 4. – С. 76–84.
15. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории : [учебн. для студ.-журн. и филол.] / А.Ф. Папина. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
16. Пропп В.Я. Фольклор и действительность / В.Я. Пропп. – М. : Наука, 1976. – 325 с.
17. Сенкевич М.П. Стилїстика наукового мовлення та літературне редакування наукових творів / М.П. Сенкевич. – [2-е вид.]. – М. : Вищ. школа, 1984. – 319 с.
18. Соколова І.В. Прагматико-комунікативні характеристики категорії повтору в текстах-анонсах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :

спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.В. Соколова. – Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2002. – 19 с. 19. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : “Укр. енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с. 20. Черемсина Н.В. Повтор как принцип организации вербального семантического пространства текста / Н.В. Черемсина, Н.С. Новикова // Семантика языковых единиц, 1996. – Т. 2. – С. 45–51.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. Cerillo P.C. Adivinanzas populares españolas (estudios y antologna) / C. Pedro Cerillo. – Cuenca & Ediciones de la Unersidad deCastilla-La Mancha, 2000. – 226 p. 22. Demófilo. Colección de enigmas

y adivinanzas en forma de diccionario [Електронний ресурс] / Eugenio de Torres y Cía. – Sevilla, 1880. – Режим доступу до сл. : [tp://www.los-poetas.com/a/mach.htm](http://www.los-poetas.com/a/mach.htm) 23. Garcna A.M. Adivinanzas eróticas / Anghel Morales Garcna. – España : Ediciones idea, 2008. – 130 p. 24. Gárfer J.L. Adivinancero popular español / José Luis Gárfer, Concha Fernández. – Madrid : Taurus, 1983. – Vol. 2. – 275 p. 25. Gárfer J.L. Adivinancero antológico español / José Luis Gárfer, Fernández Concha. – Madrid : Ediciones del Prado, 1994. – 344 p. 26. Rodríguez P.J. Adivinanzas extremeccas / [Rodríguez Pastor Juan, Alonso Sánchez Eva, Ortiz Balaguer Carlos] // Saber Popular. – Badajoz : Fregenal de la Sierra, 2002. – Núm. 18. – 539 p. 27. Yarza F.C. Los mejores acertijos y adivinanzas / F.C. Yarza, M.J. Llorenes. – Madrid : A.L. Mateos, 1991. – 345 p.

УДК 811.112.2'42

ПРОПОЗИЦИОНАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ ИМПЛИКАТУР СУБСТАНТИВНЫХ ТАВТОЛОГИЧЕСКИХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ

Н.В. Говоруха, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена субстантивным тавтологическим высказываниям, которые представляют собой структуры с повторяющимся именем существительным и глаголом *sein / bleiben / heißen*. Дается характеристика пропозициональным моделям их импликатур в немецкоязычном диалогическом дискурсе: количества – *НЕЧТО есть СТОЛЬКО*; качества – *НЕЧТО есть ТАКОЕ*; места – *НЕЧТО существует ЗДЕСЬ*; времени – *НЕЧТО существует СЕЙЧАС*; способа – *НЕЧТО существует ТАК*.

Ключевые слова: дискурс, импликатура, пропозиция, тавтологическое высказывание.

Говоруха Н.В. Пропозиційні моделі імплікатур субстантивних тавтологічних висловлень. Статтю присвячено субстантивним тавтологічним висловленням, які становлять структури з повторюваним іменником і дієсловом *sein / bleiben / heißen*. Дается характеристика пропозиційним моделям їх імплікатур у німецькомовному діалогічному дискурсі: кількості – *ДЕЩО є СТОЛЬКИ*; якості – *ДЕЩО є ТАКЕ*; місця – *ДЕЩО існує ТУТ*; часу – *ДЕЩО існує ЗАРАЗ*; способа – *ДЕЩО існує ТАКИМ ЧИНОМ*.

Ключові слова: дискурс, імплікатура, пропозиція, тавтологічне висловлення.

Govorukha N.V. Propositional models of implicatures of substantive tautological utterances. The article deals with the substantive tautological utterances, which are structures with a repeated substantive and the verb *sein / bleiben / heißen*. Propositional models of their implicatures in the German dialogical discourse are characterized: *SOMETHING is SO MUCH*, *SOMETHING is SUCH*, *SOMETHING exists HERE*, *SOMETHING exists NOW*, *SOMETHING exists SO*.

Key words: discourse, implicature, proposition, tautological utterance.

В рамках когнитивно-коммуникативной парадигмы стало возможным исследование тех синтаксических единиц языка, которые ранее являлись традиционными объектами логики и философии. К таким единицам относятся тавтологические высказывания (далее – ТВ), изучением которых традиционно занималась логика, где под тавтологией понимается такое суждение / предложение, которое истинно на основе его логической формы в любых возможных мирах [13]. С лингвистической точки зрения, ТВ представляет собой высказывание повествовательной структуры, имеющее тавтологическую форму, основанную на формальном совпадении актанта и предиката пропозиции: *Krieg ist Krieg; Sicher ist sicher* и т.п.

Прагматические концепции тавтологии пытаются объяснить особенности ее функционирования в речевой коммуникации с привлечением

теории импликатур Г.П. Грайса [3; 11]. Однако вопрос о когнитивно-семантических свойствах импликатур ТВ остается нерешенным. Для его решения целесообразно привлечение методологии современной когнитивно-коммуникативной парадигмы лингвистики.

Цель настоящей статьи – установить когнитивно-семантические модели импликатур субстантивных ТВ, которые употребляются в современном немецкоязычном дискурсе.

Материал исследования составил 320 ТВ субстантивной формы в дискурсивных фрагментах, отобранных методом сплошной выборки из 65 произведений современной немецкоязычной художественной литературы.

В соответствии с грамматической сущностью повторяющегося элемента исследование позволило выделить два структурных типа ТВ: субстан-

тивные и клаузуальные, восходящие к моделям сложноподчиненных предложений. Субстантивные ТВ имеют структуру с повторяющимся именем существительным и глаголом *sein / bleiben / heißen* форме *Präsens Indikativ Aktiv: S ist / bleibt / heißt S (S=S)*. Они называются иначе биноминативными [2, с. 506], номинативными [11; 14], тавтологиями типа *N cop N* [4] или с предикативным удвоением [6].

Для установления особенностей когнитивно-семантических свойств импликатур ТВ в немецкоязычном дискурсе привлекаем анализ их пропозициональных моделей, в частности концепцию ономастиологических моделей С.А. Жаботинской [5], демонстрирующую в виде базовых фреймов наиболее общие принципы категоризации и организации вербализированной информации онтологического плана. Слоты фрейма используются как области приложения различной информации в виде пропозиций, поэтому фрейм формируется путем комбинаторики пропозиций. При этом ограниченный набор пропозициональных схем входит в состав пяти базисных фреймов – предметного, акционального, посессивного, идентификационного и компаративного. В актуализации импликатур субстантивных ТВ задействованы все фреймы, но в качестве основного при моделировании импликатур целесообразно использовать предметный фрейм. Это обусловлено тем, что повторяющийся концепт в этом виде ТВ вербализирован именем существительным, что коррелирует с предметным фреймом, который предоставляет информацию о предметах материального мира, их свойствах и отношениях.

С.А. Жаботинская пишет, что «в предметном фрейме одна и та же сущность (НЕЧТО или НЕКТО) характеризуется по своим количественным, качественным, бытийным, локативным и темпоральным параметрам. Таковые представлены в наборе пропозиций, где между предметом и его свойствами устанавливается внутривитальная связь *есть / существует*: НЕЧТО *есть* СТОЛЬКО (количество); НЕЧТО *есть* ТАКОЕ (качество); НЕЧТО *существует*

ТАК (способ бытия); НЕЧТО *есть / существует* ТАМ (место бытия); НЕЧТО *есть / существует* ТОГДА (время бытия)» [5, с. 145]. Данный набор пропозициональных схем можно представить как модели импликатур, порождаемых тавтологическими высказываниями.

Передавая при помощи ТВ импликатуру с пропозициональной моделью качества – НЕЧТО *есть* ТАКОЕ, говорящий акцентирует один из признаков референта, расцениваемый им как положительный или отрицательный. При этом «под оценкой понимается суждение о ценности обозначаемого в целом или отдельного его свойства (объект оценки)» [10, с. 109]. Философская категория качества определяется как специфика предмета, его своеобразие, отличие от других предметов: «качество – это определенность объекта, составляющая внутреннее основание всех его изменений. Качество есть то, благодаря чему предмет на протяжении какого-то времени является тождественным самому себе предметом, в той или иной степени отличным от других предметов и с коренным изменением чего он перестает быть таковым – становится другим предметом» [9, с. 340].

Выделение одного из характерных свойств референта как особенность семантики тавтологий отмечают и другие исследователи: «говорящий акцентирует уникальное качество чего-либо, которое должно быть принято, поскольку изменить его нельзя» [14, с. 395], ТВ означают, что «определенные лица или предметы имеют определенные характерные свойства» [12, с. 408], поэтому «можно говорить об ассоциациях, которые связываются с референтом у участников коммуникации, или о «мысленном досье» референта, которым они располагают» [2, с. 505]. Например, говорящий (Фрэнки) отвечает на вопрос о фильме Феллини при помощи ТВ, которое реализует импликатуру *Fellini ist genial*, акцентируя одну из характеристик режиссера:

(1) Sophie: *Ja, ich wollte dich nach dem Verhältnis dieses Films, ist ja ein Meilenstein in der Filmgeschichte sozusagen, das Verhältnis von*

„8½“ zu deinem Film, das war es, was mich interessiert.

Frankie: Na ja. Der Film ist sicher sehr wichtig für Fellini. In „8½“ ist Fellini ja ganz Fellini. Sozusagen auf dem Höhepunkt, und gleichzeitig schon im freien Fall (Bauersima, c. 16-17). (+> In „8 1/2“ ist Fellini schon ein genialer Regisseur)

В следующем дискурсивном фрагменте в ТВ *Chef ist Chef* актуализируется отрицательное качество начальника – общение с ним неприятно, поскольку необходимо ему подчиняться. При этом наблюдаем имплицитную референцию – имеется в виду убитая госпожа профессор Цех:

(2) [Следователь допрашивает сослуживцев убитой] *Johann überholte den ironischen Unterton und fragte ruhig. "War sie eine angenehme Vorgesetzte?" "Was heißt angenehm?" Dr. Unger hob die Schultern, streckte die Arme von sich und drehte die Handflächen nach oben. "Chef ist Chef. Wer Chef ist, hat das Sagen. Wer es nicht ist, muss tun, was der Chef will" (Bloom, c. 127). (+> Sie war keine angenehme Vorgesetzte)*

Оцениваются не только отдельные лица, но и группы людей и целые нации, например:

(3) [рассказчик невольно слушает разговор пассажиров самолета] *Ich schälte meinen Apfel. Unterscheidung nach Herrenmenschen und Untermenschen, wies der gute Hitler meinte, sei natürlich Unsinn; aber Asiaten bleiben Asiaten – Ich aß meinen Apfel (Frisch, n. 433). (+> Asiaten sind unterlegene Nationen)*

Помимо лиц, оцениваться могут конкретные предметы (50) и абстракции (51), например:

(4) Rustorfer: *Ein Fuß wächst nicht nach und wenn zehn Jahre vergehn. Und eine Prothese bleibt eine Prothese, auch wenn's aus England kommt.* Erl: *Ein Krüppel hat etwas Unfreundliches, das ist klar (Kroetz, c. 73). (+> Wo eine Prothese auch herkomme, sie ist schlecht, denn der Mensch damit ist ein Krüppel)*

(5) [Заключенные в тюремной камере] Herrmann Rasch: <...> *Und dabei war des für ein Hörspiel und in dem war verlangt, daß das ein Laienorchester is, was da spielt. Drum sind die*

zu uns, weils ein Laienorchester haben ham wolln.

Herbert Dengk: *Is doch wurscht. Musik is Musik, wenns gfallt.*

Herrmann Rasch: *Freile (Kroetz, c. 321). (+> Wenn auch Laienorchester spielt, Musik ist gut)*

При помощи имплицатуры пропозициональной модели способа – НЕЧТО существует ТАК, говорящий актуализирует способ бытия референта на основе соответствующего конститутивного социального правила. На свойство ТВ выделять неотъемлемую онтологическую характеристику референта указывает и Б. Фрейзер: *Boys will be boys +> Boys will act like boys* [11, c. 219].

Эксплицитный актант пропозиции представлен абстрактным существительным, которое обозначает понятие, основанное на конститутивном правиле – социальной конвенции. В отличие от регулятивных (нормативных) социальных правил, которые регулируют формы поведения, существующие независимо от этих правил (например, правила приличия, этикет), конститутивные правила управляют формами поведения, которые без этих правил не существуют (например, правила спортивных игр) [8, c. 58–60]. В имплицатуре данных ТВ актуализируется то существенное правило, без которого повторяющийся актант не существует:

Krieg ist Krieg – Der Krieg existiert nur, wenn man dort einander umbringt,

Befehl ist Befehl – Der Befehl existiert nur, wenn man ihn erfüllt и т.п.

Следующий дискурсивный фрагмент иллюстрирует актуализацию социального правила, связанного с концептом ПРИКАЗ – *Приказ существует так, что его следует выполнять*, из которого следует имплицатура *Мои товарищи выполняют приказ и убьют Гольдштейна*, который говорящий вкладывает в ТВ:

(6) [Глава преступной антисемитской группировки рассказывает о своих приказах] *Seine Stimme klang fast ein wenig weinerlich. „Ich hatte sie auserwählt, ihr Leben verlängert und sie haben mich ausgenutzt. Aber für unseren Auftrag ist*

es nie zu spät. Auch Goldstein werden meine Kameraden erwischen. Befehl ist Befehl. Unser Auftrag wird nie enden“ (Fix, c. 176). (+> Der Befehl existiert, nur wenn man ihn erfüllt +> Ich habe meinen Kameraden befohlen, und sie halten den Befehl)

При этом имеется в виду не слово на конкретном языке, а концепт, основанный на определенном конститутивном правиле, существующий в коллективном сознании носителей разных языков. Поэтому одна и та же импликатура передается ТВ, в которых данный концепт вербализирован на разных языках, например, в следующем дискурсивном фрагменте ТВ *Приказ есть приказ* говорящий употребляет на английском языке:

(7) [На борту самолета] *Unsere Stewardess tat mir leid. Sie mußte von Reihe zu Reihe gehen, lächelnd wie Reklame, und fragen, ob jedermann sich wohlfühle in seiner Schwimmweste, sobald man ein Witzchen machte, verlor sie ihr Lächeln. Ob man im Gebirge schwimmen könne? fragte ich. Order war Order. Ich hielt sie am Arm. (Frisch, c. 442). (+> Der Order existiert so, dass man ihn erfüllen soll und muss +> Ich habe die Schwimmweste angezogen)*

Конститутивным правилом, связанным с концептом долг, также является необходимость его выполнения, говорящий в следующем фрагменте опирается на знание о воинском долге:

(8) *Mein anderer Sohn, der Glasp, hat seine Einberufung bekommen und geht zur Bundeswehr. Er tuts nicht gern. Es ist ein Muß. Aber Pflicht ist Pflicht. Er wird's schon schaffen (Sie schweigt) (Sperr, c. 326). (+> Die Pflicht existiert so, dass man sie erfüllen soll +> Glasp ist pflichtbewusst, er geht zur Armee)*

Помимо предметного фрейма, к актуализации импикатур ТВ этой модели привлекается акциональный фрейм: в импикатуре происходит выдвигание пациенса:

приказ есть приказ / долг есть долг = то, что нужно выполнять.

При помощи импикатуры модели места – *НЕЧТО существует ЗДЕСЬ*, говорящий акценти-

рует локативный актанта имплицитной пропозиции. При этом часто является задействованной и темпоральная модель, поскольку место и время играют важную роль в характеристике ситуации, под которой понимается время и место коммуникации, а также характеристики коммуникантов, т.е. ситуативный контекст высказывания имеет три измерения: физическое, временное и социально-психологическое [1, с. 66]. Физическое измерение соответствует пропозициональной модели *НЕЧТО существует ЗДЕСЬ*, временное измерение соответствует модели *НЕЧТО существует СЕЙЧАС*, а социально-психологическое измерение предполагает говорящего и адресата, находящихся *ЗДЕСЬ и СЕЙЧАС*. Так, говорящий – хозяин кафе – отказывает клиенту в постоянном столике, ссылаясь на невозможность отказать занявшим его американцам, при помощи ТВ передается импикатура *За этим столом Вы можете сейчас есть*:

(9) *Er hob die Schultern. „Ich konnte ihn nicht halten. Was kann man gegen diese Amerikaner machen? Sie verstehen kein Deutsch und setzen sich hin, wo sie wollen! Nehmen Sie den Platz drüben. Tisch ist ja Tisch, nicht wahr? Ich habe Ihren Wein schon rübergestellt.“*

Ich wußte nicht, was ich tun sollte. (Remarque, c. 123). (+> Dieser Tisch ist jetzt frei +> An diesem Tisch können Sie ruhig essen)

НЕЧТО – повторяемый актанта пропозиции, имеет отношение к некоему месту, соответствующему актуальной ситуации. В дискурсивном фрагменте (9) это стол, в следующем диалоге это город, в котором живут коммуниканты:

(10) *Mama: Wo ist der Leo? Ich hab ihn lang nicht mehr gesehn seit Wochn.*

Marie: *Weg.*

Mama: *Eine Kleinstadt ist eine Kleinstadt und keine Großstadt.*

Pause. Da muß man aufpassn, daß man ned ins Fettnäppchen tritt! (Kroetz, n. 427). (+> In der Kleinstadt kann alles passieren +> Pass auf, dass du ihn nicht verlierst!)

При помощи импикатуры пропозициональной модели времени – *НЕЧТО существует СЕЙЧАС*,

говорящий акцентирует темпоральный актанта имплицитной пропозиции. Концепт, актуализирующийся на основе повторяемого существительного, со всеми его признаками представляется говорящему релевантным в данный момент времени. Например, говорящий при помощи ТВ *Eine Eifersucht is eine Eifersucht* упрекает адресата в ревности, передавая импликатуру *Jetzt bist du eifersüchtig*:

(11) Leo: *Es war etwas Unsauberes zwischen euch, das hat man genau erkennen können.*

Marie: *Schwarrn!*

Leo: *Man hat so seine Gedanken und eh man schaut, fällt einem alles zusammen, was man aufbaut. Ein gebranntes Kind scheut das Feuer.*

Marie: *Eine Eifersucht is eine Eifersucht!*

Leo: *Ausredn, sonst nix (Kroetz, c. 432). (+> Eifersucht ist hier und jetzt relevant +> Du bist eifersüchtig)*

В следующем диалоге при помощи двух ТВ говорящий сравнивает два референта (*meine Mama* и *deine Mama*), подчеркивая их различные качества, поскольку они относятся к различным временам, передавая таким образом цепочку импликатур:

(12) Mama: *Wenn ich so was von meiner Mutter gsagt hätt!*

Karl: *Meine Mama ist meine Mama, und deine Mama ist deine Mama.*

Marie: *Ein goldenes Armbandl hat der Mensch. Wo hastn des schon wieder her. (Kroetz, c. 423). (+> Deine Mama lebte früher, meine Mama lebt jetzt +> Deine Mama war anders, als meine Mama +> Die Zeiten sind anders)*

При актуализации импликатур данной модели задействованы также акциональный и каузативный фреймы:

(13) *ревность есть ревность – то, что порождает подозрения* (каузативная модель, выдвижение каузатора);

(14) *моя мама есть моя мама, твоя мама есть твоя мама – родитель, которого я могу оценивать так (а ты не могла оценивать так)*

в своем социально-временном контексте (акциональная модель + способ + темпоратив, выдвижение пациенса).

Пропозициональная модель количества – *НЕЧТО есть СТОЛЬКО*, присуща импликатурам ТВ, в которых говорящий подчеркивает единичность референта или ограничивает количество его признака приблизительной констатацией.

Мыслительная категория количества есть результат отражения количественной определенности бытия. «Количественная определенность в объективной действительности предстает, с одной стороны, как дискретное, прерывное количество, а с другой стороны, – недискретное, непрерывное количество. Первое из них определяется посредством счета, а второе – посредством измерения. Соответственно этому в мыслительной категории количества выделяются два основных момента – число и величина», иначе – число и мера [7, с. 227]. Данные категории существенно различаются: «Число является результатом определения мощности множества как дискретной совокупности объектов того или иного рода. В отличие от этого, величина есть результат измерения интенсивности непрерывного количества (например, каких-либо непрерывных признаков), и она наряду с другими средствами также может получить выражение в числе» [7, с. 228].

Импликатуры ТВ, основанные на категории меры, ограничивают количество признака приблизительной констатацией: *viel, wenig, genug* и т.п. При этом решающую роль играет семантика повторяющейся лексемы, например:

(15) Das Mädchen: *Ich sehe einen Glanz in Ihren müden Augen, wenn er auftaucht. Pause. Da war etwas. Und davon gibt es Reste.*

Die Bildhauerin: *Der Rest ist nur Rest.*

Das Mädchen: *Wenn Sie vorbeigehen und zu uns herübersehen, sieht Ihr Gesicht wie weggebrochen aus.*

Die Bildhauerin: *Glaub mir: es ist vorbei (Roth, c. 54). (+> Die Liebe ist wenig +> Es ist fast keine Liebe geblieben)*

Импликатуры ТВ, основанные на категории

числа, актуализируют смысл, связанный с единичностью лица (14) или предмета (15), например: (16), „Die Mutter konnte die Ironie nicht verbergen:

„Mit welchem Vater von ihr willst du die Situation besprechen?“

„Ihr Vater ist ihr Vater. Ich habe dich doch gebeten, in solch einem Ton davon nicht zu reden“ (Wenzel, с. 55). (+> Sie hat nur einen Vater. +> Ihr Vater ist Peter +> Mit ihm werde ich die Situation besprechen)

(17) [Следователи собираются в казино, разыскивая преступника] „Ich glaube übrigens nicht, dass Sie ohne Krawatte eingelassen würden“, mutmaßte sie beim Anblick des offenen Kragens seines kurzärmeligen weißen Hemdes. „Ein ehemaliges Ermittler ist stets für alle Lebenslagen gerüstet“, grinste er und öffnete die Beifahrertür seines Autos. Erg griff ins Handschuhfach und zog einen schmalen Schlips aus schwarzem Nappaleder hervor, bei dessen Anblick jeder Altkleidersack in Tränen ausgebrochen wäre.

„Schlips ist Schlips“, lachte er, als er Marlenes indigniertes Stirnrunzeln wahrnahm. (Bloom, с. 334). (+> Ich habe nur einen Schlips +> Wie alt der Schlips auch sei, er passt in dieser offiziellen Situation, weil ich keinen anderen habe)

Следует подчеркнуть, что категории качества и количества взаимообусловлены [7, с. 200]: «познание может быть направлено на количественную определенность каких-либо объектов только после того, как они выделены из окружающей действительности как качественно определенные» [7, с. 201]. Последний пример иллюстрирует это положение: помощник комиссара Эрг, собирающийся в казино по делам расследования, после ее слов о необходимости надеть галстук показывает ей свой единственный, старый галстук; прежде чем вложить в свое ТВ *Schlips ist Schlips* импликатуру, он оценивает качество этого галстука как старого и немодного, и только потому, что он у него один, что подчеркивается в импликатуре, он считает его подходящим.

Кроме того, при актуализации импликатур этой модели задействованы посессивный, квантитативный фреймы и локативная пропозициональная модель:

(18) *её отец есть её отец – отец, которого она имеет, только один* (посессивный фрейм + квантитативный фрейм, выдвигание количественно определенной собственности);
(19) *[даже старый] галстук есть галстук – то, что носят в определенном месте / в официальной обстановке* (акциональный фрейм + локативная модель, выдвигание пациенса).

Таким образом, импликатуры или цепочки импликатур, которые актуализируются в немецкоязычном дискурсе на основе субстантивных ТВ говорящего, имеют пять пропозициональных моделей, обеспечивающих адекватную интерпретацию их адресатом на основе дискурсивного контекста: количества – *НЕЧТО есть СТОЛЬКО*; качества – *НЕЧТО есть ТАКОЕ*; места – *НЕЧТО существует ЗДЕСЬ*; времени – *НЕЧТО существует СЕЙЧАС*; способа – *НЕЧТО существует ТАК*.

К перспективам исследования относим анализ взаимосвязи структуры, семантики и прагматики ТВ в немецкоязычном диалогическом дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
2. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелёв. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 576 с.
3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 22–127.
4. Иевлева М.Х. Тавтологии типа N сор N: когнитивно-функциональный анализ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Иевлева Майя Хатибовна. – Уфа, 2000. – 209 с.
5. Жаботинская С.А. Теория номинации: Когнитивный ракурс / С.А. Жаботинская // Вестник Моск. гос. лингв. ун-та. – 2003. – № 478. – С. 145–164.
6. Остапенко Т.С. Когнитивно-стратегический потенциал тавтологии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец.

10.02.19 / Т.С. Остапенко. – Иркутск, 2011. – 18 с.
 7. Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В.З. Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 232 с. 8. Сёрл Дж.Р. Что такое речевой акт? / Дж.Р. Сёрл // *Философия языка*; [пер. с англ. И.М. Кобозевой]. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – С. 56–74. 9. Спиркин А.Г. Происхождение сознания / А.Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1960. – 470 с. 10. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. 11. Fraser B. Motor oil is motor oil / B. Fraser // *Journal of Pragmatics*. – 1988. – № 12. – P. 214–220. 12. Fritz G. Zur Verwendung tautologischer Sätze in der Umgangssprache / G. Fritz // *Wirkendes Wort*. – 1981. – № 31/6. – S. 398–415. 13. Grotz S. Vom Umgang mit Tautologien: Martin Heidegger und Roman Jakobson / S. Grotz. – Hamburg : Meiner, 2000. – 291 S. 14. Wierzbicka A. Boys will be Boys: even 'truisms' are culture-specific / A. Wierzbicka // *Cross-cultural pragmatics: the semantics of human interaction*. – B., N.Y. : de Gruyter, 1991. – P. 391–452.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Bauersima I. FILM / Igor Bauersima, Réjane Desvignes // *Theater, Theater: Aktuelle Stücke* 13. – Fr./M. : Fischer, 2003. – S. 7–95. 2. Bloom L. Trügerischer Schein : [Roman] / Lena Bloom. – Fr/M. : Fouqué, 2006. – 362 S. 3. Fix J. Mr. Goldsteins letzte Reise : [Roman] / Juliane Fix. – Berlin : Espresso, 2000. – 186 S. 4. Frisch M. Stiller. Homo Faber. Romane / Max Frisch. – Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1994. – 627 S. 5. Kroetz F.X. Gesammelte Stücke / Franz Xaver Kroetz. – Fr. a. M. : Suhrkamp, 1976. – 504 S. 6. Sperr M. Landshuter Erzählungen / Martin Sperr // *Wunschkonzert: Stücke aus der BRD, Österreich und der Schweiz*. – M. : Raduga, 1983. – S. 265–330. 7. Remarque E.M. Die Nacht von Lissabon : [Roman] / E.M. Remarque. – Köln : Kiepenheuer und Witsch, 1963. – 241 S. 8. Roth F. Krötenbrunnen. Ein Stück / Friederike Roth. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1984. – 61 S. 9. Wenzel P. Zwei mal zwei : [Roman] / Peter Wenzel. – Berlin : Espresso, 2000. – 196 S.

УДК 811.111'42:82-3:7.094

**КИНОСЦЕНАРИЙ ЭКРАНИЗАЦИИ
КАК ЭЛЕМЕНТ КОММУНИКАТИВНОЙ ПАРАДИГМЫ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ
(к постановке проблемы)**

Е.А. Калинюк, канд. филол. наук (Одесса)

В статье рассматривается киносценарий экранизации литературного произведения как один из трансформов в составе коммуникативной парадигмы художественного произведения. Автор очерчивает понятие сценария как типа текста, определяет его отнесенность к художественной литературе, освещает экстра лингвистические факторы, влияющие на появление киносценарного трансформа.

Ключевые слова: адаптация, киносценарий, коммуникативная парадигма, коммуникативный трансформ, экранизация

Калинюк О.О. Кіносценарій екранізації як елемент комунікативної парадигми художнього твору (до постановки проблеми). У статті розглядається кіносценарій екранізації літературного твору як один із трансформів у складі комунікативної парадигми художнього твору. Автор окреслює поняття сценарію як типу тексту, визначає його віднесеність до художньої літератури, висвітлює екстра лінгвістичні фактори, що впливають на появу кіносценарного трансформу.

Ключові слова: адаптація, екранізація, кіносценарій, комунікативна парадигма, комунікативний трансформ

Kalinyuk O.O. Script of a screen adaptation as an element of the communicative paradigm of a belles-lettres text (defining the problem)

The article deals with script of a screen adaptation of a literary text as one of the transforms inside the communicative paradigm of a belles-lettres text. The author defines script as a type of text, discusses its relation to fiction, points out some extra linguistic factors influencing the appearance of a script transform.

Key words: adaptation, communicative paradigm, communicative transform, screen adaptation, script.

Исследование языковых единиц в условиях конкретных коммуникативных актов и рассмотрение текста как отправной точки анализа языка являются характерными особенностями коммуникативной лингвистики, выделившейся в отдельное научное направление в конце 20 века. Г.В. Колшанский так характеризовал появление нового направления в лингвистике: “Естественно, лингвистика с момента становления ее как самостоятельной науки всегда занималась семантикой языковых единиц – первоначально с главным упором на семантику слова (лексикография), позже семантикой высказывания, семантикой грамматических форм, затем особенно семантикой предложения (синтаксическая семантика), а в последнее время –

семантикой текста (лингвистика текста)” [7, с. 4]. С позиций коммуникативного подхода текст рассматривали многие исследователи, среди которых: Л.Ю. Айснер, С.А. Архипова, Н.С. Болотнова, М.В. Всеволодова, И.В. Извольская, И.М. Коллегаева, О.А. Крылова, М.Ю. Олешков, Е.А. Селиванова, Н.А. Слюсарева, Е.Г. Соболева, А.А. Чувакин, и многие другие.

Актуальность данного исследования определяется значением затронутой в ней проблематики для задач современной коммуникативной лингвистики и включенностью в антропоцентрическую парадигму современных лингвистических изысканий. Объектом анализа выступает коммуникативная парадигма художественного текста, пред-

метом – один из ее элементов – киносценарий экранизации художественного произведения как его коммуникативный трансформ. Целью данной статьи является обобщение точек зрения на киносценарий как тип текста и его место в системе художественной литературы. В задачи исследования входит определение экстралингвистических факторов, влияющих на появление сценария экранизации как коммуникативного трансформ художественного текста.

Как одна из типовых моделей коммуникации, художественная коммуникация [14] включает в качестве основных составляющих автора художественного произведения (адресанта), читателя (адресата) и текст, собственно художественное произведение как связующее звено между ними. Художественная коммуникация адресована каждому (любому) читателю и предполагает его сопереживание [4; 12].

Своеобразие художественного текста как коммуникативно-направленного вербального произведения, обладающего эстетической ценностью, заключается в его антропоцентричности, культурологической значимости и способности воплощать в образной форме моделируемую автором особую художественную картину мира.

Киносценарий как тип текста, в силу своей двойственной природы, “одной своей стороной повернутый к литературе, а другой к кинематографу” [10, с. 9] представлял собой объект исследования в разные годы как кинодраматургии и литературоведения, так и лингвистики, о чем свидетельствуют работы К.Ю. Игнатова, Ю.Б. Идлис, О. Иоселиани, У.А. Гуральника, М.А. Касаточкиной, Ю.С. Магалашвили, И.А. Мартьяновой, Ю. Норштейна, С.Н. Покидышевой, В.В. Спесивцевой, В.К. Туркина, Ю.Н. Тынянова, А.И. Фридрихсона.

Однако особый интерес к исследованию экранизируемых художественных текстов возник только в первой декаде XXI века. Так, вопросы композиционно-синтаксических трансформаций текстов литературных произведений в текст киносценария затрагивались в трудах И.А. Мартьяновой

и В.В. Спесивцевой [10; 16], Ю.Б. Идлис рассматривает категорию автора в тексте сценарной адаптации литературного произведения [2], исследование К.Ю. Игнатова уделяет внимание описанию стилистических особенностей преобразования текста литературного произведения в вербальную составляющую его экранизации [1], проблема филологического изучения киноадаптации/экранизации англоязычного художественного текста в лингвокогнитивном освещении затрагивается в работе С.Н. Покидышевой [13].

Данная статья фокусирует внимание на киносценарии художественного произведения прежде всего как на одном из видов коммуникативных трансформов художественного произведения.

Под коммуникативными трансформами, вслед за И.М. Колегаевой, понимаем “последующие коммуникативные образования (в первую очередь письменные тексты, но не только), которые декларируют свою идентичность эталону (сохраняя заголовки и фамилию автора), однако в реальности оказываются сообщениями с иным адресантом, иной структурой, даже с иным кодом” [5, с. 547].

Говоря о многообразии возможных текстовых парадигм, в которые может входить текст художественного произведения, И.М. Колегаева отмечает, что текст как завершенное, цельнооформленное вербальное сообщение “может “обрасти” собственной, индивидуальной парадигмой, появляющейся как результат компрессионных, уменьшающих или, напротив, экспансионистских, расширяющих трансформаций” [6, с. 77]. К этому добавим и качественную трансформацию, в частности превращение прозаического литературного текста в киносценарий.

Единство всех элементов – эталона и всех его трансформов создает коммуникативную парадигму произведения (терминопонятие, введенное И.М. Колегаевой) [5, с. 547].

К трансформам художественного произведения относятся не только его адаптированные версии для детей или малоподготовленных иноязычных читателей, дайджест-версии произведения или, наоборот, версии, снабженные предисловием, пос-

лесловием или неавторскими комментариями для культурогического неосведомленного читателя (например, переиздание произведения 19 века, с комментариями, адресованными читателю века 21), но и “инокодовые” или “межкодовые” [5, с. 548–549] трансформации, к которым относятся переводы на различные языки или адаптация художественного произведения для других семиотических систем, как например – экранизация или театральная постановка. Базисом для экранизации литературного произведения, как и для создания любого другого фильма, является киносценарий.

Считаем, что одним из элементов, входящих в индивидуальную коммуникативную парадигму художественного произведения, его коммуникативным трансформом, в частности является текст киносценария экранизируемого произведения как отвечающий установленным для трансформ критериям.

Прежде чем говорить о сценарии художественного произведения как основы для дальнейшей его экранизации, следует очертить понятие сценария как типа текста вообще и определить его отношение к художественной литературе в частности.

Сценарист и теоретик кино, а также автор сценариев В.К. Туркин в 1938 году – в эпоху становления отечественной кинодраматургии – так говорил о возникновении феномена сценария: “киносценарий возник с момента появления игрового кинематографа как приспособление для постановки на экране театральных пьес, рассказов, романов и различных сюжетов в виде более или менее подробного плана-описания будущей кинокартины в последовательности происходящих в ней событий, с разделением на части и отдельные сцены применительно к технике постановки и демонстрации кинокартин” [18, с. 8].

Дискуссии об определении статуса киносценария велись в Советском Союзе со времен появления кинематографа. Уже с 1950-х годов, советские исследователи кино говорят о литературности сценария, которая позиционируется как основа кино, сам же сценарий выделяется в четвертый

род литературы [11]. В книге “Кино и литература” И. Маневич утверждает, что “в первичном своем виде киносинтез рождается в литературе” [9, с. 30], заявляя о первичности литературности в тексте киносценария. По его утверждению, “кинодраматургия – полноправная область литературы, стоящая в том же ряду, что и художественная проза или театральная драматургия” [9, с. 50]. Киносценарий, согласно мнению исследователя, есть новый род литературы наравне с эпосом, лирикой и драмой [9, с. 135].

Такой взгляд на сценарий можно найти и в более поздних работах о кино. М. Каган в книге “Эстетика как философская наука” также считает, что киносценарий является новым родом литературы “со своей специфической художественной структурой, существенно отличной от строения классических литературных родов, но вобравшей в себя в переработанном виде многие их элементы” [3, с. 356].

В энциклопедическом словаре “Кино” дано следующее определение: “сценарий (от итал. *scenariò*) – произведение кинодраматургии, предназначенное для дальнейшего воплощения на экране. Сценарий представляет собой словесный прообраз фильма, предвосхищение его образов. Тема, проблематика, сюжет, система характеров, идейно-художественная концепция фильма – всё это так или иначе заложено в сценарии. Будучи необходимой стадией реализации замысла фильма, сценарий в ходе истории кино сформировался как произведение литературы со специфическими признаками, обусловленными установкой на звукозрительную форму экранного воплощения” [25, с. 412–413].

Большой энциклопедический словарь определяет сценарий как “литературное произведение, предназначенное для воплощения с помощью средств киноискусства и телевидения” [24].

По определению Г.Г. Слышкина и М. Ефремовой, сформулированном в монографии “Кинотекст: Опыт лингвокультурологического исследования”, “... авторский литературный сценарий – это произведение художественной литературы со специфическими признаками, связанными с воплощением

ем словесного текста в звукозрительном виде на экране” [15, с. 29].

Каждое из приведенных выше определений указывает на то, что сценарий – это отдельное литературное произведение со своими определенными признаками, выполняющее свою определенную, отличную от цели художественного произведения, цель – служить вербальной опорой для последующего звукозрительного воплощения художественных образов на экране. Это утверждение применимо и к тексту киносценария экранизируемого художественного произведения.

Процесс воплощения художественного произведения на языке кино – экранизация (термин, употребляемый в отечественной кинодраматургии и литературоведении) – и ее истоки так определяют И.Н. Соловьевой в Краткой литературной энциклопедии: “экранизация – интерпретация средствами кино произведения иного рода искусства: прозы, драмы, лирики, театра, оперы, балета. С первых лет существования кинематограф видел в литературе кладезь образов, с равной энергией берясь за Евангелие (“Страсти Христовы” были поставлены многократно вскоре после изобретения братьев Л. и О. Люмьер), за выпуски бульварных книжек (“Ник Картер” В. Жассе – Франция; знаменитая серия Л. Фёйада “Фантомас” – Франция, по романам М. Аллена и П. Сувестра) и за У. Шекспира (“Гамлет” экранизирован во Франции уже в 1900, а общее число фильмов по трагедии измеряется десятками). Один из создателей кино Ж. Мельес вслед за сказками Ш. Перро экранизировал Дж. Свифта, Д. Дефо, “Фауста” Гёте (1904)” [26].

Несмотря на то, что адресатом киносценария является, в первую очередь, не просто среднестатистический читатель, а читатель совершенно определенной профессии – режиссер, так как именно он трансформирует текст литературного сценария, написанного сценаристом, в свой режиссерский (рабочий) сценарий с подробной раскадровкой вербального материала и рекомендациями для съемок каждой сцены для последующего воплощения задуманного на экране, киносценарий мо-

жет, но необязательно, публиковаться для массового читателя после выхода фильма или фильма-экранизации.

Так, например, подобные сценарии были очень популярны у массового читателя в Советском Союзе. Они печатались в журналах, издавались отдельными сборниками или вместе с другими произведениями авторов/сценаристов. Среди специальных изданий самым популярным был Альманах Госкино “Киносценарии”, начавший свое существование в 1973 году и публиковавший сценарии и киноповести. До начала издания журнала киносценарии публиковались отдельно либо в сборниках. Это были работы как сценаристов, так и режиссеров.

Иная ситуация имела место в Голливуде, где наоборот, “киносценарий долгое время считался чисто служебным документом и редко был доступен для чтения” [17, с. 70]. Даже сейчас, до момента выхода фильма (в том числе фильма-экранизации) на экраны, литературный сценарий является исключительно внутренним документом съемочной группы. Такое положение дел объясняется неразрешенностью вопроса об авторских правах на текст сценария. Тексты голливудских киносценариев были доступны в университетских библиотеках и пользовались спросом у студентов, изучающих кинодраматургию. Киносценарии отдельных авторов, как например, Гарольда Пинтера, который выступал сценаристом своих же произведений, или Стенли Кубрика (в его случае вопрос об авторских правах был решен) публиковались для широкого читателя. Среди малочисленных сборников сценариев, изданных в США в 20 веке, Е.А. Сухая отмечает Best Film Plays 1943–1944, Best Film Plays 1945, Great Film Plays 1959, Twenty Best Film Plays 1977 [17, с. 70]. Исследовательница акцентирует внимание также на том, что “значительным событием в деле публикации кинопроизведений стало создании антологии киносценариев в трех томах под редакцией Сэма Томаса, изданной с 1986 по 1995 годы” [17, с. 70].

Однако с появлением виртуального пространства – всеобщей сети интернет – ситуация карди-

нально изменилась. В 2009 году Чикагским университетом совместно с издательством Alexander Street Press был запущен проект электронной библиотеки сценариев American Film Scripts Online, которая включает в себя на сегодняшний день более 1 000 ранее неиздававшихся киносценариев. Более того, существует ряд бесплатных электронных ресурсов, публикующих сценарии фильмов для всех читателей. Следующие базы данных в сети – Internet Movie Script Database, Script-O-Rama, Simply Scripts, Daily Script, Movie-Page, Awesome Scripts and Screenplays – рекомендуются как ресурсы-источники студентам, изучающим киноискусство в таких известных университетах как King Edward VI College в Англии [<http://kcasasa2filmmedia.blogspot.com/p/coursework.html>] и University of Technology в Сиднее [<http://www.lib.uts.edu.au/guides/communication/media-arts/finding-films-and-scripts>], что указывает на абсолютное доверие к публикуемому контенту со стороны образовательных заведений высшего ранга.

В настоящее время нередки случаи издания сценария одновременно с выходом фильма. В этом случае продюсеры принимают такое решение в рамках рекламной кампании фильма, и выход сценария (чаще всего с анонсированием актеров, задействованных в съемках, на обложке) трактуется как один из ее элементов. После выхода экранизации и появления сценария (в виде официального издания или в электронном виде в сети интернет) линейно разворачивающаяся коммуникативная триада “произведение–сценарий–фильм” оказывается завершенной. Ее элементы – сценарий и фильм функционируют в коммуникативном пространстве наряду с самим художественным произведением, несмотря на неизбежные расхождения с текстом-эталонном. Медиальное положение сценария в этой триаде указывает на его связующую функцию между двумя семиотическими системами: вербальной и аудио-визуальной.

Бесспорным является утверждение, что при возникновении киносценария как трансформации художественного произведения в процессе его адаптации для другой знаковой системы “ком-

муникативная идентичность эталону нарушается” [5, с. 548].

В англоязычной терминологии процесс экранизации художественного произведения трактуется как адаптация (adaptation). Полисемантическая лексическая единица “adaptation” имеет два основных значения в словаре Macmillan English Dictionary, первое из которых – это художественное или драматическое произведение, трансформированное в фильм или ТВ программу. Под вторым значением понимается сам процесс трансформации объекта для его использования в других целях: 1) a book or play that has been made into a film, TV programme etc; 2) the process of changing something so that it can be used for a different purpose [27, 15].

Merriam Webster online dictionary имеет сходные значения для данной лексической единицы: 1) something that is adapted; especially: a movie, book, play, etc., that is changed so that it can be presented in another form; 2) a change in a plant or animal that makes it better able to live in a particular place or situation; 3) the process of changing to fit some purpose or situation : e. g. the process of adapting [28].

Словарь Oxford Dictionary также приводит аналогичные значения. Как исчисляемое существительное adaptation – это: “a film, television drama, or stage play that has been adapted from a written work”; как абстрактное существительное это слово обозначает “the action or process of adapting or being adapted” [29].

Все представленные словарные определения сходны в том, что адаптация – это процесс трансформации одного объекта в другой (в нашем случае – художественного произведения в фильм), предназначенный для достижения какой-либо другой цели или для существования объекта (в нашем случае – литературного произведения) в какой-либо другой форме. В случае с киноадаптацией такой целью является воплощение вербального текста на экране, т.е. в другой семиотической системе.

Очевидным является то, что появление индивидуальной коммуникативной парадигмы художественного произведения связано с тем, “насколько долго и интенсивно циркулирует произведение

в коммуникативном пространстве” [5, с. 549]. Вместе с тем следует отметить, что на появление таких трансформов художественного произведения как его киносценарий, и дальнейшая экранизация, влияет фактор интереса со стороны читательской аудитории к тексту-эталону (художественному произведению). Фактор читательского интереса способствует “продлению жизни” литературного произведения в другой его форме в коммуникативном пространстве. По определению А.А. Чувакина, “жизнь” текста – это изменения в процессе его существования в коммуникативном пространстве” [20, с. 41]. Коммерческий успех произведения (рейтинги продаж/доходы от продаж), возникающий на волне его популярности, заставляет кинокомпании браться за процесс экранизации.

Как уже было отмечено выше, произведения классической литературы представляли собой один из источников сюжетов с момента появления кинематографа. До появления кинематографа популярные среди читателей произведения художественной литературы служили источником своего последующего воплощения на сцене. Именно таким образом в докинематографическую эпоху расширялась коммуникативная парадигма произведения.

Так, например, роман английской писательницы Джейн Остин “Pride and Prejudice” был написан в 1813 году. Можем предположить, что роман ставился на сценах английских и американских театров и ранее, но его первая зарегистрированная существующими архивами сценическая версия появилась в 1906 году, на что указывает Филип Болтон в своем исследовании, посвященном анализу работ писателей-женщин, чьи произведения были поставлены на сцене [21, с. 15]. В своей книге Филип Болтон утверждает, что из всех романов Джейн Остин “Pride and Prejudice” был чаще всех других ее работ поставлен на сцене – около 50 различных постановок за период первой половины 20 века [21, с. 14]. Тексты инсценировок романа разных авторов и разных лет представлены электронными и печатными версиями. Перечень книжных изданий театральных сценариев приводит-

ся в исследовании Филипа Болтона [21, с. 14–16].

Благодаря такой огромной популярности на театральной сцене, роман не мог не привлечь внимание кинематографа. Одним из первых он стал текстом-эталонem для экранизации в эпоху становления звукового кино в Голливуде в 1940 году. Любопытным является тот факт, что киносценарий экранизации был создан Олдосом Хаксли и Джейн Марфин на основе сразу двух первоисточников: текста театральной постановки Хелен Джером и текста самого романа, о чем заявлено в аннотации к фильму. Интерес к роману не угас после первой экранизации и дальнейшие адаптации для телевидения и кино возобновились спустя 40 лет и позднее – в 1980, 1995, 2003, 2004 и 2005 годах, в результате появилось еще пять текстов киносценариев. На сегодняшний день коммуникативная парадигма романа “Pride and Prejudice” включает его многочисленные адаптированные (сокращенные) версии, переводы на другие языки, а после выхода в свет всех экранизаций насчитывает еще и 6 текстов киносценариев. Все они функционируют в коммуникативном пространстве параллельно и равноправно, не исключая существования друг друга.

Еще одним ярким примером многомерного функционирования художественного текста в коммуникативном пространстве является роман Стефани Майер “Twilight”, изданный в октябре 2005 года. В течение следующего месяца роман поднялся на пятую позицию в списке бестселлеров в разделе детской литературы газеты “The New York Times Best Seller List”, публикующей данные на основании рейтингов продаж, продемонстрировав таким образом высокий читательский интерес и спрос, а спустя некоторое время роман прочно занял первую позицию в этом же списке [22]. Также роман был признан лучшим в рейтинге “Best Children’s Books of 2005” журналом Publisher’s weekly [23]. Киностудия Summit Entertainment выкупила права на экранизацию у автора уже в 2007 году спустя всего два года после выхода в свет романа, и экранная версия покорила зрительские сердца в 2008 году, что повлекло за собой

публикацию киносценария для массового читателя в электронном виде. Последующие романы саги о вампирах Стефани Майер были экранизированы в период последующих трех лет после даты их публикации, а именно: первый роман-сиквел “New Moon” вышел в свет в 2006 году, его экранизация появилась в 2009. Следующий роман и второй сиквел “Eclipse” был издан в 2007 с последующей экранизацией в 2010, и третий роман-сиквел “Breaking Dawn” вышел в свет в 2008 году. Экранизация последнего романа состояла из двух частей, которые появились в 2011 году и в 2012 годах соответственно. Киносценарии всех фильмов находятся в свободном доступе в базах киносценариев в сети интернет.

Успех первого романа Стефани Майер у читательской аудитории сразу побудил кинокомпанию задуматься о создании фильма, который вскоре и появился на волне огромной популярности и коммерческого успеха романа.

Как видим, не только длительность функционирования произведения в коммуникативном пространстве, но и читательский интерес к сюжету, героям и проблемам, затронутым художественным текстом-эталоном, ведет к появлению киносценария как коммуникативного трансформанта, и как следствие – к разрастанию коммуникативной парадигмы данного художественного текста.

У литературного произведения может быть неограниченное количество экранных версий и соответственно – киносценариев как основы для экранизации. Это связано с тем, что создавая текст киносценария, сценарист предлагает свою собственную интерпретацию художественного текста, а “количество трансформаций, осуществляемых при восприятии текста, неограничено и неисчислимо в принципе. Если так можно сказать применительно к конкретному тексту, оно колеблется от нуля до бесконечности” [19, с. 91]. Несмотря на неизбежную трансформацию художественного произведения-эталона для новой коммуникативной среды, тексты киносценариев как его трансформанты способствуют “продлению жизни” первоисточника, привлекают к нему внимание новых адреса-

тов и, возможно, побуждают к знакомству с эталоном – собственно текстом художественного произведения.

К перспективам данного исследования относим рассмотрение композиционно-речевых трансформаций текста художественного произведения при переводе его в текст киносценария.

ЛИТЕРАТУРА

1. Игнатов К.Ю. От текста романа к кинотексту: языковые трансформации и авторский стиль (на англоязычном материале): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Игнатов Кирилл Юрьевич. – М., 2007. – 196 с.
2. Идлис Ю.Б. Категория автора в тексте сценарной адаптации (на материале сценариев Гарольда Пинтера) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.03 / Ю.Б. Идлис. – М., 2007. – 36 с.
3. Каган М.С. Эстетика как философская наука / М.С. Каган. – СПб. : ТОО ТК Петрополис, 1997. – 544 с.
4. Карп П. Преображение. О переводе поэзии / П. Карп // Звезда. – 1966. – № 4. – С. 204–212.
5. Колегаева И.М. Коммуникативная парадигма литературного произведения (культурологический аспект) / И.М. Колегаева // International Scientific Conference. Linguarum VIII Unesco. Kyiv. – 2000. – Vol. 3-B. – С. 547–553.
6. Колегаева И.М. Текстовая парадигма: микро-, макро-, мега-, гипер- и просто текст / И.М. Колегаева // Записки з романо-германської філології. – 2008. – № 20. – С. 70–79.
7. Колшанский Г.В. Контекстная семантика / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 149 с.
8. Лотман Ю.М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю.М. Лотман. – Таллінн : Александра, 1973. – 63 с.
9. Маневич И. Кино и литература / И. Маневич. – М. : Искусство, 1966. – 240 с.
10. Мартынова И.А. Текст киносценария и киносценарий текста / И.А. Мартынова. – СПб. : САГА, 2003. – 207 с.
11. Мачерет А.В. Актер и кинодраматург / А.В. Мачерет. – М. : Искусство, 1955. – 192 с.
12. Наер В.Л. К описанию функционально-стилевой системы современного английского языка. Вопросы дифференциации и интеграции / В.Л. Наер // Лингвистические особенности научного текста. – М. : Наука, 1981. – С. 3–13.
13. Покидышева С.Н. Киноадаптация литературного произведения как объект филологического исследования (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.Н. Покидышева. – Белгород, 2007. – 19 с.
14. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации /

- Г.Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2001. – 656 с. 15. Слышкин Г.Г. Кинотекст. Опыт лингвокультурологического анализа / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с. 16. Спесивцева В.В. Композиционно-синтаксическая трансформация гоголевского текста в киносценарной интерпретации М.А. Булгакова : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / В.В. Спесивцева. – СПб., 2008. – 18 с. 17. Сухая Е.В. Типы источников киноречи как основа лингвистических исследований / Е.В. Сухая // Вестник МГОУ. Серия “Лингвистика”. – М. : Изд-во МГОУ, 2010. – № 2. – С. 68–73. 18. Туркин В.К. Драматургия кино : учеб. пособие / В.К. Туркин. – М. : ВГИК, 2007. – 320 с. 19. Чувакин А.А. Теория текста: объект и предмет исследования / А.А. Чувакин // Критика и семиотика. – Новосибирск, 2004. – Вып. 7. – С. 88–97. 20. Чувакин А.А. Теория текста : учеб. пособие / [А.А. Чувакин, Ю.Н. Земская, И.Ю. Качесова и др.] ; под ред. А.А. Чувакина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Флинта; М. : Наука, 2010. – 224 с. 21. Bolton Philip H. Women Writers Dramatized: A Calendar of Performances from Narrative Works published in English to 1900 / – Mansell, 2000. – 460 p. 22. The New York Times best seller list [Electronic resource]. – Режим доступа : <http://www.nytimes.com/2005/11/06/books/bestseller/1106bestchildren.html>. 23. Publisher’s Weekly [Electronic resource]. – Режим доступа : <http://www.librarything.com/bookaward/Publisher’s+Weekly+Best+Book> 24. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / гл. ред. А.М. Прохоров. – [Изд. 2-е, перераб. и доп.]. – М.; СПб., 2000. – 1456 с. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/285746>. 25. Кино: энциклопедический словарь / гл. ред. С.И. Юткевич. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 640 с. 26. Краткая литературная энциклопедия (в 9 т.) [Электронный ресурс] / гл. ред. А.А. Сурков. – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – Т. 8. – 1136 с. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke8/ke8-8571.htm>. 27. Macmillan English Dictionary: with CD ROM: For Advanced Learners. – Macmillan Education, 2002. – 1728 p. 28. Merriam Webster Online Dictionary. [Electronic resource]. – Режим доступа : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/adaptation> 29. Oxford Dictionary Online. [Electronic resource]. – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/adaptation?q=adaptation>.

УДК 811.112.2'42

СИСТЕМА РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ТЕРМИНАХ ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ

С.И. Криворучко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье представлена модель речевого воздействия в терминах теории речевых актов, рассматриваются основные компоненты речевого воздействия, дается определение перлокутивного акта и выделяются его типы на основе целей воздействия, описываются условия успешности и удачности речевого акта, а также разграничиваются перлокутивные эффекты в зависимости от интенциональности воздействия говорящего.

Ключевые слова: перлокутивный акт, перлокутивный эффект, речевой акт, речевое воздействие, теория речевых актов.

Криворучко С.І. Система мовленнєвого впливу в термінах теорії мовленнєвих актів. У статті представлено модель мовленнєвого впливу в термінах теорії мовленнєвих актів, розглядаються основні компоненти мовленнєвого впливу, дається визначення перлокутивного акту і виділяються його типи на основі цілей впливу, описуються умови успішності і вдалості мовленнєвого акту, а також розмежовуються перлокутивні ефекти залежно від інтенціональності впливу мовця.

Ключові слова: мовленнєвий акт, мовленнєвий вплив, перлокутивний акт, перлокутивний ефект, теорія мовленнєвих актів.

Kryvoruchko S. System of speech influence in terms of speech act theory. The article provides a model of speech influence in terms of speech act theory, the main components of speech influence are described, perlocutionary act is defined and its types are allocated on the basis of influence objectives, conditions of felicity and success of speech act are described, and also perlocutionary effects are differentiated depending on the intentionality of the speaker's influence.

Key words: perlocutionary act, perlocutionary effect, speech act, speech act theory, speech influence.

Вопросами речевого воздействия (далее – РВ) как лингвистического явления с начала 60-х годов активно занимается лингвопрагматика, в частности теория речевых актов (далее – РА), в рамках которой РВ рассматривается в терминах перлокуции, или перлокутивного акта (далее – ПА). Однако вследствие размытости границ ПА, его неоднозначного интенционального и конвенционального характера изучению данного феномена уделяется недостаточное внимание. В то же время немногочисленные релевантные работы зачастую оперируют терминами, которые не дают четкого представления о модели перлокутивного воздействия и требуют дальнейшего пояснения, что обуславливает актуальность настоящего исследования.

Цель статьи – описать систему РВ и механизм его речеактовой реализации на материале немецкоязычного диалогического дискурса.

По мнению основоположника теории РА Дж. Остина [3], вербальная коммуникация имеет в своей основе деятельностный принцип и происходит путем обмена речевых действий, или РА, – минимальных единиц общения. Являясь сложным образованием, РА представляет собой трехкомпонентную структуру и включает в себя следующие элементы: локуцию, или локутивный акт, – набор фонетических, лексических и грамматических средств, объединенных смыслом и составляющих акт говорения; иллокуцию, или иллокутивный акт, – выражение коммуникативной цели в ходе произнесения высказывания и осуществление дей-

ствия как такового; и собственно перлокуцию, или перлокутивный акт, – воздействие, оказываемое говорящим на адресата при совершении данного речевого действия.

Не останавливаясь подробно на анализе дискуссионных вопросов разграничения иллокуции и перлокуции, а также статуса ПА в речеактовой структуре, отметим, что вслед за Л.Р. Безуглой [1], С. Штаффельдом [13] и др. рассматриваем ПА как неотъемлемый компонент РА говорящего, для которого характерны признаки вербальности, интенциональности и конвенциональности, и определяем ПА как интендируемое РВ на мысли, поступки и чувства адресата, осуществляемое говорящим посредством локутивного и иллокутивного актов. Реализуясь путем произнесения высказывания, ПА определяет его целенаправленность – ради чего оно совершается – и как сложный деятельностный механизм включает в себя такие компоненты, как субъект, объект, цель, результат, способ, средства и контекст совершения, или дискурсивный контекст.

В вербальной коммуникации субъектом воздействия является говорящий, который при помощи речи стремится регулировать (не)речевое поведе-

ние адресата, представляющего собой объект воздействия. Совершая речевые действия, говорящий ставит перед собой определенную цель, связанную с воздействием на адресата – перлокутивную цель. Под целью воздействия понимается соответствующая организация деятельности человека – она формируется в сознании говорящего как представление о том, каким должен быть результат воздействия. Перлокутивная цель в свою очередь определяет выбор иллокутивной цели, которая заключается в реализации соответствующего речевого действия – иллокутивного акта, способного осуществить ПА и донести перлокутивную цель до адресата.

Из этого следует, что перлокутивные и иллокутивные цели конвенционально связаны друг с другом, а реализации того или иного ПА предшествует сочлененный с ним акт иллокутивный. Именно такая сочлененность актов позволяет обеспечить бесперебойное протекание коммуникации: говорящему – выразить свои коммуникативные намерения, слушающему – их распознать и соответственно прореагировать. Схематическая последовательность формирования целей говорящим и их распознавания адресатом представлена на рис. 1.

формирование целей		распознавание целей
перлокутивная цель → иллокутивная цель	речевой акт	иллокутивная цель → перлокутивная цель
говорящий		адресат

Рис. 1. Последовательность формирования и распознавания целей при реализации речевого акта

Т. Коэн, изучая конвенциональную связь между перлокутивным и иллокутивными актами, вводит в употребление термин «ассоциируемые перлокуции», полагая, что они являются составной частью иллокуций, основанием и даже причиной для их осуществления [9, с. 497]. Взяв за основу таксономию РА Дж. Серля [5], можно, таким образом, определить для каждого иллокутивного акта ассоциируемую с ним перлокутивную цель: квеситивы и директивы – побудить адресата к вербальному или невербальному действию, ассертивны

и комиссивы – убедить адресата в истинности пропозиции, экспрессивы – вызвать у адресата те или иные чувства. Декларативы предполагают принятие адресатом установленного положения дел, которое основано на вере в пропозицию и намерении вести себя в соответствии с ней [13, с. 123].

Выделенные перлокутивные цели позволяют классифицировать ПА в привязке к соответствующим иллокуциям на 3 типа (рис. 2): эпистемический (вызывание веры у адресата), волитивный (вызывание намерения у адресата) и эмотивный (вызывание чувства у адресата).

Рис. 2. Типы перлокутивных актов
на основе перлокутивных целей говорящего

В силу сложной интенциональной специфики декларативов (вера + намерение) не представляется возможным отнести данный иллокутивный тип к одному из указанных классов ПА.

В качестве средства осуществления ПА выступает, таким образом, иллокутивный акт, или точнее локутивно-иллокутивный комплекс (гиперакт) (термин О.Г. Почепцова [4, с. 58]), а способом его совершения является реализация РА. Данный РА может быть успешным или неуспешным, удачным или неудачным [14, с. 115]. Условием успешной реализации РА является понимание адресатом его иллокутивной цели, а также принятие РА адресатом как совершенного в соответствии с условиями успешности, выделенными Дж. Серлем [6]. Ввиду того, что вместе с иллокутивной целью происходит одновременная идентификация адресатом ассоциируемой с ней перлокутивной цели, есть смысл говорить об успешности РА в случае успешной реализации как иллокутивного, так и перлокутивного актов.

Удачность РА предполагает достижение говорящим запланированных результатов воздействия и может быть установлена после его реализации, когда становится очевидным, соответствует ли реакция адресата перлокутивным целям говорящего или нет. Для определения удачности РА релевантным представляется рассмотрение речевой ситуации с позиции наблюдателя. П. Айер предлагает провести различие между теорией РА *in actu* и *post festum* [11, с. 16]. Первая предполагает

ответ на вопрос «Что именно совершает говорящий?», вторая – «Что говорящий совершил?». В случае *in actu* можно судить лишь об успешности речевых действий, совершаемых коммуникантами при реализации воздействия. Ситуация *post festum* позволяет сделать вывод о результатах этих действий, т.е. о том, насколько они были удачны.

Полагаем, что совершение ПА происходит в виде попыток достичь желаемый результат. Под перлокутивной попыткой понимаем осуществление речевых действий с целью воздействия на адресата, результат которых в момент их совершения неизвестен. Так, рассматривая ситуацию *in actu*, высказывание «Я пытаюсь тебя убедить» могло бы быть интерпретировано как: «Я совершаю ряд вербальных действий с целью убедить тебя, но не знаю, будешь ли ты в конечном результате убежден» (эпистемический ПА). В ситуации *post festum* это высказывание имело бы следующую формулировку: «Я совершал ряд вербальных действий с целью убедить тебя, но в конечном результате ты не был убежден». В первом случае мы можем установить, какой именно ПА был реализован путем произнесения высказывания. Второй случай, *post festum*, позволяет определить, был ли реализован данный ПА удачно.

Следовательно, успешное осуществление иллокутивных актов является достаточным основанием для успешной реализации ассоциируемых ПА, т.к., понимая иллокутивную цель РА, адресат в состоянии вывести его перлокутивную цель и про-

реагировать должным образом. Иначе говоря, ПА можно считать успешным, если перлокутивная попытка была совершена корректно – совершение РА позволило установить его перлокутивную цель. Успешность РА не означает автоматического наступления планируемых результатов воздействия. Наступят ли они, зависит в значитель-

ной степени от адресата, и только исходя из его реакции, можно судить об удачности ПА и всего РА в целом. Условия успешной и удачной реализации РА представлены в таблице 1, где РА – речевой акт, ИА – иллокутивный акт, ПА – перлокутивный акт, *S* – говорящий, *H* – адресат, *A* – некоторое действие.

Таблица 1

Успешность и удачность компонентов речевых актов

РА	Успешен		Удачен
	ИА успешен	ПА успешен	ПА удачен
ассертив	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> выражает положение дел как истинное	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> пытается уверить <i>H</i> в положении дел	<i>H</i> верит в положение дел
комиссив	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> выражает обязательство совершить действие <i>A</i>	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> пытается уверить <i>H</i> в совершении действия <i>A</i>	<i>H</i> верит, что <i>S</i> совершит действие <i>A</i>
директив	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> выражает желание побудить <i>H</i> совершить действие <i>A</i>	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> пытается побудить <i>H</i> к совершению действия <i>A</i>	<i>H</i> имеет намерение совершить <i>A</i>
квеситив	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> выражает желание восполнить свои знания	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> пытается побудить <i>H</i> восполнить <i>S</i> -знания	<i>H</i> имеет намерение восполнить <i>S</i> -знания
экспрессив	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> выражает свои чувства / отношение	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> пытается побудить <i>H</i> себя так чувствовать	<i>H</i> испытывает чувство
декларатив	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> меняет положение дел, произнося высказывание	<i>H</i> понимает, что <i>S</i> пытается уверить <i>H</i> в изменении положения дел и побудить его действовать соответственно	<i>H</i> принимает установившееся положение дел = <i>H</i> верит в него и имеет намерение ему соответствовать

Истинные намерения говорящего могут раскопаться с манифестируемыми посредством РА. Так, при совершении неискренних РА говорящий стремится скрыть свою перлокутивную цель, т.к. ее опознание приведет к неудачной реализации ПА. Подчеркнем, что, определяя степень успешности и удачности воздействия таких РА, сле-

дует исходить не из скрытых интенций говорящего, а из характеристик самого РА, т.е. их анализ должен основываться на том, какие речевые действия совершаются и какие иллокутивные и перлокутивные цели этим действиям конвенционально приписываются. Так, «сказать I promise to do *A* 'Я обещаю сделать *A*' – значит принять на себя

ответственность за намерение сделать *A*, и это условие справедливо независимо от того, искренним или неискренним было высказывание» [6, с. 166].

ПА проецируется на высказывание, с помощью которого он совершается, в виде перлокутивной силы. Перлокутивная сила – это способность высказывания вызывать определенный эффект: «высказывание имеет перлокутивную силу, если его можно рассматривать как причину наступления перлокутивного эффекта» [13, с. 153]. Перлокутивный эффект представляет собой результат воздействия, реакцию адресата на произнесенное говорящим высказывание. При этом «вызванные эффекты могут, но не должны быть интендируемыми» [13, с. 153]. Так, желая рассмешить собеседника, говорящий может своей шуткой обидеть его. Исходя из вышеизложенного, мы различаем интендируемые (планируемые) и неинтендируемые (непланируемые) перлокутивные эффекты.

Планируемый перлокутивный эффект коррелирует с целями интендируемого воздействия и может быть положительным или отрицательным. О положительном эффекте – или перлокутивной удаче – речь идет при соответствии цели и результата воздействия. Такая ситуация означает, что говорящий осуществил удачный ПА и достиг цели своего воздействия:

(1) Вилли уверяет знакомого, что он рад своему превосходству над Гелле.

„Ein schauriger Hochgenuß, Helle am Genick zu haben <...>. Habe nie gewußt, daß mir das Spaß machen würde, das kannst du mir glauben.“

„Ich glaube es dir.“ (Remarque: Der schwarze Obelisk, S. 261)

В случае расхождения цели воздействия и реакции адресата на него следует говорить об отрицательном эффекте, или перлокутивной неудаче. Перлокутивная неудача имеет место, когда адресат верно интерпретирует цели воздействия говорящего, но не готов принять их как свои. Это означает, что реализация ПА была неудачной и результат воздействия не достигнут:

(2) Йозеф уверяет Рут, что им удастся вырваться из плена.

„Sicher! Ganz sicher! 509 glaubt es auch. Wir alle glauben es jetzt.“

„Wir werden uns wieder verstecken müssen. Sie werden uns wieder jagen.“

„Sie werden uns nicht mehr jagen“, sagte Bucher. „Du mußt es glauben, Ruth.“

Sie weinte ohne Tränen. „Es ist so schwer zu glauben, Josef.“ (Remarque: Der Funke Leben, S. 236)

В ситуациях, когда реакция адресата не ожидается говорящим и не соотносится с целями его воздействия, имеет место непланируемый перлокутивный эффект, или перлокутивное последствие. Перлокутивное последствие – это результат неинтендируемого воздействия, т.е. воздействия на адресата, не входившего в перлокутивную цель говорящего. С позиции субъекта воздействия перлокутивные последствия могут быть как желательными – непрогнозируемая реакция адресата отвечает потребностям говорящего, так и нежелательными – адресат реагирует не в интересах своего собеседника (3):

(3) Высказанные Линдхутом сомнения Цолтан воспринимает как обиду.

„Sie haben gesagt, das, was ich Ihnen erzählt habe, finden Sie im höchsten Grade unwahrscheinlich!“ Herr Zoltan war erregt.

„Aber das...das war ein Ausdruck meines Entsetzens...das war nicht gegen Sie gerichtet. <...> Es war nicht meine Absicht, Sie zu beleidigen“, sagte Lindhout. (Simmel: Wir heißen euch hoffen, S. 605)

Различие между перлокутивными эффектами можно проследить на примере реализации говорящим ПА директива *Verlass den Raum!* и возможных реакций адресата на оказываемое воздействие. Так, произнося *Verlass den Raum!*, говорящий намеревается побудить адресата выполнить некоторое действие, или, иными словами, осуществляет волитивный ПА, который может завершиться удачно (адресат совершает требуемое) или неудачно (адресат не совершает требуемое).

При этом наступление перлокутивной удачи, как и неудачи, может сопровождаться возникновением перлокутивного последствия (адресат обижается), т.е. реакции, которая не коррелирует с целями интендируемого воздействия (попытки

побудить адресата к совершению действия) и могла бы рассматриваться как интендируемый результат осуществления ПА эмотивного типа, например, при реализации экспрессивного РА оскорбления (см. табл. 2).

Таблица 2

Перлокутивные эффекты директивного РА

Речевой акт директив	Перлокутивная удача	Перлокутивная неудача	Перлокутивное последствие
1. S: „Verlass den Raum!“	<i>H</i> ушел	-	-
2. S: „Verlass den Raum!“	-	<i>H</i> не ушел	-
3. S: „Verlass den Raum!“	<i>H</i> ушел	-	<i>H</i> обиделся
4. S: „Verlass den Raum!“	-	<i>H</i> не ушел	<i>H</i> обиделся

Ввиду того, что акт как звено деятельности человека характеризуется целенаправленностью и приводит к целенаправленным эффектам, термин «перлокутивный акт» используется в литературе для обозначения интендируемого воздействия: ПА имеет место в том случае, если вызванные эффекты интендируются говорящим [12, с. 12]. В случае неинтендируемого воздействия принято говорить не о «перлокутивном акте», а о «перлокутивном стимуле»: «стимул отличает от акта то, что за ним необязательно стоит какая-то интенция» [4, с. 65]. Только «достигнутый задуманный

результат является частью акта в любой форме деятельности, ненамеренные последствия акта не могут входить в его структуру» [2, с. 36].

Итак, воздействие в РА (перлокутивное воздействие) может осуществляться, с одной стороны, в виде ПА – интендируемого речевого воздействия на мысли, чувства и поступки адресата посредством локутивного и иллокутивного актов, с другой, – в виде перлокутивного стимула – речевого воздействия на мысли, чувства и поступки адресата, не входившего в интенцию говорящего. Речевое воздействие в теории РА представлено на рис. 3.

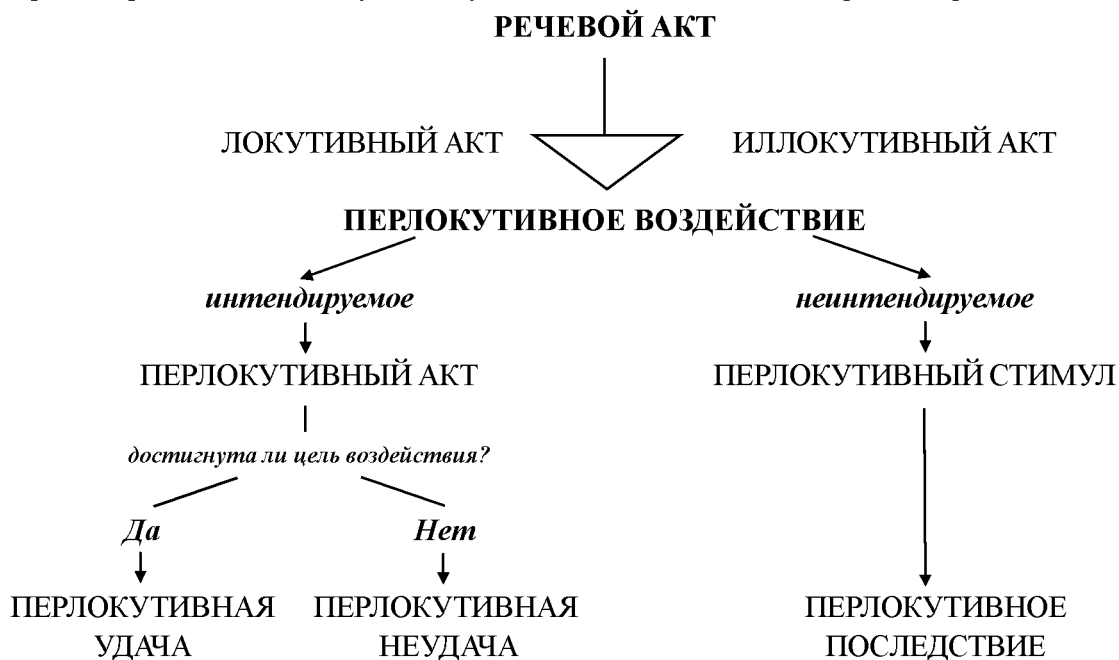

Рис. 3. Речевое воздействие в терминах теории речевых актов

Перлокутивное воздействие и его эффекты могут быть эксплицитно выражены при помощи глаголов типа *ärgern, überreden*, отглагольных существительных *Überraschung, Beleidigung*, конструкций *zur Unruhe bringen* и т.п. Однако следует заметить, что не существует лексико-грамматических формул для совершения ПА. В отличие от иллокутивных глаголов, при произнесении которых осуществляется обозначаемое ими действие, перлокутивные лексемы не могут перформативно использоваться и выполняют лишь дескриптивную функцию. При этом они могут служить для обозначения эффектов, достигаемых вербальными, так и невербальными средствами (ср.: *Seine Worte haben mich beleidigt* и *Seine Verspätung hat mich beleidigt*). Тем не менее, перлокутивными могут считаться только те эффекты, которые были вызваны посредством осуществления РА [10, с. 107]. Они и составляют предмет речеактового анализа.

Механизмы осуществления ПА и неинтендируемого воздействия идентичны, а те аспекты РА, которые служат для достижения планируемых перлокутивных эффектов, могут быть источником возникновения нежелательных перлокутивных последствий. Так, причиной последних нередко бывает иллокутивный компонент высказывания: на фонетическом уровне – неприемлемый тон, с которым говорящий общается с адресатом; на лексическом – неудачный подбор оценочной лексики: *Deine Meinung ist absurd*; на грамматическом – использование синтаксических конструкций, за которыми устойчиво закреплены негативные оценки: *Du [Schimpfwort], du* имеет оскорбительный характер даже без использования бранных слов [7, с. 300]. Перлокутивные последствия могут быть вызваны также различными типами иллокуций, которые в силу своей интенциональной специфики потенциально конфликтогенны (директивы).

Тот факт, что одни и те же аспекты РА могут вызывать как планируемые перлокутивные эффекты, так и перлокутивные последствия объясняется культурными универсалиями [4, с. 61]. Существование культурных универсалий позволяет говорящему ожидать с определенной долей вероятно-

сти наступления тех или иных реакций вследствие реализации им конкретного РА. Понятие «вероятности» трактуется в литературе как «чаще всего неосознанная оценка потенциально возможного, как оценка ожидаемых действий, которая основывается на опыте, приобретенном в течение многолетнего пользования языком» [8, с. 33]. Данный опыт входит в коммуникативную компетенцию общающихся и является элементом дискурсивного контекста – ситуации общения, которая включает в себя время, место, условия коммуникации, самих коммуникантов с их социальными, психологическими и т.п. характеристиками и в итоге определяет актуальное (не)речевое поведение взаимодействующих друг на друга собеседников.

В заключение кратко суммируем вышеизложенное. Речевое воздействие представляет собой совокупность когнитивных операций, направленных на изменение модели мира, поведения или эмоционального состояния адресата и рассматривается в теории РА как перлокутивное воздействие. Осуществляясь путем реализации РА посредством иллокутивно-иллокутивного комплекса, перлокутивное воздействие вызывает эффекты, (не) соотносящиеся с целями воздействия говорящего. Учитывая весь набор культурных универсалий, принятых в данном языковом сообществе, и исходя из своей коммуникативной компетенции, общающиеся способны прогнозировать и соответственно корректировать эффекты своего воздействия. Изучение речевых средств их регулирования относим к перспективам нашего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Безугла Л.Р. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований : [монография] / Карабан В.И. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с.
3. Остин Дж.Д. Слово как действие / Дж.Д. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 17. – С. 22–130.
4. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения / Почепцов О.Г. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
5. Серль Дж.Р. Классификация

иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194. 6. Серль Дж.Р. Что такое речевой акт? / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 151–169. 7. Adamzik K. Sprachliches Handeln und sozialer Kontakt. Zur Integration der Kategorie ‘Beziehungsaspekt’ in eine sprechakttheoretische Beschreibung des Deutschen / Adamzik K. – Tübingen : Narr. – 1984. – 364 S. 8. Andersen S. Sprachliche Verständlichkeit und Wahrscheinlichkeit / Andersen S. – Bochum : Studienverlag Brockmeyer, 1985. – 194 S. 9. Cohen T. Illocutions and Perlocutions / T. Cohen // Foundations of language. – 1973. – № 9. – P. 492–503. 10. Coulmas F. Rezeptives Sprachverhalten. Eine theoretische Studie über Faktoren des sprachlichen Verstehensprozesses / Coulmas F. – Hamburg : Buske, 1977. – 301 S. 11. Eyer P. Perlokutionen / Eyer P. – Tübingen : Niemeyer, 1987. – 144 S. 12. Hindelang G.

Einführung in die Sprechakttheorie. Sprechakte, Äußerungsformen, Sprechaktsequenzen / Hindelang G.; [5., neu bearbeitete und erweiterte Auflage]. – Berlin; N.Y. : de Gruyter, 2010. – 159 S. 13. Staffeldt S. Perlokutionäre Kräfte. Lexikalisierte Wirkungen sprachlicher Äußerungen im Deutschen / Staffeldt S. – Fr./M. : Peter Lang GmbH. – 2007. – 251 S. 14. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / Wunderlich D. – Fr./M. : Suhrkamp, 1976. – 416 S.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Remarque E.M. Der Funke Leben : [Roman] / Remarque E.M. – Fr./M, Berlin : Verlag Ullstein GmbH, 1976. – 464 S. 2. Remarque E.M. Der schwarze Obelisk : [Roman] / Remarque E.M. – Köln : Verlag Kiepenheuer & Witsch, 1989. – 500 S. 3. Simmel J.M. Wir heißen euch hoffen / Simmel J.M. – Ascona ; [München] : Droemer Knaur, 1980. – 638 S.

УДК 811.111.'42

**НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА
ТЕМАТИЧЕСКОГО ВАРЬИРОВАНИЯ В МЕДИЦИНСКОМ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ
КООПЕРАТИВНОМ ДИСКУРСЕ**

О.В. Кудоярова, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена анализу тематического аспекта медицинского дискурса, в частности его профессионально-профессиональной кооперативной составляющей. Исследование проведено в сравнительном ключе, с целью определения национально-культурной специфики содержания общения англо- и русскоязычных медиков. Анализ реализованных в этих дискурсах макро- и микротем включает качественный и количественный аспект. С одной стороны, выявлены макро- и микротемы, реализованные в англо- и русскоязычном медицинском профессионально-профессиональном кооперативном дискурсе; с другой стороны, установлены количественные показатели макро- и микротем в данных дискурсах.

Ключевые слова: медицинский профессионально-профессиональный дискурс, кооперативная составляющая, тематический потенциал, макротема, микротема, английский язык, русский язык.

Кудоярова О.В. Національно-культурна специфіка тематичного варіювання в медичному професійно-професійному кооперативному дискурсі. Стаття присвячена аналізу тематичного аспекту медичного дискурсу, зокрема його професійно-професійній кооперативній складовій. Дослідження проведено у порівняльному руслі з метою виявлення національно-культурної специфіки змісту спілкування англота російськомовних медиків. Аналіз реалізованих в цих дискурсах макро- та микротем містить якісний та кількісний аспект. З одного боку, виявлені макро- та микротемати, які реалізуються в англота російськомовному медичному професійно-професійному кооперативному дискурсі; з іншого боку, встановлені кількісні показники макро- та микротем в даних дискурсах.

Ключові слова: медичний професійно-професійний дискурс, кооперативна ситуація, тематичний потенціал, макротема, микротема, англійська мова, російська мова.

Kudoyarova O.V. National-cultural specific features of thematic variation in medical professional-professional cooperative discourse. The article focuses on the thematic aspect of medical discourse analysis, particularly its professional-professional cooperative constituent. Comparative analysis was carried out to define the natural-cultural specific features of communication content of English-speaking and Russian-speaking medical workers. The analysis of realized themes and topics in these discourses includes qualitative and quantitative aspects. On the one hand, themes and topics realized in English-speaking and Russian-speaking medical professional-professional cooperative discourse were revealed; on the other hand, quantitative indexes of themes and topics in given discourses were defined.

Key words: medical professional-professional discourse, cooperative situation, thematic potential, theme, topic, the English language, the Russian language.

Изучение профессионального общения относится к актуальным проблемам современного языкознания [1; 2; 4; 5; 6; 8; 9; 10], которое в последнее время ученые рассматривают как важный фактор, влияющий на формирование, существование и развитие организаций [3; 7].

Профессиональная деятельность занимает одно из центральных мест в системе социальной практики индивида, поэтому изучение профессиональных дискурсов позволяет расширить представления о том, как взаимосвязаны вербальное взаимодействие и функционирование организаций.

Объектом нашего исследования является медицинский дискурс, который представлен двумя разновидностями: профессионально-профессиональным медицинским дискурсом (участниками которого являются медицинские работники) и профессионально-непрофессиональным медицинским дискурсом (участниками которого являются врачи, больные, родственники больного или кто-нибудь еще) [5].

Принимая во внимание дискурсивную стратегию, реализуемую в медицинском дискурсе, выделяют его конфликтную и кооперативную составляющие [6].

Предметом нашего анализа является тематический потенциал медицинского дискурса, изученный в предыдущих исследованиях в ситуациях конфликтного общения.

В исследовании обоснована точка зрения, согласно которой *тема дискурса* представляет собой ментально-вербальный конструкт, выступающий связующим звеном в цепочке “базовый концепт – вербальный план дискурса”. Структура темы состоит из *макротемы* – денотативного ядра дискурса, соотнесенного со всем объемом концептуализированного знания, актуального для конкретного дискурса и актуализированного в нем, и *микротемы* – референта минимальной единицы дискурса (высказывания), соотнесенного с отдельным элементом знаний [5]. Специфика медицинского профессионально-профессионального дискурса обуславливает его тематический дуализм, а именно наличие двух макротем – «Лечение больного» и «Работа больницы». Каждой из макротем соответствует набор микротем (“Лечение больного”: $t_{лб1}$ – временные параметры лечения, $t_{лб2}$ – назначение лечения/ход лечения, $t_{лб3}$ – симптомы и диагностика, $t_{лб4}$ – постановка диагноза, $t_{лб5}$ – выполнение медицинских манипуляций; “Работа больницы”: $t_{рб1}$ – график работы/соблюдение графика работы, $t_{рб2}$ – профессионально-должностные характеристики, $t_{рб3}$ – выполнение профессиональных

обязанностей / превышение полномочий, $t_{рб4}$ – профессиональные ценности) [5]. Подчеркнем, что все перечисленные микротемы были зарегистрированы нами в профессиональном конфликтном общении медиков.

В тоже время, интерес представляет также тематический потенциал медицинского профессионально-профессионального дискурса в его кооперативной составляющей, в особенности под углом зрения его национально-культурной специфики.

Целью данной статьи является сравнительный анализ тематического потенциала англоязычного и русскоязычного медицинского профессионально-профессионального кооперативного дискурса.

Материалом нашего исследования было равное количество микродиалогов, взятых из англоязычного сериала «Скорая помощь» и русскоязычного сериала «Общая терапия» [11–15].

Как в русскоязычном медицинском профессионально-профессиональном кооперативном дискурсе (РМППКД), так и в англоязычном медицинском профессионально-профессиональном кооперативном дискурсе (АМППКД) нами были зарегистрированы реализации обеих *макротем* («Лечение больного», «Работа больницы»).

Количественный анализ показал, что частотность реализации макротем в англоязычном и русскоязычном медицинском профессионально-профессиональном кооперативном дискурсе разная. Русскоязычные медработники в ситуациях кооперативного общения чаще обсуждают темы, связанные с работой больницы, а англоязычные – чаще обсуждают вопросы, связанные с лечением больных: в РМППКД количество реализаций макротемы «Лечение больного» составляет 42%, а макротемы «Работа больницы» 58%, в то время как в АМППКД количество реализаций макротемы «Лечение больного» составляет 62% а макротемы «Работа больницы» 38 %. Частотность реализации макротем иллюстрирует рис. 1:

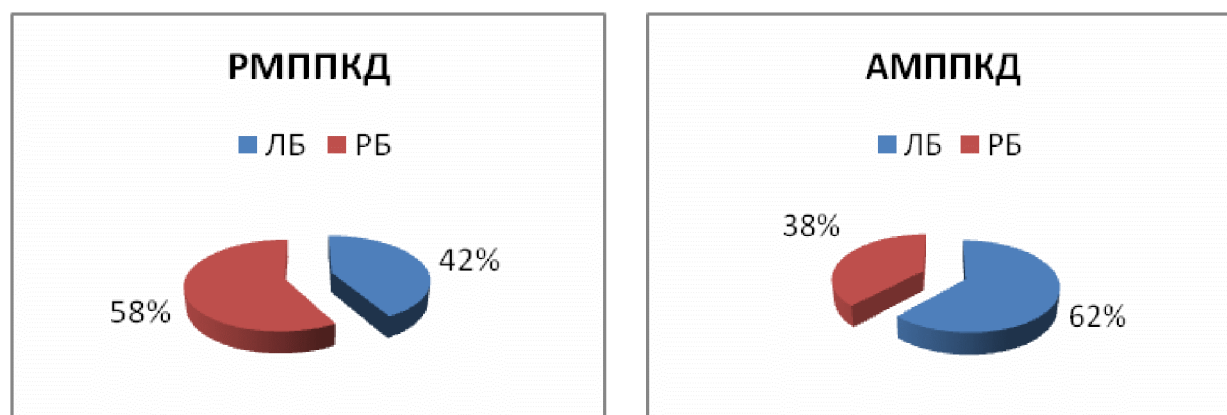

Рис. 1. Частотность реализаций макротем в РМПКД и АМПКД

Результаты предыдущего исследования англоязычного и русскоязычного медицинского профессионально-профессионального *конфликтного* дискурса показали, что перечень, зарегистрированных микротем включает в себя следующие: $t_{лб1}$ – временные параметры лечения, $t_{лб2}$ – назначение лечения/ход лечения, $t_{лб3}$ – симптомы и диагностика, $t_{лб4}$ – постановка диагноза, $t_{лб5}$ – выполнение медицинских манипуляций («Лечение больного»); $t_{рб1}$ – график работы/соблюдение графика работы, $t_{рб2}$ – профессионально-должностные характеристики, $t_{рб3}$ – выполнение профессиональных обязанностей/превышение полномочий, $t_{рб4}$ – профессиональные ценности («Работа больницы») [5]. В свою очередь, исследование профессионально-непрофессионального *кооперативного* дискурса свидетельствуют о том, что в ситуациях кооперативного общения отсутствуют реализации микротем $t_{лб1}$ – временные параметры лечения и $t_{лб5}$ – выполнение медицинских манипуляций («Лечение больного»); в англоязычном медицинском профессионально-непрофессиональном *кооперативном* дискурсе не зарегистрированы случаи реализации всех микротем, соответствующих макротеме «Работа больницы», а в русскоязычном – их количество очень мало [6].

Данное исследование демонстрирует, что в медицинском профессионально-профессиональном *кооперативном* дискурсе имеются следующие микротемы: $t_{лб2}$ – назначение лечения/ход лечения, $t_{лб3}$ – симптомы и диагностика, $t_{лб4}$ – постановка

диагноза, $t_{лб5}$ – выполнение медицинских манипуляций («Лечение больного»); $t_{рб1}$ – график работы/соблюдение графика работы, $t_{рб3}$ – выполнение профессиональных обязанностей («Работа больницы»). В то же время, нами не были зарегистрированы реализации микротем $t_{лб1}$ – временные параметры лечения («Лечение больного») и $t_{рб2}$ – профессионально-должностные характеристики, $t_{рб4}$ – профессиональные ценности («Работа больницы»), которые являются характерным для *конфликтного* общения.

Что же касается количества реализации *микротем* в АМПКД и РМПКД, то, хотя их перечень является одинаковым, но частотность реализации каждой из микротем демонстрирует существенные различия.

В частности, в рамках макротемы «Работа больницы» наиболее часто реализуемой микротемой в обоих дискурсах является микротема $t_{рб3}$ – выполнение профессиональных обязанностей.

Количество реализаций данной микротемы в РМПКД составляет 42%, в англоязычном 26%.

Так, в следующем примере медсестры, врачи и заведующая отделением обсуждают преимущества и недостатки введения новой системы карточек:

(1) CHUNI: He 's upset about Dr. Lee 's new charting system.

KERRY: What new charting system?

CONNIE: Each patient gets two charts; one for the doc, one for the nurse.

CHUNI: *That way we get to do our notes the same time you guys do.*

CONNIE: *Scores get in quicker, patient's get meds faster.*

KERRY: *Docs don't waste time chasing down charts, so, what's the problem?*

JERRY: *The problem is that someone has to keep track of twice as many charts as normal there by doubling his workload, not that anyone cares (Miracle worker).*

В примере (2) заведующий отделением разговаривает со старшей медсестрой, обсуждая текущие рабочие моменты.

(2) – Роман Григорьевич – в палате. Передайте Борису, там больной уронил капельницу. Пусть все тщательно уберет.

– Хорошо. Анализы готовы. Роману Григорьевичу передать?

– Да, передать. Очень хорошо (Общая терапия).

Количество реализаций микротемы t_{p61} – график работы/соблюдение графика работы, соответствующей макротеме «Работа больницы», в АМППКД и РМППКД не велико. Оно составляет 6% и 8% соответственно.

Например, во фрагментах (3) и (4) врачи обсуждают свой график работы, или выполнение графика работы со своими коллегами.

(3) Lydia: *Is Benton on? Kovac has a hot belly.*

Conni: *No, Benton traded with Corday again, and Cleo just happens to be off too.*

Lydia: *Shocking (Such sweet sorrow).*

(4) – Я составляю график дежурств. Готова выслушать ваши пожелания.

– Предлагаю меньше работать, больше зарабатывать.

– Отлично, я с Вами согласна. Правда, не могу этим порадовать.

– Зато я Вас обрадую. Могу выйти в выходные. Мой муж уехал на соревнования с детьми. Так что, беру субботы и воскресенья.

– Значит, ставлю вас на выходные (Общая терапия).

В рамках макротемы «Лечение больного» в АМППКД и РМППКД наиболее часто реализуемой является микротема- $t_{л63}$ – симптомы и диагностика. Частотность ее реализаций в АМППКД составляет 27%, а в РМППКД – 19%.

Так, в примерах (5) и (6) врачи обсуждают назначение необходимых анализов и методы диагностики, которые помогут поставить точный диагноз.

(5) ABBY: *Uh, Dr. Weaver, Mr. Perth.*

KERRY: *How's he doing?*

ABBY: *Ruling out. G. I. bleeding. I'm drawing some blood for a nuclear medicine scan.*

KERRY: *Well, we don't do those very often down here. C.V.C. and lytes come back?*

ABBY: *Yeah. They were normal (Be patient).*

(6) – Мужчина жалуется на затрудненность дыхания. Пульс учащенный, давление низкое. Анна Николаевна, мне нужно плановых больных навестить, а вы пока снимите кардиограмму.

– Да, конечно (Общая терапия).

Менее частотной является микротема $t_{л62}$ – назначение лечения/ход лечения, количество реализаций которой в АМППКД составляет 13%, а в РМППКД – 9%.

Так, в следующем примере два хирурга обсуждают ход операции:

(7) Elizabeth: *I think she just threw a major clot in her lung.*

Romano: *Well she just had major surgery, we don't want her to bleed out.*

Elizabeth: *She can survive some post-op bleeding. If it is PE, and we don't thin her blood, she could throw another clot.*

Romano: *All right, but we'll have FFP standing by, and we are not going to heparinize for more than 2 hours.*

Elizabeth: *I won't need that long.*

Romano: *Let's go (All in the family).*

Фрагмент (8) иллюстрирует обсуждение назначения препаратов и процедур в ходе лечения больного:

(8) – Роман Григорьевич, к Вам новый пациент поступил?

– Генерал Чусов. Да, я его уже видел. Сложный случай

– Я назначил альмагель. А когда привезут фосфолюгель, перейдем на него. И еще сейчас глюкозу ему прокапают. Было обезвоживание. Я предложил генералу перейти с рынка на магазин. Посмотрим, если послушает меня (Общая терапия).

Также невелико количество реализаций микротемы t_{164} – постановка диагноза, составляющее в АМППКД 8%, а в РМППКД – 9%.

В следующем примере заведующая отделением признает, что молодой доктор была права, когда поставила диагноз.

(9) KERRY: Abby? Your hemorrhoids patient, Mr. Perth, is in the OR. They're doing a laparotomy. ABBY: I heard he went up. Is he going to be okay?

KERRY: He should. He's got a bleeding diverticulum. You know, it's pretty lucky that he checked himself back in.

ABBY: Yeah? I'm going to go check on him later.

KERRY: Good. You were right, there was something else wrong with him.

ABBY: Just a gut feeling.

KERRY: He could have bled to death if he hadn't come back (Be patient).

В примере (10) врачи обсуждают диагноз пациентки, основанием которого является соответствующие симптомы:

(10) – Температура под 40. Руки дрожат. Хватит с ней разговаривать. Она не в себе. Успокоительное и в хирургию.

– Но она против операции.

– Это нарушение психики на фоне интоксикации (Общая терапия).

Также не столь значительным является количество реализаций микротемы t_{165} – выполнение медицинских манипуляций. Однако здесь зафиксированы наибольшие различия количественных показателей: в АМППКД количество реализаций составляет 14%, а в РМППКД лишь 5%.

В следующем примере хирурги обсуждают, как лучше выполнять медицинские манипуляции во время операции.

(11) Benton and Anspaugh are still operating on Carter.

Anspaugh: Let the renal artery flush retrograde before closing the defect.

Benton: There, you think we got it?

Anspaugh: Well, there's only one way to find out. Release the clamp, let the kidney perfuse.

Benton: Ok, go ahead.

Anspaugh: No bleeding, hylum's intact, and the kidney is pinking up.

Benton: All right, we did it. You were right, thanks.

Anspaugh: Well, he could have lived without a kidney, I just didn't want to have to tell him (All in the family).

В примере (12) врач сообщает о неудачно выполненной медицинской манипуляции:

(12) – А Вы разве не слышали, Житник Пироговой вены пробил.

– Каким образом?

– Анна Николаевна разрешила ему капельницу поставить. Вот он и поставил.

– Ну, ничего, Борис парень не глупый. Исправится (Общая терапия).

Полученные ранее данные также показали, что в медицинском профессионально-непрофессиональном кооперативном дискурсе [6], к перечню микротем добавляется еще одна – личные проблемы. Врачи обсуждают личные проблемы как свои, так и пациентов, которые непосредственно связаны с лечением больных или работой медицинского учреждения. Данная микротема была нами зарегистрирована и в АМППКД и РМППКД, например:

(13) PETER: Oh please, forget it. Listen, umm, I was wondering if we could finish our work ups around noon, I er. I need to get out of here early tonight.

ELIZABETH: Got big Christmas Eve plans?

PETER: Yeah, my sister's hosting a dinner. Carla's gonna bring Reese by, I haven't seen him in a week.

ELIZABETH: Oh, don't worry I understand. I absolutely hate being away from my family during the holidays. In fact I'm so desperate not to be alone this Christmas Eve that er... (laughs) I've bought a ticket to the Surgeon's Society Gala.

PETER: Ugh...
ELIZABETH: Yep, and you won't believe who's sitting next to me.

ROMANO enters.

ROMANO: Hey! (Sings) There she is... So I checked around we definitely have the coolest table and really kinda lucky that we were both able to make it tonight huh? A little trouble in paradise huh? Anyway, so tonight's dinner is semi-formal so any slinky black number will do although if I may voice a personal preference something short and off the shoulder would be ideal... Peter, by the way

that reminds me. I have about a week's worth of charts to review and I'm really trying to get out of here early so I need you to cover my teaching rounds (Miracle worker).

(14)– Одна надежда на Ильича. Хотя я очень сомневаюсь, что его опыт и репутация подействуют на Привалову.

– Что ж она такая упрямая. Неужели смерти не боится.

– Не знаю. Я не заметил страха в ее глазах. Одно какое-то раздражение на все наше терапевтическое отделение.

– Мне кажется, она не только на нас злится. Она злится на свою болезнь.

– Да можно злиться на что угодно. Зачем выбирать смерть (Общая терапия).

Частотность реализаций микротем в АМППКД и РМППКД демонстрирует рис. 2:

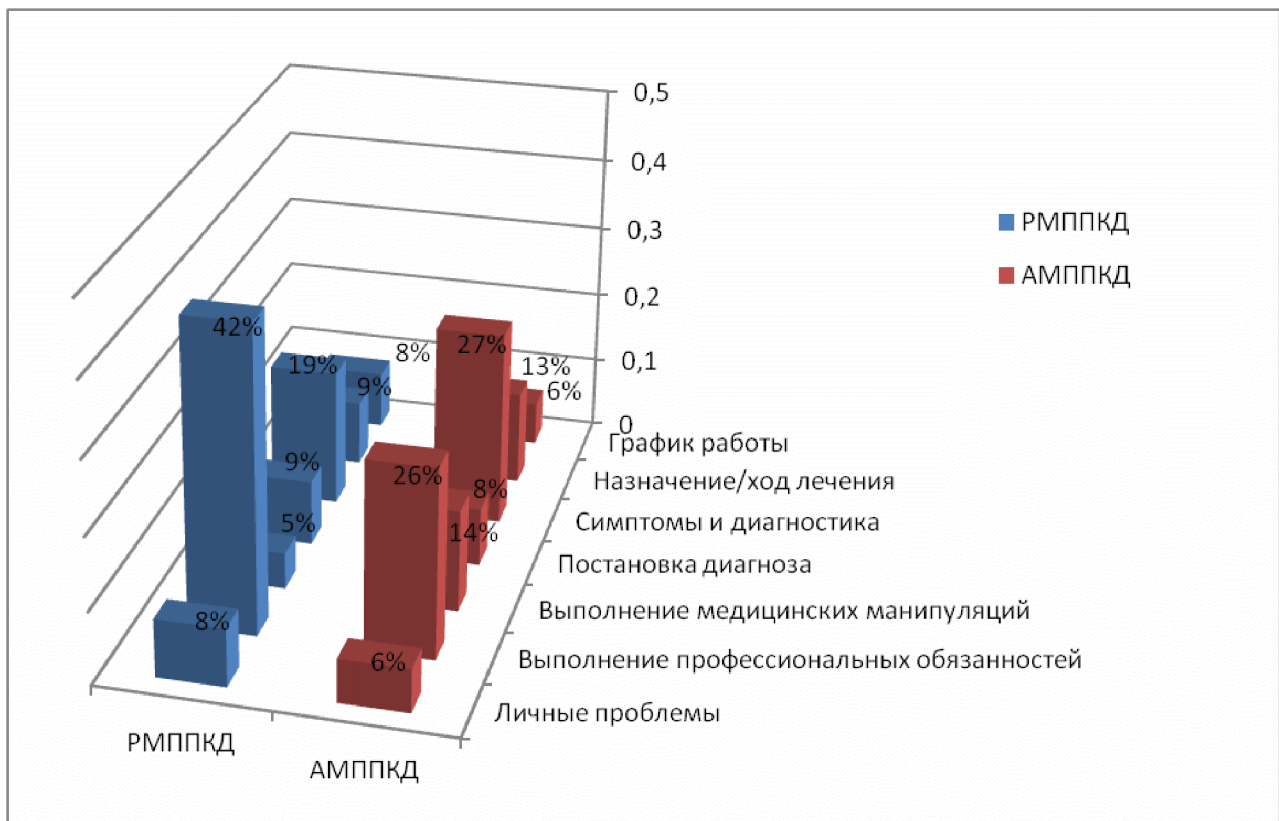

Рис. 2. Частотность реализаций микротем в РМППКД и АМППКД

Таким образом, можно сделать вывод о том, что тематический потенциал общения медработников в *кооперативных ситуациях* гораздо меньше, чем в *конфликтных*. Русскоязычные медработники чаще всего обсуждают вопросы, связанные с выполнением должностных обязанностей, а англоязычные с симптомами и диагностикой. Реже всего русскоязычные медработники обсуждают выполнение медицинских манипуляций, а англоязычные – личные проблемы и график работы. Временные параметры лечения, профессионально-должностные характеристики и профессиональные ценности, как правило, не обсуждаются ни русскоязычными, ни англоязычными медработниками в кооперативных ситуациях.

Перспективой работы является исследование стратегий и тактик англоязычного и русскоязычного профессионально-профессионального кооперативного дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барсукова М.И. Медицинский дискурс: стратегии и тактики речевого поведения врача : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / М.И. Барсукова. – Саратов, 2007. – 141 с. 2. Бейлинсон Л.С. Характеристики медико-педагогического дискурса : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Л.С. Бейлинсон. – Волгоград, 2001. – 18 с. 3. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.В. Вострова. – К., 2003. – 16 с. 4. Грожан М. Коммуникация в группах: каким образом она раскрывает природу организационной культуры больниц / М. Грожан // Организационная коммуникация: [пер. с англ.]. –

Харьков : Гуманитарный Центр, 2005. – С. 274–298. 5. Кудоярова О.В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англомовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Кудоярова. – Харків, 2007. – 20 с. 6. Кудоярова О.В. Национально-культурная специфика тематического потенциала медицинского кооперативного профессионально-непрофессионального дискурса / О.В. Кудоярова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 24–29. 7. Мурашова Л.А. Профессиональное общение медицинского персонала как фактор удовлетворенности трудом социально-психологического климата в коллективе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология, эргономика (психологические)» / Л.А. Мурашова. – М., 2012. – 24 с. 8. Espin S.I. A Time as a catalyst for tension in nurse-surgeon communication [Electronic resource] / S.I. Espin, L. Lingard. – Access : <http://www.ncbi.nlm.nih>. 9. Roberts C. Theme-oriented Discourse Analysis of Medical Encounters [Electronic resource] / C. Roberts, S. Sarangi. – Access : <http://www.ncbi.nlm.nih>. 10. Team communication in the operating room: talk patterns, sites of tension, and implications for novices [Electronic resource] / [Lingard L., Reznick R., Espin S. at al.]. – Access : <http://www.ncbi.nlm.nih>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Сериал «Общая терапия» 2 сезон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ru-serial.com › stuff › obshhaja_terapija_2_sezon. 12. ER, Be Patient [Electronic resource]. – Access : <http://www.geocities.com>. 13. ER, Such Sweet Sorrow [Electronic resource]. – Access : <http://www.geocities.com>. 14. ER, The Miracle Worker [Electronic resource] – Access : <http://www.geocities.com>. 15. ER, All In The Family [Electronic resource] – Access : <http://www.geocities.com>.

УДК 811.111'42

**SMALL TALK ЯК РІЗНОВИД
АНГЛІЙСЬКОЇ ФАТИЧНОЇ МЕТАКОМУНІКАЦІЇ:
АСПЕКТ ДІАХРОНІЇ**

Ю.В. Матюхіна, канд. філол. наук (Харків)

Дослідження присвячено вивченню small talk як автономного типу фатичного метадискурсу. Розглядається функціонування small talk в певних комунікативних ситуаціях з урахуванням національно-культурних чинників. У статті виявлені історичні передумови розвитку small talk в Англії, висвітлені основні характеристики даного феномену у попередньому та теперішньому століттях.

Ключові слова: історичні передумови, комунікативні ситуації, національно-культурні чинники, фатичний метадискурс, small talk.

Матюхіна Ю.В. Small talk как разновидность фатической меакоммуникации: аспект диахронии. Исследование посвящено изучению small talk как автономного типа фатического метадискурса. Рассматривается функционирование small talk в определенных коммуникативных ситуациях с учетом национально-культурных факторов. В статье выявлены исторические предпосылки развития small talk в Англии, освещены основные характеристики данного феномена в предыдущем и нынешнем веках.

Ключевые слова: исторические предпосылки, коммуникативные ситуации, национально-культурные факторы, фатический метадискурс, small talk.

Matyukhina Y.V. Small talk as a variety of phatic metacommunication: diachronic aspect. This research focuses on the issues of analysis of small talk as an autonomous type of phatic metacommunication discourse. The article deals with the functioning of small talk in certain communicative situations with the national and cultural factors taken into account. The article reveals historical pre-conditions of small talk development in England. The paper investigates basic descriptions of this phenomenon in the previous and present centuries.

Key words: communicative situations, historical pre-conditions, national and cultural factors, phatic metacommunication discourse, small talk.

Глобалізація та інформатизація як риси ХХІ століття стимулюють науку глибше дослідити багатомірний феномен – комунікацію у всіх її проявах. У сучасній комунікативній лінгвістиці активно досліджується фатична метакомунікація, а саме вербальні та невербальні засоби, тактики та стратегії, що використовуються в певних комунікативних ситуаціях спілкування, направлених на встановлення, підтримку і розмикання мовленнєвого контакту. Фатична метакомунікація має властивості соціального впливу: у ній не відбувається передачі суттєвої інформації, а здійснюються певні соціальні акти – вітання, прощання, уявлення та ін. Співрозмовники, які здійснюють соціальний вплив засоба-

ми фатичної метакомунікації, керуються цілями організації та регулювання соціального контакту, але не цілями повідомлення суттєвої інформації. Фатична метакомунікація охоплює в основному ритуалізовані форми мовленнєвої поведінки; мовленнєві засоби, як правило, стереотипні і визначаються соціально-етичними нормами конкретного мовного суспільства. Мовленнєвий вплив мовця на слухача залежить головним чином від прийнятих соціально-культурних конвенцій поведінки.

Так, з урахуванням національно-культурних чинників проводиться вивчення не тільки мови і мовлення, а й мовленнєвої поведінки людини в різні історичні епохи. Особливий інтерес представляє кому-

нікативний жанр світської бесіди (далі – small talk), що є невід’ємною частиною фатичної метакомунікації. Фатична метакомунікація характеризується десемантизацією лексики, тривіальністю тем, великою кількістю мовних наповнювачів, наявністю строго регламентованих кліше і формул [1]. Під фатичним метадискурсом, в свою чергу, розуміємо специфічний дискурс високоритуалізованного типу, призначений регулювати і сприяти передачі семантично вихолощеної, низькоентропійної, що сприяє здійсненню інформаційного обміну метакомунікативної інформації, на відміну від дискурсів інших типів, в яких передається фактична (змістовна, суттєва) інформація [3, с. 50]. Системне трактування фатичного метадискурсу дозволяє виділити його включений і автономний типи за співвідношенням контексту і ситуації з рівнями висловлювання і тексту. Перше спостерігається в ситуаціях встановлення, підтримки і розмикання мовленнєвого контакту, які супроводжують мовне спілкування, сприяють йому. Друге спостерігається в ситуаціях small talk, де спілкування виступає самоціллю. Small talk, що є автономним типом фатичного метадискурсу, також володіє низкою здебільшого вище перерахованих властивостей.

Отже, збільшений інтерес до феномену small talk зробив її останнім часом об’єктом дослідження в галузі лінгвістики, психолінгвістики та соціолінгвістики. Питання успішності та ефективності комунікації з урахуванням вибору і вживання для досягнення певних прагматичних цілей адекватних стратегій, тактик, вербальних і невербальних засобів в умовах ведення small talk є вкрай важливим.

Таким чином, актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю вивчення феномена small talk як жанру мовленнєвої діяльності, який, будучи широко поширеним у попередні століття, зазнав ряд змін в силу історичних, соціальних та культурних подій. Об’єктом дослідження є small talk як автономний тип фатичного метадискурсу, спрямований на встановлення і розвиток контакту, що включає в якості основних змістовних теми загальнолюдського і нейтрального характеру, уникає

«табу-тем»; характеризується тональністю дружнелюбності, спокою і нейтральності. Мета проведеного дослідження полягає у виявленні історичних передумов розвитку, природі і з’ясуванні жанрових особливостей small talk з урахуванням культурологічної специфіки даного виду спілкування.

У попередніх століттях small talk – один з мовних жанрів, який є невід’ємною частиною світського етикету і культури спілкування в середніх і вищих верствах суспільства більшості країн світу. Жанр small talk оформився при дворах європейської (у першу чергу французької) знаті у часи Просвітництва і разом з французькою мовою проник в інші країни Європи, наприклад, в Англію, де отримав подальший розвиток.

XVIII століття вважається золотим віком small talk і цьому сприяли певні соціальні й економічні обставини. До найбільш загальних причин зародження small talk відноситься високий економічний розвиток країни. Створення колоніальної імперії в XVIII ст. приносить Англії великі багатства: розвиток мануфактури забезпечує наявність вільних капіталів, а також їхній швидкий розподіл і практичне застосування. Промисловий розвиток збільшує також число середніх класів, різних за рівнем свого добробуту. XVIII століття характеризується широким колом людей, що прилучаються до культури середнього класу, буржуазії.

У будинках аристократії й буржуазії протягом тривалого часу гостювали великі групи людей, котрих пригощали, розважали полюванням, музикою й літературою. Красномовство, нескінченні цікаві бесіди, крикет, гарний стіл, вишукані страви й бесіди, пристрасть до грецької, італійської й англійської поезії й історії наповнювали життя англійців у XVIII ст. Поезія, подорожі, театр, газети, видання книг, історія й оповідання знаходили місце в читанні й обговоренні прочитаного. Як наслідок виникнення “вищого суспільства” відбувається встановлення правил і законів поведінки, що зачіпає у тому числі мовленнєву сферу взаємодії. Привілейоване положення зобов’язує представників вищого суспільства підкреслювати винятковість свого соціального статусу не лише за допомогою

зовнішніх показників заможності, але і за допомогою особливих манер поведінки, а також вербальних засобів, здатністю вести *small talk*.

У XVIII ст. у центрі уваги опиняються представники англійських салонів, нові буржуа, що прагнуть наслідувати поведінку аристократії, з їхньою орієнтованістю на чітке дотримання етикету. Ввічливе стандартизоване мовлення перетворюється в ознаку соціального класу. З початку XVIII століття комунікативна поведінка стає елементом маніпулювання в процесі соціального розширення суспільства на міську спадкоємну аристократію (*nobility*), сільську аристократію (*gentry*) і середній клас (*middle class*), що включає багатих городян, що борються за свій соціальний престиж. У XVIII столітті французькі запозичення, характерні для мови англійської аристократії, є соціальним маркером, що вказує на приналежність комунікантів до певного соціального прошарку:

'Norland is a prodigious beautiful place, is not it?' added Miss Steele.

'We have heard Sir John admire it excessively,' said Lucy, *who seemed to think some apology necessary for the freedom of her sister.*

'I think every one must admire it,' replied Elinor, *'who ever saw the place; though it is not to be supposed that any one can estimate its beauties as we do'*

And had you a great many smart beaux there I suppose you have not so many in this part of the world; for my part, I think they are a vast addition always.' (J. Austen)

У мові англійських аристократів даного досліджуваного періоду помічаємо велику кількість оціночних прикметників (*charming, fine,*), призначених для того, щоб прикрасити мову, зробити її більш лаконічною і емоційною, наприклад:

And what a charming little family they have! I never saw such fine children in my life. I declare I quite doat upon them already, and indeed I am always distractedly fond of children, 'I should guess so, said Elinor, with a smile, 'from what I have witnessed this morning.' (J. Austen)

Етикет вікторіанської доби характеризується проявом благопристойності, манірності в мовленнєвій поведінці. На відміну від початку XVIII ст., коли освіченість і ерудицію цінували не дуже високо й основною якістю літературної мови вважали її легкість, у другій половині XVIII ст. ідеалом літературно-розмовної мови стає синтез освіченості і світського виховання. XVIII ст. характеризується появою значної кількості англійських салонів, у яких передбачалася певна модель поведінки чоловіків і жінок. Салонна культура задовольняла потреби людей в інтелектуальному, культурному спілкуванні, давала знання в галузі мистецтва, формувала їх естетичні смак і ідеали, відіграла величезну роль у виробленні світоглядних орієнтирів, впливала на розвиток тих чи інших видів мистецтва. Саме в цей історичний період спостерігається зародження сучасного явища *sociable talk (small talk)*. Розмова являє собою спілкування на неінформативному рівні й часто здобуває форму пересудів, пліток, світської балаканини. *Small talk* може також функціонувати як суто естетична діяльність з метою самоствердження і задоволення потреби публічного вираження своїх думок: "мотивом висловлювання може стати естетичне переживання самої словесної форми. У тій чи іншій мірі воно присутнє і в самому звичайному діалозі: образна мова, жарти, гостроти та ін. Але діалог може перетворитися на тип спеціальної естетичної діяльності. Такою є, наприклад, культура *small talk*. Художні можливості усного мовлення чітко розкриваються в розповіданні цікавих історій. Крім словесного оформлення тут є суттєвими побудова, розгортання сюжету. У людини, що веде діалог, творче задоволення поєднується із почуттям своєї влади над слухачами, над їх увагою, емоційними та інтелектуальними реакціями. Ось чому людина часто з меншою охотою вислуховує невідомі їй цікаві відомості, ніж сама повідомляє навіть те, що слухачам вже добре відомо" [6, с. 243].

На початку досліджуваного періоду жанр *small talk* зберігає більшість властивостей, характерних для дискурсу XVIII ст.: обмеженість тем (міркування про погоду, їжу, здоров'я, сімейні справи,

захоплення, нещодавно прочитана книга), коопера- тивність і співробітництво комунікантів, задоволен- ня потреби в спілкуванні, бажанні розважати адре- сата. Більше уваги приділяється спортивним за- няттям – полюванні і верховій їзді, але особливо аристократичним вважається до кінця століття лаун-теніс. Характер масового захоплення набуває біг на ковзанах.

Етикетність у фатичному метадискурсі реалі- зується через соціальну заданість, стереотипність, клішованість і інші прояви, загальні для етикету і фатичної метакомунікації. Головне з них – увічливість (“під мовним етикетом доцільно розу- міти соціально задані й національно специфічні ре- гулюючі правила мовної поведінки в ситуаціях встановлення, підтримки і розмикання контакту ко- мунікантів відповідно до їх соціальних ролей, ста- тусно-рольових і особистісних відносин в неофіцій- ній і офіційній обстановках спілкування” [5 : 9–20]). Як категорія етики увічливість проявляється в нор- мах і правилах благопристойної поведінки; як со- ціально-культурна категорія увічливість змінюєть- ся в різних соціумах на різних історичних етапах їх розвитку. У прагмалінгвістиці, слідом за Т.В. Ла- ріною, Дж. Лічем, Р. Лакофф та ін. [2; 7; 8], увіч- ливість розглядаємо як соціально та культурно обу- мовлений вибір стратегій і тактик мовної поведін- ки відповідно до прийнятих в тому чи іншому лінгво- культурній співтоваристві уявленнями, нормами коректності.

У низці століть європейської історії XVIII ст. small talk, з урахуванням панування аристократич- ної культури, займає особливе місце. Це епоха утвердження нових цінностей, які і сьогодні є го- ловними рисами європейської цивілізації. Із самого початку виникнення small talk спостерігаємо ті сталі, що є домінуючими протягом усіх подальших сто- літь: етикетність; спрямованість бесід і занять (обговорення тем мистецтва, в більш пізній пе- ріод – філософії, політики, музикування); ігрова по- ведінка, специфічний розподіл ролей. Отже, у по- передніх століттях small talk – один з мовленнєвих жанрів, який є невід’ємною частиною світського етикету і культури спілкування в освічених прошар-

ках суспільства, коли для поведінки комунікантів характерними були такі риси як люб’язність, стри- маність, знання манер, володіння іноземними мо- вами, уміння танцювати і грати на музичних інстру- ментах.

У сучасній англійській мовленнєвій культурі у зв’язку зі зникненням світу в тому розумінні, в якому цей термін вживався у XVIII ст. (“світ” – в буржуазно-дворянському суспільстві: коло осіб, які належать до привілейованих класів [4, с. 646]), майже повністю зводиться нанівець small talk в тра- диційному, аристократичному розумінні. Але, з іншого боку, слід зауважити, що і в теперішній час можна говорити про так зване елітарне спілку- вання. Світське суспільство XXI століття склада- ють освічені, талановиті, з хорошими манерами люди, що володіють елітарною комунікативною культурою та мають високе соціальне і матеріаль- не становище. Small talk як основна жанрова фор- ма комунікації представників сучасного елітарно- го суспільства відрізняється: 1) сферою і мовною ситуацією (світські прийоми, яким властиві свят- ковість, неповсякденність, невимушеність); 2) учас- никами спілкування (обране суспільство з чітким поділом за соціальною ознакою); 3) комунікатив- ною метою (підтримання доброзичливих відносин, приємне проведення часу тощо); 4) регламентова- ністю тематики бесіди (розмова на загальні теми, уникнення тем-табу), вибором певних мовленнє- вих тактик (дотримання норм мовленнєвого ети- кету, некатегоричність висловлювання), пантомі- мічних (відсутність яскраво виражених реакцій) і ритміко-інтонаційних засобів (спокійний темп, не- гучний голос); часом (нетривалість спілкування з одним гостем), зовнішнім виглядом (дотримання дрес-коду). Одним із суттєвих атрибутів сьогодн- ішньої елітарної мовленнєвої культури є мовна гра як засіб вираження творчих, лінгвокреативних здібностей мовленнєвої особистості – створенні каламбурів, анекдотів, жартів, гри смислами слів, виразів і стилями.

Таким чином, сучасний small talk (невелика бес- іда на цікаву і приємну для співрозмовників тему, найчастіше не пов’язану з темами «великих» роз-

мов або обговорень, що функціонує як невимушена бесіда з метою входу у власне предметну розмову та підтримання мовленнєвого контакту) може мати місце як у формальному (спілкування ведеться на світському рауті або прийомі, під час званого обіду чи візиту, а учасниками комунікації виступають заможні люди з високою мовною культурою, що відрізняються своїм розумом, вченістю, інтелігентністю, певним талантом, природними достоїнствами, увічливістю і пристойністю), так і напівформальному (зав'язування ділових і особистих знайомств, телефонні розмови, службові контакти) та неформальному спілкуванні (дружні, сімейні розмови, балачки на кухні). Серед ознак, що дозволяють розмежовувати формальні та неформальні типи бесіди, слід зазначити комунікативну ситуацію, насамперед, склад учасників спілкування, рівень їх освіченості, знайомства, характер відносин між ними, репертуар тем, що підлягають обговоренню. При цьому домінантними рисами є характерні для сучасного британського суспільства демократизація та невимушеність спілкування. В якості випереджаючих неформальний small talk висловлювань залежно від ситуації спілкування можуть виступати такі висловлювання: розмови про погоду (*Beautiful day, isn't it? Can you believe all of this rain we've been having? It looks like it's going to snow. I hear they're calling for thunderstorms all weekend. We couldn't ask for a nicer day, could we? How about this weather? Did you order this sunshine?*), розмови про останні події (*Did you catch the news today? What do you think about this transit strike? I read in the paper today that the Sears Mall is closing. I heard on the radio today that they are finally going to start building the new bridge. How about those Reds? Do you think they're going to win tonight?*), розмови в офісі або в будь-якій іншій установі (*Looking forward to the weekend? Have you worked here long? I can't believe how busy/quiet we are today, can you? Has it been a long week? You look like you could use a cup of coffee. What do you think of the new computers?*), розмови на будь-якому заході (*So, how do you know Justin? Have you tried the cabbage*

rolls that Sandy made? Are you enjoying yourself? It looks like you could use another drink. Pretty nice place, huh? I love your dress. Can I ask where you got it?), на прогулянці (*How old's your baby? What's your puppy's name? The tulips are sure beautiful at this time of year, aren't they. How do you like the new park? Nice day to be outside, isn't it?*), у черзі (*I didn't think it would be so busy today. You look like you've got your hands full (with children or goods). The bus must be running late today. It looks like we are going to be here a while, huh? I'll have to remember not to come here on Mondays. How long have you been waiting?*).

Спостереження за динамікою small talk показують, що протягом XVIII ст. цей жанр проходив етапи становлення й найбільшого розвитку, чому сприяли певні економічні, історичні та соціальні умови. Проведене дослідження прагматики автономного типу фатичного метадискурсу дозволяє встановити, що його історично постійними властивостями є самоцінність, упорядкованість, змагальність, переважання соціально-регулятивної інформації, заданість ролей комунікантів, обмежений набір тем; а змінними – ігровий та естетичний компоненти, іронічність. Загальна мета регулювання мовної взаємодії здійснюється в світській бесіді – мовній події ритуалізованої форми. Зароджуючись в дискурсі XVI–XVII ст., світська бесіда демонструє домінантні характеристики в повному обсязі в XVIII ст., і втрачає діахронічні зміни в сучасний період.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні еволюції small talk, а також глибокому аналізу мовленнєвих засобів, тактик і стратегій small talk як одного із домінуючих жанрів у інших типах дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дементьев В.В. Лингвистический аспект светскости / В.В. Дементьев // Вестник Омск. ун-та. – 1999. Вып. 4. – С. 85–88.
2. Ларина Т.В. Вежливость как национально-специфическая коммуникативная категория / Т.В. Ларина // Коммуникативное поведение. Вежливость как коммуникативная категория. – Воронеж : Истоки, 2003. – Вып. 17. – С. 48–57.

3. Матюхина Ю.В. Системные свойства фатического метакоммуникативного дискурса и проблемы его перевода / Ю.В. Матюхина // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 49–52.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Сов. энциклопедия, 1973. – 843 с.
5. Формановская Н.И. Социально-культурная сущность речевого этикета / Н.И. Формановская // Московский лингвистический журнал. – 2003. – Т. 7, № 2. – С. 9–20.
6. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика / Р.М. Фрумкина. – М.: Гнозис, 2001. – 205 с.
7. Lakoff R. The Logic of Politeness: On minding your p's and q's / R. Lakoff // Papers from the ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. – P. 292–305.
8. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London, N.Y.: Longman, 1983. – 250 p.

УДК 811.11'42

ДИСКУРС(И) БРИТАНСЬКОЇ ЖІНКИ (на матеріалі драматургії XIX ст.)

І.І. Морозова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено визначенню специфіки побутового та інституційного типів британського жіночого дискурсу XIX ст., їхньої тематичної складової та типових для них стратегій увічливості. Дискурс розглядається як складова поведінкового рівня мовної особистості британської жінки досліджуваного історичного періоду. Теоретичні положення та висновки підкріплено прикладами з двох протиставлених один одному за тематикою фрагментів британського жіночого дискурсу – світського спілкування та діяльності поза межами родини.

Ключові слова: британський жіночий дискурс, інституційний тип дискурсу, мовна особистість британської жінки, побутовий тип дискурсу, стратегії увічливості.

Морозова И.И. Дискурс(ы) британской женщины (на материале драматургии XIX ст.) Статья посвящена определению специфики бытового и институционального типов британского женского дискурса XIX ст., их тематической составляющей и свойственных им стратегий вежливости. Дискурс рассматривается как компонент поведенческого уровня языковой личности британской женщины описываемого исторического периода. Теоретические положения и выводы подкреплены примерами из двух противопоставленных друг другу по тематике фрагментов британского женского дискурса – светского общения и деятельности вне семьи.

Ключевые слова: британский женский дискурс, бытовой тип дискурса, институциональный тип дискурса, стратегии вежливости, языковая личность британской женщины.

Morozova I.I. Discourse(s) of the British Woman (based on the 19th century drama). The article focuses on defining specific features of the domestic and institutional discourse types for the 19th century British woman, their subject-matter component, and politeness strategies inherent to them. Discourse is considered to be a component of the behavioral stratum of the female language identity of the period. Theoretic arguments and conclusions are illustrated with two topically contrasting segments of the British female discourse – small talk and activities beyond the family.

Key words: British female discourse, domestic discourse, institutional discourse, language identity, politeness strategies, British female language identity.

На кожному етапі розвитку суспільства його членам властивим є особливе використання мови для відображення особливої ментальності. «Мова, занурена в життя» [1, с. 136], або дискурс, відіграє провідну роль у становленні, розвитку і реалізації в приватному \ суспільному житті особистості мовця. У нашій роботі розглянуто специфіку дискурсу, притаманного представниці британської лінгвокультурної спільноти XIX ст., як її відтворено у п'єсах тогочасних драматургів.

Об'єктом цієї роботи обираємо дискурс(и), в яких може реалізовуватись особистість британ-

ської жінки XIX ст., а предметом – типові для них комунікативні стратегії увічливості. Метою роботи є визначення специфіки притаманних жіночому мовленню XIX ст. типів дискурсу. Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язано наступні завдання: а) проаналізовано структуру мовної особистості англійської жінки, концентруючись на її дискурсивному рівні; б) надано визначення англійського жіночого дискурсу та встановлено його типи; в) послуговуючись автентичним матеріалом проілюстровано специфіку функціонування виділених типів жіночого дискурсу. Матеріалом

дослідження є фрагменти англійського жіночого дискурсу, які знаходимо у п'єсах Вікторіанської доби, оскільки драма як жанр є надійним джерелом спостереження, що адекватно відбиває принципи усного мовленнєвого спілкування жінок (уособленого в різних типах дискурсу) як такі, що ілюструють сталий\типовий та новітній\такий що наразі постає типи дискурсу.

Драматургія Вікторіанської доби отримує назву від періоду правління королеви Вікторії (1837–1901) і являє собою низку робіт, написаних англійською мовою. Рання вікторіанська драматургія призначається для масового глядача і націлена на сприйняття на емоційному, а не інтелектуальному рівні. У середині сторіччя з'являються яскраві комедії Діона Бурсіколта і Тома Тейлора. У 1860-х рр. Т. Робертсон започатковує жанр реалістичної драми, яка пізніше досягає розквіту у творах А.У. Пінеро. Для пізньої вікторіанської драматургії характерним є новаторство авторів: О. Уайльд створює «комедію вищого світу», А.У. Пінеро – «проблемні п'єси». Початок творчого шляху Б. Шоу також припадає на 1890-і рр. [11]. Усі ці автори не тільки визначають сутність англійської літератури даного періоду, у своїх творах вони конструюють гендерну ідентичність жінки, яку сучасному дослідникові можна відтворити через мовлення.

Жіноче мовлення викликає зацікавленість лінгвістів вже багато десятиліть; результати їхніх розвідок можна підсумувати наступним чином: описано феномен гендеру як культурного феномену, що відбивається в мові і конструюється через мовлення; отримано дані про роль гендерного чинника в системі мови й мовлення, про специфіку конструювання гендеру в дискурсі, окремі особливості стратегій і тактик мовленнєвої поведінки жінок; досліджено створення гендерних стереотипи у дискурсі (огляд досліджень див. [6]). Проте, вивчення змін, яких зазнав дискурс жінки у ході еволюції британського суспільства ще не є вичерпним. Таким чином, пропонуване дослідження є актуальним, таким, що відбувається у руслі гендерної лінгвістики із залученням апарату прагматичних розвідок.

Дискурс є базовою характеристикою мовної особистості [4] і невід'ємним компонентом при її моделюванні [3]. У цій роботі детально аналізуємо поведінковий рівень мовної особистості британської жінки XIX ст. «Поведінковий план характеризується специфічним набором характеристик мовлення, що розглядаються в соціолінгвістичному й прагмалінгвістичному аспектах: у першому виділяються індекси мови чоловіків і жінок, дітей і дорослих, тощо; у другому – інтерактивні, *дискурсивні ходи* (курсив мій – *І.М.*) у природному спілкуванні людей» [3, с. 20]. Поведінкові характеристики цієї мовної особистості – це сукупність вербальних індексів, що визначають аналізовану особистість як тип, тобто її дискурс. Останній трактуємо у річищі прагмалінгвістики, підсумовуючи визначення останніх десятиліть [2; 7; 8, та ін.] як особливе використання мови для відображення особливої ментальності, у нашому дослідженні жіночої, як соціальну діяльність у рамках певного соціуму, або мовлення, занурене в життя, цілеспрямовану соціальну дію, компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості. Отже, британський жіночий дискурс – це мисленнєво-комунікативний феномен, процес та результат мовленнєвої діяльності британської жінки, який відбиває її соціальний стан і ментальність певного історичного періоду.

За соціолінгвістичним критерієм виокремлюють інституційний та побутовий типи дискурсу [3]. Інституційний дискурс визначається типами соціальних інститутів, що склалися в суспільстві, характеризується низкою лінгвістично релевантних ознак, з яких найважливішими є мета спілкування, представницька комунікативна функція його учасників і фіксовані типові обставини спілкування. За визначенням В.І. Карасика статусно-орієнтований дискурс являє собою «мовленнєву взаємодію представників соціальних груп або інститутів один з одним, з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості в рамках сформованих суспільних інститутів, число яких визначається потребами суспільства на конкретному етапі його розвитку» [3, с. 193]. Побутовий дискурс являє собою діа-

логічне спілкування людей, які добре знають один одного, і зводиться до підтримання контакту та рішенням утилітарних проблем. Цей тип дискурсу характеризується «спонтанністю, залежністю від ситуації, високим ступенем суб'єктивності, порушенням логіки і структурного оформлення репліки» [2, с. 369].

Базуючись на вищенаведених визначеннях, проаналізуємо дискурси, притаманні британській жінці XIX ст. За нашими даними [6] британська жінка XIX ст. розбудовує переважно побутовий дискурс (94,3%), який вона «успадкувала» від своїх попередниць, проте у її мовленні XIX ст. з'являються теми, що свідчать про існування зародків інституційного жіночого дискурсу (у 5,7% зафіксованих нами випадків жінка задіяна у благодійну діяльність поза сімейним колом). Побутовий жіночий дискурс XIX ст. має різноманітніше – порівняно з інституційним дискурсом цього ж періоду – коло тем: виявлення почуттів, світська бесіда, питання моралі, плітки, шлюб, повчання представникам молодшого покоління. З іншого боку, тематика інституційного типу дискурсу зводиться виключно до благодійності та пов'язаних з нею заходів, у яких бере участь британська жінка XIX ст. Підтвердження таким висновкам знаходимо у країнознавчих студіях (наприклад, [9]): дослідники вікторіанської культури пишуть, що «шлюб представляв собою найбільш типову роль для жінки середнього класу» [9, с. 2], в XIX ст. «не було жодної скільки б то чітко визначеної професійної сфери, яка могла бути альтернативою шлюбу» [9, с. 4], а заміжня жінка «була найбільш типовою представницею жіночої частини середнього класу» [9, с. 5].

Найбільш показовими прикладами, на нашу думку, є відрізки побутового жіночого дискурсу XIX ст. за тематикою «світська бесіда» та інституційного за тематикою «благодійна діяльність поза межами родини», оскільки перша є найбільш віддаленою від реального життя, а остання, навпаки, зануреною в нього. У першому випадку вільне і невимушене спілкування людей являє собою порожню мовленнєву діяльність, що не має безпосередньої мети і відповідає різним варіантам фатич-

ної комунікації [5], а у другому – воно є дещо більш змістовним, хоча зовсім не містить тем, притаманних сучасним видам інституційного дискурсу, ділового, медичного, політичного, рекламного, тощо, в якому жінки мають однакові ролі з чоловіками, а іноді є за статусом вищими за них. Дослідники відмічають, що замкнутість вікторіанських жінок у колі сім'ї стає ознакою успіху чоловічої частини їх сімей [12]. З цієї ж причини тематика спілкування британської жінки XIX ст. є найбільш розгалуженою саме у сфері світського спілкування і включає в себе світські розваги, здоров'я, прогулянки / подорожі, природу, мистецтво, поведінку оточуючих, їжу, предмети побуту, релігію, одяг, а також «класичну» для світського спілкування тему – погоду. У XIX ст. життя представниць середнього / вищого класів протікає здебільшого в неробстві, що сприймається як символ успіху чоловічої половини їх сімей.

Уживання комунікативних стратегій увічливості також розрізняє два названі типи британського жіночого дискурсу XIX ст. Для спілкування у межах побутового дискурсу характерним є різноманіття стратегій, з превалюючим позитивним характером увічливості: британська жінка звертається до неї у 64% випадків. Серед стратегій увічливості (за П. Браун та С. Левінсоном [10]) найуживанішими є P7 «Припускай, створюй, стверджуй наявність спільних інтересів» (22,5%), P2 «Перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача» (8,2%) та P13 «Інформуй або запитуй про причини» (6,2%).

Великий відрив першої стратегії увічливості від інших пояснюємо тим, що P7 не тільки використовується окремо у ситуаціях спілкування британської жінки, а є єдиною прийнятною стратегією для реалізації світського спілкування, оскільки сприяє створенню «загальної території» для розмови:

*Hawtree (...) I trust you are –
Marchioness (...). Oh, quite, thanks. [Slight pause] Do you still see the Countess and Lady Florence? (Robertson, 191).*

Стратегія P2 являє собою типове втілення стереотипу «жіночого мовлення» як несерйозного, тривіального і надмірно емоційного. Вона реалізується

ся за допомогою інтенсифікаторів – прислівників міри та ступеня *how, quite, so, very, too*; емоційно забарвлених прикметників і прислівників (на кшталт *wonderful(ly), awful(ly), extremely*); прикметників у вищому і найвищому ступені порівняння. Також, P2 також може бути представлена компліментами та окличними пропозиціями типу *what a ...! such a ...!* Проте, стратегія P2 служить найчастіше тільки зовнішньому схваленню дій партнерів по комунікації. Наприклад, леді Статфілд зовсім не прислухається до розмірковувань співбесідниці, і коли настає її черга подати репліку, не знаходить нічого кращого за загальну фразу:

Mrs. Allonby: *One advantage of playing with fire, Lady Caroline, is that one never gets even singed. It is the people who don't know how to play with it who get burned up.*

Lady Stutfield: *Yes; I see that. It is very, very helpful (Wilde, 100).*

Стратегія P13 і її функціонування також є соціально опосередкованими: підлеглий статус жінки в Англії XIX ст. змушує її давати пояснення, обґрунтування чоловікам своїх прохань, дій, вчинків і, за аналогією, – жінкам. З іншого боку, жінка як носій моральних засад суспільства отримує право запитувати про причини, які спонукали її співрозмовників вчинити тим чи іншим чином. У дискурсі маркерами стратегії P13 виступають сполучники причинно-наслідкового зв'язку *because, for, since*. Так, розмірковуючи про вигідний шлюб своєї світської знайомої, леді Франклін виступає авторитетом у матримоніальних питаннях:

Clara. *But why does he regret her?*

Lady Franklin. *Why? Because he has everything to make him happy. Easy fortune, good health, respectable character. And since it is his delight to be miserable, he takes the only excuse the world will allow him (Bulwer-Lytton, 70).*

При спілкуванні у межах інституційного дискурсу за темою благодійної діяльності поза межами сімейного кола британська жінка XIX ст. не має чітких преференцій щодо стратегій увічливості: позитивні та негативні стратегії залучаються нею з майже однаковою частотністю – 54% становлять

перші та 46% останні. Показовою також є відсутність різноманіття: за нашими даними жінка концентрує увагу лише на двох позитивних стратегіях – P11 «Демонструй оптимізм» (17,4%) і P13 «Інформуй або запитуй про причини» (10,3%); з негативних стратегій увічливості вона віддає перевагу N3 «Демонструй песимізм» (9,3%).

Стратегія P11 припускає взаємну зацікавленість адресата і адресанта: вважається, що мовець переслідує ту ж мету, що і слухач, і сприятиме її досягненню. У дискурсі мовної особистості британської жінки XIX ст. P11 реалізується, за нашими даними, словом (дієсловами), словосполученням і пропозицією, об'єднаними семою «надія», «впевненість»: *to hope, to be certain, to be sure/surely, no doubt, of course*. Наприклад, у разі обговорення чоловічої діяльності (політичної) леді Маркбі, робить оптимістичну заяву, яка зближує її зі співбесідницею, і імпліцитно протиставляє чоловічий світ жіночому, причому політика одразу ж викреслюється нею з можливих сфер діяльності жінки:

Lady Chiltern: *But I am very much interested in politics, Lady Markby. I love to hear Robert talk about them.*

Lady Markby: *Well, I hope he is not as devoted to reading Blue Books as Sir John is. I don't think they can be quite improving reading for any one (Wilde, 224).*

Дискурсивний зміст стратегії P13 був викладений вище; стосовно комунікації з приводу діяльності поза сімейним колом відзначимо, що в нашій вибірці P13 виражена тільки поясненням причин, по яких жінка виходить поза межі родини. Наприклад, Мейбл Чілтерн пояснює гості, що змушує її займатися благодійністю:

Lady Markby: *[Stand] on your head, child? Oh! I hope not. I believe it is most unhealthy. (Takes a seat on the sofa next Lady Chiltern.)*

Mabel Chiltern: *But it is for an excellent charity; in aid of the Undeserving, the only people I am really interested in. I am the secretary, and Tommy Trafford is treasurer (O. Wilde, 221).*

Стратегія негативної увічливості N3 використовується для непрямой передачі прохань із згадкою

доречності таких прохань. За нашими даними, N3 представлена питальними реченнями в умовному способі. У наведеному нижче Клара просить подругу не розкривати таємницю її благодійності:

Lady Franklin [looking over her shoulder]. What are you paying, Clara?

Clara. Hush! Oh, Lady Franklin, you are the kindest of human beings. This is for a poor person – I would not have her know whence it came, or she would refuse it. Would you? (Bulwer-Lytton, 54).

Таким чином, на основі отриманих з літературних джерел прикладів автентичного дискурсу британської жінки можна зробити висновок, що її мовлення, до початку Вікторіанської доби суто побутове, у згадану епоху набуває зародків інституційності, завдяки виходу за межі сімейного кола у таку сферу діяльності, як благодійність. Хоча такий вид діяльності не був виключно професійно спрямованим, проте надав жінці можливості розвинути не лише сімейний вимір своєї особистості, а у ХХ–ХХІ ст., отримавши назву кар'єри, він стане прерогативою для багатьох жінок, що дозволить мовознавцеві включити у діяльнісний рівень їхньої мовної особистості інституційну форму дискурсу. У побутовому типі дискурсу цілком переважає позитивна ввічливість із домінуванням стратегій, направлених на створення спільних із слухачем інтересів та перебільшення уваги й симпатії до останнього. Новітній для британської жінки ХІХ ст. інституційний тип дискурсу не демонструє чіткої преференції позитивних чи негативних стратегій ввічливості.

Перспективою подальших розвідок вважаємо розбудову започаткованого у цій роботі розгляду динаміки мовленнєвої поведінки мовної особистості британської жінки та встановлення в діахронії, яких змін вона зазнала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137. 2. Ермакова

Ю.В. К вопросу о понятии «дискурс» / Ю.В. Ермакова, С.Е. Тупикова // Личность – Язык – Культура : материалы III Всерос. науч.-практ. конф. (25–26 ноября 2009 г.). – Саратов : ООО Издат. центр «Наука», 2010. – С. 365–373. 3. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с. 4. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю.Н. Караулов // Язык и личность – М. : Наука, 1989. – С. 3–8. 5. Матюхина Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.В. Матюхина. – Харьков, 2004. – 21 с. 6. Морозова І.І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.І. Морозова. – Харків, 2004. – 19 с. 7. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Л.В. Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с. 8. Шевченко І.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ. – 2003. – № 586. – С. 33–38. 9. Branca P. Silent Sisterhood. Middle Class Women in the Victorian Home / P. Branca. – L. : Croom Helm, 1975. – 170 p. 10. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p. 11. English Literature. Post-Romantic and Victorian Eras [Електронний ресурс] // The New Encyclopedia Britannica – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/627791/Victorian-literature>. 12. Summers A. Ministering angels: Victorian women and Nursery Reform / A. Summers // Victorian Values. – NY : Longman. – 1992. – P. 121–135.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bulwer-Lytton E. Money / E. Bulwer-Lytton // Nineteenth Century Plays. – L. : CUP, 1968. – P. 47–120. 2. Robertson T.W. Caste / T.W. Robertson // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston : Little, Brown, and Company, 1924. – P. 279–312. 3. Wilde O. An Ideal Husband / O. Wilde // Plays. – M. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 169–276. 4. Wilde O. A Woman of No Importance / O. Wilde // Plays. – M. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 91–168.

УДК 811.111+81'42

НАУКОВИЙ via АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС: ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ

С.В. Шепітько, канд. філол. наук (Маріуполь)

Статтю присвячено проблемі дослідження типології дискурсу, зокрема з'ясування принципів, що можуть бути покладені в основу виокремлення певного типу / різновиду розумово-комунікативної діяльності. Систематизація та критичне осмислення набутих досвіду з цієї проблематики надалі імплементовані з метою визначення наукового та академічного дискурсів. Спільні та відмінні риси цих дискурсів виявлені шляхом аналізу їх системоутворюючих ознак.

Ключові слова: дискурс, типологія, академічний дискурс, науковий дискурс, системоутворюючі ознаки.

Шепітько С.В. Научный via академический дискурс: вопросы типологии. Статья посвящена проблеме исследования типологии дискурса, в частности, выяснению принципов, которые могут быть положены в основу выделения определенного типа мыслительно-коммуникативной деятельности. Систематизация и критическое осмысление результатов имеющегося опыта исследований данной проблематики далее находят практическое применение с целью определения научного и академического дискурсов. Общие и отличные черты этих дискурсов выявлены путем анализа их системообразующих признаков.

Ключевые слова: дискурс, типология, академический дискурс, научный дискурс, системообразующие признаки.

Shepitko S.V. Scientific via Academic Discourse: Problem of Typology. The article deals with the problem of discourse typology, in particular, with definition of the principles that can form the basis for differentiating certain types of mental-communicative activity. Systematization and critical summarizing the results of existing research in this area is followed by its implementing aimed at defining scientific and academic discourse. Common and different features of these discourses are established by describing their system forming features.

Key words: discourse, typology, scientific discourse, academic discourse, system forming features.

У сучасному інформаційному суспільстві визначення місця науки як виду соціального дискурсу стало нагальним і актуальним у зв'язку з тими важливими функціями, що вона реалізує, а саме – теоретично-пізнавальною, інноваційною, соціально-культурною, праксеологічною. Еволюція концепцій наукового дискурсу відбивається у різноманітних його визначеннях з огляду на те, які його риси та якості ставали предметом дослідження в епохи функціонування певних наукових парадигм. Витоки вчення про науковий дискурс містяться у класичних трактатах Демокріта, Арістотеля, Г. Галілея, Р. Декарта, І. Ньютона, Г. Лейбніца, І. Канта, де обстоюється думка про те, що предмет науки і її роль – це складові культури.

З розвитком науково-технічного прогресу закладено основи неокласичної методології, у межах якої науковий дискурс виокремлено як об'єкт наукового дослідження. Неопозитивізм та аналітична філософія (Л. Вітгенштейн, У.О. Куайн, Б. Рассел, Г. Фреге, М. Шлік) відбивають вплив семіотики на розвиток наукового пізнання. Філософсько-лінгвістичний аналіз дискурсу здійснює Н.Д. Арутюнова, Т. Дейк, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, М.Л. Макаров, М. Пеше, тоді ж з'являються терміни «науковий дискурс», «історична школа» й «критичний раціоналізм» (Т. Кун, І. Лакатос, Л. Лаудан, М. Полані, К. Поппер, П. Фейєрабенд, К. Хьюбнер), що акцентують ключову роль наукового співтовариства як основного суб'єкта наукового пізнання.

Вплив інноваційних технологій на науку та науковий дискурс вивчають К. Шеннон, Н. Вінер, А.М. Колмогоров, В.М. Глушков, І.Ю. Алексеєва, К.К. Жоль, Д.В. Іванов, М.М. Моїсєєв, О.П. Огурцов, А.І. Ракітов, І.В. Хоменко, В.І. Ярошовець. Розвиток ідеї формування інформаційного суспільства та ролі науки в ньому (Д. Белл, М. Кастельс, М. Маклюєн, І. Масуди), теорії соціальних та економічних вимірів наукового дискурсу (Е. Тоффлер, П. Турен, Ф. Уєбстер) має результатом висновок, що теоретичне знання та інформація є основними цінностями суспільства. Постструктуралізм та постмодернізм (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Лютар, М. Фуко) обстоюють тезу про те, що науковий дискурс – це елемент постмодерністської культури. Науковий дискурс – це складний, динамічний, цілісний феномен сучасної культури. Дискурс формується там, де є необхідність в обговоренні, де результат наукової діяльності потребує не лише наукової оцінки, а й суспільної легітимації, де співтовариство вчених безпосередньо впливає на формування наукової картини світу та визначення напрямків суспільного прогресу. Науковий дискурс вибудовується в дискурсивній практиці, визначається завдяки включенню предметів для дискусії, задіяних типів висловлення, використовуваних понять та створених стратегій [8, с. 42].

На теперішній час здійснено аналіз класичних, неокласичних і постнеокласичних етапів розвитку науки, виокремлено типи наукової раціональності, виявлено діалектику традицій та інновацій у науковому дискурсі.

Дискурс, з точки зору лінгвістики, визначають як багатоскладний мовно-когнітивно-комунікативний феномен – гештальт в єдності когнітивного та соціопрагматичного аспектів [12, с. 116]. Проблеми класифікації дискурсу з'являються у зв'язку з тими критеріями, що покладено в основу кожної із класифікацій; науковий дискурс зазвичай відносять до інституціонального, професійного, історичного. За ідеями Ю. Габермас, Ж.-Ф. Лютар, М. Фуко типологію дискурсу розбудовують згідно сфер суспільної практики. Отже, науковий,

політичний, правовий, моральний і релігійний дискурси, з цієї точки зору, постають як феномени постмодерної культури, які доповнюють та легітимізують один одного. В інформаційному суспільстві науковий дискурс пронизує інші типи дискурсу, що пов'язано з посиленням ролі науки як безпосередньої продуктивної сили та зміною статусу теоретичного знання.

Філологічна наука теж покладає в основу класифікації дискурсу критерії, згідно з якими типи дискурсу розподіляються за характером, або за сферами комунікації (академічний, дипломатичний, політичний, рекламний, релігійний, медичний тощо, див., наприклад, А.Д. Белова) та які є заснованими на критеріях соціального використання мови (комунікативно-соціальний критерій: див., наприклад, В.І. Карасик – персональний та інституційний, які відповідно розглядають мовця як особистість та як представника певної соціальної інституції [4]). Інституційний дискурс виокремлюють за сферою комунікації (фахового спілкування) та поділяють на професійний і професійно-непрофесійний. Науковий дискурс, таким чином, лежить в сфері інституційного спілкування – мовленнєвої взаємодії представників соціальних груп/інститутів з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих соціальними інститутами межах).

Лінгвістичні розвідки сьогодення спираються на набутки когнітивно-дискурсивної та комунікативно-дискурсивної [6, с. 188] парадигм, що створюють підґрунтя для вивчення сутності фахового спілкування. Нові дослідницькі перспективи вбачаються у всебічному вивченні типів дискурсивної діяльності, зокрема академічного дискурсу.

Незважаючи на існуючі істотні здобутки у вивченні заявленої проблеми [2; 3; 13–18], які наголошують на виокремленні академічного дискурсу в рамках загальної типології дискурсів, описують його різновиди, семантичні, прагматичні та комунікативно-функціональні аспекти, на сьогодні існує брак цілісного бачення теорії інституційного комунікативного простору на матеріалі професійно спрямованого мововжитку, різновидом якого є акаде-

мічний дискурс, що й зумовлює необхідність нашого дослідження.

З огляду на це, за об'єкт дослідження обрано сучасні науковий та академічний дискурси. Відповідно, метою цієї статті є узагальнення існуючих положень щодо системоутворюючих ознак академічного дискурсу в опозиції до аналогічних ознак наукового дискурсу.

У мовознавстві зазвичай зустрічається явище використання східних, на перший погляд термінів, що позначають різні за змістом наукові поняття. Зокрема, І. А. Колесникова вводить поняття **професійного** дискурсу, яке поєднує окремі відгалуження, що пов'язані з науковою і професійною діяльністю людини і є системоутворюючим/інтегральним для інституційних дискурсів. Професійний дискурс – текст, занурений у професійне життя [5, с. 5–6]. Його кваліфікаційними ознаками вона називає професійне спрямування, антропоцентризм, креативність, верифікацію, мультидисциплінарність, непропорційність розвитку окремих частин, діалогічність, селективність у виборі адресата, замкненість, нециклічність, дидактизм, динамізм, мовну нормативність, стилістичну розшарованість. Згідно з нею, науковий дискурс віднесено до “власне професійної зони”; його ознаками є творчий характер, істинність знання, професійна цінність, та визначено як вербалізований в тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія представників відповідної соціальної групи/ інституту з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах, складова «власне професійної зони професійного дискурсу» [5, с. 7].

Водночас, А. Белова [2], О. Ільченко [3] виокремлюють **науково-академічний** дискурс як тип мовленнєвої взаємодії, що об'єднує спілкування у науковій і навчальній сферах, метою якого є вираження, передача наукових та професійних знань у системі вищої освіти.

Виходячи з певної філіації ідей, що покладено в основу цих наукових термінів, вважаємо за доцільне провести аналіз істотних характеристик двох вищезазначених типів дискурсу. Опис конкретного

типу дискурсу прийнято здійснювати в термінах компонентів, до яких належать його учасники, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, матеріал, різновиди та жанри, прецедентні тексти, дискурсивні формули.

Учасниками наукового дискурсу є представники наукової спільноти, рівні між собою в відсутності монополії на істину; статусні ознаки є зведеними нанівець. В науковому дискурсі клієнти майже не відрізняються від агентів. Модифікація базової моделі агент – клієнт в науковому дискурсі заснована на різновекторності завдань науковця, а саме: він є продуцент інформації, номінатор, укладач тексту, креатор [5, с. 13]. Комунікативні стратегії адресанта наукового дискурсу зумовлені когнітивним аспектом, що є націленим на пошук істинності спеціальної інформації, глибину її розуміння з боку всіх учасників комунікативного процесу. Щодо клієнтів, це – широкий загал, який читає науково-популярні журнали, дивиться науково-популярні телепередачі, з однієї сторони, та дослідники-колеги, з іншої, які користуються інформацією, коригують її та генерують нову на базі отриманої. Науково-академічний дискурс передбачає спілкування базової пари статусно нерівних учасників комунікації (викладача і студента) та спілкування статусно рівних між собою (викладачів або студентів). Інтерактивність є відмінною характеристикою цього типу дискурсу [10, с. 98].

Хронотопом наукового дискурсу є типове для діалогу наукове середовище, для писемного наукового дискурсу прототиповим місцем є бібліотека. Хронотоп науково-академічного дискурсу – університет, його приміщення, аудиторії, лабораторії, кабінети, конференц-зали та амфітеатри.

Ціллю наукового спілкування є процес придбання нового знання, що представлений в вербальній формі та обумовлений комунікативними канонами наукового спілкування [1, с. 60–68]. В науково-академічному дискурсі комуніканти мають різні цілі. Викладач має на меті передачу, а студент – отримання інформації. Жанр також впливає на цілі: якщо в ході лекції визначають проблемну ситуацію та виокремлюють предмет вивчення, то в ході семінару доводять результати самостійного навчання.

Цінності наукового дискурсу розкриваються в його ключових концептах (істина, знання, дослідження) та є зведеними до признання пізнаваності світу, необхідності множити знання та доводити їхню об'єктивність, неупередженості в пошуках істини. Цінності науково-академічного дискурсу інтегрують ключові концепти наукового та педагогічного дискурсів (істина, знання, дослідження, виховання, навчання).

Стратегії наукового дискурсу зумовлені його завданнями: 1) визначити проблемну ситуацію та виокремити предмет дослідження; 2) вивчити історію питання; 3) сформулювати гіпотезу та мету дослідження; 4) обґрунтувати вибір методів та матеріалу дослідження; 5) збудувати теоретичну модель предмета вивчення; 6) викласти результати спостережень та експерименту; 7) прокоментувати та обговорити результати дослідження; 8) дати експертну оцінку проведеному дослідженню; 9) визначити область практичного застосування отриманих результатів; 10) викласти отримані результати в формі, яка є доступною для спеціалістів та неспеціалістів. Стратегії науково-академічного дискурсу співпадають з стратегіями наукового дискурсу, якщо ціллю першого є захист дисертації. Здебільшого ж, стратегії науково-академічного дискурсу зумовлені такими цілями: 1) визначити проблемну ситуацію і виокремити предмет вивчення; 2) проаналізувати історію питання; 3) доповісти результати самостійного навчання; 4) дати оцінку проведеному дослідженню; 5) доповісти про отримані результати.

Стратегії наукового дискурсу реалізовано в його жанрах – наукова стаття, монографія, дисертація, наукова доповідь, виступ на конференції, стендова доповідь, науково-технічний звіт, рецензія, реферат, анотація, тези. Стратегії науково-академічного дискурсу реалізовано в таких мовленнєвих жанрах як лекція, дискусія, семінар, лабораторне заняття, колоквиум, інтерв'ю, порада, консультація, індивідуальне заняття, презентація.

Тематика наукового дискурсу обіймає широке коло проблем, що розподілені на проблеми гуманітарних та природничих наук. Гуманітарні науки

є менш формалізовані та виявляють сильну залежність об'єкту пізнання від його суб'єкту. Тематика науково-академічного дискурсу також сфокусована на проблемах гуманітарних та природничих наук, але ступінь проникнення, охоплення дослідження істотно відрізняють цей тип від наукового дискурсу.

Науковий дискурс відрізняється від інших високим ступенем інтертекстуальності, тому опора на прецедентні тексти та їхні концепти [9, с. 24] є однією з системоутворюючих ознак. Інтертекстуальний зв'язок є представленим в виді цитат, посилань, відомих всім назв монографій, статей тощо, які виконують референційну, оцінну, етикетну та декоративну функції [7, с. 3]. Оскільки однією з системоутворюючих ознак науково-академічного дискурсу називають його інтердискурсивність, під якою розуміють опертя на попередні дискурси та їх концепти (див. наприклад [10, с. 98]), то прецедентність є спільною ознакою цих двох типів дискурсу.

Дискурсивні формули наукового дискурсу представлені своєрідними зворотами мовлення, що є властивими спілкуванню в відповідній інституції. Такі формули з'єднують всіх представників наукової спільноти. Прагнення до максимальної точності в науковому дискурсі іноді призводить до надмірної термінологізації та синтаксичної ускладненості тексту. Дискурсивні формули конкретизовані в кліше, наприклад: *З огляду на вищезазначене, ми вважаємо за доцільне рекомендувати...* Комунікативні кліше в рамках інституційного дискурсу є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відношень в відповідній інституції. Щодо дискурсивних формул науково-академічного дискурсу, то дослідження стереотипних висловлювань виявили наявність структурно-композиційних кліше, таких як *I take this opportunity to thank... I am especially indebted to...* [11, с. 291].

Отже, можна дійти висновку, що обидва дискурси мають істотні характеристики (компоненти), що свідчить про можливість їхнього аналізу з точки зору типології. До спільних рис двох проаналізованих типів дискурсів віднесено тематику, матері-

ал, наявність прецедентних текстів та кліше. Частково збігаються цінності, стратегії, але цілі, учасники, хронотопи, жанри не є тотожними, що й свідчить про виокремлення **академічного** дискурсу в самостійний тип. При дефініюванні, на наш погляд, слід розрізняти поняття академічного та наукового дискурсів, що буде в нагоді у розробці класифікації різних типів дискурсів.

Перспективи нашого дослідження ми вбачаємо в подальшій розробці питань типології професійного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики / Р.С. Аликаев. – Нальчик : Эль-Фа, 1999. – 318 с.
2. Белова А.Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // *Іноземна філологія*. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11–14.
3. Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу : [монографія] / О.М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Колеснікова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І.А. Колеснікова. – К., 2009. – 33 с.
6. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 331 с.
7. Михайлова Е.В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.В. Михайлова. – Волгоград, 1999. – 22 с.
8. Огурцов А.П. От социологии знания к социологии науки (20 – 30 годы XX века) / А.П. Огурцов // *От социологии знания к социологии науки (20 – 30 годы XX века)*. – М. : Современная западная социология науки. Критический анализ, 1988. – С. 15–42.
9. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
10. Сушкова Н. Усний англомовний академічний дискурс: структура, семантика та прагматика / Н. Сушкова // *Humanities and social sciences*. – Львів : Львівська політехніка, 2009. – С. 97–98.
11. Шпенюк І.Є. Лінгвокультурні особливості американського науково-академічного дискурсу / І.Є. Шпенюк // *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. – К. : Логос, 2012. – С. 288–296.
12. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під заг. ред. І.С. Шевченко]*. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
13. Baumford J. Subjective or objective evaluation? Prediction in academic lectures / J. Baumford // *Strategies in academic discourse*. – Amsterdam : John Benjamin's publishing company, 1996. – Vol. 19. – P. 17–27.
14. Baudelot C. Student rhetoric in exams / C. Baudelot // *Academic Discourse. Linguistic Misunderstanding and professional power*. – Cambridge : Polity Press, 1994. – P. 80–94.
15. Cros A. Teaching by convincing : Strategies of argumentation in lectures / A. Cros // *Argumentation*. – The Netherlands : Kluwer Academic Publishers, 2001. – Vol. 15. – P. 191–206.
16. Piazza R. The pragmatics of conducive questions in academic discourse / R. Piazza // *Journal of Pragmatics*. – 2002. – Vol. 34, № 5. – P. 509–527.
17. Tannen D. Agonism in academic discourse / D. Tannen // *Journal of Pragmatics*. – 2002. – Vol. 34, № 12. – P. 1651–1669.
18. Thompson P. Aspects of identification and position in intertextual reference in PhD theses / P. Thompson // *Strategies in academic discourse*. – Amsterdam : John Benjamins publishing company, 1996. – Vol. 19. – P. 31–50.

УДК 81.161.2'373.45:811.111

НОВІ АНГЛІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЕПІТЕТОМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Н.А. Ясинецька, канд. філол. наук (Горлівка)

У статті розкриваються мовностилістичні особливості епітетів у нових запозиченнях з англійської мови. Такі елементи мають метафоричну і метонімічну основу. Концептуальні властивості епітетів у неологізмах-запозиченнях можна розділити на п'ять основних груп: колір, простір, тактильність, свідомість і надприродне. Простежуються синонімічні, антонімічні й полісемічні парадигматичні відношення. Експресивний потенціал та актуальність нових англійзмів сприяють їх використанню українськими ЗМІ та адаптації в українській мові.

Ключові слова: англійзм, неологізм, запозичення, епітет, парадигматичні відношення.

Ясинецкая Н.А. Новые англицизмы с компонентом-эпитетом в современном украинском литературном языке. В статье раскрываются лингвостилстические особенности эпитетов в новых заимствованиях из английского языка. Такие элементы имеют метафорическую и метонимическую основу. Концептуальные свойства эпитетов в неологизмах-заимствованиях можно разделить на пять основных групп: цвет, пространство, тактильность, сознание и сверхъестественное. Наблюдаются синонимические, антонимические и полисемические парадигматические отношения. Экспрессивный потенциал и актуальность новых англицизмов способствуют их использованию украинскими СМИ и адаптации в украинском языке.

Ключевые слова: англицизм, неологизм, заимствование, эпитет, парадигматические отношения.

Yasynetska N.A. New epithet-modified Anglicisms in the modern Ukrainian literary language. The article reveals the lingual and stylistic features of epithets in the new borrowings from the English language. Such items exemplify their metaphoric and metonymic background. The conceptual properties of epithets in the neologisms can be classified into five main groups: color, space, tactility, consciousness, and supernatural. The observed paradigmatic relations are synonymic, antonymic, and polysemantic. The expressive potential and the topicality of the new Anglicisms facilitate their use by Ukrainian mass media and their adaptation in the Ukrainian language.

Key words: Anglicism, neologism, borrowing, epithet, paradigmatic relations.

Актуальність дослідження, висвітленого у статті, полягає в тому, що, хоча “кожна мова створює свій “семантичний всесвіт” – тобто є поняття, фундаментальні для людей одного світу й відсутні в іншому” [1, с. 21], лексичні й семантичні неологізми запозичуються, як правило, разом із поняттями, названими цими словами або словосполученнями [4, с. 47]. Методологічну основу складає розуміння запозичення англійських неологізмів українською мовою як закономірного явища на сучасному етапі її оновлення в умовах глобалізації інформаційного простору й різнопланової активізації міжнародних відносин. Об’єкт уваги становить явище запозичення англійзмів із компонентом-

епітетом до сучасної української літературної мови, а предмет – лінгвостилістична умотивованість таких запозичень. Матеріалом слугували відповідні англійзми, які виникли й були запозичені до української літературної мови наприкінці 1990-х – у 2000-х роках та є зареєстрованими в автентично англійських словниках неологізмів; їх запозичення до української літературної мови інтенсивно засвідчується в українськомовних інформаційно-аналітичних ЗМІ, які стали джерелом для виявлення відповідних запозичень та ілюстративною базою дослідження.

Епітет є стилістичним прийомом метафоричного або метонімічного означення певного об’єкта

уваги, предмета чи явища. Епітети відзначаються “високою емотивно-експресивною зарядженістю, оцінністю й образністю” [3, с. 153] та характеризують компоненти змісту, такі як “предметно-логічний, експресивно-емоційний і функціонально-стилістичний” [2, с. 50] на когнітивному ґрунті, коли неологізм утворюється в результаті надання ключовому слову лексичного атрибута, створеного шляхом когнітивного поєднання нових ознак із уже відомими за подібністю (метафоричність) чи суміжністю (метонімічність).

Прикладами неологізмів із метафоричними компонентами-епітетами, що виникли в англійській мові й адаптувалися в українській мові у вигляді неологізмів-кальок, в яких основний компонент доповнюється образною характеристикою, є, зокрема: *smart dust* – “розумний пил” “крихітні повітряні частинки, які мають сенсорні і комунікаційні можливості”; *velvet revolution* – “оксамитова революція” “мирний переворот”; *golden rice* – золотий рис “різновид генетично модифікованого рису з підвищеним вмістом вітаміну А”: *Можливість створення автономних нанорозмірних приладів (від сенсорів до силових приводів), розширення мініатюризації автономних приладів поза рівнем “розумного пилу”* (Міжнародные программы, 2009); *Алі Гасанов представляє ту частину істеблішменту, яка заради збереження влади не вагаючись застосує силу, щоб зупинити чергову “оксамитову революцію”* (Дзеркало тижня, 08-14.10.2005); *Так, швейцарський учений Інго Потрікус створив “золотий рис” із підвищеним вмістом провітаміну А* (Дзеркало тижня, 01-07.07.2006).

Метонімічність в атрибутивному елементі неологізмів вказує на його суміжність із основним компонентом за суб’єктно-діяльними, просторовими, часовими, причинно-наслідковими ознаками. Наприклад: *crony capitalism* – клановий капіталізм “корумпована форма капіталізму”; *digital economy* – цифрова економіка “комп’ютерна/віртуальна економіка, ділові/фінансові операції, що здійснюються через інтернет”; *green roof (living roof, eco-roof)* – зелений дах (живий/еко(логіч-

ний) дах) “дах із рослинними насадженнями”: ... для якого єдиновладдя та клановий капіталізм важливіші від свободи та законності (Поступ, 04.11.2004); *Одна з експертних оцінок цифрової економіки говорить про те, що 2003 року близько 5% валового продукту у світі припадатиме на інтернет-економіку* (Дзеркало тижня, 01-07.06.2002); *Зелений дах говорить про культуру міста. Якщо забудовник зробить на даху житлового будинку сад, то він зможе і квартири продати дорожче, ...* (Україна молода, 14.12.2007).

У вищезазначених прикладах саме епітет став експресивно-оцінним доповненням основного компонента, що надало всьому словосполученню статусу неологізму. Проте, існують випадки, коли атрибутивне словосполучення в цілому зазнало семантичної деривації та, відповідно, набуло нового змісту, образність якого підсилюється епітетом. Зокрема: *green shoots* – зелені паростки “ознаки оживлення економіки”; *grey horse* – сіра конячка “невідомий або малопопулярний кандидат”; *glass wall* – скляна стіна “суспільні забобони, які перешкоджають людині переходити з одного відділу організації в інший”: *У США з’явилися зелені паростки завершення спаду, а фондові ринки останніми місяцями пережили ренесанс* (Контракти, червень 2009, № 24); *Трактат цей, як ніщо інше довів, хто ж такий ця сіра конячка пан Литвин без всіляких там придворних російських іміджмейкерів, псевдопартійної пропаганди й підконтрольних медіа* (Українська правда, 25.01.2002); *Квоти є компенсаторним заходом, спрямованим на подолання жінками перешкод під час їхнього входження до владної системи, уникнення “скляної стелі” або “скляної стіни”* (Віче, 11.06.2010).

Ще однією особливістю неологізмів із компонентом-епітетом вважаємо можливість простежити метонімічні й метафоричні епітетні елементи не лише в складі словосполучень, а й на рівні афіксальних новоутворень, де в ролі лексико-стилістичного тропу-епітета виступає префікс або префіксоїд, наприклад: *teledemocracy* – теледемократія

“використання електронних технологій для зв’язку з громадськістю/виборцями”; *web-browser* – веб-браузер; *webmail* – веб-пошта; *web-site* – веб-сайт; *web-radio* – веб-радіо; *webmaster* – веб-майстер; *web-page* – веб-сторінка; *Webliography* – вебліографія; *web-camera* – веб-камера тощо: ... в країні безперервної теледемократії особливо гостро сприймається саме проблема облич (Дзеркало тижня, 03-09.04.2010); Ця ідея стосується, насамперед, відсутності структуризації “шкільних” веб-ресурсів (День, 23.11.2001); ... кількість веб-серверів за п’ять років досягла двадцяти тисяч (Урядовий кур’єр, 09.12.2003); Пропоную шановним вебмайстрам даного сайту суттєво покращити його роботу... (Українська правда, 12.04.2010); ... вебліографія: “Ресурси Інтернет”, “Каталоги бібліотек світу”, “Електронні варіанти журналів, газет”, “Інтернет-бібліотека” (Веб-сегмент публічних бібліотек України, 30.04.2010); ... з допомогою різних датчиків, аж до веб-камери, сигнали яких теж надходять у єдиний центр (Дзеркало тижня, 15-21.05.2010).

Спектр тематики неологізмів, у яких головний компонент характеризується епітетом, охоплює питання економічних умов, політичного управління, міжнародних конфліктів, комп’ютерних розробок, екологічної свідомості, а також впливу політики і науки на повсякденне життя суспільства в цілому. Наведемо відповідні приклади: *golden handcuffs* – золоті кайдани “привабливі фінансові пільги, які працівник втрачить, якщо звільниться з компанії”; *pizza parliament* – парламентський пиріг “парламент, який складається з багатьох партій”; *black Tuesday* – чорний вівторок “терористичний акт Іраку проти США 11 вересня 2001 року”; *digital revolution* – цифрова революція, електронна революція, комп’ютерна революція “широке впровадження комп’ютерної, електронної техніки”; *greentech* – “зелена” технологія “екологічно чиста технологія”; *information society* – інформаційне суспільство “суспільство, яке активно використовує інформаційну техніку”: “Золоті кайдани” експерти вважають неод-

мінним елементом сучасного HR-менеджменту (Україна молода, 05.09.2002); Асоціація “Ж.А.Р.”: Парламентський пиріг ділимо на п’ятьох! (Ukrbiz.net, 27.03.2006); Трагічні події “чорного вівторка” 11 вересня 2001 року... (Дзеркало тижня, 22-28.12.2001); Цифрова революція має стати рушійною силою глобалізації й інтеграції світової економіки (День, 27.12.2003); Готельна індустрія США переходить на “зелені” технології (Голос Америки, 07.12.2009); З чого починається інформаційне суспільство? (Дзеркало тижня, 09-15.12.2006).

Концептуальні характеристики епітетів у неологізмах можна об’єднати в п’ять основних груп: 1) колір (де чорний, коричневий, сірий, темний позначають прикрі явища; золотий – суспільно-економічні можливості; зелений – екологічну свідомість; а білий – як позитив, так і прикрість); 2) простір (як обмеження, так і їх відсутність); 3) тактильність (температура, твердість, матеріал); 4) свідомість (як інтелектуальна, так і моральна) та 5) надприродне (міфічність і примарність).

Так, прикладами колірних англомовних неологізмів, відповідники яких засвідчуються в українській мові, є: *brownfield* – сіра зона “земельна ділянка, зайнята недіючим підприємством або незавершеним будівництвом”; *darknet* – темна мережа “мережа, яка уможливорює нелегальне розміщення чи поширення електронних програмних файлів з незначним або відсутнім ризиком викриття”; *green tourism* – зелений туризм “відпочинок у приватних господарствах у сільській місцевості”; *white hat hacker* – білий гакер “зламник електронної системи із суспільнокорисною метою”; *white pollution* – біле сміття “використані пластикові пакети і посуд, папір і упаковки з-під харчових продуктів”: Сіра зона Керченської протоки (Дзеркало тижня, 31.05-06.06.2008); Темна мережа RBN – вісь зла цифрового миру (ВКурсе.ua, 18.10.2007); Усі перелічені вище й багато інших можливостей дає зелений туризм, що в столичній області розвивається хоч і нелегко, зате прискореними темпами (Дзеркало тижня, 07-13.06.2008); Ресурс, доступний за адресою

www.peretoga.gov.ua, зламав український "білий" хакер MustLive (Ukrainian Watcher, 08.05.2010); У Чорному морі дрейфує купа білого сміття... (Українська правда, 18.05.2010).

Просторова семантика представлена неологізмами на кшталт: *asymmetric(al) warfare, asymmetric conflict* – асиметрична війна, асиметричний конфлікт “війна, в якій супротивники мають помітно різні можливості для ведення бойових дій і слабша сторона вдається до нестандартної тактики, такої як тероризм”; *global corporation* – глобальна корпорація “фірма, яка проводить ділові операції в багатьох країнах світу”; *wider Europe* – ширша Європа, розширена Європа “приєднання до провідних європейських організацій нових європейських держав”; *digital native* – цифровий абориген “людина, яка виросла в світі комп’ютерно-електронної техніки”; *virtual university* – віртуальний університет; *televsity* – телеуніверситет “університет, який широко практикує дистанційне навчання за допомогою інтернету”: ... кібер-війною як новою формою “асиметричної війни” в 21 столітті? (Український тиждень, 28.05.2010); ... вже через рік ця об’єднана глобальна корпорація поглинула японську “Міцубісі моторз” (Дзеркало тижня, 16-22.08.2003); *Розширена Європа: перший підсумок* (День, 28.09.2004); “Цифрові аборигени” як правило проводять перед монітором по 12 годин на добу (Подільська порадиця, 28.01.2009); *Центрально-східноєвропейський віртуальний університет охоплює 12 технічних ВНЗ з 8 країн регіону* (Україна молода, 17.11.2005); *Вони ж, один раз приїжджаючи на сесію, отримують з Києва, з телеуніверситету підручники й диски з завданнями* (Буковина, 24.10.2008).

Сприйняття на дотик простежується в епітетах, присутніх у таких англомовних неологізмах: *cold peace* – холодний мир “фактично ворожі стосунки без ідеологічного запалу”; *soft money* – “м’які” гроші “нестабільна валюта”; *soft power* – м’яка влада “влада, заснована на непрямому впливові через культурні цінності й ідеологію”; *hard power* – тверда влада “жорстка політика директивних

впливів”; *velvet divorce* – “оксамитове розлучення” “мирний поділ однієї держави на декілька”; *Холодна війна, холодний мир, ознаки відновлення холодної війни, ...* (День, 22.09.2009); *Навіть з урахуванням того, що в умовах панування “м’яких” грошей [монетарна політика центробанку] є особливим чинником зростання цін, абсолютизувати її ефективності не слід* (Дзеркало тижня, 08-15.03.2002); *М’яка влада – це здатність отримувати те, що хочеш, залучаючи інших людей, а не загрожуючи або платячи їм за це* (День, 27.04.2004); ... *тверда влада – це лише тимчасовий захід* (Українська правда, 13.06.2010).

Актуалізація ролі інтелекту та моральної свідомості або зауваження про відсутність останньої наявні в прикладах такого типу: *smart card* – смарт-картка; *smart drug* – “розумні” ліки/таблетки 1) “ліки, які покращують розумові здібності”; 2) “ліки, які вбивають хворі клітини”; *patriot hacker* – гакер-patriot “гакер, який зламує комп’ютерні системи супротивників”; *friendly fire* – “дружній вогонь” “обстріл або вчинки, що призводять до власних втрат”; *net nanny* – інтернет-нянька “комп’ютерна програма, яка контролює інформацію, що надходить для дітей через інтернет”: *Кожна смарт-картка йде в парі зі своїм банківським рахунком* (День, 20.02.1999); “*Розумні* таблетки. ..., які робитимуть людей розумнішими (День, 16.05.2007); ... вчені можуть створювати “розумні” ліки, що зможуть вбивати хворі клітини (Двокрапка, 13.09.2008); *гакер-patriot, – це звучить хоч і оригінально, проте, цілком нормально* (Українська правда, 18.01.2007); “*Дружній* вогонь: Американські пілоти в Іраку атакували своїх союзників (OtherSide.com.ua, 22.03.2008); *Виробники пропонують таких собі інтернет-няньок, які блокуватимуть доступ на сайти, які ви внесли до чорного списку вашого комп’ютера* (Сім’я і дім, 14.06.2010).

Проведення паралелей між реальним сучасним світом і елементами науково-фантастичного, надприродного, потойбічного відбувається стосовно впливу політики й науки на повсякденне життя

суспільства в цілому та реалізується в метафоричних епітетах: *Frankenstein food* – “їжа Франкенштейна” “продукти харчування, отримані штучно, шляхом генної інженерії”; *zombie computer* – комп’ютер-зомбі “комп’ютер, що містить приховану програму, яка дозволяє керувати ним на відстані”; *vampire state* – держава-вампір “можновладна або корумпована держава”; *phantom fat* – прихований жир “різновид жиру, який не позначають на етикетках”; *monster country* – країна-монстр “велика, густонаселена країна, із розвиненою економікою та сильною політичною владою”: *Що ж до генетично модифікованих продуктів, ... цієї “їжі Франкенштейна”* (Дзеркало тижня, 06-12.10.2007); *... вдалося проникнути в знамениту мережу зомбі-комп’ютерів Storm* (Новинар, 12.05.2009); *США – держава-вампір...* (Народна правда, 17.09.2008); *Пам’ятайте, що багато продуктів містять так звані “приховані жири”* ... (Хрещатик, 15.07.2005); *... Росія – хоч і в занепаді, та все ще країна-монстр, чи не єдина у світі, що здатна протистояти диктатурі США* (Економіка України, 14.12.2000).

Часом неологізми з компонентом-епітетом створюються за аналогією до вже існуючих лексико-стилістичних сполук. Так, нове словосполучення *cold peace* – *холодний мир* “фактично ворожі стосунки без ідеологічного запалу” утворилося за аналогією до *холодна війна (cold war)*, а неологізм *functional drink* – *функціональний напій* “корисний напій (особливо суміш фруктово-овочевих соків)” виник за аналогією до *functional food*: *Наукове обґрунтування технології функціональних напоїв на основі пряно-ароматичних рослин* (Харчовик.com, 16.05.2007).

Аналогія відіграє також помітну роль у творенні неологізмів-синонімів, особливо з епітетним компонентом на позначення явищ, спричинених розробкою комп’ютерно-інформаційних технологій. Наприклад, *digital* і *tele-* (семантичні синоніми); *wireless* і *unstrung* (стилістичні синоніми); *Internet/net* і *web-* (семантико-стилістичні синоніми): *Цифрова демократія та права чи обмеження*

та безпека? (Дзеркало тижня, 24-30.11.2001); *“Теледемократія” набридла, ...* (День, 11.11.2009); *Приєднуйтеся до бездротової революції* (Sony Ericson, 2009); *З такими закличками звертаються до абонентів невідомі організатори так званої мобільної революції* (Україна молода, 01.02.2006).

Іншим прикладом синонімії неологізмів із компонентом-епітетом є варіювання не епітета, а охарактеризованого ним головного компонента, наприклад: *smart gun* = *smart pistol* – “розумна зброя” “зброя з високотехнологічними налаштуваннями”: *Сучасний солдат, чії дії прикриває найсучасніша “розумна зброя”, має постійно вдосконалювати свої вміння та фізичні дані* (Український тиждень, 22.01.2010); *fusion cookery* = *fusion cuisine* – змішана кухня “кулінарія, заснована на змішуванні продуктів, приправ і техніки приготування страв різних народів, країн”: *Тут актуальна змішана кухня, інтер’єри, що нагадують фантастичну орбітальну станцію, і продумана коктейльна карта, – пишуть “Новости туризма”* (Контракти, квітень 2004, № 17).

Явище синонімії характерне й для відповідників нових англійців в українській мові. Наприклад, *disruptive technology* – *підривна технологія, підривна інновація* “нова продукція чи послуга, яка впливає на промисловість і поступово завойовує переважну частину ринку”: *Підривна інновація являє собою новий продукт або принципово нову пропозицію ринку* (Моніторинг розвитку профільних досліджень, 2007); *junk e-mail* – *поштове сміття, електронне сміття, спам* “матеріал рекламного характеру, який надсилається електронною поштою”: *Одним із неприємних різновидів реклами за допомогою електронної скриньки є спам. Електронне сміття, як це його називають, можна порівняти з рекламою у звичайній поштової скриньці або з телефонними опитуваннями, ...* (Дебет-Кредит, 29.08.2005).

Явище антонімії епітетів простежується як у вигляді векторної протилежності (*soft power* – *м’яка влада* та *hard power* – *тверда влада*; *soft money* – “м’які” гроші та *hard currency* – *твер-*

да валюта), так і в плані градаційної протилежності (*whitelist* → *greylist* → *blacklist* – занести до білого/сірого/чорного списку), наприклад: Як повідомила... заступник начальника обласного управління у справах захисту прав споживачів Алла Дудник, до “білого” списку заносяться коди телефонів, які дозволені до використання в мережах операторів стільникового зв’язку. А в “чорний” список – номери пристроїв, що не увійшли до “білого” списку або зареєстровані органами МВС як крадені. До “сірого” списку заносяться телефони, які були ввезені громадянами України з-за кордону самостійно, знаходяться у роумінгу на території України (Вечірня газета, 12.03.2010).

Антонімічні відношення епітетів можуть виявлятися як на лексичному рівні (*smart gun* – “розумна” зброя та *stupid line* – межа дурості), так і в концептуальному плані (*stupid line* – межа дурості “метафорична межа, яка розділяє розумну поведінку й безглузду” та *swarm system* – логіка рою “явище, коли велика кількість нерозумних істот, скооперувавшись, здатна виконати розумну дію”): Сучасна розумна зброя – яскравий приклад таких інновацій (Дзеркало тижня, 09-15.08.2008); Пропустити, що нашоукраїнець Сидоров, який очолює Солом’янський район, раптом стане міцним регіоналом – межа дурості (Дзеркало тижня, 12-18.06.2010); Мережевий рух. ...Логіка рою – це надприродна річ, особливо якщо не розуміти її простих правил (Сайт Комітету протидії корупції і організованих злочинності, 17.11.2007).

Атрибутивний компонент може як зберігати за собою, так і втрачати властивості епітета при адаптації в українській мові. Втрата якостей стилістичного тропу відбувається при матеріальному запозиченні, коли компонент, який є епітетом в англійській мові, запозичується до української завуальовано, в транслітерованому варіанті. Порівняємо, зокрема: *smart gun* – “розумна” зброя, але *smartphone* – смартфон): І все це буде доступне на мобілках, смартфонах і КПК (Дзеркало тижня, 14-29.02.2009). Ще одним прикладом є нео-

логізм *flash mob* – флеш-моб “політична кампанія з використанням електронних технологій для швидкого збору підтримки”: Нинішнього року Україна побачила справді щось новеньке в галузі масових дійств. Справжні флеш-моби – вони ж “розумні натовпи”, вони ж смарт-моби – ніким не режисуються (Дзеркало тижня, 27.12.2003-09.01.2004).

Іншим прикладом втрати характеристик епітета є те, що для англійської мови характерна велика кількість неологізмів із суфіксоїдом-епітетом *-friendly*, які, власне, не запозичуються українською мовою, а відтворюються синонімічно-описовими відповідниками зазначеного словотворчого форманта: *зручний, допоміжний, сприятливий, безпечний, корисний* як *auto-friendly* – зручний для автомобілів, *farmer-friendly* – допоміжний у фермерстві, *forest-friendly* – безпечний для лісу, *nature-friendly* – безпечний для навколишнього середовища, *reader-friendly* – зручний для читача, *family-friendly* – зручний/корисний/безпечний для сім’ї, *IT-friendly* – сприятливий/безпечний/сумісний для інформаційних технологій. Водночас, якщо компонент *friendly* є повноцінною лексемою, а не формантом, то українська мова запозичує неологізми з цим епітетом шляхом повного калькування, наприклад: *friendly fire* – “дружній вогонь” “обстріл або вчинки, що призводять до власних втрат”: Дружній вогонь. У I кварталі 2012 року імпорту феросплавів до України зріс на 27%. За підсумками 2011-го зростання обсягів імпорту становило 188%. Буквально за три роки частка вітчизняних виробників зменшилася з 90% до 40% (Контракти, червень 2012, № 24-26).

Проаналізовані приклади адаптації в українській мові англомовних неологізмів із компонентом-епітетом свідчать про те, що більшість таких новоутворень запозичуються шляхом повного калькування, наприклад: *digital signature* – електронний/цифровий підпис: Одна з головних проблем – питання електронного цифрового підпису (Дзеркало тижня, 24-30.04.2010). Одночасна актуальність кількох синонімів певного епітета

може призвести до його синонімічної заміни в складі словосполучення-неологізму. Наприклад, *digital terrorism* “маніпулювання електронними графічними зображеннями” – не *цифровий*, а *електронний тероризм*. Приховані вставки у відео-продукцію можуть бути небезпечними для психічного здоров'я людей, їх можна віднести до категорії “електронного тероризму” (Хрещатик, 15.08.2002). Інколи калькування відбувається з перестановкою компонентів, коли епітет стає головним словом у адаптованому словосполученні: *patriotic hacker* – *гакер-патріот*. Втрата якостей епітета відбувається при матеріальному запозиченні, яке певною мірою характерне для термінологічних неологізмів, які зазвичай популяризуються й адаптуються в інтернеті завдяки молодіжній субкультурі: *smartphone* – *смартфон*, *flash mob* – *флеш-моб*.

Увага до взаємозв'язку мовностилістичних характеристик нових англійців у сучасній українській літературній мові зумовила відповідні висновки. Запозичені неологізми з компонентом-епітетом засновані на когнітивному поєднанні нових ознак із вже відомими за подібністю (метафоричність) чи суміжністю (метонімічність). Словосполучення відповідає статусу неологізму, коли епітет стає експресивно-оцінним доповненням основного компонента, або коли атрибутивне словосполучення

в цілому зазнало семантичної деривації та набуло нового змісту, образність якого підсилюється епітетом. Метонімічні й метафоричні епітетні елементи можна простежити також на рівні афіксальних новоутворень, де в ролі лексико-стилістичного тропа-епітета виступає префікс або префіксоїд. Концептуальні характеристики епітетів у нових англійцях можна об'єднати в п'ять основних груп: колір, простір, тактильність, свідомість та надприродне. Синонімія, антонімія та полісемія є помітними парадигматичними явищами функціонування в українськомовних ЗМІ неологізмів-запозичень із компонентом-епітетом. Перспективу дослідження може становити стилістична функціональність англійців у інших мовленнєвих стилях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Рус. словари, 1996. – 416 с.
2. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р.П. Зорівчак. – Л. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. – 175 с.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
4. Сімонок В.П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / В.П. Сімонок. – Х., 2001. – 478 с.

УДК 811.111

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ МОДЕРАЦІЇ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В ДИСКУРСІ ДЕБАТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ

В.О. Головань (Київ)

Стаття присвячена дослідженню дискурсу дебатів Європейського парламенту з огляду на мультикультурний склад даного інституту. Виділяються основні лексичні засоби модерації, що використовуються для збільшення смислової невизначеності висловлювань, проводиться їх кількісний аналіз.

Ключові слова: Європейський парламент, лексичні засоби модерації, прислівники-деінтенсифікатори, квантифікатори невизначеності.

Головань В.О. Лексические средства модерации высказывания в дискурсе дебатов Европейского парламента. Стаття посвящена исследованию дискурса дебатов Европейского парламента, учитывая мультикультурный состав данного института. Выделяются основные лексические средства модерации, используемые для увеличения смысловой неопределенности высказываний, проводится их количественный анализ.

Ключевые слова: Европейский парламент, лексические средства модерации, наречия-деинтенсификаторы, квантификаторы неопределенности.

Golovan V.O. Lexical means of moderating expression in the discourse of the European Parliament debates. The article investigates the discourse of the European Parliament debates taking into account the multicultural composition of the institution. The major lexical means of moderation used to increase uncertainty of expressions are studied, their quantitative analysis is realized.

Keywords: European Parliament, lexical means of moderation, adverbs-downtoners, quantifiers of uncertainty.

Політичний дискурс – один з найважливіших видів офіційного спілкування, а парламентський виступ – частина цього дискурсу. Будь-який виступ політика, поряд з риторичними прийомами, включає в себе й мовні методи впливу на аудиторію за допомогою використання засобів модерації висловлювання.

Актуальність даного дослідження визначається тим, що членам Європейського парламенту, в силу мультинаціонального складу даного інституту, не властиві різкі прямі висловлювання. Тобто, можна припустити, що в цьому дискурсі можуть вживатися засоби модерації висловлювання, що знаходять вираження на різних мовних рівнях. Парламентські слухання традиційно є еталоном дипломатії в політиці, що також має сприяти використанню засобів модерації висловлювання.

Модерація висловлювання – один з істотних параметрів лінгвістичної варіативності мовних і мовленнєвих одиниць. Функціонування даного параметра в мові останнім часом обговорюється філологами досить часто.

Діапазон досліджуваних мовних явищ у цій області дуже широкий. Досить повно проаналізовані градуальні характеристики прикметників, іменників, дієслів [8; 10], способи і засоби вираження інтенсивності дії, ознаки, якості [7; 11], стану, ступеня інтенсивності ознаки, мовні способи вираження великої і малої кількості [3; 6; 9]. Велику увагу приділено аналізу семантики підсилювальних прикметників, прислівників і стійких сполучень [2; 4].

Об'єктом нашого дослідження є англомовні дебати Європейського парламенту. Предметом дослідження є лексичні засоби модерації ви-

словлювань в дискурсі дебатів Європейського парламенту.

Метою даної статті є виділення основних лексичних засобів модерації висловлювань в дискурсі дебатів Європейського парламенту.

Матеріалом дослідження є англomовні стенограми та відеозаписи дебатів Європейського парламенту, що публікуються на офіційному сайті <http://www.europarl.europa.eu/>.

Одне з перших визначень інтенсивності висловлювання було дано Ш. Баллі, який визначає її як сукупність всіх відмінностей, що зводяться до категорії кількості, величини, цінності, сили тощо [1, с. 202]. Дослідник вважав, що кількісна різниця дорівнює різниці в інтенсивності, і відносив її до однієї з «загальних» категорій, в які ми вводимо будь-які об'єкти нашого сприйняття або думки. Саме до Ш. Баллі сходять тенденції до отожднення понять категорії кількості й категорії інтенсивності.

Структура функціонально-семантичного макрополя кількісності була докладно описана С.А. Швачко [10]. Поряд з полями нумеральності, одиничності й множинності дане макрополе включає в себе поле оцінки невизначеної кількості (тобто кількісну оцінку ознаки), що особливо важливо для визначення ступеня градування або інтенсивності ознаки.

За С.А. Швачко, градування значення поля невизначеної кількості ознаки утворюють єдиний континуум з перехідною зоною між полями [10, с. 30]. В.В. Дегтярьова розглядає цей континуум як шкалу оцінки невизначеної кількості ознаки, на протилежних кінцях якої розташовуються поля невизначено великої і невизначено малої кількості [5, с. 13].

На нашу думку, явище модерації висловлювання є проявом зниження інтенсивності, а отже розташовується на полі невизначено малої кількості ознаки. Прояви модерації в Європейському парламенті – інституті, комунікація в якому зумовлена насамперед його мультикультурним складом, а саме лексичні засоби модерації, залишаються недослідженими аспектами, яким і присвячена наша стаття.

Прислівники-деінтенсифікатори (даунтониери), за нашими даними, є найчисельнішою групою лексичних засобів модерації висловлювання. Вони становлять близько 35% всіх використовуваних засобів даного рівня. Основною функцією всіх прислівників-деінтенсифікаторів є модерація ознаки у значенні прикметника або дієслова, що стоїть в препозиції або постпозиції.

“Madam President, good-quality water is a priority for us all, but we have to be realistic enough about what we can achieve and the timeframe in which we should be achieving it” (Deb. for 2 July 2013).

“To conclude, the British Conservatives will not support the reports as they currently stand as some of the proposals are, unfortunately, still ill-conceived and unacceptable” (Deb. for 2 July 2013).

Від основного значення прислівника залежить ступінь модерації висловлювання. Спираючись на класифікацію Р. Квірка [14, с. 199–200] і дослідження В.В. Дегтярьової [5, с. 95–98], можна визначити чотири ступені модерації за допомогою прислівників-деінтенсифікаторів.

1. На шкалі ближче до ординарного рівня в зоні “менше і слабше норми” перебувають **прислівники-компромайзери**. До їх числа відносяться такі прислівники, як “enough”, “merely”, “simply”, “relatively” та ін.

“Yes, maybe in the past we were not vigilant enough, maybe in the past we did not consider that we should speak out, but we are learning. It is a learning process and we have criticized fundamental rights violations in other countries too” (Deb. for 2 July 2013).

“It simply was not the case that it was incontrovertible” (Deb. for 2 July 2013).

“I fail to understand how we can continue to be so complacent about these figures: there seems to be simply an unacceptable complacency when it comes to road safety” (Deb. for 2 July 2013).

“In this context, the Commission merely stresses the need to follow future appointments to strategic posts: a process which is open,

transparent and based on the merits of the candidates has to be put in place” (Deb. for 2 July 2013).

“Unfortunately, on all these issues and debates, the Commission was relatively weak, if not absent, as if the Treaty and its Article 2 were just recommendations” (Deb. for 2 July 2013).

“Enough” має таке значення: “used for saying that an amount is as much as you need” [13, с. 459]. “Merely” використовується, щоб підкреслити, що що-небудь не має особливого значення (“used for emphasizing that something is small or unimportant”) або акцентувати, що запропоноване не таке вже й погане (“used for emphasizing that something is not as bad, severe, or important as someone thinks it is”) [13, с. 893]. “Simply” має значення: “used for emphasizing that what you are saying is nothing more than what you say it is”, “in a way that is not complicated or confusing” [13, с. 1332]. “Relatively” означає “in comparison with a similar thing, person, group etc.” [13, с. 1192]. Як видно з вищесказаного, компромайзери мають на меті зрівелювати пряме значення слова, якого вони стосуються, знизити категоричність і інтенсивність висловлення, а отже призводять до його модерації.

2. Зона “мало і слабо” маркована **прислівниками-дімінішерами** “slightly”, “somewhat”, “a little”.

“It is slightly rare for the Council to hold discussions that touch upon the internal situation of any of its Member States” (Deb. for 2 July 2013).

“Because to us what is going on looks somewhat strange, very like post-colonial bullying” (Deb. for 3 July 2013).

“... so perhaps such predictions were a little exaggerated” (Deb. for 3 July 2013).

“Slightly” означає “not very much, only a little” [13, с. 1345]. “Somewhat” означає “to some degree but not to a large degree” [13, с. 1364]. “A little is used for emphasizing that an amount is small, but greater than you might expect” [13, с. 835]. Таким чином, ця група прислівників-даунтонерів вказує на значну модерацію висловлювань, але не на максималь-

не зменшення ступеня значення, що можна сказати про мінімайзери.

3. **Прислівники-мінімайзери** розташовуються в зоні “дуже мало і дуже слабо”, найближче до нульового показника шкали інтенсивності (тобто на рівні повної відсутності комунікації). Серед цієї підгрупи найбільш поширений прислівник “least”.

“... And the people who can least afford to do so ...” (Deb. for 3 July 2013).

Основні значення цього прислівника наступні: “used for referring to a smaller amount than any other amount, or the smallest amount possible; used for emphasizing how small something is, especially when it is so small that it almost does not exist; used for emphasizing that a particular problem or smaller or less important than other problem” [13, с. 811]. Таким чином, прислівник least, як і інші мінімайзери сигналізує про найбільшу модерацію висловлювання.

4. **Прислівники-апроксиматори** також досить значно модерують ознаку. Вони розташовані на шкалі інтенсивності найближче до нижньої межі зони “дуже мало і дуже слабо”.

“They nearly found 1 billion pounds of expenditure ...” (Deb. for 3 July 2013).

“To my mind, the basic problem in Bulgaria is that we are faced with a last-minute attempt from the old nomenklatura and their successors – both in the almost unreformed Socialist Party and in some oligarchic structures, and supported by Russian interests – to turn the tide before the judiciary and other state institutions can finally establish themselves independently and in accordance with the constitution” (Deb. for 3 July 2013).

Основне значення прислівника “almost” – “nearly but not completely” [13, с. 38], а “nearly” – “almost or near to a particular amount of time, money, people or things” [13, с. 946]. Таким чином, апроксиматори служать для вираження приблизності значення дієслова, прикметника або іншого прислівника і висловлюють мінімальну ступінь модерації висловлювання.

У **прикметників-деінтенсифікаторів** ефект модерації висловлювання досягається за допомо-

гою використання їхнього лексичного значення. Подібні прикметники вносять в мову невизначеність.

*“As I have said, it is a **certain** trade mark of the European Union to have high standards of road safety, aviation safety, passenger rights and all these issues”* (Deb. for 3 July 2013).

Використання невизначених прикметників допомагає уникнути категоричності, значно модерує висловлювання.

У деяких випадках парламентарі дозволяють собі висказати несхвалення або певне презирство по відношенню до дій певних організацій. Але подібні висловлювання ніколи не звучать різко:

*“**So-called** animal rights protesters are at best misguided, and, frankly, many of them are evil, both in their intention and their actions”* (Deb. for 3 July 2013).

*“The Commission has also taken note of the fact that the Parliamentary Assembly of the Council of Europe decided, on 25 June 2013, not to launch a **so-called** monitoring procedure against Hungary”* (Deb. for 3 July 2013).

Прикметник “so-called” – “так звані” використовується в даному контексті у своєму основному значенні: “used for showing that you think a word used for describing something is not suitable” [13, с. 1358]. Виступаючий вказує на те, що назва, яку носить ця організація, мабуть, не відповідає її цілям і завданням. Але ця заява завуальована і не сприймається як звинувачення або докір. У наступному прикладі, “so-called” вживається по відношенню до процедури моніторингу за ситуацією в Угорщині, яка викликала значне обурення.

Функцію смислової невизначеності з успіхом виконують і **займенники**, які широко використовуються у дискурсі парламентських засідань.

*“Finally, we are often reproached for applying double standards. There is **some** truth in that”* (Deb. for 3 July 2013).

За допомогою невизначених займенників часто пом’якшується не тільки іменник, до якого вони належать, а й вислів в цілому.

*“**Some** people here have the luxury of coming*

from a country where democracy and justice have evolved over centuries” (Deb. for 3 July 2013).

Іменник “luxury” показує досить іронічне ставлення до тих, хто не цінує справедливість і демократію, що протягом століть панує у власних державах, але конкретний адресат звинувачення відсутній. Тим самим дане висловлювання модерується.

*“**Some** Members may trivialise road safety but, armpits or not, I am glad to say that – thankfully – the majority of my committee take it far more seriously”* (Deb. for 3 July 2013).

Тут також проявляється значно змодероване ставлення до тих, хто не приділяє достатнього значення реформам в сфері безпеки дорожнього руху.

*“So we support this, and I hope that this goes **some** way to meeting **some** of the concerns Mr Weber set out initially”* (Deb. for 3 July 2013).

В останньому прикладі оратор намагається виправдати механізм моніторингу ЄС, який було запропоновано Комісією по відношенню до Угорщини і який викликав певне обурення серед окремих представників. Використання в одному реченні двох невизначених займенників істотно сприяє модерації висловлювання. У іншому випадку (якби були названі конкретні переваги даного механізму), звинувачення опозиції могли б прозвучати більш серйозно і сам виступаючий повинен був би навести неспростовні докази зазначених фактів.

Д. Ченнелл у монографії “Vague Language” вказує, що займенник “some”, який автор відносить до квантифікаторів невизначеності, за своєю семантикою нейтральний, але з прагматичної точки зору може використовуватися в різних цілях [12, с. 114]. У будь-якому випадку він позначає приблизну кількість чого-небудь або використовується в значенні “деякі з”. Як показав проведений аналіз, займенник “some” і його похідні в дискурсі парламентських слухань використовуються в основному з метою модерації висловлювання і збільшення його смислової невизначеності. “Some” не дає точного уявлення про кількість і суб’єктів дії, але вказує на них.

*“We believe that there are **some** existing initiatives which could help in this endeavour”* (Deb. for 4 July 2013).

У тій же функції використовується і займенник “several”.

*“... as President Barroso has recalled, the Commission has on **several** occasions expressed concerns directly with the Hungarian authorities about the conformity of the Hungarian laws, both with Union law and with the rule-of-law principle”* (Deb. for 4 July 2013).

Автор висловлювання не має на меті ввести опонента в оману, швидше за все він просто не пам’ятає точну кількість разів, коли Комісія висловлювала з цього приводу занепокоєння, і не називає її, щоб не нести відповідальності за спотворення фактів.

Невизначена кількість може бути також виражена **іменником** “a number”.

*“This is really important since **a number** of these substances are very persistent and bio-accumulative, toxic or highly toxic or suspected endocrine disrupters”* (Deb. for 4 July 2013).

Даний іменник має значення “more than a few but not many” [13, с. 970]. Виступаючий визнає, що деякі з цих речовин є небезпечними та токсичними, але зважаючи на важливість цієї інформації і відповідальність за це, не називає прямо їхні назви.

*“We also feel that we need to share with each other the experiences we are gaining from **a number** of initiatives that are already ongoing. These initiatives include, first of all, the European Union Justice Scoreboard”* (Deb. for 4 July 2013).

У першому реченні політик не переслідує якоїсь особливої мети, скоріше це просто звичний мовний зворот, прийнятий у рамках офіційного спілкування. У другому реченні він м’яко дає зрозуміти, що не всі ініціативи потребують подальшого обміну досвідом. Таким чином, іменник “a number” збільшує невизначеність, і завжди сприяє модерації висловлювання.

Іменник “a number” є цілком звичайним для

офіційної мови і часто використовується в дискурсі парламентських слухань.

*“However, **a number** of changes introduced in the Commission’s proposal during the first reading deliberations require the Commission to make declarations on three issues”* (Deb. for 4 July 2013).

Таким чином, кількість лексичних засобів модерації висловлювання в дискурсі парламентських слухань, як показує наше дослідження, є досить великою. Використання квантифікаторів невизначеності – прислівників, прикметників, займенників, іменників виконує безсумнівну прагматичну функцію. У тексті парламентських засідань основним прийомом модерації служить збільшення смислової невизначеності висловлювання.

Прислівники-деінтенсифікатори є найчисельнішою групою засобів даного рівня – 35%. Прагматичний ефект вживання слів невизначеною семантики досягається за рахунок розмивання конкретного змісту поєднаних з ними одиниць, що веде до зниження визначеності і, отже, модерації висловлювання. Прикметники складають 29%, займенники – 19%, іменники – 17%.

Перспективу для подальшого дослідження становить дослідження інших засобів модерації висловлювань, які проявляються на лексичному рівні. Важливу роль у політичному дискурсі взагалі, і в тексті парламентських слухань зокрема, грають евфемізми, призначені приховати неприємний зміст, прикрасити дійсний стан справ, а також політкоректна лексика, яка фактично є одним із засобів евфемізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – С. 200–202.
2. Беручашвили И.Т. Системные и речевые интенсификаторы в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И.Т. Беручашвили. – Тбилиси, 1986. – 212 с.
3. Галич Г.Г. Семантика и прагматика количественной оценки (на материале современного английского языка) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Г.Г. Галич. – Санкт-Петербург, 1999. – 341 с.
4. Герасимова Л.Я. Усилительные наречия в современном английском языке : автореф.

- дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.Я. Герасимова. – Ленинград, 1970. – 26 с.
5. Дегтярёва В.В. Шкала оценки неопределённого количества признака и факторы, определяющие сочетаемость её операторов: на примере словосочетаний наречий с прилагательными, обозначающими эмоции : дис. ... канд. филол. наук / В.В. Дегтярёва. – Нижний Новгород, 1996. – 135 с.
6. Иванова О.О. Прагматика интенсивности в русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.О. Иванова. – Нижний Новгород, 2000. – С. 12–14.
7. Сергеева Е.Н. Абсолютная степень интенсивности качества и её выражение в английском языке / Е.Н. Сергеева // Проблемы лингвистического анализа. – М. : Наука, 1996. – С. 69–83.
8. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 264 с.
9. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке : монография / И.И. Туранский. – М. : Высш. шк., 1990. – 240 с.
10. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в английском, русском и украинском языках : монография / С.А. Швачко. – К. : Вищ. шк., 1981. – 143 с.
11. Шевченко О.Ф. Именные сочетания-интенсификаторы качественного признака : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.Ф. Шевченко. – Киев, 1978. – 21 с.
12. Channell J. Vague Language / J. Channell. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 226 p.
13. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Oxford : Macmillan Education Ltd., 2002. – 1692 p.
14. Quirk R. A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – London : Longman Publishing Group, 1982. – 247 p.

УДК 811.111'42:791

**КОМУНІКАТИВНІ НАМІРИ
ДИСКУРСИВНОЇ СТРАТЕГІЇ СХВАЛЕННЯ
(на матеріалі англомовного кінодискурсу)**

Д.О. Гулієва (Харків)

У статті подані результати аналізу реалізації комунікативної стратегії схвалення в англомовному кінодискурсі. Стратегія схвалення визначається як висловлення позитивної оцінки певного об'єкта, особи, дії або ситуації. У дискурсі схвалення втілюється через гіпонімічні стосовно схвалення комунікативні наміри похвали, компліменту, лестощів, захоплення й подяки. Основними критеріями розмежування комунікативних намірів схвалення є: щирість :: нещирість, конфліктність :: кооперативність, конвенціональність :: неконвенціональність.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативний намір, схвалення, похвала, комплімент, лестощі, захоплення, подяка.

Гулієва Д.А. Коммуникативные интенции стратегии одобрения (на материале англоязычного кинодискурса). В статье представлены результаты анализа реализации коммуникативной стратегии одобрения в англоязычном кинодискурсе. Стратегия одобрения определяется как выражение позитивной оценки определенного объекта, osoby, действия или ситуации. В дискурсе одобрение реализуется через гипонимические относительно одобрения коммуникативные интенции похвалы, комплимента, лесты, восхищения, благодарности. Основными критериями разграничения коммуникативных интенций одобрения являются: искренность :: неискренность, конфликтность :: кооперативность, конвенциональность :: неконвенциональность.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, коммуникативная интенция, одобрение, похвала, комплимент, лесть, восхищение, благодарность.

Gulieva D.O. The communicative intentions of the discursive strategy of approval (based on the English cinema discourse). The article presents the results of analyzing the realization of the discursive strategy of approval in the English cinema discourse. The discursive strategy of approval is determined as an expression of a positive assessment of some object, person, action or situation. In discourse approval is realized through its hyponymic communicative intentions of praise, compliment, flattery, admiration, commendation. The main criteria of distinguishing between the intentions include sincerity :: insincerity, confrontation :: cooperation, conventionality :: nonconventionality.

Key words: communication strategy, communicative intention, approval, praise, compliment, flattery, admiration, commendation.

Мета статті полягає у виявленні й описі комунікативних намірів, реалізованих в рамках дискурсивної стратегії схвалення в англомовному кінодискурсі. Актуальність статті визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення конфліктних та кооперативних дискурсивних стратегій з метою гармонізації комунікації.

Об'єктом дослідження є комунікативні акти, в яких мають місце висловлення схвалення,

а предметом – гіпонімічні стосовно схвалення комунікативні наміри, втілювані такими висловленнями.

Новизна статті полягає в тому, що висловлення схвалення ще не розглядалися в комунікативно-когнітивному ракурсі як вияв дискурсивної стратегії схвалення з урахуванням усіх параметрів ситуації комунікації, які впливають на інтерпретацію змісту висловлень.

Матеріалом дослідження слугували 30 комунікативних актів схвалення, виокремлених із англомовних кінофільмів.

Дискурсивну стратегію розуміємо за І.Є. Фроловою як *комунікативний намір* мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань; *оцінювання наміру* як адекватного досягненню бажаних соціально значущих цілей спілкування в його конкретний момент; *реалізацію наміру* вербальними засобами і *осмислення* цієї реалізації усіма суб'єктами дискурсу. Спільно сконструйований смисл – конструкт дискурсу – відбиває інтерактивну природу дискурсивної стратегії; зіставлення цього смислу зі системою норм і цінностей національно-мовного колективу визначає її соціальну характеристику [6, с. 107].

Одиницею аналізу дискурсивної стратегії схвалення вважаємо комунікативний акт схвалення. Комунікативний акт розуміємо згідно Т. А. ван Дейка – як метаструктуру, що охоплює мовленнєвий акт адресанта, аудитивний акт адресата і комунікативну ситуацію в цілому [1, с. 121–122]. Таке трактування мовленнєвого акту є поширеним серед науковців: “Комунікативний акт – концептуально та структурно організований обмін комунікативною діяльністю мовцями в межах вербального контакту, в якій предметно-знаковим носієм є дискурс, що опирається на певну ситуацію” [21].

Комунікативну ситуацію тлумачимо як поєднання соціальних (соціально-культурне середовище, обставини спілкування, статусно-рольові відношення комунікантів, що визначають рівень формальності / неформальності спілкування) і психологічних характеристик учасників комунікативного акту (ступінь знайомства, емоційний, психологічний, фізичний стан в момент спілкування, ставлення один до одного та до предмету спілкування, мотиви спілкування), які впливають на процеси інтерпретації мовних виразів [3, с. 150].

У структурному аспекті комунікативний акт складається із комунікативних ходів: ініціальних та респонсивних. Комунікативний хід тлумачимо як мінімально значущу функціонально-структурну

одиницю (вербальну або невербальну дію одного з комунікантів), що розвиває комунікативну взаємодію, просуває її до досягнення комунікативного наміру [7, с. 69]. Ініціальний хід відкриває комунікативну взаємодію й спонукає одного з комунікантів до дій у комунікативному акті, у нашому випадку, до висловлення схвалення, а респонсивний хід є реакцією на ініціальний хід. У переважній більшості випадків респонсивний хід і містить висловлення схвалення. Важливо наголосити, що комунікативний хід може реалізуватися на базі як одного, так і більшої кількості висловлень.

Когнітивним підґрунтям дискурсивної стратегії є концептуальні структури, що систематизують енциклопедичне знання комунікантів, необхідне для осмислення та реалізації відповідного комунікативного наміру [6, с. 90]. У нашому випадку такою концептуальною структурою є поняття СХВАЛЕННЯ, об'єктивоване в англійській мові лексемою *approval*.

Як свідчать результати дефінітивного аналізу англомовних тлумачних словників, у контексті міжособистісних стосунків зміст поняття APPROVAL / СХВАЛЕННЯ у найбільш загальному вигляді зводиться до позитивної оцінки когось чи чогось (the belief that something or someone is good or acceptable : a good opinion of someone or something [14; 17; 19; 18]; a feeling of liking something or what someone is doing [11]; a favorable opinion [8]; a positive feeling that you have toward someone or something that you think is good or suitable [13]; when someone likes something or someone and thinks that they are good. [12]; the feeling of having a positive opinion of someone or something [10]).

Україномовні тлумачні джерела трактують схвалення як визнання чийхось дій, вчинків, рішень тощо добрими, правильними; позитивне, доброзичливе ставлення до кого- чи чого-небудь; позитивну оцінку, похвалу [21; 22].

Відтак комунікативний намір, реалізований суб'єктом мовлення, що втілює дискурсивну стратегію схвалення, полягає у *висловленні позитивної оцінки певного об'єкта, особи, дії або ситуації*. Наприклад:

JAPANESE RESTAURANT – BLAIR AND NATE ARE HAVING DINNER

NATE: *Thanks for meeting me. Look, Blair, I really hurt you and I know that and I want to fix it.*

BLAIR: *Really? And how are you gonna do that?*

NATE: *I'm gonna put everything in the past. I'm not gonna see Serena again or even talk to her. It'll be like she doesn't exist.*

BLAIR: *I think that's a good idea. Let's not mention it again. You gonna eat that?* (Gossip girl)

Учасниками цього комунікативного акту є молодий хлопець Нейт та його дівчина Блер, що перебувають у непростому становищі: до міста повертається найкраща подруга Блер, яка втекла після того, як була близькою з Нейтом. Зараз Нейт і Блер знову разом і намагаються зберегти свої стосунки. Особливий психологічний дискомфорт відчуває Нейт, який власне захоплений Сереною, але має багато спільного і з Блер. Він запевняє Блер, що залишив в минулому все що стосується Серени і для нього її більше не існує. Схвальне висловлення Блер з приводу його думки заповнює паузу в розмові. Її комунікативний намір полягає у висловленні позитивної оцінки планів Нейта.

Комунікативний намір *схвалення* необхідно розмежувати із семантично близькими комунікативними намірами, що позначаються лексемами-синонімами лексеми *approval*, деякі з яких є ідентифікаторами у словникових визначеннях *approval*.

За результатами компонентного аналізу ідентифікаторів дефініцій лексеми *approval*, а також даних тезаурусів та словників синонімів [17; 14], верифікованих даними інтерпретаційного аналізу комунікативних актів схвалення на матеріалі англійських кінофільмів, робимо висновок, що гіпонімічними стосовно *схвалення* є такі комунікативні наміри, як похвала/ *praise* (expression in speech of approval, admiration, or honour); комплімент / *compliment* (a polite expression of praise or approval); лестощі / *flattery* (undue or insincere praise); захоплення / *admiration* (pleased contemplation, warm approval), подяка / *commendation* (approval, praise) (визначення надаються за [16]).

Дослідниця *похвали* як мовленнєвого акту Л.І. Ключко визначає цю мовленнєву дію як щире та об'єктивне, із точки зору мовця, висловлення схвалення особистості адресата, його якостей і/або діяльності, а також об'єктів, що входять у “світ адресата”; індивідуальну, “авторську” комунікативну стратегію, внаслідок чого її мовне оформлення відрізняється якісною різноманітністю та відсутністю шаблонності [2, с. 3]. Сферою функціонування похвали дослідниця вважає ситуації співпраці, зазначаючи, що у потенційно конфронтаційних ситуаціях висловлення похвали виконують особливу коригуючу конфліктно-превентивну функцію [там само, с. 12].

Зазначаючи, що і похвала, і комплімент є позитивною оцінкою, Л.І. Ключко розмежовує ці два наміри на підставі: а) неконвенційності похвали, що забезпечує об'єктивність і щирість вираженої похвалою позитивної оцінки й імплікує прагнення мовця до співпраці та конвенційності компліменту, що визначає його етикетний, формульний характер; б) позачасової природи референції похвали на контрасті з прив'язаністю компліменту до теперішнього часу [там само, с. 9].

На етикетності інтенції компліменту як вияву ввічливості, що забезпечує неконфліктні зони спілкування, а також попереджує і/або дає змогу уникнути конфліктів, наголошує й Н. І. Формановська [5, с. 188].

Аналізуючи мовленнєвий акт *компліменту*, В.Я. Міщенко зазначає, що комплімент можна здійснити лише тоді, коли співрозмовник є об'єктом, на який направлений інтенційний стан мовця, або має безпосередній зв'язок з ним [4, с. 108]. Це зауваження фактично пропонує ще один критерій для розмежування компліменту та похвали: в) з точки зору адресантно-адресатних відношень комплімент є очним мовленнєвим актом, у той час як похвала може висловлюватися як очно, так і заочно [2, с. 11].

Наступні два приклади репрезентують комунікативні акти *схвалення-похвали*:

RACHEL: *Remember when we went to Central Park and rented boats? That was fun.*

ROSS: *Yeah. He could row like a Viking.*
(Friends)

У розмові зі своїм другом Росом Рейчел згадує їх спільні розваги в Центральному Парку, зокрема катання на човнах. Це нагадує Росу про бувшого коханого Рейчел, який був чудовим гребцем й Рос висловлює йому похвалу, порівнюючи його уміння гребти на веслах із вправністю вікінгів.

За адресантно-адресатними відношеннями ця похвала є заочною (об'єкт позитивної оцінки відсутній у ситуації комунікації); за способом вираження – непрямою або імпліцитною, оскільки втілюється за допомогою метафоричного порівняння й позитивна оцінка тут виводиться інференційно на підставі енциклопедичного знання про вікінгів; за критерієм широти – широю, оскільки відбиває дійсний стан речей. Щодо часового параметру, висловлення похвали відсилає до минулого часу.

RACHEL: (BRINGING DRINKS) *Alright, don't tell me, don't tell me!* (HANDING THEM OUT) *Decaf cappuccino for Joey... Coffee black... Late... And an iced tea. I'm getting pretty good at this!*

ALL: *Yeah. Yeah, excellent.*

RACHEL: (LEAVING TO SERVE OTHERS) *Good for me!* (Friends)

Учасниками цього комунікативного акту є група друзів, що зібралися у кафе, де працює офіціанткою їхня подружка Рейчел. Комунікативний акт містить висловлення самопохвали Рейчел (*I'm getting pretty good at this!*), яке ініціює респонсивний хід похвали з боку її друзів. Висловлену друзями похвалу не можна вважати широю. Хоча вони усвідомлюють, що Рейчел не дуже гарна офіціантка, вони хвалять її, тому що вона вперше у житті працює і не тринькає гроші батьків. У такий спосіб вони також намагаються пом'якшити напругу між нею та клієнтами закладу.

Аналізоване висловлення не можна назвати іронічною похвалою, яку звичайно виділяють за критерієм широти/нешироти [2, с. 9–10]. Іронія, як правило, спрямована на висміювання об'єкта оцінки, фокусує увагу на його/її вадах, у той час друзі Рейчел керуються іншими мотивами.

Залучення до розгляду мотивації схвалення дозволяє розмежувати аналізоване висловлення із лестощами. Як відомо, нещирість характерна не лише для іронічної похвали, а й для лестощів. Проте, на відміну від похвали, лестощі продукуються мовцем з метою власної користі [там само, с. 10]. В аналізованому ж випадку нещира похвала висловлюється задля підтримки об'єкта оцінки.

Відтак, зроблений інтерпретаційний аналіз показує, що: а) схвалення-похвала, на відміну від схвалення-компліменту, може бути самоініційованою об'єктом оцінки; б) нещира схвалення-похвала може втілювати комунікативний намір *підтримки* об'єкта оцінки.

Наступний фрагмент є прикладом *схвалення-компліменту*:

ROSS: *Hi.*

CAROL: *So.*

ROSS: *You look great. I, uh... I hate that.*

CAROL: *Sorry. You look good too.* (Friends)

У цьому комунікативному акті комунікантами є чоловік та дружина, що знаходяться на порозі важкого розлучення, проте намагаються зберегти гарні стосунки, бо в них має народитися спільна дитина. Колишнє подружжя зустрілося з приводу оформлення офіційних паперів й обоє почуваються дуже ніякого. Особливий психологічний дискомфорт відчуває Рос, якого власне і покинула дружина задля іншої жінки. Схвальне висловлення Роса з приводу гарного вигляду колишньої дружини заповнює паузу ніяковості. Насправді ж Рос зосереджений не на її зовнішньому вигляді, а на переживанні ситуації, якій він надає негативну оцінку (*I hate that*). Колишня дружина, схвалюючи вигляд Роса, теж зосереджена не на цьому, а на переживанні своєї вини перед колишнім чоловіком (*Sorry*). Відтак їхні схвальні висловлення характеризуються формальним, етикетним характером, що дозволяє визначити їх комунікативний намір як комплімент.

Схвалення-захоплення відрізняється від схвалення-похвали ступенем інтенсивності переживання позитивної емоції, що супроводжує позитивну оцінку. Наприклад:

ERIK IS SITTING ON HIS CHAIR, LOOKING AT HIS HAND

ERIK: *So he waved? I wouldn't have taken him for a waver.*

SERENA: *No, he was just trying to be funny.*

ERIK: *Or maybe he is shy.*

SERENA: *Or he hates me.*

ERIK: **No guy in the history of the world has ever hated you** (THEY ARE SMILING) (Gossip Girl).

Учасниками комунікативної взаємодії є Ерік та його сестра Серена. Для хлопця Серена – найрідніша людина, не лише сестра, але й мати, його психолог і друг. Він намагається підбадьорити її й підняти її настрій. Його схвальне висловлення побудоване на гіперболі, що свідчить не лише про позитивну оцінку сестри як жінки і особистості, але й високу інтенсивність позитивних емоцій, що супроводжують висловлення, адже, як відомо, гіпербола закорінена на інтенціональному, емоційно маркованому перебільшенні властивостей об'єкта оцінки. Позитивне емоційне ставлення до об'єкта оцінки слід схарактеризувати як *захоплення*.

Схвалення може реалізуватися у дискурсі і як *подяка*:

BARRY: *Yeah, well, uh, we're kind of a thing now.*

RACHEL: *Anyway, um, (GETS THE RING OUT OF HER PURSE) I guess this belongs to you. And thank you for giving it to me.*

BARRY: **Well, thank you for giving it back** (Friends)

У цьому комунікативному акті взаємодіють колишні наречений (Баррі) та наречена (Рейчел), що перебувають у нез'ясованих стосунках. Рейчел не змогла вийти заміж за Баррі та покинула його у день вінчання, нічого не сказавши. Проїшов час і він відважився на нові стосунки. Рейчел прийшла віддати йому обручку. Більше нервово напруження переживає Рейчел, котра нарешті знайшла в собі мужність зустрітися віч-на-віч людиною, яку так образила. Висловлення Рейчел *And thank you for giving it to me* втілює не лише кому-

нікативний намір подяки, виражений експліцитно, але й позитивну оцінку Баррі як партнера і особистості, бо висловлена у такий спосіб подяка імплікує, що Рейчел вважає для себе честю бути обраною таким хлопцем як Баррі. Респонсивне висловлення Баррі *Well, thank you for giving it back*, яке теж експліцитно виражає подяку, імплікує, що він схвалює її намагання не лише повернути обручку але й висловити повагу до нього.

Таким чином, комунікативна стратегія схвалення полягає у висловленні позитивної оцінки певного об'єкта, особи, дії або ситуації. У дискурсі схвалення втілюється через гіпонімічні комунікативні наміри похвали, компліменту, лестощів, захоплення й подяки. Основними критеріями розмежування комунікативних намірів схвалення є: 1) щирість (похвала, комплімент, захоплення, подяка) :: нещирість мовця (лестощі, іронічна похвала, похвала-підтримка); 2) спрямованість схвалення на користь мовця – конфліктність (лестощі, іронічна похвала) :: на користь об'єкта оцінки – кооперативність (похвала, комплімент, захоплення, подяка); 3) конвенціональність (комплімент) :: неконвенціональність (похвала, захоплення, подяка, лестощі, іронічна похвала).

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні гендерних особливостей втілення стратегії схвалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк Т.А. ван ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
2. Клочко Л.І. Висловлювання похвали в комунікативно-діяльній парадигмі спілкування (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Клочко Лариса Іванівна. – Х., 2004. – 20 с.
3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Мищенко В.Я. Комплимент как проявление вежливости / В.Я. Мищенко // Вісник Харківського університету: Актуальні проблеми теорії комунікації. – Харків : Константа, 1997. – С. 111–113.
5. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Рус. язык, 2002. – 214 с.
6. Фролова І.Є.

Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.С. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 7. Coulthard M. An Introduction to Discourse Analysis / M. Coulthard. – L. : Longman, 1977. – 195 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

8. Audioenglish Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://www.audioenglish.org/dictionary/approval.htm>. 9. Business Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://www.businessdictionary.com/definition/approval.html>. 10. Cambridge Dictionary Online [Electronic resource]. – Access : http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/approval_1?q=approval. 11. Your English Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://dic.your-english.ru/word/approval>. 12. Idoceonline [Electronic resource]. – Access : <http://www.idoceonline.com/dictionary/approval>. 13. Macmillan Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://www.macmillandictionary.com/us/dictionary/american/approval>. 14. Webster's Online Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://www.merriamwebster.com/dictionary/approval>. 15. Mueller Dictionary [Electronic resource]. – Access : http://www.diclib.com/cgi-bin/d.cgi?p=approval&page=search&l=en&base=&prefbase=&newinput=1&st=&diff_examples=1&category=cat3#.Uy9P1VcbDI4.

16. New Shorter Oxford English [Electronic resource]. – Access : <http://www.oed.com/dictionary/approval>. 17. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/disagreement>. 18. Oxford-american English dictionary [Electronic resource]. – Access : http://www.oxforddictionaries.com/definition/american_english/approval. 19. Dictionarist [Electronic resource]. – Access : <http://ru.dictionarist.com/approval>. 20. The Free Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://www.thefreedictionary.com/approval>. 21. The Library [Electronic resource]. – Access : http://info-library.com/content/1422_Komynikativnii_akt_yak_fynkcionalna_odinicya_komynikativnogo_procesy.html. 22. The Sum Library [Electronic resource]. – Access : <http://sum.in.ua/s/skhvalennja>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

23. Friends [Electronic resource]. – Access : <http://www.angelfire.com/tv/choagal/scripts.html>. 24. Gossip girl [Electronic resource]. – Access : <http://gossip-girl.hypnoweb.net/episodes/saison-1/101-pilot/script.html>.

УДК 811.112.2'27

ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЗАВДАННЯ ОБРАЗИ ЯК ПІДТИПУ НЕВВІЧЛИВОСТІ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

В.М. Хорошилова (Харків)

У статті розглянуто дискурсивні особливості втілення комунікативної стратегії завдання образи як підтипу стратегії неввічливості в дискурсі. Надано критичний огляд моделей неввічливості та запропоновано власне визначення цього явища. Розглянуто контекстуальні особливості (в широкому розумінні контексту), що впливають на реалізацію стратегій неввічливості в дискурсі, а також особливі параметри віртуального простору та інтернет-дискурсу.

Ключові слова: ввічливість, дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, неввічливість, «обличчя», образа, норма.

Хорошилова В.Н. Дискурсивные особенности реализации стратегии оскорбления как подтипа невежливости в интернет-пространстве. В статье рассмотрены дискурсивные особенности воплощения коммуникативной стратегии оскорбления как подтипа стратегий невежливости в дискурсе. Представлен обзор моделей невежливости и сформулировано наше определение этого явления. Рассмотрены контекстуальные особенности (в широком понимании контекста), влияющие на реализацию стратегий невежливости в дискурсе, а также особенности виртуального пространства и интернет-дискурса.

Ключевые слова: вежливость, дискурс, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, «лицо», невежливость, оскорбление, норма.

Khoroshylova V.M. Discourse features of aggravation speech strategy realization considered as a subtype of impoliteness in the Internet. In this paper we review discourse features of successful aggravation strategy realization considered as subtype of impoliteness strategy in the discourse. We present a critical review of different impoliteness models and present our own definition of this phenomenon. We present an outlook over the context influences (broadly understood) on the realization of impoliteness strategies in the discourse as well as characteristics of the virtual space and the Internet discourse.

Key words: aggravation, discourse, «face», impoliteness, norm, politeness, speech strategy, speech tactics.

Останнім часом все більше увагу дослідників привертає феномен неввічливості саме в статусі самостійного явища і центрального для багатьох типів дискурсів, на відміну від старого уявлення про неввічливість як «бідного родича» ввічливості (P. Austin, L.M. Beebe, D. Bousfield, J. Culpeper, J. Holmes, L. Lachenicht, M. Kienpointner, M. Locher, M. Marra, A. Wichmann, R. Watts та ін.) [10; 11; 13; 14; 16; 17].

Об'єктом аналізу у статті є комплексний аналіз комунікативної стратегії образи як підтипу неввічливості, а предметом – вплив різних пара-

метрів контексту у широкому сенсі на реалізацію стратегії завдання образи у віртуальному дискурсі.

Мета цієї статті – проаналізувати, в яких стратегіях проявляє свою сутність явище неввічливості та її особливий підтип – образа, та виявити, які саме особливі умови пропонує віртуальний простір (як простір існування дискурсивної практики) для реалізації стратегії завдання образи.

Матеріалом аналізу є роботи лінгвістів, що розробляють та аналізують моделі неввічливості, а також роботи присвячені аналізу дискурсу як соціальної практики, функціонуванню дискурсив-

них норм і правил, дискурсу як особливого жанру, а саме в межах інтернет-простору.

Актуальність зумовлена відповідністю методологічної платформи, на яку ми спираємось в нашому дослідженні, сучасній когнітивно-комунікативній парадигмі в лінгвістиці, зростанням соціокультурної ролі такого явища як невічливість в сучасній комунікації (насамперед, інтернет-комунікації), а також недостатньою вивченістю такого типу «роботи з обличчям», як стратегії невічливості та стратегії завдання образи (як підтипу невічливості) та впливу на цей процес з боку контексту в широкому розумінні.

Необхідно одразу вказати на те, що методологічним підґрунтям для досліджень невічливості слугують доробки дослідників ввічливості. В першу чергу мова йде про теорію ввічливості П. Браун та С. Левінсона [12] та введені ними поняття «обличчя» – «позитивного» і «негативного», «роботи з обличчям», «актів, що загрожують обличчю (FTA)» та розробку стратегій і тактик, спрямованих на пом'якшення таких актів. Під *обличчям* розуміється певне уявлення про себе, що має соціальну спрямованість та складається з двох аспектів – прагнення до схвалення, з одного боку (*позитивне обличчя*), та потреби до свободи дій (*негативне обличчя*), з іншого [11, с. 61]. У другому випадку мова йде більшою мірою про етикетне спілкування.

Щодо визначення явища *неввічливості*, то різні дослідники дотримуються різних точок зору. Спільним у підходах до невічливості є розуміння «такої поведінки, що загрожує *обличчю* в певному контексті» [16, с. 3]. Неоднозначним залишається питання, чи є факт розпізнавання інтенції мовця вирішальним для вдалого впровадження стратегій невічливості. За Дж. Калпепером «неввічливість має місце тоді, коли комунікативна поведінка інтендовано спрямована на «втрату обличчя», або ж коли вона сприймається як така» [16, с. 36]. Д. Бусфілд під невічливістю «розуміє конституювання інтендовано неприйнятних (*gratuitous*) та конфліктних актів (FTA), що загрожують обличчю, та таких, що виконані навмисно» [16, с. 132]. За

М. Теркурафі «неввічливість має місце тоді, коли висловлення не є конвенціоналізованим по відношенню до наявного контексту, воно загрожує обличчю адресата (а отже, і обличчю мовця), але при цьому слухач не приписує мовцю інтенцію нанести шкоду обличчю слухача» [16, с. 70]. Більш того, наявність чи відсутність інтенції у мовця за Дж. Калпепером є критерієм для розрізнення *неввічливості* та *грубої поведінки*. В першому випадку мова йде про образу, що інтендована мовцем (як результат навмисно деструктивної взаємодії (*negatively-oriented relational management*)), а в другому про образу, що мовцем не інтендувалась (як результат невдалої взаємодії (*relational mismanagement*)) [16, с. 31]. М. Теркурафі розділяє поняття *немаркована ввічливість*, *немаркована грубість*, *маркована ввічливість*, *маркована грубість* або *власне грубість* та *неввічливість* за критерієм правил розгортання дискурсу. Тобто існує певний взаємозв'язок між очікуванням адресата в певному контексті актів, що можуть загрозувати обличчю (конституювати обличчя), та перлокутивним ефектом, що конвенційно пов'язаний із відповідністю або невідповідністю поведінки адресанта контексту [16, с. 69–70]. Замість терміна «покрещувати», М. Теркурафі використовує термін «конституювати», оскільки в розумінні дослідниці обличчя саме конституюється під час інтеракції [16, с. 53]. Іншими словами, від комуніканта в певному контексті (дискурсі) очікується поведінка, що покращує обличчя або наносить йому шкоду. Якщо поведінка відповідає очікуванням, то мова йде про *немаркованість* і перлокутивний ефект настає без попереднього розпізнавання інтенцій мовця адресатом. Якщо ж поведінка не відповідає очікуванням, то мова йде про *маркованість*, і в цьому випадку адресат має розпізнати інтенцію нанести шкоду обличчю або конституювати обличчя. Саме тому груба за формою мовленнєва поведінка в певних дискурсах, де вона очікується, не викликає деструктивного для обличчя перлокутивного ефекту (наприклад, в військовому дискурсі за Дж. Лічем, В. Лабовим, А. Віхман, Дж. Калпепером) [17, с. 252]. Важливо

зазначити, що іноді неввічливість конституюється саме в ситуативному контексті, а не конвенціолізованому. Наприклад, коли мова йде про ефект обманутого очікування [14, с. 2]. Ми пропонуємо залишити критерій маркованості саме у викладеному вище розумінні, проте пропонуємо визнати можливими обидві схеми досягнення перлокутивного ефекту – і внаслідок розпізнавання наявної інтенції у мовця адресатом, і за умов відсутності такої інтенції у мовця, але за умови неконвенціолізованості поведінки по відношенню до контексту. В такому випадку визначення неввічливості, власне грубості та маркованої ввічливості частково перетинаються.

В підтвердження нашого зауваження, зазначимо: деякі дослідники вважають, що поняття *неввічливість* та *грубість* потрапляють до єдиного концептуального поля, а саме лінгвістичної поведінки, що шкодить обличчю. «Негативно маркована поведінка, тобто поведінка, яка порушує соціальну норму та викликає негативну оцінку, таку як *неввічливий* або *надмірно ввічливий* (або будь-яка альтернативна лексема як, наприклад, *грубий*, *агресивний*, *образливий*, *саркастичний* і т.д. залежно від ступеню порушення та типу концептуалізації, на фоні якої профілюється неприйнятна поведінка)» [16, с. 79].

Ми в своєму дослідженні дотримуємось погляду, який комбінує елементи зазначених вище позицій: *неввічливість* – це інтендована та маркована мовна поведінка (тобто, не є конвенціолізованою по відношенню до певного контексту або є неочікуваною в певному ситуативному контексті), орієнтована на втрату обличчя адресатом і яка призводить чи не призводить до відповідного перлокутивного ефекту в процесі розгортання дискурсу з урахуванням дискурсивних правил і норм.

Також важливо зазначити, що *неввічливість* не є тотожною поняттю *антиввічливість*. Поведінка може бути ввічливою, неввічливою та нейтральною – тобто не маркованою ані як ввічлива, ані як неввічлива. Окрім цього, жодне висловлювання не є таким чи іншим само по собі. Інтерпретація

має відбуватись виключно із урахуванням контексту в широкому розумінні та певних дискурсивних норм, що самі по собі не є стабільними – з одного боку, вони безперервно виробляються членами дискурсивної практики, з іншого, ці норми визначають очікування щодо роботи над стосунками (*relational work*) [16, с. 8]. До уваги дослідника мають потрапляти такі важливі змінні контексту, як влада, дистанція та рівень імпозиції (*rank of imposition*); усі параметри комунікативної особистості: біологічна стать, вік, ступінь освіченості, професійна приналежність, соціальний статус, соціальна та комунікативна роль, психологічна роль та психологічний стан [6, с. 152–173]. Іншими словами, зрозуміти, як проявляє себе неввічливість в комунікації та якими тактиками та стратегіями користуються комуніканти задля реалізації неввічливості, можливо виключно, аналізуючи дискурс, в якому проявляються усі складові комунікативної компетенції. Що стосується поняття *норми*, то ми наведемо дві класифікації. За Дж. Калпепером наступні 4 «*норми*» є релевантними для індивіда X під час інтеракції [16, с. 30]:

- *особисті норми*, що базуються на повному соціальному досвіді X (енциклопедичні, концептуальні знання про світ, примітка наша – В.Х.);

- *культурні норми*, що базуються на повному досвіді X в певній культурі;

- *ситуативні норми*, що базуються на повному досвіді X в певній ситуації в певній культурі;

- *контекстуальні норми* (лінгвістичні норми, примітка наша – В.Х.), що базуються на повному досвіді X в певній інтеракції, в певній ситуації, в певній культурі.

Схожу класифікацію пропонує і вітчизняний вчений І.А. Стернін [5, с. 13]:

- *загальні норми* комунікативної поведінки, що характерні для всієї лінгвокультурної спільноти та регулюють національно специфічні стандартні ситуації (етикетні);

- *ситуативні норми* виявляються тоді, коли спілкування визначається конкретною екстралінгвістичною ситуацією. В рамках статусних обмежень можна виділити два різновиди комунікатив-

ної поведінки – вертикальної (нижчий – вищий) та горизонтальної (рівний – рівний);

- *групові норми* відображають особливості спілкування, закріплені культурою для певних професійних, гендерних, соціальних та вікових груп;

- *індивідуальні норми* комунікативної поведінки відображають індивідуальну культуру та комунікативний досвід індивіда та являють собою особистісне відбиття загальнокультурних та ситуативних комунікативних норм мовної особистості. Важливо також описати порушення загальних та групових норм, що характерні для індивіда.

Отже, можна зробити висновок, що зазначені норми певним чином корелюють з різними типами контекстів, що актуалізуються саме в дискурсі. Спираючись на когнітивно-комунікативну парадигму як методологічне підґрунтя [2, с. 5–17; 8], під дискурсом ми розуміємо наступне: дискурс – це «інтегральний феномен мисленнєво-комунікативної діяльності, що представляє собою сукупність процесу та результату та включає в себе як екстралінгвістичний, так і власне лінгвістичний аспекти; в якому окрім тексту виокремлюються пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що обумовлюють вибір мовних засобів» [9, с. 38].

Розглянемо більш детально, які саме моделі стратегій неввічливості вже розроблено науковцями та які особливі можливості реалізацій цих стратегій пропонує інтернет-простір. По-перше, необхідно дати визначення дискурсивної стратегії та дискурсивної тактики. Під *стратегією* комуніканта ми розуміємо «когнітивно-прагматичну програму спілкування, яка ґрунтується на мотивах комуніканта й визначає характер реалізації комунікативних актів у дискурсі, *тактика* являє собою спосіб реалізації стратегії» [1, с. 84–85]. Стратегії більш пов'язані з загальним замислом кінцевої мети спілкування, тактики складаються з конкретних мовленнєвих ходів, що відповідають загальній стратегії. Високий ступінь офіційності передбачає більш жорсткий сценарій, вищий ступінь стереотипізації та більший контроль за тактиками [6, с. 111–112]. Можливо припустити, що неофіційність

спілкування в інтернет-просторі передбачає відсутність жорстких сценаріїв, однак і не виключає наявності типізованих моделей реалізації різних стратегій за допомогою певного (типового для конкретного жанру) набору тактик. Як вже зазначалось, стратегії неввічливості певним чином корелюють (прямо співпадають, або є віддзеркаленням) із стратегіями ввічливості, розробленими П. Браун та С. Левінсоном [12, с. 102; 131; 214]. Моделі неввічливості розробляли Л. Лахеніхт, Дж. Калперер, Д. Бусфілд та П. Остін [10; 11; 13]. Перші три моделі спираються на розроблені Г. П. Ґрайсом [15] максими; модель П. Остін спирається на теорію релевантності Д. Шпербера та Д. Уілсон [18]. В описі своїх моделей неввічливості науковці визначають різний набір «суперстратегій».

1) За Л. Лахеніхтом: прихована стратегія образи (*off record aggravation*), явна стратегія образи (*bald on record aggravation*), стратегія позитивної образи (*positive aggravation*), стратегія негативної образи (*negative aggravation*) [13]. Проте слід зазначити, що за номінацією «образа» в моделі Лахеніхта стоїть більш широке поняття, аніж те, що виражається стратегією завдання образи як підтипу неввічливості, реалізацію якої ми вивчаємо в своїй студії.

2) За Дж. Калперером: явна неввічливість (*bald on record impoliteness*), позитивна неввічливість (*positive impoliteness*), негативна неввічливість (*negative impoliteness*), сарказм (*sarcasm*) або удавана ввічливість (*mock politeness*), що реалізуються в мовленнєвих актах, де наявні маркери ввічливості та підкреслена нещирість цієї ввічливості; нестача ввічливості (*withdrawal of politeness*) [13]; виокремлюється також явище удаваної неввічливості (*mock impoliteness*), що реалізується в мовленнєвих актах, де наявні маркери неввічливості, проте такі висловлювання не сприймаються адресатом образливими, а навпаки сприяють зближенню комунікантів [11, с. 136]. Наприклад, у спілкуванні з близькими і друзями використання табуїзованої лексики часто не сприймається як образливе.

В певних типах дискурсів наявність емотивно забарвленої лексики не є «симптомом» стратегічної неввічливості. Однак, сам по собі прояв певних емоційних станів шляхом використання слів-табу через порушення максими способу вираження за Г.П. Грайсом може призвести до виведення адресатом імплікатури (наприклад, якщо адресант роздратований, то адресат може вирішити, що це його провина; таким чином, в непрямий спосіб виконується акт, що загрожує обличчю). М. Кінпоінтнер також звертає увагу на важливу роль емоцій, що на рівні психофізичних процесів впливають на нашу поведінку, та певні тенденції (хоча і не жорсткі) за участю емоцій першого порядку (страх, злість, радість) та культурно і соціально обумовлених емоцій другого порядку (жаль, заздрість, ревності) до вибору тієї чи іншої стратегічної лінії (наприклад, негативні емоції часто спонукають комуніканта до неввічливих формулювань). Він зазначає, що власне і три головних фактори, що великою мірою конституують ввічливість та неввічливість, – влада, дистанція та рівень імпозиції (*rank of imposition*) – імплікують певні емоції. Асиметричні відносини за параметром *влади* можуть породжувати позитивні та негативні емоції, такі як відразу, страх, глибоку пошану; невеликий соціальний розрив часто породжує позитивні або негативні емоції, такі як кохання, співчуття, злість, ненависть, обурення. Факт «вподобання» є незалежною змінною, що впливає на вибір стратегії. Рівень імозиції (*rank of imposition*) певних висловлювань імплікує специфічні емоції – наприклад, страх бути нав'язливим в англосаксонській культурі. Але не завжди просліджується кореляція між наявністю певних емоцій, вибором стратегії та деструктивним впливом тактик на комунікацію (позитивні емоції також можуть супроводжувати стратегії неввічливості) [17, с. 251–287].

3) За Д. Бусфілдом: явна неввічливість, прихована неввічливість; до останньої глобальної стратегії відносяться сарказм та нестача ввічливості [11, с. 95]; окремо виділяються такі локальні стратегії: а) критика («несхвалення адресата, його дій або бездіяльності, сутностей, що пов'язані з об-

личчям адресата» [11, с. 126]); б) зміна соціальної та(або) дискурсивної ролі адресата [11, с. 131]. Дійсно, згідно з одним із постулатів принципу ввічливості Дж. Ліча необхідно мінімізувати несхвалення адресата [6, с. 103], отже логічно було б припустити, що максимізуючи несхвалення, адресант автоматично висловлюється неввічливо. Проте ми вважаємо, що критикувати можливо і в інший спосіб – приховано та (або) із використанням стратегії ввічливості.

4) За П. Остін: явна загроза (*bald on record threat*), неприхована загроза без пом'якшення (*on record threat*), неприхована загроза з неприхованим пом'якшенням (*on record threat with inappropriate redress*), прихована загроза (*off record threat*) [10, с. 279].

Окремо варто зазначити, що стратегії рідко реалізуються поодинокі, до того ж часто важко розрізнити, на який саме аспект обличчя – «позитивний» чи «негативний» спрямований акт загрози. Окрім цього в моделях різних дослідників назви локальних стратегій подекуди співпадають з назвами глобальних стратегій в класифікаціях інших дослідників: наприклад, одна із локальних стратегій, що входить до стратегії позитивної образи моделі Л. Лакеніхта [13], а саме використання негативної ввічливості, співпадає із аналогічною назвою глобальної стратегії негативної ввічливості в моделі П. Браун та С. Левінсона [12, с. 131].

Ми розглядаємо *образу* як підтип неввічливості, та визначаємо стратегію завдання *образи* як специфічний акт загрози «обличчю»; інтендованим змістом такого акту є наступне посилення адресату: «*Ти поганий. Твої уподобання, смаки, погляди, оточення, досягнення і т.д. погані*». В якомусь сенсі таке розуміння є протилежним за змістом поняттю *компліменту*. Вважаємо доцільним у своєму дослідженні орієнтуватись на дві глобальні стратегії – явну образу (експліцитно виражену) та приховану образу (імпліцитно виражену); у другому випадку особлива роль відводиться контексту та мовній компетенції комунікантів. Однак, як зазначає М. Кінпоінтнер [17, с. 251], «концепції та класифікації неввічливої поведінки, що існують

сьогодні, перебільшують відносну вагомість непрямого способу вираження».

Задля визначення особливостей реалізації стратегій неввічливості та власне стратегії образи згідно дискурсивних норм і правил в інтернет-просторі, необхідно окреслити деякі особливості саме віртуального дискурсу. Віртуальний дискурс протиставляється реальному дискурсу як «ідеальне» – «матеріальному», «потенційне» – «фактуальному», «глобальне» – «локальному», «умовне» – «безумовному», «фікціональне» – «дійсному», «анонімне» – «ідентифікованому», «емоційне» – «раціональному», «мозаїчне» – «ієрархічному», «природне» – «штучному» і є неінституціональною формою спілкування, однак може мати окремі ознаки соціальних інститутів [3, с. 10–11]. Відсутність стримуючих факторів веде до бурхливого вияву емоцій, різкому та нестриманому вираженню думки, протилежної думці співрозмовника, використанню в мові більшої кількості сленгу, інвектив. Важливо зазначити, що такі параметри особистості, як вік, стать, зовнішність нівелюються в процесі комунікації в інтернеті, проте не стають менш значущими в процесі сприйняття співрозмовника. Акценти сприйняття віртуальної мовної особистості зміщуються – спостерігається більша орієнтація на себе та прагнення до самопрезентації. Віртуальна особистість постійно грає зі своєю ідентичністю і може самостійно її конструювати. [3, с. 90–101]. І.С. Шевченко виокремлює 5 ознак поведінки в інтернет-комунікації [7, с. 16–17]:

1) *Анонімність*. Внаслідок анонімності та відсутності покарання спостерігається зниження психологічного та соціального ризику в процесі спілкування – афективність, ненормативність та певна безвідповідальність учасників спілкування. Мають місце використання нецензурних слів, вдавання до образи та ін. На реалізацію стратегій неввічливості цей параметр має безпосередній вплив – можна припустити, що акти, які загрожують обличчю виконуються експліцитно, або імпліцитно, проте з досить сильними відхиленнями від норми, наближуючи кооперативний дискурс до конфліктного.

2) *Своєрідність протікання процесів між-особистісного сприйняття* за умов відсутності невербальної інформації. Як правило, сильний вплив на уявлення про співбесідника мають механізми стереотипізації та ідентифікації, а також настанова на очікування бажаних якостей в партнерові. Цей параметр впливатиме на перлокутивний ефект, що залежить від комунікативних очікувань та уявлень комунікантів про норму.

3) *Добровільність та бажаність контактів*. Користувач добровільно зав'язує контакти та йде від них, а також може будь-якої миті їх припинити. На нашу думку, зазначений пункт стосується більшою мірою глобальних стратегій – кооперативного та не-кооперативного спілкування, аніж спілкування в межах будь-якого з них. Проте існують випадки, коли відмова від спілкування може розглядатись як стратегія уникнення відкритого конфлікту.

4) *Ускладненість емоційного компоненту спілкування* і в той же час стійке бажання до емоційного наповнення тексту, що виражається у створенні спеціальних позначок на позначення емоцій (явище креолізації, примітка наша – В.Х.) або в описанні емоцій словами в дужках після основного тексту послання. Дійсно, емоції відіграють важливу роль у формуванні особливих психічних станів – комунікативних інтенцій, та певною мірою впливають на власне мовленнєве втілення комунікативного наміру, проте існує достатньо мовних засобів задля реалізації стратегії образи.

5) *Прагнення до нетипової, ненормативної поведінки*. Часто користувачі презентують себе з іншої сторони, аніж в умовах реальної соціальної норми, програють ролі, що не реалізуються поза межами мережі інтернет. Таким чином, агресивна мовна поведінка може бути проявом гри з власною ідентичністю. Окрім цього, немає жодної можливості перевірити постійні параметри комунікативної особистості в інтернеті, отже ідентичність має сприйматись такою, якою вона сама себе сконструювала. До того ж варто припустити, що своє «віртуальне» обличчя користувач інтернету оберігатиме не так ретельно, як «реальне», і можливим

є активне залучення різноманітних тактик задля реалізації актів, що погрожують обличчю адресата. У підсумок можна додати, що *анонімність* виступатиме певною «над-умовою».

Важливо розуміти, що «комунікація, опосередкована комп'ютером існує не в безповітряному просторі, не у відриві від реальної комунікації. Моделі комунікації, опосередкованої та не опосередкованої комп'ютером, починають взаємодіяти в свідомості людини» [4, с. 5].

А отже, можна зробити висновок, що спілкування в реальному та віртуальному дискурсі вимагають від комунікантів схожих компетенцій. Комунікативна компетенція віртуальної мовної особистості (енциклопедична, лінгвістична та інтерактивна компетенції) відповідно до цілей віртуального дискурсу є необхідною умовою для підтримки спілкування. У віртуальному просторі невілюються або зміщуються деякі важливі ознаки учасників реального дискурсу (наділеність владою, симетричність або асиметричність соціального статусу, вік), що дозволяє створити новий комунікативний простір, в якому проявляється динамічна сутність сконструйованої ідентичності (як один із можливих варіантів віртуальної особистості), яка, проте, не перестась бути реальною особистістю із певними потребами, уявленнями про норму, яка занурена в свій особливий контекст, деякі параметри якої актуалізуються під час спілкування в інтернеті, що характеризується нелінійністю та динамічністю. Щодо реалізації стратегій неввічливості та конкретно образи, вбачаємо саме віртуальний дискурс як тип соціальної практики, особливий жанр та середовище у широкому сенсі, що мінімізує ризики користувача, таким конструктом, що повною мірою дає проявитися агресивній мовній поведінці та виконувати акти, що загрожують обличчю.

Перспективи ми вбачаємо в подальшому вивченні дискурсивних особливостей стратегії завдання образи в інтернет-дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі /

Л.Р. Безугла. – Харків : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 330 с. 2. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : [кол. монография / науч. ред. И.С. Шевченко]. – Харьков : Константа, 2006. – 356 с. 3. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса : монография / О.В. Лутовинова. – Волгоград : Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – 477 с. 4. Сидорова М.Ю. Интернет-лингвистика : русский язык. Межличностное общение / М.Ю. Сидорова. – Москва : Изд-во «1989.ru», 2006. – 193 с. 5. Стернин И.А. Русское и финское коммуникативное поведение / И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 4–20. 6. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н.И. Формановская. – Москва : ИКАР, 2007. – 478 с. 7. Шевченко И.С. Вариативность самопрезентации личности в интернет-общении : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук. – Казань : Казан. гос. ун-т, 2002. – 24 с. 8. Шевченко И.С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / И.С. Шевченко // 200-річчя Харківської мовознавчої школи : Вісник ХНУ. – 2004. – № 635. – С. 202–205. 9. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекommунікативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38. 10. Austin P. Politeness revisited – the dark side / P. Austin // New Zealand ways of speaking English. – Philadelphia : Multilingual Matters, 1990. – P. 277–293. 11. Bousfield D. Impoliteness in interaction / D. Bousfield. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2008. – 282 p. 12. Brown P. Politeness: Some universals in language use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p. 13. Culpeper J. Impoliteness and the weakest link / J. Culpeper // Journal of Politeness Research. – 2005. – №1 (1). – P. 35–72. 14. Culpeper J. Impoliteness: Using language to cause offense / J. Culpeper // Studies in Interactional Sociolinguistics. – 2011. – № 28 (28). – 288 p. 15. Grice H.P. Logic and conversation / H.P. Grice // Syntax and Semantics. – NY : Academic Press, 1975. – P. 41–58. 16. Impoliteness in language : Studies on its interplay with power in theory and practice : [edited by D. Bousfield, M.A. Locher]. – Berlin : de Gruyter, 2008. – 346 p. 17. Kienpointner M. Varieties of rudeness: Types and functions of impolite utterances / M. Kienpointner // Journal of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture. – 2008. – № 4 (2). – P. 251–287. 18. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. – Oxford, Cambridge : Blackwell, 1996. – 326 p.

УДК 811.111'42

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ «КОНТАКТ» В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

О.В. Шпак (Харків)

Стаття присвячена реалізації комунікативної категорії «контакт» у трьох типах інституційного дискурсу – діловому, політичному, військовому, які об'єднані ідеєю боротьби. Тип ситуації та фактор адресата є впливовими чинниками реалізації контакту у трьох його фазах: встановлення, продовження та розмикання.

Ключові слова: комунікативна категорія «контакт», інституційний дискурс, ситуація спілкування, фактор адресата, фази контакту.

Шпак О.В. Реализация коммуникативной категории «контакт» в институциональном дискурсе. Стаття посвящена реализации коммуникативной категории «контакт» в трех типах институционального дискурса – деловом, политическом, военном, которые объединены идеей борьбы. Тип ситуации и фактор адресата являются ведущими факторами реализации контакта в его трех фазах: установления, поддержания и размыкания.

Ключевые слова: коммуникативная категория «контакт», институциональный дискурс, фактор адресата, фазы контакта.

Shpak O.V. Realization of the communicative category “contact” in institutional discourse. The article deals with the realization of the communicative category “contact” in three types of institutional discourse – business, political, military, sharing the common idea of fight. The type of a situation and the factor of the addressee are the leading factors on the three stages of contact: establishing, maintaining and breaking.

Key words: communicative category “contact”, institutional discourse, a situation of communication, the addressee factor, stages of contact.

*«Контакт? – Є контакт!»
(спілкування пілотів під час запуску літака)*

Очевидною тенденцією у розвитку сучасної лінгвістичної науки є переміщення центру тяжіння з опису структурних мовних одиниць у площину аналізу їх функціонування. Увагу лінгвістів все частіше привертає до себе питання забезпечення успішності мовленнєвого співробітництва комунікантів. Тож, актуальність роботи зумовлено загальною антропоцентричністю та зверненням до функціонально-комунікативного аспекту досліджень.

Однією з необхідних умов здійснення вербальної комунікації є наявність контакту, який передбачає передачу інтенції мовця до співробітництва та адекватну мовленнєву реакцію партнера. Мова має стійку низку засобів, які регулюють процес

спілкування: встановлення, підтримання та розмикання контакту, а вивчення контактних засобів охоплює різні рівні мови: фонетичний, лексичний, граматичний, синтаксичний.

Г.Г. Почепцов у своїй програмній статті, в якій йдеться про регулювання мовленнєвого спілкування за допомогою мовних засобів, виокремлює три фази у процесі комунікації: а) встановлення мовленнєвого контакту, б) підтримання мовленнєвого контакту, в) розмикання мовленнєвого контакту [14, с. 468–475]. Науковець висуває низку питань для вивчення контакту як у загальнолінгвістичному плані, так і з орієнтацією на виявлення етно-та лінгвоспецифічних явищ: а) взаємодія комунікативного та метакомунікативного планів висловлен-

ня; б) фактори, що визначають необхідність уживання метакомунікативних показників; в) спільні та відмінні риси, що перебувають в основі метакомунікативних показників; г) інвентар цих показників [там само]. Ці проблеми задають напрямок вивченню засобів реалізації контакту в різних типах дискурсу. Таким чином, об'єктом дослідження є комунікативна категорія «контакт» під кутом зору функціонально-комунікативної лінгвістики [15], а предметом – реалізація комунікативної категорії «контакт» у фазах встановлення, продовження та розмикання контакту в різних типах дискурсу. Метою цієї статті є розгляд комунікативної категорії «контакт» у діловому, політичному та військовому дискурсах, які об'єднані поняттям **БОРОТЬБА** та мають спільні між собою та відмінні від інших типів інституційного дискурсу риси. Новизна роботи полягає у тому, що вперше реалізація комунікативної категорії «контакт» досліджується у фазах встановлення, підтримання та розмикання у цих типах інституційного дискурсу.

Категорія – формат структурованого знання, отриманого людиною, а процес категоризації – це об'єднання одиниць, що виявляють певну схожість, або характеризуються як тотожні [12, с. 29]. Комунікативна категорія як категорія мовленнєвого спілкування, що являє собою сукупність установок та правил мовленнєвої поведінки у певному суспільстві, організує і регулює комунікативний процес, має комунікативний зміст та різноманітні мовні та мовленнєві, у тому числі й невербальні засоби вираження цього змісту [6, с. 87].

Проблема вивчення комунікативної категорії сьогодні плідно розвивається, про що свідчить ряд досліджень, у тому числі, докторські та кандидатські дисертації, що були захищені в останній час [див. 11; 23; 24]. За визначенням Й. А. Стерніна, комунікативні категорії потребують уваги дослідника, а вивчення національної специфіки комунікативної свідомості різних народів являє собою актуальне наукове завдання [17, с. 87].

Комунікативні категорії є антропонімічними, тобто безпосередньо пов'язаними з людиною, а саме, з його небажанням або невмінням вислов-

лювати свої думки категорично та прямо або, навпаки, з наміром дотриматися норм етикету, стриманості тощо [10, с. 320–327]. Антропоцентризм є головною рисою **комунікативної категорії «контакт»** (далі – ККК), яка визначається нами як комунікативна, національно-специфічна, інтелектуально-емоційна взаємодія людей у фазах встановлення, підтримання та розмикання контакту, що може поєднувати комунікативний та метакомунікативний плани та характеризується двополярністю, оскільки реалізується не тільки як комунікативний унісон, але й як комунікативний дисонанс. Останні являють собою випадки, що не є «комунікативним еталоном» [1, с. 214], не є «правильними» – послідовними, завершеними зразками мовлення [21, с. 190]. В цій статті ми розглядаємо зразки гармонійного контакту, що належать до «+» полярності.

Спілкування починається з контакту та за його допомогою і здійснюється [20, с. 13]. Контакт – це фізичний канал та психологічний зв'язок між адресантом і адресатом, який обумовлює можливість встановити та підтримати комунікацію [26, с. 193–195]; це домінанта спілкування [13, с. 306], соціально значуща інтенціональна дія, що виконує інтродуктивну, рекогнітивну, інспіруючу функції та функцію заповнення “порожнеч” у комунікативному просторі [18, с. 127], установка на досягнення емоційно-інтелектуального взаєморозуміння, на діалог [9, с. 35–45].

В останні роки ця проблема цікавить багатьох науковців. Приміром, Ю.В. Заза у роботі «Регистровые характеристики ситуации начала коммуникативного контакта (на материале украинского, чешского и арабского языков)» [5] довела залежність тематичної сфери від конфігурації соціальних ролей комунікантів; Ю.А. Єгорова вивчала прагмалінгвістичний аспект комунікативного контакту та назвала такі його різновиди, як контакт уваги, контакт розуміння, емоційний контакт, етикетний контакт та соціально-регулятивний контакт [4]; В.О. Самохіна дослідила реалізацію комунікативної категорії «контакт» у гумористичному дискурсі [16]; Т.А. Черепко був проведений порівняльно-

зіставний аналіз прояву комунікативного контакту у медичному дискурсі та дискурсі робітників правоохоронних органів [22]; І.С. Масленников розглянув контактостановлюючу функцію зворотного зв'язку у полемічному дискурсі, виокремив етапи контактостановлення та з'ясував, що налаштування мовленнєвої поведінки відправника інформації відбувається залежно від типу адресата [13]. Т.В. Винокур назвала контакт істинно комунікативною категорією, що має самостійну цінність по відношенню до семіотичної (прагматичної та семантичної) природи висловлювання [2, с. 108–111].

ККК реалізується у різних типах дискурсу. Дискурс розуміємо як ситуативно обумовлену інтерсуб'єктивну мовленнєво-розумову діяльність, спрямовану на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості [12, с. 11], яка є сукупністю процесу й результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект [25, с. 17]. В.І. Карасик у визначенні дискурсу робить акцент на встановленні та підтриманні контакту, емоційному та інформативному обміні, впливі учасників спілкування один на одного, переплетінні комунікативних стратегій, що моментально змінюються, на їх вербальних і невербальних втіленнях у практиці спілкування [8, с. 5].

Спілкування передбачає не тільки направленість мовлення адресанта, але й увагу у відповідь з боку адресата на нього [14, с. 468]. У цьому зв'язку акцентується роль не тільки адресанта як агента соціальної дії, але і адресата-інтерпретатора, який, реконструюючи ментальний світ адресанта повідомлення, застосовує свій життєвий досвід [3, с. 49–50]. Причому, адресант орієнтується на адресата: на його інтереси, знання, тобто останній є співавтором для автора дискурсу. Адресат – найважливіший учасник у сценарії комунікативного контакту: нема адресата – нема і контакту [20, с. 27]. Контакт автора з адресатом проходить лінією специфіки дискурсу у фазах встановлення (звертання та привітання), підтримання (засоби авторизації та адресації) та розмикання контакту (прощання, побажання найкращого) [19, с. 55]. На думку Г.Г. Почепцова, засоби зворот-

ного зв'язку між мовцем та адресатом у різних мовних спільнотах представляються цікавим об'єктом вивчення [14, с. 473].

Специфіка статусно-орієнтованого інституційного дискурсу (далі – ІД), який є історично обумовленим та обмеженим, пов'язується з певними функціями, суспільними ритуалами, поведінковими стереотипами та текстами, що створюються в цьому соціальному утворенні, та розкривається у типі суспільного інституту, який у колективній мовній свідомості позначений особливим ім'ям та узагальнений у ключовому концепті цього інституту [7, с. 6–20]. В роботі аналізуються діловий (далі – ДД), політичний (далі – ПД) та військовий (далі – ВД) типи ІД. Зосередження нашої уваги на цих трьох типах ІД обумовлено древнім характером їх виникнення, сакральним характером цих типів професійного дискурсу (присяга у ВД, інаугурація у ПД, кодекс честі у ПД і ДД), та спільною для них ідеєю боротьби (за клієнта, за прибуток – у ДД, за виборця, за владу – у ПД, за країну, за перемогу – у ВД). Спілкування в рамках цих типів ІД об'єднує існування:

- спеціальної професійної термінології (наприклад, для встановлення контакту характерні такі звертання: *Boss, Mr. Brown* у ДД, *Mr. President, Your Majesty* у ПД, *Sir, Colonel Smith* у ВД, або ритуальні висловлення *Aye, Aye, Sir, On your order, sir; Yes sir!* та ін., які функціонують у якості відповіді на наказ офіцера та виступають засобом розмикання контакту у ВД);
- система ритуальних знаків і атрибутики (військова форма, діловий костюм, строга зачіска у жінок);
- спеціального позначення певних видів спілкування (з'їзди партій, засідання, наради, військові навчання, паради);
- прототипного місця спілкування (офіс, кабінет, зала парламенту, місце військових дій, плац, казарма);
- хронотопу спілкування (найчастіше – це рамки робочого дня);
- статусно-рольових характеристик основних учасників спілкування, базової пари учасників

- комунікації (начальник – підлеглий, лідер партії – партієць, виборець – кандидат, королева – підданий, президент – громадянин країни, офіцер – рядовий);
- цілі спілкування – досягнення певного результату: отримати прибуток у ДД, здобути та утриматися у владі у ПД, підтримувати боєздатність у мирний час, наступати або чинити опір ворогу у воєнні часи у ВД;
 - цінностей (працювати злагоджено та централізовано, прославляти фірму у ДД, політичну партію у ПД, країну, якій служить – у ВВ);
 - ідеї представництва у спілкуванні, що зобов'язує комунікантів спілкуватися у строгій відповідності з нормами певного соціуму (клерк як представник фірми, міністр як представник уряду, воїн як представник країни);
 - певної тематики спілкування, стратегій і тактик поведінки, набору прецедентних текстів та дискурсивних формул, символіки тощо;
 - чоловічої манери спілкування (навіть від жінок і на військовій службі і в офісі політика чи бізнесмена вимагається демонстрація чоловічих якостей: стриманості, діловитості, принциповості);
 - особливої професійної етики, специфічних норм поведінки, пов'язаних, наприклад, з нерозголошенням секретної конфіденційної і службової інформації.

Як демонструють наші спостереження, результат професійного спілкування як при паритетному, так і при ієрархічно-організованому спілкуванні в рамках ДД, ПД та ВД багато в чому залежить від параметрів ситуації при встановленні, підтриманні та розмиканні комунікативного контакту. В роботі виокремлюємо такі ситуації мовленнєвого спілкування: ординарні (типові групові практики: стандартне, нормативне, нормальне, повсякденне спілкування співробітників у робочому порядку); неординарні (спілкування у нестандартних ситуаціях, що трапляються рідко та виходять з рамок повсякденної ділової практики); та екстраординарні ситуації (спілкування у таких екстремальних ситуаціях, що пов'язані з надзвичайними подіями, які погрожують життю людини). Наприклад, реаліза-

ція контакту в ординарній ситуації мовленнєвого спілкування у ДД:

(1) *Helen's nerdy boss BRAD, comes up behind her, scowling.*

Brad: Helen! Have you pulled those files yet? I need them by lunch.

Helen: I won't let you down, Brad.

Brad leaves (True Lies).

Шеф встановлює контакт з підлеглою з того, що він вважає найважливішим на цей момент: термінове виконання завдання. В контактній функції (включення у контакт) виступає апеллятив. Адресат підтримує контакт обіцянкою виконати роботу. Фаза вербального розмикання контакту відсутня, оскільки шеф очікує отримати виконану роботу впродовж робочого дня.

Наступний фрагмент ілюструє реалізацію трьох фаз комунікативної категорії «контакт» у неординарній мовленнєвій ситуації ПД, оскільки вона пов'язана з неочікуваними політичними подіями:

(2) *My Secret Service agent said that Bob Blackwill was on the secure phone from Bagdad. I thought to myself that it was pretty late in Iraq, so I was immediately concerned that something was really wrong.*

"Jerry is about to issue a new set of political guidelines tomorrow," Bob said.

"What?" I asked. I couldn't believe my ears.

"You have to tell him that the President has to see what he's going to say," I said.

"You'd better tell him," Bob replied.

I immediately put in a call... (Condoleezza Rice. No Higher Honour, p. 244).

Наведена мовленнєва ситуація ілюструє три фази контакту: адресант, політик Роберт Блеквіл, звертається з важливим повідомленням щодо зовнішньої політики США до адресанта, Кондолізи Райс, яка підтримує контакт за допомогою емоційно-забарвленого питання *What?* та відповідного речення, в якому йдеться про подальші дії політиків. Адресат завершує розмову порадою, яка виконує функцію контакторозмикання.

Наведений нижче фрагмент ілюструє ККК в екстраординарній ситуації ВД.

(3) *As Pickering went to the other sailor, he slipped and nearly fell in a puddle of blood.*
"Take the wheel," Pickering ordered.
"I'm the ship writer, Sir."
"Take the goddamned wheel!"
"Aye, aye, Sir" (The Battle-ground: 369).

Мовленнєва ситуація контакту вміщує три фази: встановлення, підтримання та розмикання контакту. Під час бомбардування військового корабля було вбито багато людей, у тому числі і рульового, тому офіцер, що подорожує цим судном, надає команду моряку тримати кермо. Адресант, наказуючи, вживає спонукальне речення *Take the wheel* та, даючи вихід емоціям у спонуканні адресата до виконання наказу, повторює його удруге з вживанням пейоративу *Take the goddamned wheel*. Адресат підтримує мовленнєвий контакт спочатку висловленням, що імплікує відмову ставати за кермо, а потім, підкорюючись вимозі офіцера, розмикає контакт, уживаючи груповий стереотип, що належить до професійної військової підмови *Aye, Aye, Sir*.

Таким чином, можна дійти висновку, що ККК організує спілкування в різних типах дискурсу. Хоча тип ситуації суттєво впливає на реалізацію ККК, контакт у діловому, політичному та військовому дискурсах найчастіше поєднує у собі три фази: включення контакту, його підтримання та завершення, що сприяє кооперативності та гармонійному спілкуванню. Соціальна цінність прийнятих метакомунікативних етикетних мовленнєвих дій надзвичайно велика для ефективного професійного спілкування, особливо у політичному та військовому дискурсах. Засоби реалізації ККК проходять через фільтр професійних комунікативних впливів та взаємодій з адресатом. Перспективою роботи вважаємо вивчення реалізації ККК у неінституційному/побутовому дискурсі, в якому ключовими поняттями є РОДИНА, ДОЗВІЛЛЯ, ЗЛАГОДА, МИР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с. 2. Ви-

нокур Т.Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения / Т.Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 171 с. 3. Демьянков В.З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного языка / В.З. Демьянков // Язык. Личность. Текст : сб. к 70-летию Т.М. Николаевой. – М. : Языки славянских культур, 2005. – С. 34–55. 4. Егорова Ю.А. Прагмастилистика коммуникативного контакта : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 [Электронный ресурс] / Егорова Юлия Александровна. – Тула, 2002. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/pragmastillisticheskii-aspect-kommunikativnogo-kontakta>. 5. Заза Ю.Я. Регистровые характеристики ситуации начала коммуникативного контакта (на материале украинского, чешского и арабского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.15 [Электронный ресурс] / Заза Юлия Ярославовна. – Донецк, 2010. – Режим доступа : avtoreferati.ru. 6. Захарова Е.П. Коммуникативная категория чуждости и её роль в организации речевого общения // Вопросы стилистики : межвуз. сб. науч. тр. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1998. – С. 87–94. 7. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20. 8. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 409 с. 9. Карпук Г.В. Контактостанавливающая функция языка: направления и перспективы исследования / Г.В. Карпук // Вестник Минск. гос. лингв. ун-та. – Сер.1, Филология. – 2010. – № 1 (44). – С. 35–45. 10. Кобрин О.А. Модусные коммуникативные категории и их реализация в современном английском языке / О.А. Кобрин // Горизонты современной лингвистики. Традиции и новаторство : сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 320–327. 11. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации : Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т.В. Ларина. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 512 с. 12. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с. 13. Масленников И.С. Контактостанавливающая функция обратной связи в полемическом дискурсе / И.С. Масленников // Ученые записки Таврич. нац. ун-та им. В.И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). – № 2. Ч. 2. – 2011. – С. 306–310. 14. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монография] / Г.Г. Почепцов ; сост., общ. ред. и вступ. ст. И.С. Шевченко; Харьков. нац. ун-т имени

- В.Н. Каразіна, 2009. – 556 с. 15. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : монографія / В.О. Самохіна. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с. 16. Самохіна В.О. Реалізація комунікативної категорії «контакт» в юмористическом дискурсе / В.О. Самохіна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – Вип. 77. – № 1102. – С. 125–132. Стернин І.А. О національному комунікативному сознании / І.А. Стернин // Лингвистический вестник. – Вып. 4. – Ижевск, 2002. – С. 87–94. 18. Токарева И.И. Этнолингвистика и этнография общения : [монография] / И.И. Токарева. – Мн. : МГЛУ, 2001. – 244 с. 19. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Н.И. Формановская. – М. : ИКАР, 2007. – 200 с. 20. Формановская Н.И. Коммуникативный контакт / Н.И. Формановская. – М. : ИКАР, 2012. – 252 с. 21. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 22. Черепко Т.А. Проявление коммуникативного контакта в институциональном дискурсе [Електронний ресурс] / Т.А. Черепко. – Режим доступу : [http: www.medconfer.com/node/2351](http://www.medconfer.com/node/2351). 23. Шаманова М.В. Методы исследования коммуникативной категории / М.В. Шаманова // Южнославянский филолог LXII, 2006. – С. 195–214. 24. Шаповалова Т.А. Коммуникативная категория толерантности и ее реализация в современном политическом дискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Шаповалова Т. А. – Саратов, 2013. – 22 с. 25. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–20. 26. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика / Р.О. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–231.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. “True Lies” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imsdb.com/scripts/True-Lies.html.
2. Rice C. No Higher Honour. A Memoir of My Years in Washington / C. Rice. – New York : Random House Inc., 2011. – 721 p.
3. Griffin W.E.B. Battleground / W.E.B. Griffin. – New York : G.P. Putnam’s Sons, 1991. – 414 p.

УДК 811.111'42

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕСУППОЗИЦИОННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ РАЗГОВОРНОМ ДИСКУРСЕ

Т.С. Юшина (Полтава)

В статье рассматриваются дискурсивно-стратегические характеристики пресуппозиционных высказываний английского языка. Эксплуатируемая автором высказывания пресуппозиция функционирует в дискурсе в качестве имплицатуры, которая лежит в основе имплицитного речевого акта. Такие речевые акты являются средством реализации ряда речевых тактик, объединяемых в рамках дискурсивной стратегии манипуляции.

Ключевые слова: дискурс, имплицатура, манипуляция, пресуппозиция, речевой акт, тактика, стратегия.

Юшина Т.С. Стратегічний потенціал пресупозиційних висловлювань в англійськом розмовному дискурсі. У статті розглядаються дискурсивно-стратегічні характеристики пресупозиційних висловлень англійської мови. Пресупозиція, що експлуатується автором висловлювання, функціонує у дискурсі у якості імплікатури, що лежить у основі імпліцитного мовленнєвого акту. Такі мовленнєві акти є засобом реалізації ряду мовленнєвих тактик, які об'єднані у рамках дискурсивної стратегії маніпуляції.

Ключові слова: дискурс, імплікатура, маніпуляція, мовленнєвий акт, пресупозиція, тактика, стратегія.

Yushyna T.S. Strategy Potential of Presuppositional Utterances in English Colloquial Discourse. The article deals with discourse strategy properties of English presuppositional utterances. The presupposition exploited by the author of an utterance functions in the discourse as an implicature forming the basis for an implicit speech act. Speech acts of this kind are the means of implementing various speech tactics under the manipulation discourse strategy.

Ключевые слова: discourse, implicature, manipulation, presupposition, speech act, tactics, strategy.

Объектом исследования данной статьи являются пресуппозиционные высказывания (далее – ПВ) английского языка. Предметом исследования являются дискурсивно-стратегические характеристики англоязычных ПВ. Цель исследования состоит в выявлении и описании дискурсивных стратегий и тактик, реализуемых посредством имплицитных речевых актов (далее – РА), в основе которых лежат ПВ англоязычного разговорного дискурса. Материалом послужили фрагменты современного англоязычного разговорного дискурса, представленные в диалогах из американских телесериалов двух последних десятилетий. Актуальность данного исследования обусловлена возрастающей ролью непрямого общения в разговорном дискурсе и необходимостью выявления особенностей реализации дискурсивных стратегий

с помощью ПВ с позиций дискурсивно-прагматического подхода.

Стратегии дискурса выделяются в качестве его компонентов наряду с участниками, хронотопом, материалом, ценностями и др. [4, с. 8]. О.С. Попова определяет стратегию как «сверхзадачу, идущую от адресанта, направленную на достижение коммуникативной или практической цели и рассчитанную на определенный перлокутивный эффект» [6, с. 279].

Как пишет в своей работе В.З. Демьянков, «стратегии ведения разговора и построения дискурса позволяют использовать правила ведения разговора в той или иной мере эффективно, оставаясь в рамках принятых в данном социуме конвенций» [2, с. 335].

Л.Р. Безуглая и И.А. Романченко подчеркива-

ют правильность тех дефиниций дискурсивной стратегии, в которых определяющими являются слова для обозначения когнитивных процессов человека [1, с. 35]. В частности, О.С. Иссерс определяет речевую стратегию как «когнитивный план общения, посредством которого контролируется оптимальное решение коммуникативных задач говорящего в условиях недостатка информации о действиях партнера» [3, с. 100]. Дискурсивная тактика составляет «одно или несколько действий, который способствуют реализации стратегии» [3, с. 110].

Как отмечает О.С. Иссерс, конечная цель любой речевой стратегии состоит в коррекции модели мира адресата [3, с. 109]. Такое понимание речевой стратегии созвучно трактовке понятия «манипуляция» И.А. Стернина как «воздействия на человека с целью побудить его сделать что-либо (сообщить информацию, совершить поступок, изменить свое поведение) неосознанно или вопреки его собственному желанию, мнению, намерению» [7, с. 72]. Под манипулятивной стратегией дискурса мы понимаем когнитивно-прагматическую программу распределения коммуникативных актов и подбора языковых средств в дискурсе с целью скрытого воздействия на модель мира адресата. Манипулятивные тактики представляют собой тактовые, которые способствуют реализации манипулятивной дискурсивной стратегии.

Имплицитные РА, в основе которых лежат пресуппозиционные импликатуры, могут выступать в качестве средства реализации ряда манипулятивных дискурсивных тактик. В частности, пресуппозиционный РА асертив реализует тактику демонстрации превосходства. Автор ПВ осознает, что адресат не владеет информацией, составляющей содержание пресуппозиции, и что эта информация потенциально может повысить его, автора, позиции и послужить демонстрацией его силы. Так, участники следующего коммуникативного эпизода, Майк, Айан и Сьюзан, образуют романтический треугольник: Сьюзан раньше встречалась с Майком, на данный момент живет с Айаном, но в последнее время приходит к пони-

манию того, что все еще испытывает чувства к Майку. Майк в надежде вновь завоевать чувства Сьюзан и пошатнуть позиции Айана, в непрямой форме сообщает ему, что есть основания считать, что Сьюзан все еще любит его, Майка:

1) MIKE: *She didn't seem to mind when I kissed her*
+>> *I kissed her.*

IAN: *What? Did he just kiss you?*

SUSAN: *No, it was days ago* (Desperate Housewives, Season 3, Episode 19).

Высказывание сложноподчиненной структуры с придаточным времени *She didn't seem to mind when I kissed her* содержит пресуппозицию *I kissed her*. Ключевой интенцией автор высказывания является передача пресуппозиционного смысла адресату, для реализации данной интенции автор эксплуатирует пресуппозицию (термин Е.В. Падучевой, [5, с. 27]), которая актуализируется в дискурсе. Пресуппозиция придаточного предложения актуализируется в качестве импликатуры (в пользу этого свидетельствует ответная реплика адресата высказывания, демонстрирующей удивление, поскольку пресуппозиционная информация не была ранее ему известна), в ходе чего реализуется имплицитный РА асертив в рамках тактики демонстрации превосходства.

Посредством пресуппозиционного РА асертива также реализуется манипулятивная тактика, которую мы условно называем тактикой «подставы» и которая состоит в непрямом оповещении третьего лица, присутствующего при коммуникации, относительно тех или иных фактов, касающихся формального адресата ПВ, которые так или иначе могут навредить его имиджу в глазах третьего лица. Информация, составляющая пресуппозиционный смысл, может быть либо истинной, либо ложной (объективно или с субъективной позиции формального адресата ПВ). Так, в контексте следующего дискурсивного фрагмента доктор Хауз и доктор Уилсон работают в одной клинике и поддерживают дружеские отношения. Подозревая, что Уилсон может информировать секретные службы относительно работы Хауза с его последним пациентом, который является сотрудником

этих служб, Хауз пытается нейтрализовать влияние Уилсона. В телефонном разговоре он вскользь упоминает о том, что Уилсон имел отношение к торговле наркотическими веществами, рассчитывая на то, что разговор прослушивается, и что эта информация дойдет до сотрудников ЦРУ:

2) HOUSE: [*into phone*] *Relax. I'm sure they already know that you brought heroin back from Afghanistan* +>> *You brought heroin back from Afghanistan.*

[*House hangs up. Wilson, panicked, tries to plead his innocence to the CIA switchboard operator, who's always listening.*]

WILSON: [*into phone*] *That... that's not true. I've never been to Afghanistan. House?* (House MD, Season 4, Episode 06)

Высказывание сложноподчиненной структуры с придаточным дополнением *I'm sure they already know that you brought heroin back from Afghanistan* содержит пресуппозицию *You brought heroin back from Afghanistan*. Автор высказывания однозначно интендирует передачу пресуппозиционной информации третьим лицам, вероятно, прослушивающим телефонный разговор, для чего он эксплуатирует пресуппозицию, содержание которой не соответствует истине. В своей вербальной реакции на воспринятую пресуппозиционную информацию, в ходе которой происходит актуализация пресуппозиции в дискурсе, формальный адресат опровергает истинность пресуппозиции. В настоящем дискурсивном фрагменте семантическая пресуппозиция сложноподчиненной структуры актуализируется в качестве импликатуры, лежащей в основе имплицитного РА асертива, реализующего тактику «подставы».

Имплицитный пресуппозиционный РА квеситив может применяться с целью реализации манипулятивных тактик, направленных на получение информации, одной из которых является тактика разоружения. Для ее реализации автор ПВ эксплуатирует пресуппозицию с целью продемонстрировать адресату, что ему, автору, известно содержание пресуппозиции. Таким образом, автор дает понять адресату, что пресуппозиционная информа-

ция, которую адресат предпочел бы сохранить в секрете, ему известна, показывая, тем самым, что адресату нет смысла опровергать ее. Автор считает информацию, составляющую содержание пресуппозицией, истинной либо таковой, истинность которой гипотетически вероятна. От адресата ожидается подтверждение истинности содержания пресуппозиции. Посредством эксплуатации пресуппозиции автор ПВ осуществляет запрос относительно определенной информации, по содержанию соответствующий обще-вопросительному предложению с вариантами ответов «да» или «нет».

Контекст коммуникации в рамках следующего фрагмента дискурса состоит в том, что в руки капитана полиции, расследующего убийство девушки, попали фотографии, на которых изображен бывший коллега капитана, частный детектив, и которые дают основания для подозрения о том, что детектив следил за жертвой. Капитан полиции обращается к детективу с вопросом о причине слежки, давая ему понять, что сам факт слежки ему известен:

3) GREGSON: *We were hoping you would be able to tell us why you were trailing this girl two weeks ago* +>> *You were trailing this girl two weeks ago.*

DETECTIVE: *I haven't seen her before in my life* (Elementary, Season 1, Episode 2).

Высказывание сложноподчиненной структуры с последовательным подчинением придаточных предложений дополнения *We were hoping you would be able to tell us why you were trailing this girl two weeks ago* является носителем пресуппозиции *you were trailing this girl two weeks ago*. Автор ПВ косвенно сообщает адресату о том, что содержание пресуппозиции ему известно, таким образом, лишая адресата возможности к отступлению и отрицанию своей причастности к факту слежки и побуждая его к подтверждению истинности пресуппозиционной информации. В своей ответной реплике адресат имплицитным образом опровергает истинность пресуппозиции. Пресуппозиция придаточного предложения дополнения актуализируется в качестве импликатуры, сопро-

вождающей имплицитный РА квеситив в рамках тактики разоружения.

Пресуппозиционный РА квеситив может выступать в дискурсе в качестве средства реализации манипулятивной тактики, условно определяемой как тактика «дымовой завесы». Эксплуатируя пресуппозицию, автор ПВ рассчитывает на подтверждение гипотетической истинности пресуппозиционной информации, однако, осуществить свои интенции в ходе реализации обще-вопросительного высказывания ему не представляется возможным, поскольку автор имеет основания считать, что адресат будет неискренен. Автор ставит адресату своеобразную пресуппозиционную «ловушку»: по замыслу автора адресат в своей последующей реплике, посвященной деталям действия, отраженного в пресуппозиционном смысле, должен косвенно подтвердить сам факт свершения такого действия. Данную тактику от тактики разоружения отличает позиция автора ПВ. В рамках тактики дымовой завесы автор не заинтересован в актуализации пресуппозиции, которая будет означать, что адресат разгадал его замысел; невербальные составляющие высказывания (тон, выражение лица, положение тела) характеризуются невозмутимостью, в то время как в случаях использования тактики разоружения наблюдается определенная демонстрация силы, поскольку автор уверен в истинности пресуппозиционной информации. Например, один из участников коммуникации в рамках следующего дискурсивного фрагмента, врач, подзревая другого, пациента, в употреблении наркотических веществ, задает ему вопрос о том, какие именно наркотики тот употребляет; судя по постановке вопроса сам факт употребления не вызывает у него сомнений:

4) HOUSE: *What kinda drugs you into?* +>> *You are into (a certain kind of) drugs*

CHASE: *[quickly] You don't have to talk about that right now.*

JACK: *[unaffected] No, that's okay. I don't keep secrets from them. They know I did drugs before our parents died* (House MD, Season 3, Episode 8).

Высказывание специально-вопросительной структуры *What kinda drugs you into?* содержит пресуппозицию *You are into (a certain kind of) drugs*. Автор ПВ, будучи уверенным в истинности содержания пресуппозиции, эксплуатирует ее с целью побудить адресата к подтверждению истинности пресуппозиционной информации. Адресат ПВ в своей ответной реплике имплицитно опровергает истинность пресуппозиционной информации, утверждая, что факт, составляющий ее содержание, имел место в прошлом. Пресуппозиция специально-вопросительной структуры актуализируется в качестве импликатуры, лежащей в основе имплицитного РА квеситива в рамках тактики «дымовой завесы».

Посредством пресуппозиционного РА директива реализуется манипулятивная тактика побуждения к действию. Автор пытается навязать адресату необходимость истинности содержания эксплуатируемой пресуппозиции, объективная истинность которой не является релевантной, в расчете на то, что адресат скорректирует свои действия в соответствии с пресуппозиционным содержанием. Адресат в своей вербальной реакции может прямо или косвенно опровергать истинность пресуппозиции, в подобных случаях имеет место актуализация пресуппозиции в дискурсе в качестве импликатуры. Участники следующего коммуникативного эпизода – бывшие супруги; Бри интересуется у своего бывшего мужа, который пока все еще проживает в ее доме, когда он собирается переезжать:

5) BREE: So, *when are you moving out?* +>> *You are moving out*

ORSON: *Actually I'm not* (Desperate Housewives, Season 5, Episode 23).

Высказывание специально-вопросительной структуры <... > *when are you moving out?* содержит пресуппозицию *You are moving out*, эксплуатируемую автором, который интендирует передать адресату информации, составляющей содержание пресуппозиции, с целью побудить его к совершению соответствующего действия. Адресат в своей вербальной реакции на воспринятое им

содержание пресуппозиции отрицает его истинность, имплицитно сообщая собеседнику о том, что не намерен действовать сообразно с позицией собеседника. Пресуппозиция специально-вопросительной структуры актуализируется в качестве имплицатуры, реализуя имплицитный директив в рамках тактики побуждения к действию.

Пресуппозиционный РА экспрессив служит основой для реализации манипулятивной тактики повышения престижа другого (комплимента). Ключевой интенцией автора ПВ является либо донести до ведома адресата информацию, составляющую содержание пресуппозиции, либо поставить адресата в известность о том, что ему, автору, известно содержание пресуппозиции и что он считает его истинным. Следующий дискурсивный фрагмент представлен диалогом девушки и ее парня, психолога по специальности, в ходе которого она сообщает ему о том, что ее друзья его недолюбливают, и пытается смягчить свое сообщение комплиментом в его адрес:

6) РНОЕВЕ: <...> *They just think you're a little...*

<...> intense and creepy. <...>

ROGER: *Well, I'm not I'm not at all surprised they feel that way.*

РНОЕВЕ: *You're not? See, that's why you're so great! +>> You're so great*

ROGER: *Actually it's, it's quite, y'know, typical behavior when you have this kind of dysfunctional group dynamic* (Friends, Season 1, Episode 13).

Высказывание сложноподчиненной структуры с придаточным предикативным предложением <...> *that's why you're so great!* содержит пресуппозицию *You're so great*, которая эксплуатируется автором с целью донести ее содержания до адресата, а также заверить его в том, что автор считает эту информацию истинной. Вербальная реакция адресата на пресуппозицию отсутствует, у него осталось неприятное впечатление от предыдущего сообщения, и, видимо, поэтому он пропускает комплимент мимо ушей. Пресуппозиция не актуализируется, она эксплуатируется автором высказывания в качестве имплицатуры, которая реали-

зует имплицитный экспрессив в ходе осуществления тактики повышения престижа другого (комплимента).

Тактика комплимента может применяться также с целью ухода от разговора, что продемонстрировано в следующем дискурсивном фрагменте. Участники коммуникации, Рейчел и Джоуи, которые являются соседями по квартире, обсуждают оплату ремонта недавно сломавшегося холодильника. Джоуи настаивает на том, чтобы ремонт оплачивался ими в равных частях, несмотря на протесты Рейчел, которая въехала в квартиру всего несколько дней назад. Когда Джоуи предложил Рейчел рассчитаться чеком, она посчитала это шуткой и попыталась уйти от разговора, когда поняла, что Джоуи серьезен:

7) RACHEL: *You're jokin' right?*

JOEY: *Of course I'm jokin'! I don't take checks.*

RACHEL: *Thank God you're pretty +>> You're pretty* (Friends, Season 6, Episode 19).

Высказывание сложноподчиненной структуры с дополнительным придаточным предложением *Thank God you're pretty* пресуппонирует *You're pretty*. Автор эксплуатирует пресуппозицию, интендируя передачу адресату информации, составляющей ее содержание, с целью отвлечения адресата от предмета беседы и ухода от разговора. Невербальная реакция адресата (одобрительная улыбка) говорит о том, что цель автора достигнута. В настоящем фрагменте дискурса пресуппозиция актуализируется в качестве имплицатуры, реализующей имплицитный экспрессив в рамках тактики комплимента.

Тактика понижения престижа другого, в основе которой также лежит пресуппозиционный РА экспрессив, применяется с целью унижить непосредственно адресата ПВ либо лицо, являющееся предметом коммуникации; пресуппозиция эксплуатируется с целью оповещения адресата относительно определенных фактов, которые могут нанести ущерб его собственному имиджу либо имиджу третьего лица. Истинность пресуппозиционной информации зачастую не релевантна, эта информация может быть истинной с субъективной позиции

автора высказывания, либо объективно ложной. Участницы следующей коммуникативной ситуации, Моника и Рейчел, спорят из-за того, что Моника, позволившая Рейчел воспользоваться своей медицинской страховкой, призывает ее к чрезмерной, по мнению Рейчел, осторожности:

8) MONICA: *We'll get in trouble.*

RACHEL: *Oh, Monica! Would you stop being such a wuss? +>> You are being a wuss*

MONICA: *A wuss? Excuse me for living in the real world, okay? +>> I live in the real world* (Friends, Season 1, Episode 17).

Герундиальное высказывание с фактивным глаголом *Would you stop being such a wuss?* пресуппонирует *You are being a wuss*. Ключевой коммуникативной интенцией автора данного ПВ является донести информацию, составляющую содержание пресуппозиции до ведома адресата. Удивленная и возмущенная реакция адресата на пресуппозиционную информацию сводится к опровержению ее истинности. Пресуппозиция актуализируется в качестве импликатуры, которая лежит в основе имплицитного экспрессива в рамках коммуникативной тактики понижения престижа другого. Ответная реплика *Excuse me for living in the real world* представляет собой фактивно-герундиальное высказывание с пресуппозицией *I live in the real world*. Автор данного высказывания интендирует передачу адресату пресуппозиционной информации, намекая на то, что собеседник не имеет адекватного представления о действии законов в реальном мире. Пресуппозиция эксплуатируется автором ПВ в качестве импликатуры, лежащей в основе имплицитного экспрессива в ходе ответной тактики понижения престижа другого.

Таким образом, дискурсивные тактики, реализующиеся в англоязычном разговорном дискурсе ассертивными, квеситивными, директивными и экспрессивными пресуппозиционными РА, подчинены манипулятивной дискурсивной стратегии. Перспективы исследования состоят в изучении стратегического потенциала пресуппозиционных высказываний англоязычного дискурса других типов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі / Л.Р. Безугла, І.О. Романченко. – Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2013. – 182 с.
2. Демьянков В.З. Конвенции, правила и стратегии общения: (Интерпретирующий подход к аргументации) / В.З. Демьянков // Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1982. – Т. 41. – № 4. – С. 327–337.
3. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: URSS / УРСС; ЛКИ, 2008. – 288 с.
4. Карасик В.И. Религиозный дискурс / В.И. Карасик // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 5–19.
5. Падучева Е.В. Презумпции и другие виды неэксплицитной информации в предложении / Е.В. Падучева // Научно-техническая информация, серия 2. – 1981. – № 11. – С. 23–30.
6. Попова Е.С. Структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте / Е.С. Попова. // Известия Уральского государственного университета. – Екатеринбург, 2002. – № 24. – С. 276–288.
7. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. – Воронеж, 2001. – 252 с.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. House MD, Season 4, Episode 6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://clinic-duty.livejournal.com/22579.html>.
2. Elementary, Season 1, Episode 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ex.ua/16611551>.
3. House MD, Season 3, Episode 8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://clinic-duty.livejournal.com/15394.html>.
4. Desperate Housewives, Season 3, Episode 19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.springfieldspringfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=desperate-housewives&episode=s03e19.
5. Friends, Season 1, Episode 13. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.livesinabox.com/friends/season1/113tits.htm>.
6. Friends, Season 6, Episode 19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.livesinabox.com/friends/season6/619towjf.htm>.
7. Friends, Season 1, Episode 17. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.livesinabox.com/friends/season1/117part2.htm>.
8. Desperate Housewives, Season 5, Episode 23. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.springfieldspringfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=desperate-housewives&episode=s05e23.

УДК 811.111.'42

ЛІНІЙНА ПОЛІТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ АНГЛОМОВНОГО ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

В.І. Юшкевич (Житомир)

Дослідження присвячене змістовому аспекту англomовного ділового дискурсу, зокрема лінійній організації реалізованих в ньому макро- й мікротем та наявних між ними відносин. Лінійну організацію змісту англomовного ділового дискурсу розглядаємо як сукупність моделей, зокрема ця розвідка містить аналіз політематичної моделі – такого змістового зразка, що демонструє наявність різних мікро- та / або макротем у межах одного обміну. Виявлені типи політематичних моделей на основі реалізації різних мікро- чи макро- й мікротем. Також досліджені типи відносин між елементами моделі. Усі отримані результати доповнені кількісним аналізом.

Ключові слова: англomовний діловий дискурс, відносини, комунікативний хід, лінійна модель, макротема, мікротема, мовленнєвий обмін, політематична модель.

Юшкевич В.І. Линейная политематическая модель англоязычного делового дискурса. Исследование посвящено содержательному аспекту англоязычного делового дискурса, в частности линейной организации реализованных в нем макро- и микротем и имеющихся между ними отношений. Линейную организацию содержания англоязычного делового дискурса рассматриваем как совокупность моделей, в частности это исследование содержит анализ политематической модели – такого содержательного образца, который демонстрирует наличие различных микро- и / или макротем в пределах одного обмена. Выявлены типы политематических моделей на основе реализации различных микро- или макро- и микротем. Также исследованы типы отношений между элементами модели. Все полученные результаты дополнены количественным анализом.

Ключевые слова: англоязычный деловой дискурс, отношения, коммуникативный ход, линейная модель, макротема, микротема, речевой обмен, политематическая модель.

Yushkevych V.I. Linear Polythematic Model in The English Business Discourse. The research is devoted to the content potential of the English business discourse, in particular to the linear organization of the themes and topics realized in it and relations existing between them. The linear organization of the content in the English business discourse is considered as a set of models, in particular this research includes content analysis of the polythematic model – a content model that demonstrates the realization of various topics and / or themes within the same exchange. The types of polythematic models based on the realization of various topics or themes and topics are identified. Also, the types of relations between the elements of the model are examined. All the results are supplemented with the quantitative analysis.

Key words: English business discourse, relations, move, linear model, theme, topic, exchange, polythematic model.

Аналіз різних характеристик і аспектів англomовного ділового дискурсу [1; 2; 3; 4; 8 та інші] належить до актуальних напрямів мовознавчого аналізу.

У фокусі нашого дослідження перебуває змістовий аспект цього дискурсу, який аналізується з опорою на поняття тематичної моделі. Попередні розвідки були присвячені опису ієрархічних моделей

англomовного ділового дискурсу [5; 6], а саме опису мікротем, належних до двох виявлених макротем – *ФІНАНСИ* та *ПІДПРИЄМНИЦТВО*. Також було досліджено лінійні моделі змістової організації, зокрема виявлено наявність монотематичної моделі, у межах якої перебувають обміни, де реалізується одна мікротема, та політематичної моделі, до якої належать обміни, де реалізується

ся більше однієї мікротеми; й схарактеризовано монотематичну модель [7].

Метою цієї статті є аналіз лінійної політематичної моделі англомовного ділового дискурсу.

Лінійна політематична модель англомовного ділового дискурсу, за даними нашого аналізу, охоплює два типи.

В основі **політематичної моделі першого типу** лежить мовленнєвий обмін, який складається з двох (або трьох) комунікативних ходів, в межах якого розвивається **одна макротема** і декілька різних підпорядкованих їй мікротем;

Приміром у прикладі (1) розвивається макротема **ФІНАНСИ**, мікротеми “збитковість” і “прибутковість”. Комуніканти спочатку обговорюють збитковість, а саме розмір збитків, а потім прибутковість:

(1) *John Mack: The fallout from Lehman is killing us. The short-sellers are all over us. We're down 10% already.*

Henry Paulson: How are your earnings?

John Mack: Strong. We're gonna announce Friday (Too Big to Fail).

У прикладі (2) розвивається макротема **ФІНАНСИ**, мікротеми “збитковість” і “проведення санації”. Предметом обговорення у цьому фрагменті спочатку стає збитковість, а саме банкрутство компанії, а потім проведення санації, шляхи повернення прибутковості компанії:

(2) – *You got losses of \$20 to \$30 million, dividends cut to zero, and you're being squeezed to death by the majors. Present management may not be the worst scum, but they're the guys that put you on this course. <...> if they throw Bluestar to Chapter 11, which I think they will, then they'll use bankruptcy laws to break your unions, your contracts, and throw you guys off the property.*

– *What's to prevent you from doing the same damn thing? Because I got a way around all of this, a way we can make money and make the airline profitable (Wall Street).*

У наступному фрагменті розвивається макротема **ПІДПРИЄМНИЦТВО**, мікротеми “властивості товару/послуги” і “виробництво то-

варів”. Комуніканти обговорюють спочатку властивості товару, а потім можливості його виробництва:

(3) – *It has economy, simplicity, low production cost, potential for mass appeal.*

– *I'll recommend to the board that we proceed immediately and that the dingus be mass-produced with all deliberate speed (The Hudsucker Proxy).*

У прикладі (4) розвивається макротема **ПІДПРИЄМНИЦТВО**, мікротеми “ділові відносини” і “властивості товару/послуги”. Предметом розмови є спочатку ділові відносини, а саме шахрайство в цих відносинах, а потім властивості товару/послуги, а саме якість транспортної послуги:

(4) *Ellis Wyatt: I came here today because I was hoping someone in this business still had a brain.*

If you and your brother try to undermine me or go to the government like you did to destroy my best friend, Dan Conway... Now that I'm forced to use your rail road all I want from you is dependable transportation.

Dagny Taggart: You will get the transportation you need, Mr. Wyatt (Atlas Shrugged).

В основі **політематичної моделі другого типу** лежить мовленнєвий обмін, який складається з двох (або трьох) комунікативних ходів, в межах якого розвиваються **обидві макротем** (**ФІНАНСИ** і **ПІДПРИЄМНИЦТВО**) з варіюванням мікротем, підпорядкованих цим макротемам;

Приміром у прикладі (5) розвиваються макротема **ФІНАНСИ**, мікротема “збитковість”, і макротема **ПІДПРИЄМНИЦТВО**, мікротема “ділові угоди”. Предметом розмови спочатку стає збитковість, а саме банкрутство банку, а потім ділові угоди, зокрема необхідність укладання ділової угоди:

(5) – *There is a very real possibility that Lehman goes under.*

– *There is a deal to be made here. I'm gonna make the deal (Too Big to Fail).*

У наступному фрагменті розвиваються макротема **ФІНАНСИ**, мікротема “збитковість”, і мак-

ротема ПІДПРИЄМНИЦТВО, мікротеми “започаткування бізнесу” і “ведення бізнесу”. Комуніканти обговорюють спочатку збитковість, а саме причини збитковості компанії, потім започаткування власного бізнесу і збереження сімейного бізнесу:

(6) *Eddie: Taggart Transcontinental stocks have plummeted because the State Science Institute has denounced Rearden Metal. Your family's railroad is in real trouble.*

Dagny Taggart: Eddie. I think it's time to stand on our own. In order to save my family's business I'm gonna have to abandon it (Atlas Shrugged).

У прикладі (7) розвиваються макротема ФІНАНСИ, мікротеми “операції з рахунками” і “переказ коштів”, та макротема ПІДПРИЄМНИЦТВО, мікротема “накопичення і збільшення матеріальних ресурсів”. Спочатку комуніканти говорять про операції з рахунками, а саме відкриття рахунку, потім про переказ коштів і завершують розмову, говорячи про накопичення і збільшення матеріальних ресурсів:

(7) – *On settlement day, open an account for Mr. Gekko under the name Geneva, Roth Holding Corp. Transfer it to this account in the Cayman Islands.*

– *You're going to make a lot of money, pal (Wall Street).*

За результатами кількісного аналізу лінійна політематична модель зафіксована у 21,5 % від усіх проаналізованих мовленнєвих обмінів. У межах цієї моделі (100 %) реалізуються мовленнєві обміни, в яких розвивається **одна макротема** і декілька мікротем, підпорядкованих цій макротемі (73 %) і обміни, в яких розвиваються **обидві макротеми**, в яких варіюють мікротеми, підпорядковані різним макротемам (27 %).

З можливих різновидів змістових відносин у діалозі, до яких відносять **генералізацію, модифікацію, підтримування, переривання, конкретизацію, перемикання і завершення** [9; 12; 13; 14; 15 та інші] у межах політематичної моделі ми зафіксували відносини **переривання**, тобто тимчасовий відхід від введеної (головної) теми з наступ-

ним поверненням до неї у межах мовленнєвого обміну, в такому мовленнєвому обміні можуть бути відкриті одночасно декілька тем, які чергуються між собою (“interlaced episode” [11, с. 189]), і відносини **перемикання**, тобто кардинальну зміну теми, тобто введена тема не отримує продовження у межах мовленнєвого обміну [9; 10; 11; 13; 14 та інші].

Наведемо приклади відносин **переривання**. Приміром, у прикладі (8), макротема ФІНАНСИ, мікротеми “страхування” та “інвестування”: в ініціальному комунікативному ході комуніканти говорять про страхування, а саме про страхування банками збитків, потім, у цьому ж комунікативному ході, відбувається **переривання** теми, де комуніканти говорять про обсяги інвестування. У другому комунікативному ході підтримується попередня тема: інший комуніканти говорять про те, що один із банків не застрахував свої збитки:

(8) – *The bankers knew securities based on shitbag mortgages were risky. So, to control their downside, the banks started buying a kind of insurance. If mortgages default, insurance company pays default swap. So, they can invest more.*

– *And when a lot of companies insured this stuff, one was dumb enough to take on an almost unbelievable amount of risk (Too Big to Fail).*

У прикладі (9), макротема ПІДПРИЄМНИЦТВО, мікротеми “отримання прибутку” і “ділові відносини”: в ініціальному комунікативному ході комуніканти говорять про прибутковість, а саме про прибуткові об'єкти, потім, у цьому ж комунікативному ході, відбувається **переривання** теми: комуніканти говорять про встановлення ділових відносин; у другому комунікативному ході підтримується попередня тема, зокрема комуніканти стверджують, що встановлення таких відносин є ризикованим, і у післямові спочатку підтримується тема ділових відносин, а потім головна тема цього обміну (прибутковість), комуніканти наголошують на прибутковості об'єкту:

(9) – *Hydra Offshore. A huge deep-sea exploration play off the coast of Equatorial Guinea. That's*

an oil field that's barely been touched. My suggestion is that we get aggressive. Agreed?

– I don't agree. I just don't think it's a risk our desk should be taking right now, that's all. I'd wait.

– Wait? Wait for what? Anyway. Hydra Offshore. It's priced right for us to make three to five times on our money (Wall Street: Money Never Sleeps).

У фрагменті (10), де розвиваються макротема *ФІНАНСИ*, мікротема “*кредитування*”, і макротема *ПІДПРИЄМНИЦТВО*, мікротема “*ведення бізнесу*” в ініціальному комунікативному ході комунікант говорить про надання кредиту, потім, у цьому ж комунікативному ході відбувається *переривання* теми, бо комунікант говорить про ведення бізнесу, а саме купівлю значної частини компанії, у респонсивному комунікативному ході відбувається підтримування головної теми (кредитування), де інший комунікант стверджує, що є причини за яких кредитування не може бути здійснене:

(10) – *The Fed can lend to nonbankers under unusual and exigent circumstances. We're thinking of taking over 80 % of the company.*
– A.I.G. has collateral. They have assets, Lehman didn't. We couldn't lend into a whole (Too Big to Fail).

Перемикання теми у межах мовленнєвого обміну, за даними нашого аналізу, може бути двох типів:

(1) різке/некогерентне, коли в межах мовленнєвого обміну одна мікро- або макротема не підтримується, без будь-якого зв'язку здійснює перехід до іншої;

Приміром у фрагменті (11), макротема *ФІНАНСИ*, мікротеми “*фінансування суб'єктів господарювання*” та “*операції з рахунками*”, в ініціальному комунікативному ході комунікант говорить про фінансування суб'єктів господарювання, а саме про ліміт фінансування, у наступному комунікативному ході відбувається різке *перемикання* теми, бо комунікант цікавиться рахунком клієнта (а у післямові підтримується попередня тема, де комунікант говорить про рахунок клієнта):

(11) – *It's from SIMEX. They're just banging on*

about our intra-day funding limits.

– Well, what is sub-account 88888 anyway?

– It's a customer account. We have umpteen trading accounts (Rogue The Trader).

У фрагменті (12), макротема *ПІДПРИЄМНИЦТВО*, мікротеми “*започаткування бізнесу*” і “*отримання прибутку*”, в ініціальному комунікативному ході комунікант запитує про започаткування бізнесу, у наступному комунікативному ході спочатку відбувається підтримування теми, комунікант говорить про те, що такий вид бізнесу достатньо розвинутий у країні, а потім відбувається різке *перемикання* теми, бо комунікант говорить про отримання прибутку, що є дуже низьким:

(12) – *You opening a gun shop?*

– Already more of those in America than McDonald's. Even with all the gangsters around here, the margins are too low (Lord of War).

У прикладі (13), де розвиваються макротема *ФІНАНСИ*, мікротема “*інвестування*”, і макротема *ПІДПРИЄМНИЦТВО*, мікротема “*ділові відносини*”, в ініціальному комунікативному ході комунікант говорить про інвестування, у цьому ж комунікативному ході тема різко *перемикається*, бо комунікант далі говорить про ділові відносини з компанією (у респонсивному комунікативному ході підтримується нова тема, бо комунікант припускає, що міг мати ділові відносини з цією компанією):

(13) – *I'm pretty sure James has invested in an offshore fund in the Caymans. Your time, you ever do anything with some company called Locust Fund?*

– Locust Fund. I never heard of it, but it's possible. Yeah (Wall Street: Money Never Sleeps).

(2) нерізне/когерентне (“coherent shift” [14], “topic shading” [13], “topic drift” [9], тобто відбувається поступовий перехід від однієї мікро- або макротемі до іншої, наступна тема зв'язана з попередньою;

Приміром у фрагменті (14), макротема *ФІНАНСИ*, мікротеми “*збитковість*” і “*проведення са-нації*”, в ініціальному комунікативному ході кому-

нікант говорить про збитковість, а саме про банкрутство банків, в респонсивному комунікативному ході тема плавно *перемикається*, бо комунікант говорить про необхідність проведення санації, а саме розробки плану дій по збереженню компаній:

(14) *Neel Kashkari: Dow's falling off a cliff 400 points already. Goldman and Morgan Stanley are getting slammed by withdrawals. The Lehman thing's killing them.*

Henry Paulson: I should talk to the President about how we'll contain the damage (Too Big to Fail).

У наступному прикладі макротема ПІДПРИЄМНИЦТВО, мікротеми “ділові відносини” та “накопичення і збільшення матеріальних ресурсів”, в ініціальному комунікативному ході комунікант говорить про ділові відносини, а саме про шахрайство в цих відносинах, потім тема поступово *перемикається*: комунікант говорить про накопичення і збільшення матеріальних ресурсів внаслідок виконання шахрайських дій, а саме про суму заробітку (у респонсивному комунікативному ході відбувається підтримування теми суми заробітку):

(15) – *There's one way you might wanna look into.*

It's worked well for other companies. Screw those LBOs. You know how much money Don made on his? You wouldn't want a \$400 million payday?

– *\$400 million* (Barbarians at The Gate).

У фрагменті (16), де розвиваються макротема ФІНАНСИ, мікротема “операції з рахунками”, і макротема ПІДПРИЄМНИЦТВО, мікротема “кадрова політика”, в ініціальному комунікативному ході комунікант говорить про операції з рахунками, а саме про закриття рахунку, в респонсивному комунікативному ході ця головна тема підтримується, і далі плавно *перемикається*, бо комунікант говорить про корпоративну політику, зокрема стверджує, що таким чином брокер порушив правила компанії:

(16) – *I just closed a huge account for you.*

– *Who told you you could close your own accounts? You violated an S.E.C. regulation (The Boiler Room).*

Кількісний аналіз засвідчив, що у межах політематичної моделі (100 %) існують відносини *перемикання* (76,3 %) і відносини *переривання* (23,7%). Серед мовленнєвих обмінів з відносинами *перемикання* (100 %), за кількісними показниками, переважають обміни, в яких розвивається одна макротема і декілька мікротем, підпорядкованих цій макротемі (68 %), обміни, де розвиваються обидві макротемі, в яких варіюють мікротемі, підпорядковані різним макротемам складають відповідно меншу частину (32 %). У межах реалізації політематичної моделі з відносинами *переривання* (100 %) мовленнєві обміни, в яких реалізується одна макротема з варіюванням мікротем, підпорядкованих цій макротемі становлять 66 %; 34 % складають мовленнєві обміни, в яких розвивається обидві макротемі, тобто де варіюють мікротемі, підпорядковані різним макротемам. Також, за даними кількісного аналізу, найпоширенішим типом *перемикання* теми у межах мовленнєвого обміну є тип із *різким/некогерентним перемиканням*, який складає 61 %, а тип із *нерізким/когерентним перемиканням* становить 39 % відповідно.

Це дозволяє дійти висновку, що в англійському діловому дискурсі лінійні тематичні моделі можуть бути політематичними, в основному такими, що охоплюють декілька мікротем, належних до однієї макротемі; у той же час, приблизно одна чверть з проаналізованих обмінів демонструють поєднання обох властивих досліджуваному дискурсові макротем – ФІНАНСИ та ПІДПРИЄМНИЦТВО. У політематичних обмінах зафіксовані переважно відносини *перемикання* й відносини *переривання*, що мають значно меншу питому вагу, причому *перемикання* є частіше некогерентним ніж когерентним.

Перспективним вважаємо встановлення кореляцій між виділеними типами лінійних моделей (моно- і політематичної) і комунікативними ситуаціями англійського ділового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркитбаева Г.Г. Деловой дискурс: Онтология и жанры / Г.Г. Буркитбаева. – Алматы : “Тылым”, 2005. – 232 с.
2. Науменко Л.П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні : [монографія] / Л.П. Науменко. – К. : Логос, 2008. – 360 с.
3. Чрдицели Т.В. Структура, семантика и прагматика делового диалогического дискурса (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чрдицели Татьяна Васильевна. – Харьков, 2004. – 216 с.
4. Ширяева Т.А. Когнитивное моделирование институционального делового дискурса: дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Ширяева Татьяна Александровна. – Краснодар, 2008. – 540 с.
5. Юшкевич В.І. Змістовий потенціал макротематики ФІНАНСИ в англомовному діловому дискурсі / В.І. Юшкевич // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2013. – № 2 (68). – С. 235–238.
6. Юшкевич В.І. Змістовий потенціал макротематики ПІДПРИЄМНИЦТВО в англомовному діловому дискурсі / В.І. Юшкевич // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2013. – № 4 (70). – С. 309–313.
7. Юшкевич В.І. Лінійна монотематична модель англомовного ділового дискурсу / В.І. Юшкевич // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : IV міжнар. наук. конф., 22 березня 2014 р. : тези доп. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 113–115.
8. Bargiela-Chiappini F. Business Discourse / F. Bargiela-Chiappini, C. Nickerson, B. Planken. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010. – 282 p.
9. Hobbs Jerry R. Topic Drift / Jerry R. Hobbs // *Conversational Organization and its Development*. – Norwood, New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1990. – P. 3–22.
10. Jefferson G. Sequential aspects of storytelling in conversation / G. Jefferson // *Studies in the organization of conversational interaction*. – New York : Academic Press, 1978. – P. 219–248.
11. Linell P. Approaching Dialogue: Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives / P. Linell. – Amsterdam : John Benjamins, 1998. – 347 p.
12. Schegloff E. Notes on a Conversational Practice: Formulating Place / E. Schegloff // *Studies in Social Interaction*. – New York : MacMillan, Free Press, Sudnow (Ed.), 1972. – P. 75–119.
13. Schegloff E. Opening up closing / E. Schegloff, H. Sacks // *Semiotica*. – 1973. – Vol. 8, № 7/4. – P. 289–327.
14. Svennevig J. Getting Acquainted in Conversation : a study of initial interactions / J. Svennevig. – Philadelphia : John Benjamins, 1999. – 385 p.
15. Tsui Amy B. M. *English Conversation* / Amy B. M. Tsui. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 298 p.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.111'42

РЕАЛИЗАЦИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КАТЕГОРИИ «КОНТАКТ»
В ЮМОРИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В.А. Самохина, докт. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена реализации коммуникативной категории “контакт” сквозь призму юмористического дискурса. Специфика, функции контакта рассматриваются в основных фазах юмористического контакта с учетом факторов адресанта и адресата. Особенно акцентируется ведущая роль адресата в установлении юмористического контакта.

Ключевые слова: коммуникативная категория “контакт”, фазы юмористического контакта, фактор адресата, юмористический дискурс.

Самохіна В.О. Реалізація комунікативної категорії “контакт” у гумористичному дискурсі. Стаття присвячена реалізації комунікативної категорії “контакт” крізь призму гумористичного дискурсу. Специфіка, функції контакту розглядаються в базових фазах гумористичного контакту з урахуванням факторів адресанта та адресата. Особливо акцентується провідна роль адресата у встановленні гумористичного контакту.

Ключові слова: гумористичний дискурс, комунікативна категорія “контакт”, фази гумористичного контакту, фактор адресата.

Samokhina V.A. **Realization of the communicative category “contact” in humorous discourse.** The article is taken up with realization of communicative category “contact” in the light of humorous discourse. Specificity and functions of the category “contact” are reviewed in basic stages of humorous contact concerning factors of the addresser and the addressee. The leading role of the addressee in establishing humorous contact is emphasized.

Key words: addresser’s factor, communicative category “contact”, humorous discourse, stages of humorous contact.

*«Недостаточно, чтобы твои слова
были сказаны к месту, надо, чтобы
они были обращены к людям»*

С.Е. Леу

Текст является формой коммуникации, и к его важнейшему интегральному качеству относится коммуникативность, которая представляет собой процесс создания консенсуальной области взаимодействия, существование которой – необходимое условие контакта сознаний интерактантов [7; 13]. А. Моруа отмечал: «Разговор – это здание, которое строят совместными усилиями», это не просто обмен мнениями, настроениями, соображени-

ями, переживаниями и т.д., но, прежде всего, контакт, который первичен по отношению к выше-названным видам общения. Именно с коммуникативной стороной общения связываются представления о ее эффективности. Коммуникация происходит ради достижения определенных целей, удовлетворения каких-то потребностей. Для этого необходимо установление контакта.

Одним из актуальных направлений функцио-

нально-коммуникативной стилистики текста [19] является изучение коммуникативного поведения языковой личности, включающего коммуникативное сознание, под которым понимается совокупность коммуникативных знаний и механизмов, обеспечивающих весь комплекс коммуникативной деятельности человека [15, с. 29]. Важнейшей спецификой коммуникативного сознания является его категориальная структура [11].

Актуальность статьи определяется интересом лингвистов к реализации в коммуникативном поведении *Homo Loquens* специфики коммуникативного сознания, среди которого коммуникативные категории остаются недостаточно исследованными. Актуальность также связана с недостаточной разработанностью коммуникативной категории “контакт”, ее этнокультурной составляющей, а также ее экспликации в юморе, в том числе, англоязычном.

Новизна работы состоит в подходе к рассмотрению контакта как коммуникативной категории в рамках функционально-коммуникативных исследований, в выявлении дискурсивных параметров коммуникативного контакта с учетом типа дискурса и связью данной категории с категориями субъектности, адресатности, диалогичности, целеполагания и экспрессивности и их языковой объективации в юморе. Категории субъектности и адресатности связаны с категориями диалогичности и целенаправленности, поскольку адресант обращается к адресату с определенной целью – вступить в контакт и сообщить определенную информацию. Эти категории являются неотъемлемой составляющей категории экспрессивности, которая служит не только для эффективной реализации намерений адресанта, но и воплощения в речи его личности.

Основная цель статьи – выявить функции контакта и средства контактоустановления в юмористическом виде дискурса. Новым является анализ различных контактных средств в тексте англоязычного анекдота с применением методов компонентного (рассмотрение контакта в фазах юмористической коммуникации) и контекстуаль-

ного анализа (на предмет создания комического эффекта в результате установления коммуникативного контакта).

Коммуникативное сознание индивида – это совокупность коммуникативных категорий и концептов [24, с. 3]. “Сознание человека, осмысляя действительность, относит отдельные ее фрагменты к определенным ... категориям, – устанавливая общие черты с другими фрагментами и выделяя особенные черты, отличающие данную категорию от других” [16, с. 127].

Категория отображает фундаментальные связи и отношения объективной действительности и познания, “это форма структурированного знания субъекта познания” [12, с. 29], “одна из познавательных форм мышления человека, позволяющая обобщать его опыт и осуществлять его классификацию” [10, с. 85–90]. Осуществляя категоризацию действительности, сознание человека “сводит бесконечное разнообразие своих ощущений и объективное многообразие форм материи и форм ее движения в определенные рубрики, т.е. классифицирует их и подводит под такие объединения – классы, разряды, группировки, множества, категории [9, с. 45–46].

Коммуникативная категория представляет собой единицу коммуникативного сознания народа – т.е. той части сознания, которая отвечает за общение. . . , это концепт высокого уровня, определяющий тот или иной аспект коммуникативного поведения народа [21, с. 85–11]. Каждая коммуникативная категория содержит определенное концептуальное знание о коммуникации (информационно-составляющая категории), а также прескрипции (предписания) по осуществлению коммуникативного процесса [там же, с. 99]. Среди коммуникативных категорий выделяются такие, которые отражают специфику коммуникативного сознания *Homo Communisens* – коммуникативная вежливость, оценочность, общительность, контакт и др. Человек осуществляет свою жизнедеятельность через общение с другими людьми – контактное общение, опосредованное или воображаемое. Основное назначение коммуникативных категорий –

обеспечение, организация речевого общения человека в обществе. Содержание коммуникативной категории представляет собой упорядоченную совокупность суждений, установок, ментальных стереотипов, правил, касающихся общения.

Категория “контакт” – одна из сравнительно новых для коммуникативистики категорий; контакт включен в число компонентов коммуникативного акта на равных правах с прочими его компонентами [6, с. 111]. Данная категория отнюдь не дублирует традиционную лингвистическую категорию “общение”: речевой контакт на “глубоком уровне” (имеет коммуникативную перспективу) – акт общения, контакт – как речевое взаимодействие поверхностного типа (“соприкосновение посредством речи”) [там же, с. 182–184].

Лексическое значение слова “контакт” (от лат. *contactus*) – соприкосновение. Контакт в коммуникации – принцип взаимодействия (соприкосновение – непосредственная близость, при которой возможно взаимодействие), структура и процесс (взаимодействие – непосредственное общение кого-либо с кем-либо); результат vs функция (взаимное понимание, согласованность в работе, в какой-либо деятельности, в деловых, дружеских и иных отношениях).

Коммуникативный контакт является доминирующей составляющей любого коммуникативного акта – как вербального, так и невербального – и выполняет в дискурсе разные функции: вступление в коммуникацию, регулирование потока информации, завершение контакта. Успешность общения зависит именно от установления контакта, развития и завершения. Основная функция контакта – сообщить информацию адресату, побудить его к каким-либо действиям, а значит, способствовать социально-коммуникативному взаимодействию коммуникантов по обмену как фатическим, так и информационным содержанием, а также регулированию речевого поведения с целью достижения результата коммуникации. Специфику коммуникативной категории “контакт” Е.В. Ключев определяет на основе коммуникативного кодекса – сложной системы принципов, регулирующих речевое

поведение обеих сторон в ходе коммуникативного акта и базирующихся на ряде категорий и критериев [6, с. 112]. Таким образом, контакт является важным регулятором жизни сообщества и выполняет регулятивную функцию. А так как коммуникативная категория “контакт” имеет непосредственное отношение к сферам бытия человека, то она является антропоцентричной и связана с категориями субъектности и адресованности. В рамках системно-деятельностного подхода к тексту принимается во внимание фактор, что «за любым текстом “стоят” автор и адресат, которые определяют его структуру, семантику, прагматику» [2, с. 140]. В связи с этим следует выделить также категорию диалогичности, которая реализуется в категориях субъектности и адресованности. Адресату предназначен текст в расчете на его интерпретацию. Категория адресованности соотносится с а) реальным адресатом текста; б) с собирательным образом адресата, пронизывающим всю структуру текста; в) с художественным образом персонажа – адресата [там же]. Коммуникативная деятельность адресанта и адресата предполагает их умение вступать в диалог с текстом, а “понимание текста адресатом уже диалогично” [см. 1, с. 239]. В связи с этим Н.С. Болотнова применила удачный термин – “диалогическая гармонизация”, под которым понимает идеал речевого общения, сотворчество, эмоциональное созвучие автора и адресата [2, с. 21], что предполагает наличие контакта и является одним из необходимых условий осуществления вербальной коммуникации. Контакт, прежде всего, связывается с интенцией, целеполаганием говорящего к сотрудничеству с адресатом и является важнейшим участником в сценарии коммуникативного контакта: нет адресата – нет и контакта [23, с. 27].

Установление контакта в общении – это воздействие на адресата, например, с помощью юмора. Контакт в юмористическом дискурсе представляет собой игру как коммуникативное действие между играющими – *Homo Ludens* и *Homo Ridens*, которые, в зависимости от ситуации общения, могут меняться ролями.

Юмор – это очень сильный “коммуникант”, который обычно положительно влияет на контакт между партнерами, он нередко разряжает напряженную обстановку. “Коммуникативное намерение играет важнейшую роль в построении юмористического дискурса... Стремление рассказать свежий анекдот или сообщить о смешном происшествии оказывается нередко движущим мотивом разговора...” [4, с. 305]. Для успешной коммуникации коммуникативного намерения понимание шутки должно быть подкреплено реакцией адресата [там же].

Коммуникативный контакт представляет собой определенный модус общения. В юмористическом дискурсе контакт завязывается с определенными целями:

- “юмористического” комментирования и интерпретации социальных событий, “информирование” о событиях в обществе и мире;

- рекреативной – создание условий, возможностей для отдыха, снижение социальной напряженности;

- с целью личностной идентификации – собственного “я”;

- интегрирования в ситуацию общения, формирования основы для юмористического диалога;

- развлечения – эмоциональная разрядка, заполнение свободного времени, эскейпизм – уход от проблем, получение эстетического наслаждения.

Установлению контакта в юмористическом дискурсе способствуют следующие факторы:

- 1) Расчет на массового адресата. В этом случае от адресата необходим широкий *общекультурный* фон, который предусматривает его ориентацию в разных сферах жизни общества и наличие общих фоновых знаний. Критериями выделения юмористического вида дискурса могут быть:

- тематическая близость отношений человека в неформальной обстановке расслабленности;

- определенная система признанных коммуникантами юмористических концептов, общефоновые знания, которые прагматично доносят юмористическую информацию адресату и объединя-

ют его с адресантом;

- особенные, юмористически обусловленные целеустановки коммуникантов, которые диктуют выбор соответствующих языковых средств и языковых стратегий;

- собственно языковые признаки.

- 2) Широкое тематическое разнообразие. Тематическое поле шуток нередко включает огромный спектр разнообразных тем – работа, спорт, семья, театр, реклама, здоровье, алкоголь, секс, дети, рыбалка, этика, любовь, профессии, политика и т.д.

- 3) Срочность, вечность проблемы. Темы, связанные с фактами действительности, актуализированные шутками, – всегда повседневные, воспринимается в контексте событий, которые происходят, хорошо известны культурным сообществам, но и “вечные” – такие темы, как семья, друзья, теща-муж-жена – актуальны всегда.

- 4) Установка на смеховую реакцию. Основная задача юмористического вида дискурса заключается не в простой передаче информации, а в том, чтобы рассмешить адресата. При этом шутка богата целым арсеналом средств языка. Средства речевого контакта в юморе представляют собой функциональный класс языковых единиц разных уровней – фонетического, лексического, синтаксического – объединенных общностью коммуникативного назначения: служить средством установления, поддержания и завершения контакта в условиях юмористической ситуации, способствовать созданию комического эффекта в юмористическом дискурсе. Безусловно, средства установления контакта в юморе обладают зарядом эмоциональности и экспрессивности и, следовательно, имеют богатый набор средств речевого выражения.

- 5) Жанровая вариативность. Шутки представляют собой своего рода “сплав” всего спектра человеческих отношений, поэтому индивидам свойственно разнообразить их как структурно, так и семантически, что проявляется в большом количестве вариантов шуток (сравним в англоязычной лингвокультуре: narrative jokes, gags, jerks, wellerisms, graffiti, Tom-Swifties, “do it” jokes, gross jokes и др.) [19, с. 154–155].

Одна из главных целей рассказывания шутки – вызвать смех слушателей, создать веселую, непринужденную атмосферу. Контакт между адресантом и адресатом обычно устанавливается в ситуациях, предрасположенных для шуточного общения: непринужденная обстановка расслабленности, близкие, доверительные отношения, где все понятно “с полуслова”. Юмористическая коммуникация чаще всего не подготовлена в этих случаях, она эмоциональна и непосредственна.

Юмор, таким образом, “уничтожает” стресс и напряжение, способствует межличностной коммуникации и чувству “Мы”, помогает преодолеть конфликты, повышает мотивацию и продуктивность коммуникации [см. подр. 18, с. 150]. В юмористическом дискурсе социальная дистанция – близкая, кооперативная... [19, с. 152]. Суть юмористической коммуникации – в устранении дискомфорта, отчуждения между коммуникантами. М.М. Полужин называет такой диалог “афилятивным”, который характеризуется... доверительным типом интерперсональной модальности [14, с. 13]. Ср. установление контакта стэндап-комиком с аудиторией, где невербальная реакция последней – налицо:

Brian Regan: I thought yoga was easy. I went out and I bought a yoga video tape. I bought the beginners' yoga tape. I couldn't do anything on the whole hour – nothing – just fast forwarding: can't do that, can't do that – I know I can't do that. This woman in a soothing voice: “Simply take the bottom of your right foot and place it on the small of your back.” Now take your left leg, through it over your back like a scarf and breathe”.

Адресат: [laughter, cheering].

Анекдоты имеют коммуникативную ценность, поскольку облегчают процесс коммуникации. Они являются своеобразным “заполнителем пустот”, которые возникают во время контакта, упрощают моменты недоразумений, помогают избегать “глухих углов”, снимают напряжение. Для этого служат легкие, отвлекающие, короткие анекдоты.

Общение предполагает не только направлен-

ность речи, исходящей от говорящего на адресата, но и ответное направление внимания лица, являющегося адресатом речи, к высказываниям, исходящим от говорящего [17, с. 468–469]. Цитата из статьи Г.Г. Почепцова, опубликованная в 1981 году, как нельзя актуальна сегодня, когда лингвистика перешла от углубленного изучения структуры речевых сообщений к глобальному изучению их семантики, смыслового наполнения в рамках коммуникативных процессов, к полноценной коммуникации, в ходе которой устанавливаются контакты между говорящими или, наоборот, происходит коммуникативный диссонанс. Сосредоточив внимание, прежде всего, на фатической метакоммуникации, Г.Г. Почепцов выделяет три фазы в процессе речевой коммуникации: 1) установление речевого контакта, 2) поддержание речевого контакта и 3) размыкание речевого контакта [там же, с. 469]. Н.И. Формановская также отмечает, что “в коммуникативной ситуации, порождающей дискурсные взаимодействия, различают фазы: связывания контакта, его поддержания и прекращения. В первой фазе используются обращения, приветствия, во второй фазе – средства авторизации и адресации. В третьей фазе подводятся итоги разговора, реализуются прощания, пожелания добра и т.п.” [22, с. 55]. В юмористическом дискурсе фазы коммуникативного контакта можно расширить:

1) Фаза подготовки – юмористический контакт необходимо, как правило, запланировать заранее, правильно выбрать место и время реализации шутки, определить для себя установки на результаты комической коммуникации.

2) Фаза установления контакта – следует почувствовать настроенность адресата на шуточное общение, включить его в процесс юмористического общения, которое состоится, если адресат имеет «навык» юмористического контакта: дружелюбен, т.е. настроен на такой контакт, реагирует на него (функция эмпатии), вступает в близкие, душевные отношения, доверителен, наравне с адресантом доброжелателен, оптимистичен и вступает с ним в игру, которая становится способом

самовыражения обоих, средством эффективной коммуникации, инструментом воздействия.

3) Фаза концентрации – сосредоточение внимания адресата на содержании шутки, на целях адресанта – рассмешить адресата, создать ситуацию неформального общения.

4) Фаза передачи “права на юмор” – передача “слова” адресату – “алаверды”, когда происходит своеобразная “дуэль шуток”.

5) Фаза завершения – вызвать смеховую реакцию адресата, получить удовольствие от взаимного контакта.

Контакт устанавливается с помощью дискурсивных маркеров шутливой коммуникации:

- Метатекстовых вводов, с помощью которых шутка как бы заявляется, декларируется, например: *Hey, listen to this, have you heard this one? This reminds me ... A funny thing happened. Have you heard a joke about...? Remember this joke?* Такие высказывания очень распространены в англоязычной смеховой культуре. Эти вступления – символы интенции пошутить – имеют четкую психолингвистическую основу, поскольку связаны с процессами планирования и развертывания речевого жанра шутки. Метатекстовые вводы служат выделению, акцентированию темы шутки и выполняют фатическую, эгоцентрическую и стратегическо-вспомогательную функции: *Do you know a story about the convict? ... Well, there was the convict, who'd never been to prison before... .*
- Вставные клишированные формулы, например: *There was an Englishman, a Frenchman, an Irishman...; Knock-knock...; I say, I say, I say*, сказочные зачины в анекдотах *Once upon a time... .* Эти формулы свидетельствуют о том, что “на повестке дня” – шутка, а это значит – введение шутливой тональности и то, что следующие высказывания не должны восприниматься всерьез.
- Воспроизведение, то есть, непосредственное озвучивание шутки, которая может быть очень короткой, состоять из одного высказывания (*one-liner*) или длинного нарратива (*a shaggy-dog story*).

Во время воспроизведения шутки наряду с вербальной возможен и невербальный контакт (улыбки, мимика, жестикулирование, смех). Большую роль также имеет интонация. “Хитроватый или, наоборот, преувеличенно простоватый тон, которым подается зачин анекдота, адекватная для ритмосодержания именно этого анекдота быстрота рассказывания, ее вариации (от ретардации до аллегро) по ходу анекдота, непременная пауза перед концовкой, которая создает то сакральное ожидание последней убивающей наповал фразой, которая должна влиться в катарсис – улыбкой, смехом, хохотанием, хрюканьем или захлебом, и много-много другого, что определяет неповторимую природу анекдота как жанра” [8].

Шутки, по своей сути, – достаточно яркие, колоритные. Такой эффект достигается использованием стилистически окрашенных выражений, оборотов, хотя лексика, сама по себе, упрощенная, наиболее приближена к уровню ежедневного общения. Грамматическая структура предложений тоже простая, преобладают простые и эллиптические, вопросительные и восклицательные предложения, поэтому и контакт между коммуникантами достигается быстро.

Категория “контакт” в юморе разных лингвокультур реализуется по-разному. Так, англичане – манерные, и юмор у них своеобразный. Американцы, наоборот, более демократичные в установлении контакта в юморе, который составляет большую часть ежедневного общения. “Шутки являются способом социальной проверки собеседника, способом передачи информации, поддержки коммуникативного контакта. . . Отсутствие шутки (*kidding*) рассматривается как сигнал внутреннего неблагополучия в группе. В американском публичном выступлении обязательно должен присутствовать юмор, причем можно начать и с шутки” [20, с. 203]. Для американца юмор – это интересное занятие, надежный щит от несчастья и зла, способ релаксации, примирения. Для британцев юмор – это индивидуальное занятие, которое выделяется лингвистическим шармом [25, с. 149], своеобразная форма общения, где он также

выполняет функцию установления контакта [19, с. 127].

Характерной в современном англоязычном коммуникативном пространстве является тенденция к установлению контактов путем снижения формальности в общении, что эксплицируется в обращениях, в формулах приветствия и прощания. Часто шутки включают в себя приветствия, в которых отсутствует имя собственное:

“Lo! Fishin?”

Naw. Drowing worms”.

Одним из проявлений демократизации языка американцев является достаточно свободное употребление обценной лексики, которая наблюдается в юмористическом дискурсе. При этом в дружеском общении выражение с непристойной лексикой выполняет не функцию инвективы, не является нарушением нормы, а используется в качестве средства экспрессивности и как знак принадлежности к группе. Ее называют средством установления интимности, привлечения, присоединения.

Жанр шутки может выступать как императивный речевой жанр, если адресант ставит себе цель закончить коммуникацию, заставить собеседника уйти или просто замолчать. Следует отметить, что вне контекста трудно определить наличие юмористического контакта. Шуточное приветствие или прощание может стать частью ритуала, который повторяется каждый день, – в этом случае жанр шутки используется как ритуальный жанр. Здесь без сомнения проявляется фатическая роль шутки с целью завязать контакт, усилить знакомство, снять напряжение и т.д.:

A: See you later, alligator.

B: After a while, crocodile.

В таких случаях возможен и конфликт, т.е. прекращение контакта. Для того, чтобы коммуникативная цель была достигнута, адресант должен тонко чувствовать ситуацию, при условии которой шуточное сообщение отправляется. Не каждый анекдот воспринимается и интерпретируется одинаково. Вообще существуют анекдоты, которые могут иметь как позитивное, так и негативное

влияние на адресата. В случае, когда анекдот вызывает не смех или иронию, а эмоции, которые являются противоположными по отношению к последним, коммуникативный контакт не устанавливается.

Ментальность, как и язык, являются продуктами деятельности духовных сил народа, накапливаясь на протяжении веков и продолжая формироваться и непрерывно изменяться и сегодня [5, с. 135]. Исследование английского и американского менталитетов в связи с реализацией коммуникативной категории КОНТАКТ в юморе еще не осуществлялось, поэтому понятие “ментальность”, “менталитет”, “национальный характер” наряду с разработкой юмористической языковой картины мира, которая носит антропоцентрический характер, являются особенно актуальными и перспективными.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: Опыт философского анализа / М.М. Бахтин // Русская словесность: Антология; под. ред. проф. В.П. Нерознака. – М., 1997. – С. 227–249.
2. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь – тезаурус / Н.С. Болотнова. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
3. Егорова Ю.А. Прагматилистический аспект коммуникативного контакта: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Ю.А. Егорова. – Тула, 2002. – 17 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Кияк Т. Мовне відтворення ментальності українських та німецьких народів / Т. Кияк, О. Бурда // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя проф. В.В. Левицького: зб. наук. пр. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 135–140.
6. Клюев Е.В. Речевая коммуникация / Е.В. Клюев. – М., 2002. – 265 с.
7. Кравченко А.В. Является ли язык репрезентативной системой? / А.В. Кравченко // Studia Linguistica. Cognitiva. – М.: Гнозис, 2006. – № 1. Язык и познание. Методологические проблемы и перспективы. – С. 135–156.
8. Краснящих А. Упадок анекдота [Электронный ресурс] / А. Краснящих. – 2007. – Режим доступа: http://www.russ.ru/pole/upadok_anekdota
9. КСКТ – Краткий словарь когни-

- тивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М., 1996. – 245 с.
10. Кубрякова Е.С. Категория / Е.С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – С. 85–90.
11. Лемякина Н.А. Об изучении динамики развития коммуникативного сознания младшего школьника [Электронный ресурс] / Н.А. Лемякина. – Режим доступа : <http://iling.spb.ru/grammatikon/child/Lem.html>
12. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
13. Матурана У. Биология познания / У. Матурана // Язык и интеллект ; пер. с англ. – М. : Прогресс : Универ., 1996. – С. 95–142.
14. Полюжин М.М. Напрями та одиниці прагматичного аналізу мовленнєвої комунікації / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Патент, 2003. – С. 6–12.
15. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж, 2002. – 56 с.
16. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314, [6] с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
17. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация // Избранные труды по лингвистике : монография ; сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 556 с.
18. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : монография / В.А. Самохина. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – 356 с.
19. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : монографія / В.О. Самохіна; [вид. 2-е., перероб. і доп.]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
20. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. – Воронеж : АОЗТ «Полиграф», 2001. – 252 с.
21. Стернин И.А. Проблемы формирования категории толерантности в речевой коммуникации сознания / И.А. Стернин // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации : кол. монография. – Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 2004. – С. 85–111.
22. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н.И. Формановская. – М. : ИКАР, 2007. – 480 с.
23. Формановская Н.И. Коммуникативный контакт / Н.И. Формановская. – М. : ИКАР, 2012. – 200 с.
24. Шаманова М.В. Коммуникативная категория в языке. Сознание (на материале категории «общения») : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / М.В. Шаманова. – Воронеж, 2009. – 30 с.
25. Швачко С.А. Статус культуры в текстах малого жанра / С.А. Швачко, И.К. Кобякова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2004. – № 636. – С. 148–153.

КАТЕГОРИЯ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ В КОМИЧЕСКОМ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

О.К. Лобова, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена исследованию интертекстуальности как одной из основных категорий комического институционального дискурса. Категория интертекстуальности актуализируется использованием стендап-комиками имен собственных и феноменов, которые репрезентируются немаркированными интекстами (цитатами, аллюзиями и реминисценциями), а также приемом стилизации.

Ключевые слова: аллюзия, дискурс, интертекстуальность, категория, реминисценция, цитата.

Лобова О.К. Категорія інтертекстуальності в комічному інституційному дискурсі. Стаття присвячена дослідженню інтертекстуальності як однієї з базових категорій комічного інституційного дискурсу. Категорія інтертекстуальності актуалізується залученням стендап-коміками власних назв та феноменів, що репрезентовані немаркованими інтекстами (цитатами, аллюзіями та ремінісценціями), а також прийомом стилізації.

Ключові слова: аллюзія, дискурс, інтертекстуальність, категорія, ремінісценція, цитата.

Lobova O.K. The category of intertextuality in comic institutional discourse. The article deals with the investigation of intertextuality as one of the main categories of comic institutional discourse. The category of intertextuality is actualized by standup-comedians by using proper names and phenomena, which are represented with non-marked intexts (citation, intimations, reminiscences) and also stylization.

Key words: category, citation, discourse, intimation, intertextuality, reminiscence.

„Нельзя говорить о каком-либо объекте исследования, не назвав и не объяснив его категорий” [1, с. 16]. Категории, по мнению А.Г. Спиркина, „играют большую методологическую роль в науке. Без них вообще невозможно научное мышление ни в одной области знания” [4, с. 17].

Мы рассматриваем категории в рамках комического институционального дискурса (далее КИД), что обуславливает актуальность статьи. КИД является когнитивно-коммуникативной лингвокреативной деятельностью субъектов в совокупности лингвальных и экстралингвальных факторов. КИД свойственны конститутивные признаки (типичные участники – комик и зритель; хронотоп – место проведения: театр комедии, временные рамки зависят от длительности выступления профессионального комика (от 20 до 100/120 минут); цель – рассмешить, доставить эстетическое удовольствие зрителю; прецедентные тексты из авторитетных источников; дискурсивные фор-

мулы – стандартные клишированные выражения; спектр комических речевых жанров).

Объектом анализа является КИД, а предметом статьи выступают способы актуализации категории интертекстуальности в КИД. Цель исследования – выявить возможные способы репрезентации категории интертекстуальности в КИД. Материалом исследования послужили скрипты видеозаписей выступлений комиков в жанре “стендап-комедия”, которая является запланированным интерактивным выступлением стендап-комика. Интегрируя вербальные и невербальные средства комического, стендап-комик преследует цель создать игровую комическую тональность общения. Стендап-комедии присущи следующие жанротворческие черты: использование разных по объему шуток, которые могут быть как небольшими (нарративные, однострочные шутки), так и большими по форме (комические монологи), минимализм в репертуаре лингвостилистических

средств комического (в шутках превалируют гиперболы, ирония, алогичный вывод), динамичность (неожиданная концовка шутки стэндап-комика, использование простых по синтаксической структуре предложений), импровизация, современность/реальность (использование форм настоящего времени), эмоциональность.

Эффективность интерпретации шутки адресатом в КИД зависит от объема его фоновых знаний. В шутках с прецедентными феноменами комический эффект основан на несовместимости ранее известных фактов и явлений с новым контекстом шутки. Отсылка к фактам, текстам, кроме создания комического эффекта, имеет четкую выраженную „экспрессивную функцию” [3, с. 403]. Шутка должна быть адекватно интерпретирована адресатом, чтобы цель комика была достигнута. Для правильной трактовки шутки она должна быть понятна адресату, не содержать слишком много новой информации, а также не включать отсылку к феноменам, известным узкому кругу людей (ср. цитаты из философских трактатов, специализированной литературы).

Особое внимание адресант уделяет составлению интертекстуальных шуток, которые не должны быть слишком „агрессивными” [6, с. 117] по отношению к адресату, т.к. интертекстуальные элементы отсылают адресата к прецедентному феномену, который должен быть обязательно известен адресату, в противном случае комизм шутки не будет интерпретирован.

В КИД интертекстуальные включения преимущественно относятся к социокультурным, религиозным и политическим сферам. Прецедентные феномены из литературы, истории, области точных наук практически не используются стэндап-комиками, т.к. в жанре стэндап-комедии осмеивается и осуждается то, что актуально для коммуникантов в данный промежуток времени. Поэтому стэндап-комики практически не основывают свои шутки на фактах из истории и произведений художественной литературы.

Интертекстуальные включения в КИД представлены цитатами, аллюзиями, реминисценциями,

стилилизацией, а также реалиями.

Аллюзия – „фигура интертекста, состоящая в ассоциативной отсылке к известному для адресата факту виртуальной либо реальной действительности” [2, с. 27].

Bill Engvall: So we go to this club and from the git-go, we were so out of our element. I mean we were walking up to the front door of the club and we're all reaching for our wallets and the doorman goes: "Please". We looked like we were filming a Flomax commercial.

Адресант: [laughter] [5].

В данной шутке выявлена аллюзия на популярные сцены из фильмов о гангстерах (ср. *we're all reaching for our wallets and the doorman goes*). В подобных сценах герои достают из карманов не кошельки, а оружие, получая, таким образом, возможность бесплатно входить в любые заведения. Намек на то, что герои шутки представляют себя гангстерами, является причиной комизма.

Реминисценция – это „ассоциативные стимулы, которые восстанавливают в сознании носителя языка прецедентные тексты, [5, с. 11]. Несоответствие, которое возникает в результате использования реминисценции, приводит к комическому эффекту. Например:

George Carlin: A Christian deodorant, Thou Shalt Not Smell.

Адресант: [laughter] [2].

Интертекстуальный элемент (*Thou Shalt Not*) взят из Библии, высокий стиль священной книги обыгрывается современным контекстом, что значительно снижает его этическую и моральную ценность. Данная шутка содержит отсылку к одной из десяти заповедей Закона Божьего (ср. *Thou shalt not kill. Neither shalt thou commit adultery* и др.), которые не содержат комических моментов. Представление прецедентного текста в игровом формате производит комический эффект.

Синтаксическое усечение известной молитвы и образовавшийся в результате трансформации неологизм приводит к комическому эффекту.

George Carlin: I don't believe you're supposed to cheer a prayer, but we do still have time for a

quick Hail Mary. Hail Mary! Not quite that quick, sir. Those of you who are Catholic will recognize the quick Hail Mary. "Hail Mary full of our death, amen." Actually, there's a quicker version ? "H-amen". That's the one you say when you're falling from a truck.

Адресам: [laughter] [1].

Усилює юмор в шутці, пропозитивний коміком, контекст використання неологізма (ср. *H-amen. That's the one you say when you're falling from a truck*).

Стилізація – це вивіщення адресантом манери, т.е. стиля розповіді. Ефект комічного в КИД досягається вибором стиля шутки, котрий завжди не відповідає змісту шутки, т.е. знаходиться в інконгруентних відносинах.

В КИД можна виділити жанрову стилізацію: 1) стилізація під чужу мову, 2) стилізація під молитву, 3) стилізація під листівку, 4) стилізація під текст особистого щоденника і др. Нижепроведена шутка є прикладом стилізації під чужу мову:

Bill Cosby: The big thing I remember most about growing up as a child was kindergarten. Now, to me the only thing, in kindergarten, the only good thing about it is, it teaches you how to say goodbye to your parents without crying. That's all. After that, forget it, they've got nothing else for you to do.

I remember standing in that schoolyard with 27 snowsuits on and my idiot mittens. You know, the idiot mittens are the ones with the string that go up your arm and around your neck, and the cool thing about it is, if you talk in the left hand you can listen in the right. "Hello? How have ya been? I see. Alright, fine." Find another kid with idiot mittens on, you run up and pull his left mitten and he smacks himself in the face with the right. Pow! Yeah, I used to love to do that, boy.

And we all stood in that line, crying: "Oh! Where are we goin?! We're gonna die! Gonna get us killed! Ohhhh. " And the next day, I was very cool: "Good bye, mother. Take care of yourself, won't you dear? I should be home, oh, twelve-

thirty, quarter to one, somewhere around there. Might be a little late, I may have a little milk with the boys, know what I mean? Tell Dad I'll see him around dinnertime."

Адресам: [laughter] [4].

В даній шутці дитиною вивіщено мову матері, однак з урахуванням світогляду самого дитини. Стиль останньої репліки дитини не відповідає її змісту, що призводить до комічного ефекту (дитина не може використовувати фразу наступного змісту: *Take care of yourself, won't you dear? Might be a little late, I may have a little milk with the boys, know what I mean?* і т.д.). Комізм шутки посилюється за допомогою привіщення гіперболи (ср. *the only good thing about it is, it teaches you <...> After that, forget it* і *27 snowsuits on*) і порушенню онтологічних норм: дитячі рукавички на мотузці неможливо використовувати як телефонний апарат, навіть якщо вони віддалені і нагадують його (*the idiot mittens <...> if you talk in the left hand you can listen in the right*).

Цитати в КИД „в більшості випадків модифікуються автором, підкоряються тому контексту, в котрий вони включені” [5, с. 18]. Особливістю цитат в КИД є відсутність позначки на маркування в силу усного характеру даного жанру. Цитати можуть видозмінюватися стандартно-коміком і „подганяються” під певний контекст:

George Carlin: The real reason that we can't have the Ten Commandments in a courthouse: You cannot post "Thou shalt not steal," "Thou shalt not commit adultery," and "Thou shalt not lie" in a building full of lawyers, judges, and politicians. It creates a hostile work environment.

Адресам: [laughter] [3].

Цитати з Біблії, представлені в шутці, обігруються новим контекстом, що сприяє створенню комічного ефекту, котрий оснований на порушенні валоративних норм. В шутці присутній натяк на те, що адвокати, політики воруять, обманюють і лгуть.

Реалии относятся к „социальной и культурной сфере жизни общества” [177, с. 416]. Также реалии могут быть связаны с прецедентными феноменами, которые, по мнению В.А. Самохиной, „содержат референциальную, интертекстуальную функции, которые базируются на понимании элементов текста” [там же]. Если у адресата нет определенных фоновых знаний для интерпретации реалий, поиска прецедентного феномена, то комический эффект не будет достигнут:

*Chris Rock: What the hell is wrong with these kids? I got people telling me, Come on, Chris. Come up to a school. Talk to the kids. 'I'm like, 'F*ck the kids! Do you got a vest? Maybe I'll think about it.*

Адресат: [laughter] [6].

Лексема *a vest* отсылает адресата к трагическим событиям, произошедшим 20 апреля 1999 г. в школе «Колумбайн», округ Джефферсон, Колорадо. Двое подростков устроили массовое убийство в здании школы. Слово *a vest* выпадает из ассоциативного ряда, в котором находятся другие лексемы: *kids, school, to talk* и т.д., что приводит к черному юмору в шутке.

Steven Wright: Was born by Caesarean section, but you really can't tell except that when I leave my house, I always go out the window.

Адресат: [laughter] [7].

Реалия *Caesarean section* известна в кругах врачей. Под данным термином понимается рождение не естественным путем, а с помощью оперативного вмешательства. Юмор шутки основан на ложном выводе комика по поводу того, что он ничем не отличается от людей, родившихся естественным способом, и проведении параллели между 1) операцией по извлечению ребенка и 2) выходом из дома. Лексема *house* ассоциируется с женским детородным органом, дверь – с родовыми путями, через которые проходит ребенок во время естественных родов, а окно – с разрезом в брюшной полости, который делают врачи во время операции.

Реалии апеллируют к фоновым знаниям адресата и представлены в КИД несколькими категориями: 1) культурно-социальные реалии, 2) назва-

ния фильмов, шоу, передач, 3) профессиональные реалии, 4) модные тенденции др.

Категория интертекстуальности является когнитивной категорией: прецедентные феномены, в основе которых находится несоответствие интертекстуального заимствования контексту шутки, создают комический эффект.

Стэндап-комики заимствуют элементы религиозных писаний, песенного искусства, фольклора. Интертекстуальные элементы включают цитации, аллюзии, реминисценции, реалии, стилизацию.

Цитаты в стэндап-комедии, как правило, не маркированы, они реконструируются адресантом и подчиняются контексту шутки. Цитата, обыгранная новым контекстом в шутке, создает противоречие и, как следствие, – комический эффект.

Аллюзии являются намеками на социальные, художественные факты; их включение в текст шутки в стэндап-комедии побуждает адресата к интерпретации интекста, который приводит к комизму.

Реминисценции, неявные цитаты, вызывают у адресата ассоциативные стимулы, которые отсылают его к прецедентному тексту. Зритель воссоставляет текст-оригинал, проводит сравнение с интекстом, осознает инконгруэнтность и комический эффект, созданный реминисценцией.

Реалии, которые используются комиками, апеллируют к энциклопедическим знаниям адресата. Наиболее часто встречаются реалии, которые означают еду, магазины, имена собственные, географические названия.

В зависимости от способов выражения стилизация в шутках стэндап-комиков представлена стилизацией под письмо, запись из личного дневника, молитву, предсмертную записку. Интертекстуальные элементы выполняют в комическом институциональном дискурсе функцию креативной игры, которая, в свою очередь, создает интеллектуальный юмор, т.к. интерпретация шуток зависит от когнитивной базы адресата и его способностей распознать интексты в шутке.

К перспективам исследования относим анализ средств актуализации интертекстуальных вклю-

чений в дискурсах американських і британських стэндап-комиків в сравнительной характеристике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотип.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с. 2. Москвин В.П. Выразительные средства современной русской речи. Тропы и фигуры. Терминологический словарь / В.П. Москвин. – Ростов н/Д. : Феникс, 2004. – 247 с. 3. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : текстуальний та дискурсивний аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Самохіна Вікторія Опанасівна. – К., 2010. – 518 с. 4. Спиркин А.Г. Философия : [учебник для тех. вузов] / А.Г. Спиркин. – М. : Гардарики, 2000. – 368 с. 5. Чуприна Н.М. Текст англомовної пародії в аспекті інтертекстуальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.М. Чуприна. – Харків, 2008. – 20 с. 6. Nilsen A.P. Encyclopedia of twentieth century American humor / A.P. Nilsen, D.L. Nilsen. – Phoenix : Oryx Press, 2000. – 360 p.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Carlin G. On Campus [Electronic resource] / G. Carlin. – 1984. – Access : <http://www.subzin.com/quotes/George+Carlin%3A+Carlin+on+Campus/Hail+Mary>. 2. Carlin G. Doin' It Again [Electronic resource] / G. Carlin. – 1990. – Access : <http://www.subzin.com/quotes/George+Carlin%3A+Doin'+It+Again/Thou+Shalt+Not+Smell>. 3. Carlin G. [Electronic resource] / G. Carlin. – Access : <http://www.mustsharejokes.com/page/George+Carlin+Jokes>. 4. Cosby B. [Electronic resource] / B. Cosby. – Access : <http://www.mustsharejokes.com/page/Bill+Cosby+Jokes>. 5. Engvall B. [Electronic resource] / B. Engvall. – Access : <http://www.comedycentral.com/jokes/ug6m86/stand-up-bill-engvall—bill-engvall—what-a-group-of-middle-aged-men-look-like>. 6. Rock C. Bigger and Blacker [Electronic resource] / C. Rock. – 1999. – Access : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/c/chris-rock-bigger-and-blacker-script.html. 7. Wright S. [Electronic resource] / S. Wright. – Access : <http://www.jokes4us.com/peoplejokes/comedianjokes/stevenwrightjokes.html>

УДК 811.111'342.9

**ПАУЗАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
І ЇЇ ВПЛИВ НА КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ
СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ЛЕКЦІЇ**

Ю.С. Полєєва, канд. філол. наук (Київ)

Стаття містить результати експериментально-фонетичного дослідження паузальної організації англomовної лекції. У ході експерименту було проведено порівняльний аналіз перцептивних і акустичних параметрів та виявлено оптимальні статистично значущі показники тривалості пауз, які впливають на когнітивні механізми сприйняття інформації. Також був проаналізований коефіцієнт паузації та встановлена локалізація різних типів пауз на структурних стиках.

Ключові слова: акустичний аналіз, аудитивний/перцептивний аналіз, когнітивні стратегії, лекція, паузальна організація, просодичні засоби, сприйняття інформації.

Полєєва Ю.С. Паузальная организация и ее влияние на когнитивные механизмы восприятия информации в англоязычной лекции. Статья содержит результаты экспериментально-фонетического исследования паузальной организации англоязычной лекции. В ходе эксперимента был проведен сравнительный анализ перцептивных и акустических параметров и выявлены оптимальные статистически значимые показатели длительности пауз, которые влияют на когнитивные механизмы восприятия информации. Также был проанализирован коэффициент паузации и установлена локализация разных типов пауз на структурных стыках.

Ключевые слова: акустический анализ, аудитивный/перцептивный анализ, восприятие информации, когнитивные стратегии, лекция, паузальная организация, просодические средства,

Poleeva J.S. Pausal organization and its influence on the cognitive mechanisms of information perception. The article contains the results of an experimental phonetic study of the pausal organization of the English lecture. In the course of the experiment a comparative analysis of perceptual and acoustic parameters has been carried out. Statistically relevant indicators of optimal duration of pauses that affect cognitive mechanisms of perception have been identified. Pausal factor and localization of different types of pauses on structural joins were also analysed.

Key words: acoustic analysis, auditory/perception analysis, cognitive strategies, information perception, lecture, pausal organization, prosodic means.

При сприйнятті лекції важливу роль серед компонентів часової підсистеми відіграють паузи різних типів. Аналізуючи багатофакторну природу пауз, британський лінгвіст Девід Кристал [9, с. 174] зокрема, зауважує, що саме вони виконують функцію розподілу мовленнєвого потоку на смислові кванти, сигналізують про когнітивну діяльність мовця та структурують мовлення. Мета статті – викласти результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження паузальної організації англomовної лекції. Вибір об'єкта дослідження зумовлюється пердусім тим, що інформація, яка

міститься в лекції, переважно сприймається через слухові аналізатори, тому дослідження просодичного оформлення лекції є центральним у з'ясуванні специфіки когнітивного механізму сприйняття. Актуальність цього дослідження визначається недостатнім ступенем вивченості впливу часових параметрів на когнітивні процеси, що організовують розуміння мовлення. Етапи експерименту ґрунтувалися на доповненні та уточненні вже існуючих (В.О. Артьомов, М.П. Дворжецька, Ю.О. Дубовський, Ю.М. Захарова, А.А. Калита, Н.В. Ланчуковська, Р.К. Потапова, А.Д. Петренко,

Л.К. Цеплітіс). Інтерпретація даних у статі представлена у вигляді кількох блоків: інтерпретація даних адитивного аналізу, проведеного аудиторамі-фонетистами; інтерпретація даних акустичного аналізу; порівняльний аналіз етапів експерименту. Акустичний аналіз здійснюється за допомогою комп'ютерної програми Speech Analyzer (version 1.5.), розробленої на замовлення Літнього інституту лінгвістики (США), та програми PRAAT (version 4.0.41), розробленої на кафедрі фонетики Амстердамського університету. Для забезпечення репрезентативності отриманих даних використано *кількісні й статистичні методи*, які дали змогу підтвердити достовірність та об'єктивність здобутих результатів.

Перцептивний аналіз. У роботі ми ідентифікували структурний тип пауз. Установлено, що паузи структурного членування становлять 90,9% від усіх зафіксованих пауз. За існуючими розробками [6, с. 231–233; 5, 88] прийняли таку їх класифікацію: *внутрішньосинтагменна, міжсинтагменна, міжфразова*.

Маємо вказати, що аудиторамі також реєструвалися паузи *хезитації, емпфатичні, психологічні* паузи тощо. Оскільки ці типи пауз не були предметом нашої наукової роботи, їх було вилучено з подальшого дослідження. Зауважимо лише, що на початкових стадіях експерименту досліджувані зразки англомовних лекцій були розподілені інформантами на три категорії, залежно від ступеня сприйняття інформації: “добре”, “посередньо”, “погано”. Учасники експерименту визнали характерною ознакою текстів лекцій з оцінкою “добре” так звану *дикторську паузу* [1, с. 112], яка вживається перед новими іменами, назвами, складними термінами, цифровими даними або складними синтаксичними цілими. У зразках “посередньо” й “погано” таких пауз виявлено не було. Наведемо кілька прикладів такого паузального членування:

Let's take the example of | hyper tension ||
The first of these | is what we → call | Gross
National Product ||

У першому прикладі лектор робить паузу перед словом “hypertension”, яке вводиться вперше і є специфічним медичним терміном. Так само й у другому випадку засвідчено підсилення ключових слів “Gross National Product” у повідомленні засобами авторської паузи. В обох випадках було зафіксовано вживання паузи з середньою перцептивною довготою.

Слухове членування текстів лекцій із різним ступенем сприйняття інформації виявило співвіднесеність абсолютної більшості зафіксованих аудиторамі пауз із такими смисловими фрагментами текстів, як синтагми й фрази, що підтверджує факт існування тісного зв'язку між інтонаційно-смисловим членуванням і “озвучуванням” лекцій, з однієї сторони, та законами синтаксичної будови цієї мови, – з іншої. Водночас, різне розуміння тексту мовцем відображається на синтагматичному членуванні, кількості синтагм та місці появи синтагморозділів. У цьому, на нашу думку, і полягає одна зі складових просодичної актуалізації когнітивної стратегії мовця, тобто певне співвідношення й розташування пауз може вплинути на розуміння інформації слухачем.

При визначенні відносної довготи пауз ми виходили з того положення, що в ході дослідження мовлення принципово важливими є дані про мінімальні розбіжності тривалості, які людина спроможна сприйняти [2, с. 32–33].

Незважаючи на відому суб'єктивність аудиторських оцінок, у цілому відзначено досить послідовний зв'язок між типом пауз і їхньою перцептивною довготою. Паузи середньої довготи відмічено більшістю аудиторів. Ступінь їх слухового розпізнавання виявився доволі високим. Найбільш надійно в експерименті сприймалися довгі паузи. Їх зафіксовано всіма аудиторамі без винятку. Стосовно коротких пауз зауважимо, що не завжди їх наявність відзначена більшістю аудиторів.

Аудитивний аналіз засвідчив, що паузальне оформлення має певні особливості, які простежуються в усіх досліджуваних зразках. Попередні результати їх спостережень наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Розподіл пауз у лекціях із різним ступенем сприйняття інформації
з урахуванням їх перцептивної довготи (%)**

Ступінь сприйняття інформації	Розподіл пауз з урахуванням їх перцептивної довготи		
	короткі	середні	довгі
добре	25,87	30,26	43,85
посередньо	17,80	39,72	42,46
погано	17,91	41,79	40,29

Дослідження розподілу пауз з урахуванням їх перцептивної довготи засвідчило, що на перцептивному рівні аудиторі не ідентифікували істотних відмінностей у тривалості пауз. Так, спотерігається збільшення кількості коротких пауз у зразках “добре” (25,87%) порівняно з “посередньо” (17,80%) та “погано” (17,91%). Середні паузи демонструють тенденцію до зростання їх кількості з пониженням ступеня сприйняття інформації.

У підвибірці “погано” вони склали 41,79%, а в “добре” – 30,26% відповідно. Відзначимо, що довгі паузи майже рівномірно представлені в усіх трьох досліджуваних різновидах.

На наступному етапі слухового аналізу ставилося завдання встановлення зв'язку між перцептивною довготою пауз і їх локалізацією на ділянках міжфразових, міжсинтагменних та внутрішньосинтагменних стиків (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення перцептивної довготи пауз і їх різновидів (%)

Ступінь сприйняття інформації	Співвідношення перцептивної довготи пауз і їх різновидів								
	короткі			середні			довгі		
	внутрішньосинтагменні	міжсинтагменні	міжфразові	внутрішньосинтагменні	міжсинтагменні	міжфразові	внутрішньосинтагменні	міжсинтагменні	міжфразові
добре	74,14	9,34	---	24,66	78,66	4,66	1,19	12	95,33
посередньо	77	7,5	---	23	65	---	---	27,5	100
погано	62,5	19,35	---	37,46	74,19	5,55	---	6,45	94,44

Внутрішньосинтагменні паузи у досліджуваних зразках мовлення віднесені здебільшого до групи коротких (“добре” – 74,14%; “посередньо” – 77%; “погано” – 62,5%), а міжфразові оцінювалися як довгі (“добре” – 93,33%; “посередньо” – 100%; “погано” – 94,44%). Відповідно міжсинтагменні стики переважно оформлені паузою із середньою слуховою тривалістю. Щоб пересвідчитися, чи існує істотність розходження процентних показників за цим параметром, було здійснено статистичну перевірку на основі видозміненої формули обчислення критерію Стюдента, яка визначає істотність розходження саме між відсотковими показниками.

Обчислення показали, що значимими для ефективної просодичної актуалізації когнітивних стратегій виявилися довгі міжсинтагменні паузи ($t_{факт} = 2,1$), що негативно вплинули на ступінь сприйняття. Звернемо увагу на те, що хоча короткі міжсинтагменні й середні внутрішньосинтагменні паузи значно переважають у зразках “погано”, їх кількість не виявила статистичних розбіжностей ($t_{факт} = 1,02$ та $t_{факт} = 1,03$ відповідно).

Таким чином, за результатами аудиторської перевірки було зроблено висновки про те, що паузальна організація впливає на когнітивні механізми сприйняття інформації. Розподіл пауз за їх перцеп-

тивною довготою майже однаковий і в рівній частці припадає на кожну сукупність (*довгі, середні, короткі*). Виявлена тенденція до зростання кількості коротких пауз у підвибірках з оцінкою “добре”, тоді як паузи із середньою перцептивною довготою переважають у підвибірках, що гірше сприймаються слухачем. Довгі паузи рівномірно представлені у всіх досліджуваних зразках мовлення. Важливою відмінністю паузального членування дискурсу лекції у когнітивному аспекті стала локалізація цих пауз на структурних стиках. Так, такими що володіють статистичною значимістю виявилися довгі міжсинтагменні паузи. Короткі міжсинтагменні й середні внутрішньосинтагменні паузи засвідчили тенденцію до зростання їхньої кількості з пониженням ступеня сприйняття усної інформації у лекційному дискурсі.

Аналіз особливостей паузального членування, проведений аудитором-фонетистами, дозволив виявити потенціал просодичних засобів, які визначають специфіку просодичної актуалізації когнітивних стратегій. Очевидно також і те, що лише перцептивних критеріїв довготи пауз для точного їх співвіднесення з типом *міжфразових, міжсинтагменних та внутрішньосинтагменних* стиків виявляється недостатньо. Паузальне вивчення було також здійснено на наступному етапі експерименту, у ході акустичного аналізу.

Акустичний аналіз. Для проведення інструментального аналізу використовувались експериментальні тексти лекцій, що були оцифровані у масштабі реального часу й попередньо розмічені аудитором на фрази, синтагми, ритмогрупи. Сегментація мовленнєвого сигналу проводилася за осцилограмою при одночасному звуковому та візуальному відтворенню мовленнєвого сигналу [2, с. 32; 7, с. 55].

Тривалість паузи (тривалість перерви в фонації) вимірювалося згідно з методичними вказівками [8, с. 70; 10; 11] по осцилограмі, довжиною відрізка нульової інтенсивності від кінця попереднього сегмента (звука) до початку наступного. Зауважимо, що при комп'ютерному визначенні тривалості пауз

ми дотримувались перцептивних оцінок аудиторів.

Результати проведеного акустичного аналізу показали, що всі ідентифіковані аудитором паузи можна розподілити на дві групи:

- паузи з перервою в фонації (*темпоральні, абсолютні, фізичні паузи*);
- паузи без перерви в фонації (*нетемпоральні, квазіпаузи*).

Паузи без перерви в фонації характеризуються низьким ступенем аудиторської ідентифікації, їх кількість в аналізованих фрагментах невелика. Вони склали 7% від загальної кількості зафіксованих інтерсегментних пауз. “Фізичний аналіз нетемпоральних пауз ускладнюється тим, що тривалість залишається поки що єдиним доступним показником паузації” [там само]. Цей тип пауз визначався лише суб'єктивним методом і при акустичному аналізі до уваги не брався.

Маємо зазначити, що нетемпоральні паузи рівною мірою зустрічаються в усіх зразках дикторського мовлення (“добре”, “посередньо”, “погано”) і складають переферію статистичного розподілу по цьому параметру. Нижче продемонстровано вживання паузи із сукупності “погано”, що була ідентифікована аудитором, але не може бути досліджена при інструментальному аналізі мовлення (рис. 1).

У цьому випадку, ефект відзначеної аудитором паузи пояснюється частотним перепадом у 189 Гц. На перцептивному рівні як пауза був сприйнятий так званий “просодичний шов” (термін О. В. Кривної [3]), тобто перепад висоти тону.

Аналізуючи даний темпоральний параметр інтонації, ми також реєстрували *фізичні паузи* (вдиху), *логічні паузи, паузи хезитації* (заповнені, незаповнені), рідше – *емфатичні*. Проте ці типи пауз у нашому дослідженні не підлягали ретельному аналізу.

Паузи з перервою в фонації склали більш чисельну групу. Їх тривалість на міжфразових, міжсинтагменних і внутрішньосинтагменних стиках відображено в табл. 3. Для структурних пауз визначалися як діапазон значення тривалості, так і середнє значення.

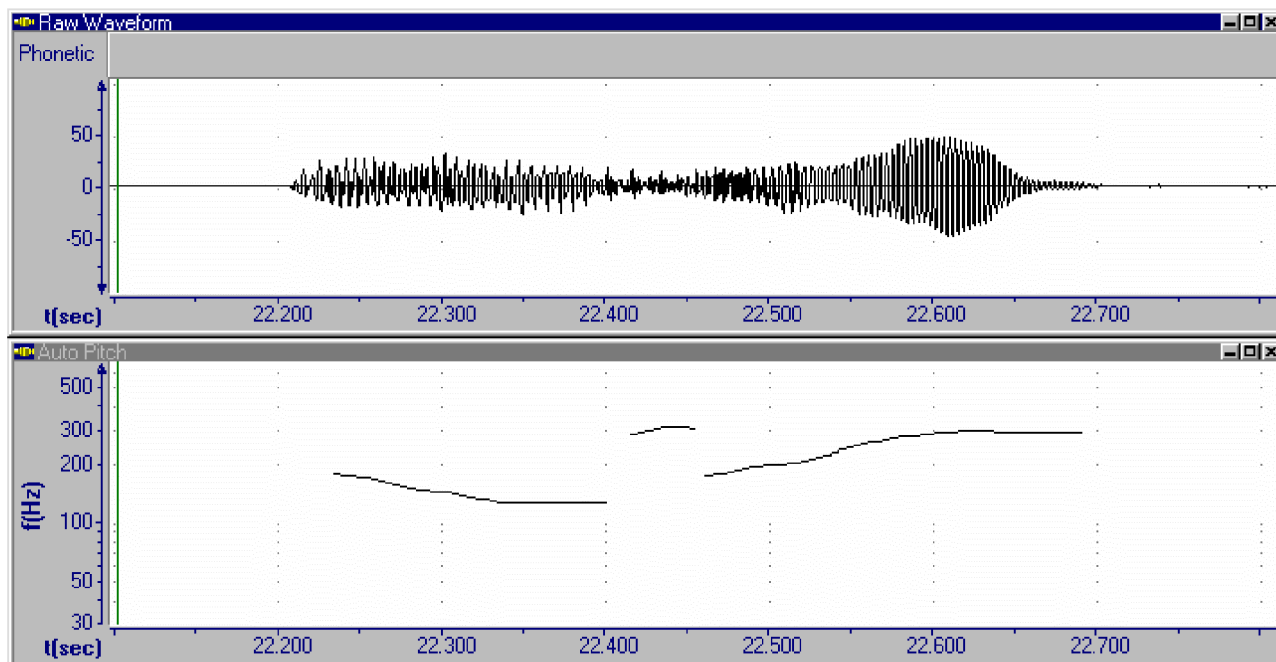

Рис. 1. Осцилограма фрази “Well, I said
[I would talk to you in more detail about printers, so here we go.]

Отримані результати дали змогу побачити, що диференційною ознакою лекцій з різним ступенем сприйняття інформації по такому темпоральному компоненту як структурні паузи є фізична тривалість міжфразових пауз. У зразках “добре” вони

в середньому на 300 мс довші та є статистично значущими порівняно з “посередньо” й “погано”. Із зазначеного впливає висновок, що збільшення тривалості міжфразових пауз приводить до покращення сприйняття інформації в лекції.

Таблиця 3

**Тривалість структурних пауз у текстах лекцій
із різним ступенем сприйняття інформації (мс)**

Ступінь сприйняття інформації	Тривалість внутрішньосинтагменних пауз (t_i)	Середня тривалість внутрішньосинтагменних пауз	Тривалість міжсинтагменних пауз (t_i)	Середня тривалість міжсинтагменних пауз	Тривалість міжфразових пауз (t_i)	Середня тривалість міжфразових пауз
добре	52... 561	204,7	107... 902	598,35	595... 1735	1344,59
посередньо	46... 532	235,76	220... 1019	513,85	690... 1216	951,5
погано	98... 394	263,2	192... 839	407,29	796... 1539	991,6

Коефіцієнт паузації [4, с. 66] було вивчено для вияву закономірностей паузальної організації досліджуваних зразків мовлення. Коефіцієнт паузації (K_p) вимірювався на рівні структурних блоків (одиниць вибірки). Тривалість усіх пауз сумувалася, потім їх інтегрована тривалість віднімалася

від загальної тривалості структурного блоку, таким чином, отримувалась сумарна тривалість тексту без пауз. Одержаний показник ділився на загальну фізичну тривалість обраних фрагментів лекційного дискурсу. Результати обчислень подано в табл. 4.

Таблиця 4

**Результати обчислень коефіцієнта паузації
у текстах лекцій із різним ступенем сприйняття інформації**

Шкала ступеня сприйняття інформації	добре	посередньо	погано
K_p	1,27	1,23	1,16

Результат був прогнозованим, адже на попередніх етапах експерименту було доведено, що зразки “добре” мають довші структурні паузи та коротші фрази з меншою кількістю синтагм. Саме ці фактори є визначальними для такого параметра як коефіцієнт паузації. Таким чином, було з’ясовано, що чим ближче коефіцієнт до 1, тим ступінь сприйняття інформації знижується.

Звернемо також увагу на той факт, що ідентичний нашому дослідженню коефіцієнт паузації ($K_p = 1,27$) було отримано в роботі В. В. Берковець [1, с. 113] при дослідженні наукового функціонального стилю українського мовлення. Такі результати можуть спрямувати подальші розвідки у русло виявлення просодичних універсалій, характерних для ефективної актуалізації когнітивних стратегій різних мов.

Такий складник темпоральних характеристик мовлення як паузація суттєво впливає на темп мовлення, тому наступним перспективним завданням дослідження може бути визначено вивчення особливостей темпоральної організації мовленнєвих зразків англomовних лекцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берковець В.В. Просодичні диференційні ознаки функціонального стилю в українській мові: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Берковець Віра Володимирівна. – К., 2004. – 203 с. 2. Блохина Л.П. Методика анализа просодических характеристик речи / Л.П. Блохина, Р.К. Потапова. – М. : Наука, 1977. – 84 с. 3. Кривнова О.Ф. Смысловая значимость про-

содических швов в тексте / О.Ф. Кривнова // Проблемы фонетики : сб. стат. / Отв. ред. Р.Ф. Касаткина. – М. : Наука. – 1999. – С. 247–258. 4. Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи : учеб. пособие по теоретической фонетике иностранных языков / [М.П. Дворжецкая, Е.И. Стериополо, О.Р. Валигура и др.]. – К. : КГПИИЯ, 1991. – 76 с. 5. Петренко І.В. Лінгвоакустичні характеристики паузації в сучасному англomовному лекційному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Петренко Інна Володимирівна. – К., 2000. – 210 с. 6. Потапова Р.К. Об одном подходе к пополнению базы параметрических данных (применительно к немецкой слитной речи) / Родмонга Кондратьевна Потапова // Проблемы фонетики : сб. статей / Отв. ред. Р.Ф. Касаткина. – М. : Наука. – 2002. – С. 225–240. 7. Семенова О.В. Інтонаційна організація тексту радіорепортажу (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі французької мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Семенова Олена Валентинівна. – К., 2005. – 250 с. 8. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации / Л.К. Цеплитис. – Рига : Зинатне, 1974. – 272 с. 9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 480 p. 10. Fry D.B. The Physics of Speech / D.B. Fry. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 148 p. 11. Speech Analysis Tutorial [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.ling.lu.se/research/speechtutorial/tutorial.html>. 12. Speech Analyzer: version 1.5. Summer Institute of Linguistics. Copyright ©1996–2000. Acoustic Speech Analysis Project: JAARS – CCS, Waxhaw, NC. 13. Praat: version 4.0.41. Copyright © 1992–2003 by Paul Boesma and David Weenink SIL Encore Fonts™. © 1992–1998 Summer Institute of Linguistics.

ДЖЕРЕЛА**ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

14. English for Academic Purposes Series: Business Studies (Teacher's book) / Ed. by C. Vaugham James. – L. : Prentice Hall, 1992. – 30 p. English for Academic Purposes Series: Computer Science (Teacher's book) / Ed. by Tricia Walker. – L. : Prentice Hall, 1992. – 30 p. 15. English for Academic Purposes Series: Earth Science (Teacher's book) / Ed. by

C. St J. Yates. – L. : Prentice Hall, 1990. – 29 p. 16. English for Academic Purposes Series: Economics (Teacher's book) / Ed. by C. St J. Yates. – L. : Prentice Hall, 1991. – 29 p. 17. English for Academic Purposes Series: General Engineering (Teacher's book) / Ed. by CM. and D. Johnson. – L. : Prentice Hall, 1991. – 31 p. 18. English for Academic Purposes Series: Medicine (Teacher's book) / Ed. by C. Vaugham James. – L. : Prentice Hall, 1992. – 34 p.

УДК 811'398.22

СМИСЛОМІСТКИ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ МІФУ

Л.І. Тараненко, канд. філол. наук (Київ)

У статті шляхом аналізу типових смисломістких і структурних характеристик міфу сформульовано його дефініцію як мовленнєвого феномену, а також обґрунтовано інваріантну модель структурно-фабульної побудови текстів міфів. На основі використання отриманої моделі сформовано типові варіантні схеми їхньої структурної алгоритмічно-фабульної побудови.

Ключові слова: дефініція, тексти міфів, типові ознаки, інваріантна структурно-фабульна модель, варіанти алгоритмічних схем.

Тараненко Л.И. Смыслосодержательные и структурные особенности текста мифа. В статье путем анализа типичных смылосодержательных и структурных характеристик мифа сформулирована его дефиниция как речевого феномена, а также обоснована инвариантная модель структурно-фабульного построения текстов мифов. На основе использования полученной модели сформированы типичные варианты схем их структурного алгоритмично-фабульного построения.

Ключевые слова: дефиниция, тексты мифов, типичные признаки, инвариантная структурно-фабульная модель, варианты алгоритмических схем.

Taranenko L.I. Content-bearing and structural features of the myth. In the paper by means of analyzing typical content and structural characteristics of the myth the author formulates its definition as of a speech phenomenon and substantiates the invariant structural model of the myths' story plot. On the basis of the obtained model the author forms typical variant schemes of the myths algorithmic plot structure.

Keywords: definition, myths, typical features, invariant structural model of the story plot, variants of the algorithmic schemes.

Існування у багатьох суспільно-гуманітарних науках дивовижно плідного розмаїття уявлень про характерні ознаки та особливості міфів до останнього часу не призвело, на жаль, до зведення отриманих знань у чітку концептуально-наукову парадигму. Недивно, мабуть, і те, що навіть в академічних словниках відсутнє вичерпне визначення міфу, здатне висвітлити його походження, сутність, функціональне призначення та найхарактерніші ознаки.

Цілком зрозуміло, що відсутність зазначених результатів ускладнює вирішення принаймні таких нагальних питань, як систематизація типових смисломістких і структурних ознак міфів, без яких спроби їхнього подальшого дослідження убачаються малопродуктивними.

Тому метою цієї праці є системне обґрунтування типових смисломістких і структурних характеристик тексту міфу шляхом аналізу існуючих у науковій літературі уявлень.

Для полегшення сприйняття системних кроків започаткованого нами обґрунтування упередимо його загальною логіко-методологічною сукупністю аналітичних процедур, покладених в основу виконання завдань теоретичного дослідження. Під час їхньої реалізації відносно міфу як інтелегібельного об'єкта вирішувалися такі питання: його визначення як мовленнєвого феномена, функціональне призначення, типові ознаки та особливості структурної побудови.

Перш, ніж розпочати аналіз, зауважимо, що міф є однією з надзвичайно складних реальностей куль-

тури. Тому його можна вивчати й інтерпретувати в найчисленніших і взаємодоповнюючих аспектах [41, с. 15]. Термін «міф» у цілому ряді галузей гуманітарного пізнання, що вивчають історію, культуру, мову, мистецтво, релігію, філософію, мораль та інші компоненти духовної культури, належить до числа широкоживаних понять [29, с. 11]. Хоча він міцно увійшов у політичну й повсякденну лексику, у науково-популярну й художню літературу, але різноманітність підходів до тлумачення поняття «міф» викликала таку розмитість його значення, унаслідок якої воно стало застосовуватися для опису різних за своєю природою явищ.

Навіть побіжний огляд численних робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячених різним аспектам функціонування міфу, виконаних у межах філософії (К. Хюбнер, Ф. Ніцше, В. Соловйов, А.Ф. Лосєв, О.М. Пятигорський), філології (М.І. Стеблін-Каменський, Ж. Дюмезиль, О.С. Колесник), фольклористики (Е.М. Мелетинський, О.М. Фрейденберг, В.Н. Топоров, В.В. Иванов, М.М. Маковський, М. Еліаде), етнології (Дж. Фрезер, Л. Леві-Брюль, Е. Кассирер, К. Леві-Строс), літературознавства (М. Бодкін, Н. Фрай), психології (З. Фрейд, К.Г. Юнг), антропології (Ф. Вовк, Б. Малиновський), культурології (М. Еліаде, А.Ф. Лосєв, Ю.М. Лотман) тощо, переконує в правомірності формулювання їхніми авторами кількох десятків різних визначень міфу [15, с. 559–561], у яких він трактується як жанр словесності, система первісної культури або навіть науки, ідеології, початкової філософії і т. ін.

Певна парадоксальність неначебто закладена ще в етимології поняття міф, яке, за свідченням праці [29, с. 12], у різні часи означало думку, наказ, пораду, призначення, намір, мету, повідомлення, обіцянку, прохання, погрозу, докір, хвальбу і навіть правдиву оповідь, що протиставлялась вигадці. Проте з плином часу в давньогрецькій культурі термін «міф» почав застосовуватися для позначення: мовлення, думки, напівлегендарного переказу про життя предків, богонатхненної істини, помсти вбитого убивці, вигадки, уяви, розповідної манери взагалі, чогось розумного, але в той же час незро-

зумілого, химерного, неправдивого, обману, чуток і т. ін. [29, с. 13].

Подібна багатогранність знайшла своє відображення в формулюваннях поняття міфу сучасними фольклористами та літературознавцями. Так, згідно з відомою енциклопедією [11, с. 52–53], міф розглядається як перша форма раціонального осягнення світу, його образно-символічного відтворення і пояснення як розпорядження до дій. Міф перетворює хаос у космос, створює можливість розуміння світу як певне організоване ціле, виражає його в простій і доступній схемі, яка могла втілюватися в магічну дію як підкорення незбагненого. Інтерпретація універсуму міфу антропоморфна: він наділяється тими якостями, які забарвлюють буття індивіда в його взаємозв'язку з іншими людьми.

Літературознавчий словник-довідник трактує міф як розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили та ін., які брали участь у створенні світу. Міф – витвір наївної віри, який складає філософсько-естетичний комплекс давньої епохи, що ґрунтується на заміні об'єктивності сприймання суб'єктивним апіорним переконанням. При цьому наголошується, що міф зумовлював створення національного фольклору і літератури. Підкреслюється також, що міф як узагальнено-цілісне сприймання дійсності характеризується нерозчленованістю реального й ідеального та виявляється на рівні підсвідомості. Йому як способу мислення притаманна апіорність, існуюча у формі і індивідуального, і колективного підсвідомого [16, с. 451–452].

Специфіку функціональних властивостей міфів об'єктивно окреслено в довіднику [1, с. 876–881]. У ньому міфи трактують як створення колективної загальнонародної фантазії, що узагальнено відображає дійсність у вигляді чуттєво-конкретних персоніфікацій істот, які мисляться первісною свідомістю цілком реальними. Більше того, показано, що в первісній культурі міфи являють собою еквівалент науки, цільну систему, в термінах якої сприймається й описується весь світ. Акцентується увага і на високому потенціалі міфу щодо його трансформації в сучасній літературній творчості.

Космогонічні та інші мотиви міфів розглядаються в загальних рисах у праці [41, с. 15–16], яка визначає міф як сакральну історію, що оповідає про події, які сталися в достопамятні часи «початку всіх початків».

Не вдаючись у деталі, зазначимо, що певний інтерес становить також розуміння міфу як енергійного самоствердження особистості [17, с. 94] або як вираження найважливішої психологічної ситуації і реалізації парадоксальних сексуальних потягів [11, с. 58] чи як мову, що працює на найвищому рівні, на якому смислу вдається відокремитися від мовної основи, на якій вони склалися [12, с. 187]. Так чи інакше, зазначені властивості міфів сягають кола когнітивно-психологічних проблем сприйняття людиною ідей та смисломісткого насичення текстів самих міфів.

Мабуть, авторам словникової статті [27] належить найбільш лапідарне узагальнене визначення літературної сутності міфу як оповіді, що передає уявлення людей про світ, місце людини в ньому, про походження всього суцього, про богів і героїв. Зважаючи на це, низку розглядуваних нами праць [22, с. 296; 15, с. 559–561; 29, с. 11–14, 64; 32, с. 452–459; 44, с. 4–16; 43, с. 104; 47 та ін.] можна кваліфікувати як науковий матеріал, що декодує на основі історичних, культурно-етнографічних, духовно-релігійних, філософських, психологічних та інших міркувань і фактів зміст наведеного визначення.

На жаль, вікіпедійний варіант визначення міфу ми не можемо вважати академічною дефініцією, оскільки в ньому відсутня загальна інформація щодо функціональних особливостей міфу, його типових ознак, природи виникнення та специфіки розвитку як вихідної форми багатьох літературних жанрів і творів.

Це дає нам підстави вважати повнішою таку дефініцію міфу, згідно з якою *міф* – це надзвичайно стійкий первородний жанр усної народної творчості, у якому віддзеркалюється емоційно-афективний бік мислення представників певної спільноти, та який з часів зародження людської культури виконує пізнавально-світоглядну та духовно-ідеологічну функції через

вигадані оповіді, що містять абстрактно-метафоричні уявлення про богів, явища природи та події.

Виконаний нами подальший аналіз дозволяє говорити про поліфункціональну роль міфів у загальнолюдській культурі. Переважна більшість дослідників вважають, що міф по відношенню до людини є, насамперед, прикладом або моделлю для наслідування [28, с. 635; 41, с. 12, 16] у суспільній і особистісній поведінці [25, с. 34; 11, с. 57; 3, с. 12; 30] як засіб зняття соціокультурних протиріч [13, с. 186, 368; 11, с. 53, 58–59].

Не менш часто зустрічається розуміння міфу як соціокультурного засобу, здатного надавати ясний образ і чітку форму тій реальності, яку людина відчувала інтуїтивно [3, с. 13–14], надавати смисл світу та людському екзистенціальному існуванню [41, с. 22], впливати на свідомість індивіда [14, с. 20–21; 3, с. 19; 40, с. 7], підтримувати традиції забезпечення соціального порядку й наступності щодо моральних цінностей [22, с. 330–331; 30, с. 30]. Окрема роль відводиться міфу у пізнанні оточуючої дійсності як певним чином організованого цілого [11, с. 52; 38, с. 34], формуванні картини світу у свідомості індивіда [21, с. 208; 11, с. 57], кодифікації його віри [22, с. 290–291] та його правовому [22, с. 329] й естетичному вихованні [30].

Отже, цілком очевидно, що найважливішими ознаками міфу є його духовно-ідеологічна спрямованість та пізнавально-світоглядна функція [34, с. 139], що реалізується через систему відповідних підфункцій: пізнавальна, світоглядна, навчально-сугестивна, ідеологічна, правова, етична, естетична, духовна тощо.

З двох причин у ході аналізу ми були змушені приділити особливу увагу смисломісткому насиченню міфів. По-перше, зрозуміло, що поліфункціональність міфу як наслідок його генезису без цього з'ясувати неможливо. По-друге, без аналізу смисломісткого насичення текстів міфів не може бути й мови про опис особливостей їхньої структурної побудови.

З огляду на це, розглянемо думки дослідників щодо змісту, мотивів та тематики текстів міфів.

Зазначимо тут, що, як правило, міфи на ранніх стадіях розвитку архаїчної культури були примітивними і простими за змістом. Проте з розвитком суспільних відносин поступово створювалися складніші й більш розгорнуті міфи, у яких узагальнюються накопичений людиною досвід пізнання природи і самої себе [40, с. 9]. При цьому найбільш значущі міфи розповідали про граничні стани, які потребують виходу за межі буденного досвіду. Вони проголошували існування іншого світу – світу богів як могутню реальність, взаємодіючу з нашим світом [3, с. 12–13]. Найбільш архаїчні тотемні міфи розповідали, переважно, про перетворення звірів-тотемів у людей, створення людей, породження богів і першопредків людства, подвиги культурних і епічних героїв [28, с. 637].

Тексти всіх міфів ґрунтуються на архетипах, що свідчить про спільність міфічних історій і подій, які природно відбувалися в різних культурах й історичних періодах [46, с. 574–580]. Згідно з К.Г. Юнгом [42, с. 104–105, 128, 164–165, 333–335], найважливішими архетипами міфів є такі: «*матері*» (виражає вічну й безсмертну позасвідому стихію), «*дитяти*» (символізує початок пробудження індивідуальної свідомості зі стихії колективного позасвідомого), «*тіні*» (позасвідома частина особистості або її демонічний двійник), «*анімуса*» (*анімі*) (втілюють позасвідоме начало особистості, виражене в образі протилежної статі), «*мудрого старого/старої*» (найвищий духовний синтез, який гармонізує в старості свідому і позасвідому сфери душі). Найчастіше первинна цілісність позасвідомого символізується у міфах колом, яйцем, океаном, небесним змієм, першоістотою [23, с. 7].

Важливо також, що сфера міфологічної розповіді в архаїчному світі суворо обмежена в просторі і часі, створюючи ритуалізовану структуру, занурену в практику повсякденного існування колективу [18, с. 39; 20, с. 224, 228].

При аналізі смисломісткого насичення текстів міфів прийнято [30; 31, с. 595–596; 3, с. 41; 41, с. 62] чітко вирізняти три їхні групи, у яких ідеться про минуле (етіологічні, космогонічні міфи),

теперішнє (календарні міфи) та майбутнє (есхатологічні міфи).

Крім того, всю багатоманітність міфів різних народів світу було класифіковано [28, с. 635–638] на етіологічні («причинні», тобто пояснювальні), космогонічні (антропогенні, астральні, солярні і лунарні, які, як правило, менш сакралізовані, ніж етіологічні), близнючні (про чудодійних істот як засновників племені або культурних героїв), тотемічні (як елементи вірувань і обрядів), календарні (пов'язані зі зміною пір року), героїчні (побудовані навколо біографії героя), есхатологічні (які розповідають про кінець світу).

Невипадково, мабуть, і те, що в усіх культурах мають місце міфи про польоти і сходження на небеса, які виражають універсальне прагнення людини до трансценденції і звільнення від обмежень [3, с. 33]. Не менш показовим убачається й те, що найбільш загальною універсальністю характеризуються міфи про створення [49, с. 160]. До універсальних зображуваних у них тем відносять [там само, с. 162–164] також потоп (розглядуваний, здебільшого, як покарання), убивство монстрів, інцест, суперництво між дітьми, символічну кастрацію, андрогенні божества. Очевидним фактом є й те, що при національно неспецифічних сюжетах міфів, специфічними для кожної національної традиції є персонажі міфу та зовнішні ознаки самого міфологічного всесвіту [30, с. 17].

Не вдаючись до подальшого аналізу змісту, мотивів і тематики міфів, зупинимось окремо на причинах, що призводили до неосяжного різноманіття смисломісткого насичення, функціонуючих в їхніх текстах конкретних структурно-фабульних елементів. До таких причин слід, на нашу думку, віднести досить широку можливість оперування в сюжетах двійковими опозиціями чуттєвих якостей людини [25, с. 168–169], наслідком якого стає стрімке розширення альтернативного поля придатних для застосування у текстах міфу таких його важливих структурно-фабульних елементів, як причини виникнення проблеми, дії щодо її вирішення та наслідки.

До найбільш частотно застосовуваних поруч із чуттєвими опозиціями належать також проти-

ставлення у текстах міфів чоловічого й жіночого, дня і ночі, добра і зла, правого й лівого, верху і низу, космічних та земних або земних і людських стихій, соціальних та індивідуальних потреб, природних і теологічних уявлень, достеменного та метафоричного у сприйнятті подій і явищ тощо.

Таке розуміння і покладено нами в основу методології здійснення рефлексивно-реверсивного переходу до вирішення питання встановлення типових моделей розгортання сюжету тексту міфу за його фабульними елементами, саме які, за нашим баченням [33, с. 37–42], і покликані віддзеркалювати композиційну структуру тексту міфу. Суть цього мисленнєвого переходу проста: оскільки автори міфів здатні на основі незначної цілком конкретної уніфікованої кількості ідей розгортати безмежний простір смисломісткого насичення так само уніфікованих фабул, то їхній відповідний аналіз має призвести до конкретних, менших за чисельністю від вихідних ідей, структурних схем побудови текстів міфу. Орієнтуючись на висунуте припущення, ми і розглянемо погляди дослідників щодо структурних особливостей тексту міфу.

Існують вельми радикальні думки про те, що живучість таких мовленнєвих жанрів, як міф і казка пояснюється їхньою особливою структурою, а не змістом, який з плином часу стає малозрозумілим (див., напр., [40, с. 6]). Не повинне викликати, мабуть, сумнів і те, що виклад тексту міфу, як і будь-якого епічного твору, здійснюється відповідно до певної логічної структури. При цьому динаміка розгортання його сюжету спирається на замкненість, повторюваність, варіативність, циклічність [8]. Логіка розвитку діалектичних протиріч опозиційних елементів міфів призводить, зазвичай, до скачкоподібного переходу свідомості реципієнта від сфери його метафорично-сакрального мислення до буденної реальності. Здається, що, усвідомлюючи цей феномен, автори праці [20, с. 58] розглядають текст міфу як мовну структуру, засоби організації якої здатні збуджувати в емоційному мисленні реципієнта виникнення цілісної картини сакрального і буденного світів.

Зі значною вірогідністю, наслідуючи вчення школи Піфагора, автор роботи [37, с. 36] віддзеркалює композиційну структуру моделей архаїчних текстів за принципом зростання числового ряду їхніх окремих фрагментів, апроксимуючи його формулою $(n, n + 1$ і т. ін.). Проте з погляду нашого аналізу така залежність здатна характеризувати лише динаміку розгортання композиційної структури, а не відображати функціональні зв'язки між зазначеними фрагментами.

Цікаве також бачення особливостей міфів наведено в роботі [12, с. 183–207], яка містить думки щодо забезпечення структурою іманентної логіки саморозгортання сюжету міфу [там само, с. 206], здатності за допомогою обмежених мовних засобів виражати будь-які ідеї, спільності властивостей міфу з музичним твором [там само, с. 188–190] та інших широковідомих ознак текстів міфів. Проте, на відміну від шуканих нами абстрагованих від смисломісткого насичення та сюжетів міфу алгоритмічних моделей розгортання його тексту на основі послідовної взаємодії структурно-фабульних елементів, уявлення автора зазначеної праці торкаються психічних сфер породження і сприйняття міфу людиною.

Зважаючи на викладене, неважко переконатися, що в обсязі започаткованого нами розгляду є сенс скористатися запропонованою ще Аристотелем логікою обґрунтування структурної моделі тексту міфу на основі раціонального абстрагування від віддзеркалюваних у ньому подій [29, с. 65]. При цьому, мабуть, не випадково й те, що такі вживані ним наукові терміни, як «фабула», «сюжет», «зав'язка», «розв'язка» знайшли в лінгвістиці нове відповідне трактування, а, отже, не втратили своєї актуальності.

За таких умов у результаті опрацювання існуючої наукової інформації з дослідження тексту міфу нами було сформовано алгоритмічну модель розгортання його сюжету за фабульними елементами, наведену на рис. 1.

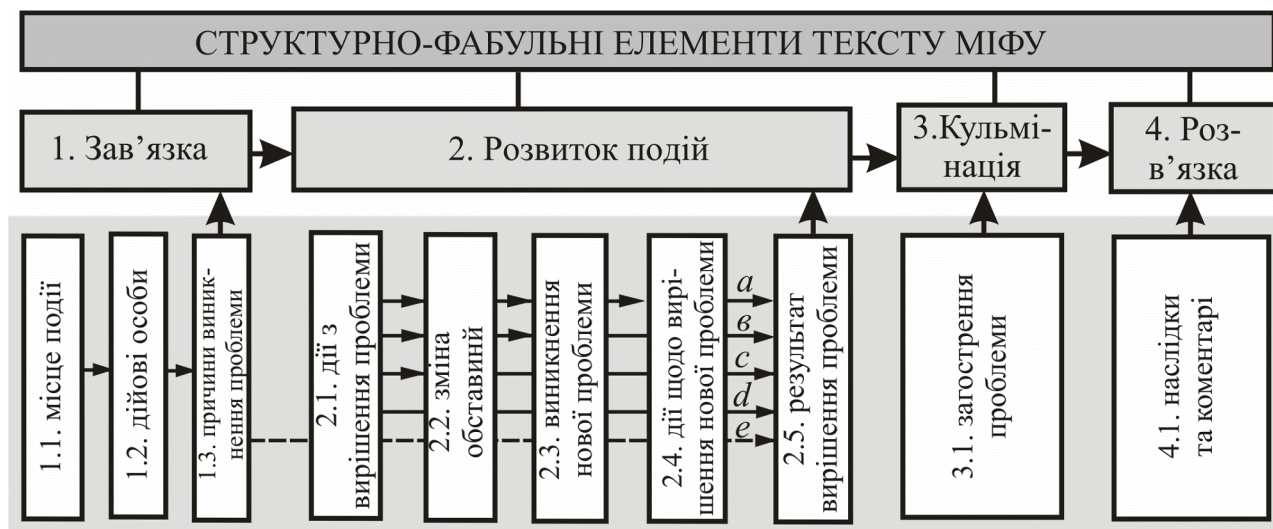

Рис. 1. Алгоритмічна інваріантна структурно-фабульна модель тексту міфу

Суть сформованої таким чином моделі полягає в її здатності репрезентувати структуру сюжету тексту міфу у вигляді певної системи, верхній ієрархічний рівень компонентів якої віддзеркалює алгоритмічну логіку взаємодії таких класичних блоків фабульних елементів: зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка. На другому її ієрархічному рівні нами розташовано безпосередні фабульні елементи кожного із названих блоків: «Зав'язка» (1.1-1.3), «Розвиток подій» (2.1.-2.5), «Кульмінація» (3.1), «Розв'язка» (4.1). Зв'язки між ними відображено відповідними стрілками, якими й позначено чотири варіанти (*b*, *c*, *d*, *e*) реалізації інваріанта (*a*) розгортання структури тексту міфу.

Графічний образ рис. 1 надає нам можливість виокремлення з нього типових варіантних моделей побудови структур текстів міфів, зведених у матрицю таблиці 1.

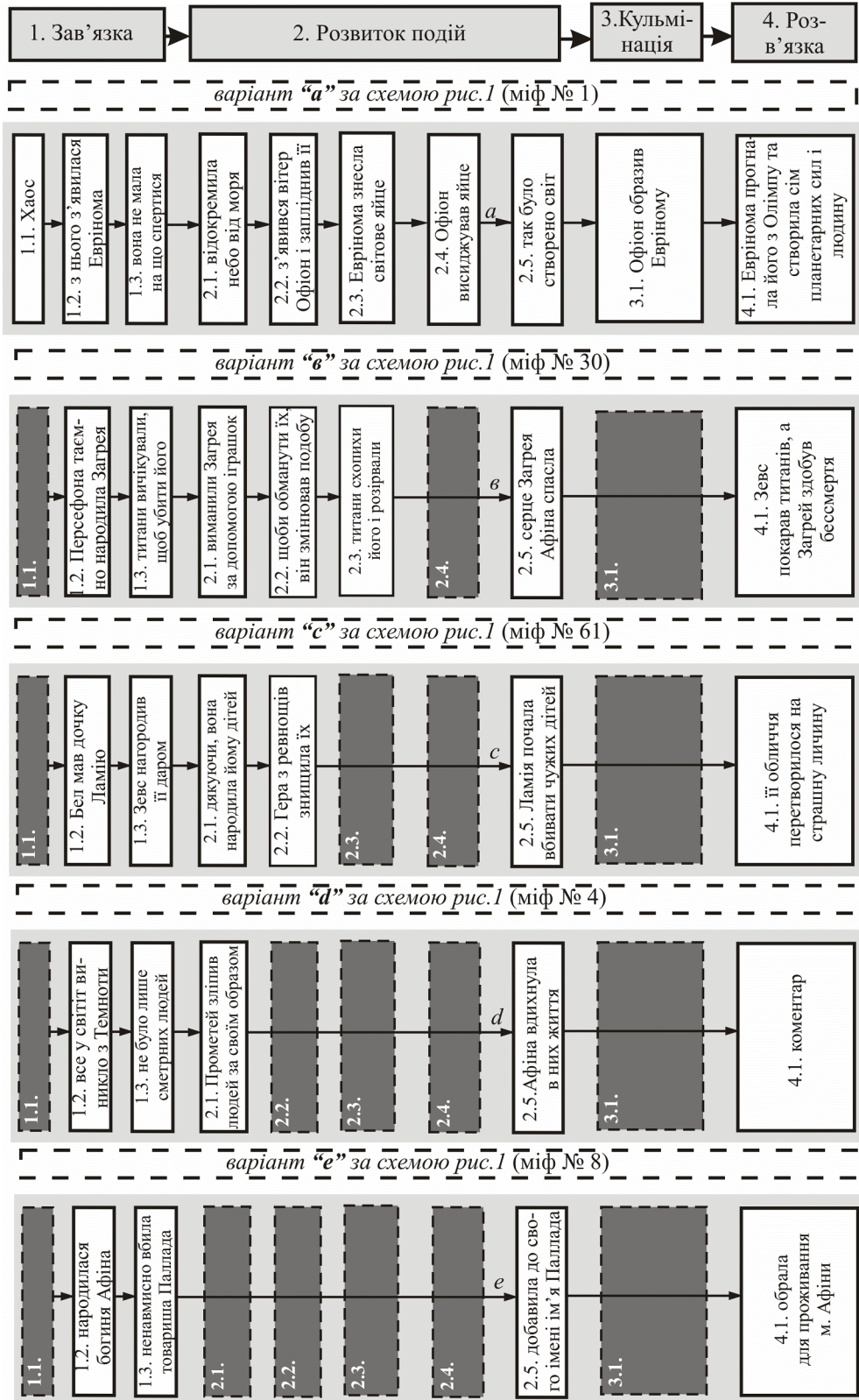
Смисломістке насичення отриманої нами матриці типових варіантних моделей розгортання сюжету тексту міфу за його фабульними елементами здійснено за джерелом [48]. При цьому важливо звернути увагу на те, що характерною ознакою варіанта *b* є відсутність у його структурі фабульного елемента 2.4 («дії щодо вирішення нової проблеми»),

а також наявність у більшості міфів цього варіанта імпліцитної форми вираження елементів 1.1 («Місце події») і 3.1. («Загострення проблеми»). Тому на схемі матриці ці елементи затоновано. Подібно до цього у варіанті *c* має місце відсутність фабульних елементів 2.3 і 2.4 та імпліцитна форма вираження елементів 1.1 і 3.1. У свою чергу, варіанту *d* притаманна структура тексту, у якій опущені фабульні елементи блоку «Розвиток подій» 2.2-2.4 та імпліцитно представлені у більшості міфів елементи 1.1 і 3.1. Найхарактернішим за ознакою мінімізації фабульних елементів виявився варіант *e*. Так, у ньому спостерігається відсутність чотирьох елементів (2.1-2.4) фабульного блоку «Розвиток подій» 2.2-2.4 та переважна імпліцитність змісту елементи 1.1 і 3.1. Лишається зауважити, що навіть у інваріанті *a* можуть мати місце міфи, у структурі яких елементи 1.1 і 3.1 набувають імпліцитної форми вираження.

Розглядувана нами загальна схема матриці 1 переконливо свідчить на користь того, що саме міфи, завдяки широкому альтернативному полю функціонуючих у межах жанрів малої форми структурних елементів побудови сюжету, і доцільно вважати вихідною структурною формою породження інших текстів усної народної творчості.

Таблиця 1

**Матриця типових варіантних моделей розгортання сюжету текстів міфу з прикладами
смісломісткого насичення їхніх фабульних елементів за джерелом [48]**

За цією логікою ми не маємо підстав заперечувати й те, що структурно-алгоритмічна схема викладу тексту міфів здатна слугувати архетиповою першоосновою створення інших фольклорних жанрів малої форми. Саме про це і свідчать результати багатьох історично-порівняльних досліджень (див., напр., [4, с. 19, 26, 38; 5, с. 32–34; 6, с. 40–41, 107, 140–141, 167–168, 230; 42, с. 335, 350–351; 7, с. 244, 251; 15, с. 562, 566; 2, с. 21–23; 45, с. 55; 39, с. 96; 10, с. 8; 23, с. 5–68; 24, с. 54; 26; 19, с. 58; 46, с. 562] та ін.). Щодо сфери суто аналітичних розробок, то вартій уваги майже повний збіг алгоритмічної інваріантної структурно-фабульної моделі тексту міфу (рис. 1) з обґрунтованою нами в роботі [35, с. 166] відповідною моделлю структури казки.

Стратифікацію 171 тексту міфів Древньої Греції за критерієм ускладнення їхньої структури відповідно до матриці таблиці 1 нами було виконано за джерелом [48], яке вважається дослідниками найповнішою їхньою збіркою [36, с. 680, 688]. Проведене при цьому кількісне оцінювання частотності реалізації типових варіантних моделей побудови текстів міфів в обсязі цієї збірки засвідчило, що більшість їхніх структур (66,1%) ідентичні варіантну повної моделі «а». У свою чергу, за варіантом «d» викладено тексти 15,5% міфів, а за моделлю «с» – 12,9%. Низька частотність актуалізації структурних моделей викладу міфів притаманна варіантам «в» і «е», позначеного на рис. 1 штриховою стрілкою (8,8% і 1,7% відповідно).

Крім того, на підставі логіко-структурного аналізу особливостей послідовного розгортання сюжету міфу за його фабульно-змістовими елементами було з'ясовано можливість класифікування їхніх алгоритмічних схем на такі, що мають лінійний та циклічно-повторний характер. У такому разі під лінійним алгоритмом розгортання сюжету слід розуміти суворо послідовну актуалізацію фабульних елементів міфу відповідно до схеми рис. 1. Тоді у випадках виникнення протягом сюжету у того ж самого героя двох та більшої кількості проблем, матиме місце циклічно-повторний алгоритм. При цьому за частотними ознаками 69% від загальної

кількості текстів збірки [48] становлять міфи з циклічно-повторним алгоритмом розгортання сюжету, а 31% – з лінійним. За цією ознакою також очевидно, що циклічно-повторні алгоритмічні схеми викладу міфу подібні до встановлених нами раніше [35, с. 166] схем розгортання сюжету казок.

Дещо інші властивості структури розгортання сюжету міфів дозволяють поділяти їх на прості та комбіновані. На відміну від простих, комбіновані міфи містять у собі не один, а декілька завершених сюжетів. Зазначимо тут, що тексти простих міфів складають 68,4% від загальної кількості текстів джерела [48].

Проведений нами теоретичний пошук засвідчив, що запропонований ще Аристотелем метод абстрагування від смисломісткого насичення міфів є ефективним шляхом для адекватного моделювання специфіки їхньої структурної побудови. У його обсязі доведено, по-перше, первородність природи міфу у царині фольклорних текстів, по-друге, наявність у міфах фрагментів або зачатків світоглядного опису світу та функціональних різновидів, конкретизованих і розгорнутих у наступних творах усної творчості. Наочно показано також, що обґрунтовані нами структурно-кінечні варіанти текстів міфів здатні забезпечити безмежну кількість реалізацій їхнього змістового насичення за конкретно-функціональним призначенням.

Сподіваємося, що графічна інтерпретація та результати проведеного нами суворо наукового розгляду смисломістких і структурних особливостей тексту міфу здатні в перспективі слугувати надійними підвалинами вирішення професійними дослідниками питань пошуку загальних та індивідуальних особливостей генетичної взаємодії функціонуючої в мультикультурному середовищі множини фольклорних творів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С.С. Мифы // Краткая литературная энциклопедия: В 9 т. / Гл. ред. А.А. Сурков. – М.: Сов. энцикл., Т. 4: Лакшин-Мураново / Гл. ред. А.А. Сурков. – М.: Сов. энцикл., 1967. – С. 876–881.
2. Агранович С.З. Гармония – цель – гармония: Художественное сознание в зеркале притчи / С.З. Агранович,

- И.В. Саморукова. – М. : Междунар. ин-т семьи и собственности, 1997. – 135 с. 3. Армстронг К. Краткая история мифа / К. Армстронг ; [пер. с англ. А. Блейз]. – М. : Открытый Мир, 2005. – 160 с. 4. Афанасьев А.Н. Славянская мифология / А.Н. Афанасьев. – М. : ЭКСМО; СПб. : Мидгард, 2008. – 1520 с. 5. Буслаев Ф.И. О литературе: Исследования; Статьи / Ф.И. Буслаев ; [сост., вступ. статья, примеч. Э. Афанасьева]. – М. : Худож. лит., 1990 – 512 с. 6. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский ; [сост., автор комментария В.В. Мочалова. – М. : Высш. школа, 1989. – 405 с. 7. Кереньи К. Трикстер и древнегреческая мифология // Р.П. Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К.Г. Юнга и К.К. Кереньи ; [пер. с англ. Кирющенко В.В. – СПб. Евразия, 1999. – С. 241–264. 8. Киченко О.С. Мифопоетична інтерпретація літературного і фольклорного твору: тенденції в історії російської літератури ХІХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.02; 10.01.07 / О.С. Киченко. – К. : Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН, 2004. – 36 с. 9. Колесник О.С. Мифологічний простір крізь призму мови та культури : монографія / О.С. Колесник. – Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, 2011. – 312 с. 10. Костюхин Е.А. Типы и формы животного эпоса / Е.А. Костюхин. – М. : Наука, 1987. – 270 с. 11. Культурология. XX век. Энциклопедия: в 2-х т. – СПб. : Университетская книга, 1998. – Т. 2. – 446 с. 12. Леви-Строс К. Структурная антропология / К. Леви-Строс ; [пер с фр. под ред. В.В. Иванова]. – М. : Наука, 1985. – 536 с. 13. Леви-Строс К. Первобытное мышление // К. Леви-Строс ; [пер., вступ. ст. и прим. А.Б. Островского]. – М. : Республика, 1994. – 384 с. 14. Леви-Строс К. Мифологии : в 4-х т. – Т. 1: Сырое и приготовленное / К. Леви-Строс. – М.; СПб. : Университетская книга, 1999. – 406 с. 15. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А.Н. Николюкина, Институт научн. информации по общественным наукам РАН]. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 стб. 16. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка]. – 2-ге вид., випр., доповн. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – 752 с. 17. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура / А.Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 525 с. 18. Лотман Ю.М. Литература и мифология / Ю.М. Лотман, З.Г. Минц // Семиотика культуры: Труды по знаковым системам. – 1981. – Т. 13. – С. 35–55. 19. Лотман Ю.М. Мифы народов мира / Ю.М. Лотман, З.Г. Минц, Е.М. Мелетинский // Мифологическая энциклопедия в двух томах, под ред. С.А. Токарева. – М. : Сов. энциклопедия, 1982. – Т. II. – С. 58–65. 20. Лотман Ю.М. Избранные статьи: в 3-х т. – Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю.М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992. – 480 с. 21. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров / Ю.М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 447 с. 22. Малиновский Б. Избранное: Динамика культуры / Б. Малиновский ; [пер. с англ.]. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 959 с. 23. Мелетинский Е.М. О литературных архетипах / Е.М. Мелетинский. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1994. – 136 с. 24. Мелетинский Е.М. Мифологические теории 20 в. на западе // Культурология. XX век : Энциклопедия ; [гл. ред., сост. и авт. проекта С.Я. Левит; отв. ред. Л.Т. Мильская]. – СПб. : Унив. кн., 1998. – Т. 2: М-Я. – С. 54–59. 25. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – [3-е изд., репринтное]. – М. : Издат. фирма «Восточная литература» РАН, 2000. – 407 с. 26. Мелетинский Е.М. От мифа к литературе / Е.М. Мелетинский. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 169 с. 27. Миф [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%84>. 28. Мифологический словарь / [гл. ред. Е.М. Мелетинский]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 672 с. 29. Найдыш В.М. Мифология: учебное пособие / В.М. Найдыш. – М. : КНОРУС, 2010. – 432 с. 30. Неклюдов С.Ю. Структура и функция мифа / С.Ю. Неклюдов // Мифы и мифология в современной России / [под ред. К. Аймермахера, Ф. Бомсдорфа, Г. Бордюкова]. – М. : АИРО-XX, 2000. – С. 17–38. 31. Савельева И.М. История и время. В поисках утраченного / И.М. Савельева, А.В. Полетаев. – М. : Шк. «Языки русской культуры», 1997. – 800 с. 32. Столяров М. Миф / М. Столяров // Литературная энциклопедия Словарь литературных терминов: в 2-х т. / [под ред. Н. Бродского, А. Лаврецкого, Э. Лунина, В. Львова-Рогачевского, М. Розанова, В. Чехихина-Ветринского]. – М.; Л. : Изд-во Л.Д. Френкель, 1925. Т. 1. А-П. – С. 452–459. 33. Тараненко Л.І. Просодична зв'язність англійської прозової байки : монографія / Л.І. Тараненко. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2008. – 204 с. 34. Тараненко Л.І. Структурні особливості та ознаки фольклорних текстів малої форми / Л.І. Тараненко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – Вип. 75 (3). – 2008. – С. 137–143. 35. Тараненко Л.І. Алгоритмічно-фабульна побудова сюжетів

- англійських народних казок / Л.І. Тараненко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – № 1052. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Вип. 74. – 2013. – С. 163–171.
36. Тахо-Годи А.А. Греческая культура в мифах, символах и терминах / А.А. Тахо-Годи, А.Ф. Лосев ; [сост. и общ ред. А.А. Тахо-Годи]. – СПб. : Алетей, 1999. – 717 с.
37. Топоров В.Н. О числовых моделях в архаических текстах / В.Н. Топоров // Структура текста ; [отв. ред. Т.В. Цивьян]. – М. : Наука, 1980. – С. 3–58.
38. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг / [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Издат. фирма Восточная литература РАН, 1998. – 800 с.
39. Чернец Л.В. Литературные жанры (проблемы типологии и поэтики) / Л.В. Чернец. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 192 с.
40. Шинкаренко В.Д. Смысловая структура социокультурного пространства: Миф и сказка / В.Д. Шинкаренко. – М. : КомКнига, 2005. – 208 с.
41. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде / пер. с фр. В.П. Большакова; [4-е изд.]. – М. : Академический Проект, 2010. – 251 с.
42. Юнг К.Г. Бог и бессознательное / К.Г. Юнг / [Сост. П.С. Гуревич]. – М. : Олимп, ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 480 с.
43. A Comprehensive Dictionary of Literature / Chief Editor & Compiler: Julien D. Bonn. – Delhi : Abhishek Publications, 2010. – 192 p.
44. Bascom W. The Forms of Folklore: Prose Narratives / W. Bascom // The Journal of American folklore. – Vol. 78, No. 307. – 1965. – P. 3–20.
45. Dégh L. Folk Narrative / L. Dégh // Folklore and Folklife: An Introduction / Ed. by Richard M. Dorson. – Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1982. – P. 53–83.
46. Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art / Ed. by Thomas A. Green. – Santa Barbara, Denver, Oxford : B, 1997. – 892 p.
47. Fraser J.G. The Golden Bough: The Roots of Religion and Folklore / J.G. Frazer. – N.Y. : Avenel Books, 1981. – 407 p.
48. Graves R. The Greek Myths / R. Graves. – Penguin Books, 1993. – 784 p.
49. Kluckhohn C. Recurrent Themes in Myths and Mythmaking / C. Kluckhohn // The Study of Folklore / [Ed. by A. Dundes]. – Berkeley : Prentice-Hall. – 1965. – P. 158–168.

**АНАЛИЗ
ИНТЕГРИРУЮЩИХ И ДИФФЕРЕНЦИРУЮЩИХ ОСОБЕННОСТЕЙ
ЖАНРОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ИНСТРУКЦИЙ И ФОРМУЛ ИЗОБРЕТЕНИЙ
ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЕДИНОГО ПОДСТИЛЯ**

*А.С. Трофимова, канд. филол. наук,
Л.Г. Данцевич, канд. филол. наук,
Л.Н. Шапа, канд. филол. наук (Одесса)*

На базе текстов инструкций по эксплуатации автомобилей фирмы Тойота и текстового корпуса патентов США United States Patent and Trademark Office проводится сравнительный анализ структурных, лексических и синтаксических характеристик этих двух жанров, для того чтобы определить, существуют ли реальные основания для их соединения в один общий жанр. Исследование показало, что, хотя лексическое содержание обоих видов текстов совпадают, структурные и синтаксические характеристики имеют значительные различия.

Ключевые слова: императивность, общеупотребительная лексика, официально-деловой стиль, подстиль.

Трофімова Г.С., Данцевич Л.Г., Шапа Л.М. Аналіз інтегруючих та диференціюючих особливостей жанрів технічних інструкцій і формул винаходів для формування єдиного підстилю. На базі текстів інструкцій з експлуатації автомобілів фірми Тойота і текстового корпусу патентів США United States Patent and Trademark Office відбувається порівняльний аналіз структурних, лексичних та синтаксичних характеристик цих двох жанрів, щоб визначити, чи існують реальні підстави для їх з'єднання в один загальний жанр. Дослідження показало, що, хоча лексичний зміст обох видів текстів збігається, їх структурні та синтаксичні характеристики мають значні відмінності.

Ключові слова: загальноживана лексика, імперативність, офіційно-діловий стиль, підстиль.

Trofimova A.S., Dantsevich L.G., Shapa L.N. Analysis of Integrating and Differentiating Peculiarities of Technical Guides and Formula of Invention for Creating a Single Substyle. On the basis of Toyota Automobile Operating Manual texts and the United States Patent and Trademark Office text corpus a comparative analysis of structural, lexical and syntactic characteristics of these two genres is carried out in order to find out the existence of the real foundation to unite them in a common genre. The investigation has shown that though the lexical contents of both kinds of texts coincide their structural and syntactical features possess substantial differences.

Keywords: current vocabulary, imperativeness, official style, substyle.

Вследствие чрезвычайно большого разнообразия текстов делового стиля принципы их классификации с точки зрения назначения и особенно языковых признаков остаются предметом споров в лингвистике. Это, прежде всего, касается таких жанров, как технические инструкции и формулы изобретений (патенты). На первый взгляд, тематика проблем, большая насыщенность текстов техническими сведениями, а значит и специализированной терминологией, т.е. наличие одинаковых

экстралингвистических показателей, позволяют объединить их и отнести к общей разновидности технического дискурса и, следовательно, к одному жанру [2, с. 170]. Однако не только внелингвистические факторы влияют на формирование текста, но и специфика сочетания языковых единиц. Кроме того, форму речевого произведения определяет коммуникативное задание [5, с. 200–201], цели которого в инструкциях и в формулах изобретений различны.

Противоречия в текстах технических инструкций и формул изобретений не дают возможности однозначно определить их жанр, что не способствует установлению функционального тождества между оригиналом и транслятором при переводе [7, с. 227], поскольку именно жанры диктуют языковые особенности речевого произведения. Решить эту проблему возможно, если проводить всесторонние исследования их текстовых корпусов. Однако количество работ по анализу текстов инструкций такого типа очень незначительно [4; 10], так же, как и по текстам формул изобретений [8; 9; 12].

Фактическое отсутствие детального описания особенностей текстов этих двух жанров делает невозможным объединение их в единое целое или обоснование их разделения на разные подстили. Поэтому тексты жанров технических инструкций и формул изобретений стали объектом данной статьи. Чтобы придать будущим выводам более объективный и обобщающий характер, были проанализированы текстовые корпусы разных областей знания: в жанре технических инструкций – инструкции по эксплуатации автомобилей, в жанре патентов – изобретение по настройке лазера. Материалом послужили тексты инструкций по эксплуатации автомобилей фирмы Тойота и тексты патентов США United States Patent and Trademark Office (An Agency of the Department of Commerce). Цели статьи: 1) представление результатов анализа структурных, лексических и синтаксических особенностей текстов инструкций по эксплуатации автомобилей и текстов формул изобретений; 2) определение стилистического статуса текстов двух рассматриваемых жанров на основании полученных особенностей интегрирующего и дифференцирующего характера.

Особенности текстов инструкций по эксплуатации автомобилей определяются коммуникативной целью – указанием о порядке выполнения какой-либо работы, пользования машиной, свод правил для выполнения действий. Как и все тексты делового стиля инструкции этого типа отличаются строгим композиционным рисунком. Текст, прежде все-

го, состоит из предложений, обозначенных пунктами в порядке выполнения тех или иных операций. Например: 1. *Stop the engine and allow it to reach normal temperature*, 2. *Set the № 1 cylinder at the top dead centre of its compression stroke ...*. Особое значение в инструкциях имеет такой вид рубрикации, как нумерация, которая подчеркивает необходимость самостоятельного рассмотрения каждого из нумеруемых пунктов и важность их применения именно в данной последовательности.

Характерной чертой дискурса жанра инструкций по эксплуатации автомобилей можно считать стремление к лаконичности и официальности, сжатости, к выражению объемной информации в 1–2 предложениях. Этим можно объяснить языковые особенности построения текстов инструкций. Лаконичность и официальность достигаются широким использованием атрибутивных конструкций именного типа (*cross-shaft body bracket*), инфинитивных оборотов в функции обстоятельства цели (*matchmark the driveshaft to ensure correct installation*). Простые предложения могут быть усложнены причастными оборотами, часто начинающимися словами *while rotating*, *when installing*. Широко употребляются герундиальные обороты с предлогами *after*, *before* (*after installing the transmission*), отглагольные существительные (*from the bell housing*). Придаточные предложения представлены, в основном, определительными (*Check the point at which the transmission shifts*), условными (*If the gap does not need the specifications adjust it by turning the bolt*), предложениями уступки (*use a chain receptacle so that the fluid can be checked*). Официальность выражена также обезличенностью, которая реализуется пассивными конструкциями (*until it is bottomed, it must be replaced, ...*).

Тексты инструкций по эксплуатации автомобилей состоят из предложений неканонической аранжировки. Их основная особенность – императивность, которая выражена императивными или побудительными предложениями (утвердительными или отрицательными). Перлокутив в таких предложениях выражен глаголами в форме императи-

ва (в нашем текстовом корпусе зарегистрировано 3283 случая употребления глаголов в повелительном наклонении) или индикатива с имплицитным значением императива.

В императивных предложениях довольно часто употребляются глаголы конкретного действия, выполнение которого зависит от воли адресата. Им можно дать и количественные характеристики: *remove* (506), *install* (176), *tighten* (150), *unfasten* (96), *disconnect* (86), *detach* (40), *use* (40), *check* (37), *withdraw* (35), *adjust* (30). Столь высокая частота употребления этих глаголов объясняется тем, что круг глаголов, используемых в императивных предложениях, очень ограничен [11, с. 269], поскольку их лексическое значение должно быть совместимо с грамматическим значением побуждения [6, с. 20]. Абстрактное значение этой группы глаголов – “целенаправленное и преднамеренное действие”, подчеркивающее динамику процесса.

Глаголы в императивных предложениях отличаются особой сочетаемостью с именными атрибутивными конструкциями типа “существительное + существительное” (229 случаев), например, *safety switch*; “существительное + существительное + существительное” (87 случаев), например, *transmission selector assembly*; “существительное + существительное + существительное + существительное” (30 случаев), например, *oil pain drain plug*; а также конструкции типа “существительное + существительное + причастие I + существительное”, например, *throttle link connecting rod*.

Характерными синтаксическими единицами этого жанра являются простые императивные предложения, обладающие высокой частотностью употребления (349 единиц) типа: *Drain the cooling system*. Этот факт можно объяснить тем, что, как уже упоминалось, основной целью авторов инструкций по эксплуатации автомобиля было стремление к предельной сжатости и лаконичности, что дает возможность сосредоточить внимание читателя на рекомендуемых действиях и порядке их выполнения. Сложные предложения употребляются только по мере необходимости, в том

случае, если нужно подчеркнуть следующее – как, в каких условиях, при каких обстоятельствах должно совершаться действие и какое действие. Тогда здесь употребляются сложные предложения, в основном, с одним подчинением. Из них наиболее распространенными являются обстоятельственные – 85 единиц, из них 42 – условные. Например, *Tie the hose ends up high so the fluid cannot flow out of them. If the gap does not meet the specification adjust it by turning the engagement bolt*. Следующими по частоте являются определительные придаточные предложения – 29 единиц. Например, *Unfasten the screws which secure the upper and lower steering column shroud halves*. Дополнительные предложения встречаются окказионально в обычных повествовательных предложениях. В побудительных предложениях они не употребляются, т.к. в них отсутствует глагол-сказуемое, которому подчиняется придаточное дополнительное предложение [1, с. 213].

Стратификационный анализ лексики инструкций показал, что для них не характерна разговорная лексика и что основой этого жанра является нейтральная общеупотребительная лексика. По данным количественного анализа, 40% составляет техническая терминология, остальные 60% приходятся на общеупотребительную лексику. Например, термины – *switch reverse lamp*, *switch securing bolt*, *control shift lever*, *transmission selector assembly*; единицы общеупотребительного слоя лексики – *possible*, *locate*, *select*, *outline*. Значительную часть общеупотребительного слоя составляют глаголы, используемые в повелительном наклонении, например, *loosen*, *tighten*, *remove*, *drain*, *locate*, *disconnect*, *use*, *check*, *withdraw*, etc. Техническая терминология жанра обусловлена техническим характером инструкции – подъязыком “Автомобилестроение”. В инструкциях по эксплуатации автомобилей употребляются числовые и буквенные условные обозначения. Эта особенность также диктуется ввелингвистическим фактором – необходимостью указать паспортные данные автомобилей и их частей, материалов, процессов, например, *1972 Corolla model, A-40*

transmission, 3-speed A-40, type "F" fluid. Высокая книжная лексика также не характерна для технических текстов официально-делового стиля.

Анализ текстов формул изобретений показал, что для них также характерна такая стилевая черта, как неканоническая аранжировка построения предложения. В текстах этого жанра она реализуется с помощью клишированности. Формула изобретений представляет собой своеобразное клише, по сути – схему, для составления документа. Первый пункт формулы изобретения – это сложноподчиненное предложение. Оно является информационным синтаксическим центром (ИСЦ), от которого расходятся смысловые связи к последующим предложениям. В результате анализа текстового корпуса оказалось, что ИСЦ формул изобретений США и состоят из существительного или препозитивной атрибутивной конструкции в зачине предложения, которые могут дополняться характеристикой, т.е. описанием устройства или способа и его функции, его свойств. Свойства объекта описываются с помощью причастных оборотов, придаточных определительных предложений; функция выражается герундием или герундиальным оборотом с предлогом *for*, инфинитивом. Далее следуют словесные шаблоны *comprising, comprising the steps, including, having*. Согласно полученным данным длина этой части предложения колеблется от двух до пятисот слов. После двоеточия идет перечисление того, что включает в себя устройство, средства, процессы; их описание происходит с помощью перво- и второпричастных оборотов, придаточных предложений, герундиальных оборотов и инфинитива. Например, *A method for tuning a laser in the visible and infrared range using intracavity Raman conversion comprising the steps of: exciting a lasing medium to produce a pump beam of coherent electromagnetic radiation oscillating within a laser cavity; passing said pump beam through a gaseous Raman-active medium disposed in said cavity such that said pump beam passes through a plurality of times, said Raman-active medium scattering a portion of pump beam energy and shifting the frequency of said pump*

beam by a characteristic frequency of said Raman-active medium to create a Raman beam having a frequency equal to the difference between the frequency of said pump beam and the Raman characteristic frequency of said Raman medium; and coupling at least part of said Raman beam out of said cavity as an output beam through a dispersive element disposed in said cavity [13]. В предложении описаны этапы настройки лазера: процессы, включенные в метод, выражены отглагольными существительными (*exciting, passing, coupling*), их функция – инфинитивом. Предложение усложнено причастными оборотами (*oscillating within a laser cavity, disposed in said cavity, having a frequency*) и придаточными предложениями *such that said pump beam passes through a plurality of times*. Для логической связи в предложении служит слово *said*. Абзацы и пункты используются для выделения и фиксации мысли [3, с. 591; 1, с. 213].

Таким образом, весь информационно-синтаксический центр формулы изобретения представляет собой одно предложение из последовательной цепочки синтаксических конструкций, в которой последующая синтаксическая конструкция находится в зависимости от предыдущей.

Исследование лексического наполнения текстов формул изобретений показал, что распределение технической и общеупотребительной лексики в них примерно такое же, как и в текстах инструкций, соответственно, 33,7% и 66,3%. Здесь также используются условные и буквенные обозначения, например, *ACU (accumulator), PSD (phase shifting device), TPA (memory), MCA (clutter phase)*. Клишированность представлена такими лексическими единицами, как *said, comprising, including, having*.

В заключение можно сказать следующее. Прежде всего, были определены интегрирующие особенности, которые позволяют объединить оба жанра и, в целом, считать их одним подстилем научно-технического дискурса. Во-первых, основной чертой как в текстах инструкций по эксплуатации автомобилей, так и в текстах формул изобретений, является стремление к лаконичности, сжатости, к выражению возможно более объем-

ной информации в одном-двух предложениях. Этим можно объяснить языковые особенности построения обоих типов дискурса. Во-вторых, тексты инструкций по эксплуатации автомобилей аналогичны текстам формул изобретений по типу предложений, имеющих характер неканонической аранжировки. В-третьих, лексическое наполнение текстов обоих видов не просто отражает технический характер содержания, но практически идентично по важным лексическим и статистическим параметрам – единицам стратификационных слоев, функционирующим в текстах, и количественным показателям употребления этих единиц в текстах. Кроме того, как в текстах инструкций, так и в текстах формул изобретений используются условные и буквенные обозначения.

Различие между этими жанрами состоит в том, что: во-первых, хотя в обоих видах текстов авторы стремятся к сжатости и лаконичности, эффект сжатости и лаконичности в них достигается разными способами клишированности; во-вторых, композиционно тексты инструкций и формул изобретений совершенно различны; в-третьих, по данным синтаксического анализа, в текстах обоих жанров функционируют нетождественные синтаксические единицы.

Результаты проведенного исследования показывают, что лишь с существенными оговорками можно считать, что в официально-деловом стиле возможно выделить подстиль, в котором реализуются тексты, имеющие достаточно большое количество общих характеристик, способных интегрировать их в единую жанровую совокупность, хотя такая точка зрения может противоречить мнению авторитетных лингвистов [2, с. 170]. Необходимо добавить, что приведенные структурные и синтаксические особенности, дифференцирующие оба рассматриваемых жанра официально-делового стиля, должны быть приняты во внимание при анализе дискурсов технических инструкций и формул изобретений.

В дальнейшем предполагается провести теоретические исследования, посвященные другим жанрам официально-делового стиля, описанию их единиц и сравнению характеристик.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барабаш Т.А. Теоретическая грамматика английского языка / Т.А. Барабаш. – М. : Изд-во Военного института, 1980. – 227 с.
2. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка : учебник / М.П. Брандес. – М. : Высш. шк., 1983. – 270 с.
3. Калюжная В.В. Характеристики английского функционального стиля официально-делового изложения : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / В.В. Калюжная. – К., 1977. – 172 с.
4. Лавров Н.Н. Интерлексикологический анализ неологизмов в типе текста “инструкция” : (на материале английского, немецкого, французского и русского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н.Н. Лавров. – М., 2006. – 152 с.
5. Львовская З.Д. Роль экстралингвистических актуализаторов смысла в обучении интерпретации научного текста / З.Д. Львовская // Язык и стиль научного изложения. – М. : Наука, 1983. – С. 195–212.
6. Молчанова Г.П. О взаимодействии грамматики и лексики / Г.П. Молчанова // Иностранные языки в школе. – 1977. – № 2. – С. 16–23.
7. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода / Г.М. Стрелковский. – М. : Изд-во МО СССР, 1979. – 227 с.
8. Федосюк М.Ю. Синтаксические особенности научно-технических рефератов и формул изобретений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М.Ю. Федосюк. – Москва, 1977. – 22 с.
9. Ференц-Мошинская М.М. Лексический состав английских патентно-технических текстов (на материале патентов по светотехнике) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М.М. Ференц-Мошинская. – Львов, 1990. – 17 с.
10. Шапкина Е.В. Жанрово-культурная специфика руководств по эксплуатации бытовых приборов. Аспекты перевода. Аспекты перевода (на материале английского и русского языков) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Е.В. Шапкина. – Челябинск, 2007. – 25 с.
11. Штеллинг Д.А. О грамматическом статусе повелительного наклонения / Д.А. Штеллинг // Изв. АН СССР. – 1982. – Т. 41. – № 3 – С. 226–271 (серия “Литература и язык”).
12. Яшинский Г.И. Структурно-синтаксическая характеристика единиц патента как типа текста : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Г.И. Яшинский. – Москва, 1978. – 22 с.
13. United States Patent and Trademark Office (An Agency of the Department of Commerce) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.uspto.gov/web/menu/search.html

УДК 811.111'42

ТЕМАТИЧНИЙ РЕПЕРТУАР ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ

І.М. Воробйова (Харків)

Статтю присвячено аналізу тематики внутрішнього мовлення. Увесь широкий тематичний репертуар внутрішнього мовлення систематизовано за належністю предмета обговорення до приватної чи суспільної сфери буття людини. Виокремлено дві глобальні теми: «Особисті проблеми» та «Суспільні проблеми», з'ясовано перелік їх основних локальних тем. Основою аналізу обрано референтну ситуацію, що експліцитно представлена у мовленнєвій одиниці – висловлюванні – за допомогою слів або словосполучень.

Ключові слова: висловлення, внутрішнє мовлення, глобальна тема, локальна тема, референтна ситуація, тематичний репертуар.

Воробьева И.Н. Тематический репертуар внутренней речи. Статья посвящена анализу тематики внутренней речи. Весь широкий тематический репертуар внутренней речи систематизирован по принадлежности предмета обсуждения к частной либо общественной сфере человеческого бытия. Выделено две глобальные темы: «Личные проблемы» и «Общественные проблемы», установлен перечень их локальных тем. Основой анализа избрано референтную ситуацию, которая эксплицитно представлена в речевой единице – высказывании – при помощи слов или словосочетаний.

Ключевые слова: внутренняя речь, высказывание, глобальная тема, локальная тема, референтная ситуация, тематический репертуар.

Vorobyova I.M. Inner Speech Thematic Repertoire. The article presents the analysis of inner speech themes and topics. The whole wide range of them in inner speech is systemized proceeding from the criterion of the subject of discussion belonging to private or social sphere of individual's being. Two global themes are singled out: "Private Problems" and "Social Problems", the list of their local topics is established. The basis for analysis is referent situation that is explicitly represented in a speech unit – utterance – with the help of words and word-combinations.

Key words: global theme, inner speech, local topic, referent situation, thematic repertoire, utterance.

Сучасне мовознавство прагне до вивчення усього багатоманіття використання людиною мови в процесах комунікації. Це зумовлено пріоритетністю антропоцентризму – евристичного принципу розгляду мови та мовлення у зв'язку із мисленням людини, котре відображає її внутрішній стан, національно-культурні, соціальні цінності, та вивчення мови й мовлення разом з усіма параметрами позамовного середовища [12, с. 7].

Саме з позицій антропоцентризму, який висуває у центр уваги людину, об'єкт нашого дослідження – внутрішнє мовлення – набуває особливої актуальності. Цей різновид мовлення найбільш повно відображає психологічний світ людини, втілює її риси як представника культури, суспіль-

ства, соціальної групи та носія певної мови.

Під внутрішнім мовленням дослідники розуміють такий різновид мовленнєвої діяльності, в якому відправник та одержувач вербального повідомлення – це одна особа. Однак, автори розходяться у думках щодо того, чи є внутрішнє мовлення «мовленням подумки», чи до нього також належить і вимовлене вголос. На наш погляд, обидва зазначених типа слід трактувати як внутрішнє мовлення, на підставі того, що в обох випадках воно не адресоване реальному співрозмовникові [1], а радше уявному *alter ego*.

До особливостей внутрішнього мовлення належить його надзвичайно широка тематика: адже реалізовані в ньому думки та переживання можуть

відноситися до будь-якої сфери людського буття. У зв'язку із цим виникає потреба систематизації тематичного репертуара внутрішнього мовлення, що є метою цієї статті.

Тема – це предмет розмови, обговорення; інформаційне ядро [4], денотат тексту [10], що має певну структуру [13, с. 20].

Ця структура або «макроструктура» має ієрархічну будову [6, с. 142], яка, на думку Т. ван Дейка, складається з глобальної теми та підпорядкованих їй локальних тем, де глобальна тема – це тема усього дискурсу, а локальна тема – тема окремої репліки [3, с. 54].

Оскільки внутрішнє мовлення вирізняється широким тематичним репертуаром, його, на наш погляд, доцільно систематизувати за критерієм належності конкретної теми до приватної чи суспільної сфери людського життя. Між цими сферами немає чіткого розподілу, бо у приватному житті людина не перестає бути представником суспільства, а у суспільному бутті виявляє свої особисті риси, тож різницю у пропонованому розподілі ми бачимо у тому, чи є конкретна проблема *значущою* для окремої людини чи для усього суспільства або його частини. На цій підставі у внутрішньому мовленні виокремлюємо дві глобальні теми: «Особисті проблеми» та «Суспільні проблеми».

Для установаження переліку локальних тем треба взяти до уваги думку, що локальна тема (або у інших авторів – «мікротема») кореспондує з предметно-референтною ситуацією [6, с. 156]. Причому, якщо цілий текст «містить у собі цілу «картинку» ситуації в її єдності й нерозчленованості [2, с. 33], то кожне окреме висловлення містить певну частку цілісної «картинки» – окрему, конкретну референтну ситуацію, про що свідчить визначення висловлення як мінімальної тематизованої одиниці [5, с. 78].

Референтна ситуація представлена у висловленні експліцитно, бо навіть якщо денотат і референт тексту безпосередньо не сигналізується поверхневими структурами, вони в принципі доступні розумінню, тому що всі слова в тексті актуалізовані, вони виступають не як словникові лексеми й гіпотетичні синтаксичні конструкції, а як назви

конкретних предметів і як реальні висловлення або частини висловлень про конкретні факти й ситуації [9, с. 97]. Це дає нам можливість на основі наявних у висловленні слів та словосполучень реконструювати відповідну предметну ситуацію та, об'єднуючи ці ситуації у групи, встановлювати локальні теми внутрішнього мовлення.

Так, аналіз глобальної теми «Особисті проблеми» засвідчив, що у внутрішньому мовленні вона подана такими локальними темами, які позначають важливі для особистості події та її внутрішній світ. За нашими даними, серед локальних тем є:

1) фізичний стан людини, її самопочуття в певних обставинах та після певних подій. Наприклад, героїня роману «Джейн Ейр» після розставання з містером Рочестером відчувається погано не тільки морально, але й фізично:

“My strength is quite failing me,” I said in a soliloquy. “I feel I cannot go much farther (Jane Eyre, p. 418)

2) психологічний стан особистості, який виникає, як правило, під впливом важких життєвих обставин, таких як чиясь смерть, розлучення, втрата коханої людини тощо, наприклад:

But it will be very dreadful, with this feeling of hunger, faintness, chill, and this sense of desolation – this total prostration of hope. In all likelihood, though, I should die before morning. (Jane Eyre, p. 418).

3) особисті риси людини, які можуть або бути позитивними або негативними. Це ми бачимо у прикладі з роману “Vanity Fair”, коли Емма розмірковує про свої відношення з Джорджем, про особисті риси характеру:

How wild and reckless he had been! Should any mischance befall him (Vanity Fair, p. 262)

I ought to have refused him, only I had not the heart. I ought to have stopped at home and taken care of poor Papa. And her neglect of her parents (and indeed there was some foundation for this change which the poor child's uneasy conscience brought against her) was now remembered for the first time, and caused her to blush with humiliation (Vanity Fair, p. 262)

4) особисті практичні потреби (до них ми відносимо такі базові потреби як їжа, вода, житло). У пошуках житла або їжі людина звертається до себе самої:

“What do I want? A new place, in a new house, amongst new faces, under new circumstances: I want this because it is of no use wanting anything better. (Jane Eyre, p. 114)

5) міжособисті стосунки, які проявляються у потребі спілкування з людьми, оцінка героєм його відношень з іншими:

How shall I be a companion for him, she thought—so clever and so brilliant, and I such a humble foolish creature? How noble it was of him to marry me—to give up everything and stoop down to me! (Vanity Fair, p. 262)

How wild and reckless he had been! Should any mischance befall him: what was then left for her? How unworthy he was of her. Why had he married her? He was not fit for marriage. Why had he disobeyed his father, who had been always so generous to him? Hope, remorse, ambition, tenderness, and selfish regret filled his heart. (Vanity Fair, p. 314)

6) духовні потреби (спілкування, визнання, душевний комфорт), коли людина намагається знайти спільну мову з іншими. Це ми бачимо в епізоді з роману «Джейн Ейр», коли головна героїня у розпачі намагається знайти людину, на яку можна буде покластися у її важкому становищі:

“What do I want? A new place, in a new house, amongst new faces, under new circumstances: I want this because it is of no use wanting anything better. How do people do to get a new place? They apply to friends, I suppose: I have no friends. There are many others who have no friends, who must look about for themselves and be their own helpers; and what is their resource?” (Jane Eyre, p. 114)

7) важливі у житті людини події, які є або трагічними, або щасливими. Наприклад, у романі А. Селінджера головний герой Колфільд згадує смерть свого друга:

“I know he’s dead! Don’t you think I know that? I can still like him, though, can’t I? Just because somebody’s dead, you don’t just stop liking them, for God’s sake—especially if they were about a thousand times nicer than the people you know that’re alive and all.” (The Catcher in the Rye, p. 176)

8) особисті якості, які мають усі герої літературних творів та які виявляються скрізь їх слова та поведінку:

Why had he married her? He was not fit for marriage (Vanity Fair, p. 314)

Good God! how pure she was; how gentle, how tender, and how friendless! and he, how selfish, brutal, and black with crime! Heart-stained, and shame-stricken, he stood at the bed’s foot, and looked at the sleeping girl. How dared he—who was he, to pray for one so spotless! God bless her! God bless her! (Vanity Fair, p. 315)

Oh! thought she, I have been very wicked and selfish—selfish in forgetting them in their sorrows—selfish in forcing George to marry me. I know I’m not worthy of him—I know he would have been happy without me—and yet—I tried, I tried to give him up. (Vanity Fair, p. 262)

9) події, які мали місце у минулому та події, які очікуються у майбутньому:

Shall I be an outcast again this night? (Jane Eyre, p. 418)

I fear I cannot do otherwise: for who will receive me? But it will be very dreadful, with his feeling of hunger, faintness, chill and this sense of desolation – this total prostration of hope. In all likelihood, though, I should die before morning (Jane Eyre, p. 418)

Why had he disobeyed his father, who had been always so generous to him (Vanity Fair, p. 314)

10) особисті проблеми, які з’являються у героїв літературних творів за певних обставин. Наприклад, Джейн Ейр має особисті проблеми після розлучення з містером Рочестером:

While the rain descends so, must I lay my head on the cold, drenched ground? And why cannot

I reconcile myself to the prospect of death? Why do I struggle to retain a valueless life? (Jane Eyre, p. 418)

Але серед проблем, які з'являються у мовця у внутрішньому мовленні, ми можемо виокремити проблеми, які є важливими для усього суспільства. Таким чином, ми маємо декілька локальних тем, які з'єднані між собою як «Суспільні проблеми».

Перш за все – це:

1) характеристика групи осіб, які з'єднані між собою ознакою професійної діяльності. У романі Д. Грішема “The Pelican Brief” у внутрішньому діалозі головний герой висловлює своє ставлення до юристів, тому що він дуже зневажає цю професію:

Man, how he hated lawyers. Why did they all dress alike? Dark suits. Dark shoes. Dark faces. An occasional nonconformist with a daring little bow tie. Where did they all come from? Shortly after his arrest with the drugs, the first lawyers had been a group of angry mouthpieces hired by the Post. Then he hired his own, an overpriced moron who couldn't find the courtroom. Then, the prosecutor was of course a lawyer. Lawyers, lawyers. (The Pelican Brief, p. 221).

2) характеристика групи осіб, які з'єднані разом за допомогою гендерної ознаки. У романі “Vanity Fair” один із персонажів висловлює своє відношення до жінок:

What mystery was there lurking? Oh, those women! They nurse and cuddle their presentiments, and make darlings of their ugliest thoughts, as they do of their deformed children. (Vanity Fair, p. 137)

Where were all the women, the pretty women, the house used to be so full of? Where was that old feeling in the heart as he waited for one of those great singers? (The Forsyte Saga, B. I, p. 52-53)

3) потреба у людському спілкуванні, яка виникає як проблема усього суспільства:

“What do I want? A new place, in a new house, amongst new faces, under new circumstances: I want this because it is of no use wanting anything better. How do people do to get a new place?

They apply to friends, I suppose: I have no friends. There are many others who have no friends, who must look about for themselves and be their own helpers; and what is their resource?” (Jane Eyre, p. 114)

4) проблеми війни та миру, які є важливими для усього людства. У романі «Прощавай, зброе» головний герой, який приймає участь у першій світовій війні, висловлює своє негативне ставлення до неї:

I knew there were many side-roads but did not want one that would lead to nothing. I could not remember them because we had always passed them bowling along in the car on the main road and they all looked much alike. Now I knew we must find one if we hoped to get through. No one knew where the Austrians were nor how things were going but I was certain that if the rain should stop and planes come over and get to work on that column that it would be all over. All that was needed was for a few men to leave their trucks or a few horses be killed to tie up completely the movement on the road. (A Farewell to Arms, p. 181).

After all, they were the victors. Where was the French army? In headlong flight. And the English, leaving everything behind, had scuttled like rabbits back to their island. The conquerors took what they wanted, didn't they? (Collected Short Stories, Vol. I, p. 309)

There was now and frau, but that did not prove anything either. Take dead, mort, muerto and Todt. Todt was the deadest of them all. War, guerre, guerra, and krieg. Krieg was the most like war, or was it? Or was it only that he knew German the least well? (For Whom the Bell Tolls, p. 198-199)

5) філософські проблеми, наприклад, проблеми життя та смерті, які є найголовнішими для усіх персонажів:

Ah! Why on earth are we born young? Now, if only we were born old and grew younger year by year, we should understand how things happen, and drop all our cursed intolerance. (The Forsyte Saga, Book III, p. 81)

But it will be very dreadful, with this feeling of hunger, faintness, chill, and this sense of desolation—this total prostration of hope. In all likelihood, though, I should die before morning. And why cannot I reconcile myself to the prospect of death? Why do I struggle to retain a valueless life? Because I know, or believe, Mr. Rochester is living: and then, to die of want and cold is a fate to which nature cannot submit passively. Oh, Providence! sustain me a little longer! Aid!—direct me!” (Jane Eyre, p. 318)

6) відношення у суспільстві між соціальними групами людей. Ця проблема є дуже актуальною та часто підіймається у внутрішньому мовленні літературних героїв:

Take steps! What steps? How? Dirty linen washed in public? Pah! With his reputation for sagacity, for far-sightedness and the clever extrication of others, he, who stood for proprietary interests, to become the plaything (The Forsyte Saga, B. III, p. 37)

7) відношення між різними поколіннями у родині та суспільстві. Це ми бачимо у словах головного героя Сомса Форсайта, коли він розмірковує про майбутнє своєї дочки Флер та її відношеннях з чоловіком:

Ah! Why on earth are we born young? Now, if only we were born old and grew younger year by year, we should understand how things happen, and drop all our cursed intolerance. But you know if the boy is really in love, he won't forget, even if he goes to Italy. We're a tenacious breed; and he'll know by instinct why he's being sent. Nothing will really cure him but the shock of being told. (The Forsyte Saga, B. III, p. 81)

У результаті дослідження можна зробити наступні висновки: в англomовному художньому дискурсі тематичний репертуар внутрішнього мовлення систематизується за належністю предмета обговорення до приватної чи суспільної сфери буття людини. У цілому для англomовного художнього дискурсу характерними є дві глобальні теми: «особисті проблеми» та «суспільні проблеми». У межах першої до провідних локальних тем належать

наступні теми: фізичний стан людини та його самопочуття в певних обставинах; психологічний стан особистості; особисті риси людини (позитивні або негативні); особисті практичні потреби; міжособисті стосунки; духовні потреби; важливі події у житті людини; події, які мали місце у минулому та події, які очікуються у майбутньому тощо. У межах другої найчастіше локальними темами є теми, пов'язані з професійною діяльністю; гендерними ознаками; проблемами людського спілкування; проблемами війни та миру; філософськими проблемами, проблемами соціального відношення у суспільстві; проблемами поколінь у суспільстві та родині, тощо. У художньому дискурсі двох останніх століть домінують теми, які пов'язані з особистими проблемами людини.

Перспективою подальшого дослідження внутрішнього мовлення є контрастивний аналіз локальних тем, виділення підтем та мікротем в художньому дискурсі англійського та американського мовлення. Перспективним є також детальніше діахронічне вивчення тематичного потенціалу англomовного художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьева И.Н. Эвристические проблемы прагматического анализа внутреннего диалога (на материале английского языка) / И.Н. Воробьева // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 611. – С. 106–109.
2. Голод В.И. Когнитивные и коммуникативные аспекты текста как инструмента общения / В.И. Голод, А.М. Шахнарович // Текст как объект лингвистического анализа и перевода : сб. ст. ; [Институт языкознания АН СССР; отв. ред., сост. Ю.В. Ванникова и А.М. Шахнарович]. – М., 1984. – С. 26–34.
3. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк ван Т. А. ; [пер. с англ. ; сост. Петров В.В. ; под ред. Гарасимова]. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
4. Дресслер В. Синтаксис текста / В. Дресслер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 111–137.
5. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности / И.А. Зимняя. – Москва-Воронеж : НПО «МОДАК», 2001. – 428 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
7. Мартинюк А.П. Словник основных термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики /

А.П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 196 с. 8. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингво-когнитивный аспект: [монография] / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с. 9. Москальская О.И. Грамматика текста / О.И. Москальская. – М. : Высш. школа, 1981. – 183 с. 10. Новиков А.И. К вопросу о теме и денотате текста / А.И. Новиков, Г.Д. Чистякова // Известия АН СССР. Сер. Лит-ра и язык. – 1989. – Т. 40. – С. 48–56. 11. Пшеничних А.М. Реперспективізація предметної ситуації в англомовному діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Пшеничних Анастасія Миколаївна. – Харків, 2012. – 327 с. 12. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : ЦУА “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с. 13. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) / Е.Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с. 14. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомов-

ному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brontë Ch. Jane Eyre / Ch. Brontë. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1954. – 571 p.
2. Galsworthy J. The Forsyte Saga / J. Galsworthy. – М. : Progress Publishers, 1974. – Book III. – 256 p.
3. Grisham J. Pelican Brief / J. Grisham. – Island : Books Dell, 1993. – 436 p.
4. Hemingway E. Farewell to Arms / E. Hemingway. – М. : Progress, 1969. – 320 p.
5. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls / E. Hemingway. – М. : Progress, 1981. – 560 p.
6. Maugham W.S. Collected Short Stories / W.S. Maugham. – L. : Pan Books, 1980. – 476 p.
7. Salinger J.P. The Catcher in the Rye / J.P. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 247 p.
8. Thackeray W. Vanity Fair / W. Thackeray. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1950. – 382 p.

УДК81'42:004=111

ЖАНР ТВИТТИНГ В СФЕРЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ: ОСНОВНЫЕ КОММУНИКАТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Т.Л. Полякова (Харьков)

В статье рассматриваются вопросы исследования новой формы коммуникации – политической интернет-коммуникации, появление которой обусловило возникновение новых интернет-жанров. Анализ языкового оформления данных жанров является одним из предметов исследования новой области языкознания – политической интернет-лингвистики. В статье анализируются основные коммуникативные характеристики жанра твиттинг в сфере политической интернет-коммуникации, влияющие на выбор автором языковых средств при написании твитов.

Ключевые слова: интернет-жанр, коммуникативные характеристики, политическая интернет-коммуникация, политическая интернет-лингвистика, Твиттер, твиттинг.

Полякова Т.Л. Жанр твіттинг у сфері політичної інтернет-комунікації: основні комунікативні характеристики. У статті розглядаються питання дослідження нової форми комунікації – політичної інтернет-комунікації, поява якої зумовила виникнення нових інтернет-жанрів. Аналіз мовного оформлення даних жанрів є одним з предметів дослідження нової галузі мовознавства – політичної інтернет-лінгвістики. У статті аналізуються основні комунікативні характеристики жанру твіттинг у сфері політичної інтернет-комунікації, що впливають на вибір автором мовних засобів при написанні твітів.

Ключові слова: інтернет-жанр, комунікативні характеристики, політична інтернет-комунікація, політична інтернет-лінгвістика, Твіттер, твіттинг.

Poliakova T. Genre Twitting in the sphere of political internet-communication: the main Internet-communicative characteristics. The article addresses the problems of a new form of communication – political Internet-communication. Its appearance led to the emergence of new digital genres. The analysis of the linguistic design of these genres is one of the research subjects of the new field of linguistics – political Internet-linguistics. The paper analyzes the main communicative characteristics of the genre twitting in the sphere of political Internet-communication and their role in choosing language means when writing tweets.

Keywords: digital genre, communicative characteristics, political Internet-communication, political Internet-linguistics, Twitter, twitting.

Одной из существенных особенностей современного общества является применение новых информационных технологий, в том числе и глобальной сети Интернет, во всех сферах общественной жизни человека. Не стала исключением и сфера политики, что подтверждается появлением в политической коммуникации таких новых терминов, как, например, *сетевая политика, политический интернет, киберполитика, цифровая (дигитальная) демократия, коммуникационная демократия, кибердемокра-*

тия, электронное правительство, электронное гражданство и компьютерно-опосредованная политическая коммуникация [5, с. 156]. Одним из базовых терминов новой коммуникативной среды стал термин *политическая интернет-коммуникация*, определяемый нами как речевая деятельность, направленная на передачу определенной политической информации, пропаганду тех или иных политических идей, эмоциональное воздействие на граждан при помощи сети Интернет.

Активное использование Интернета в целях коммуникации в политической сфере ставит вопрос об изучении языка, обслуживающего данную сферу коммуникации, что позволяет говорить о появлении нового направления языкознания – *политической интернет-лингвистики*. Одной из важных областей исследования данного направления стал анализ новых интернет-жанров, а именно изучение языка, обслуживающего политическую интернет-коммуникацию.

Таким образом, объектом данного исследования является англоязычная интернет-коммуникация, осуществляемая с помощью коммуникативного сервиса Твиттер.

Предметом исследования являются основные коммуникативные характеристики *твиттинга* – интернет-жанра, обеспечивающего общение с помощью интернет-сервиса Твиттер в сфере политической интернет-коммуникации.

Целью данной работы является анализ основных коммуникативных характеристик жанра твиттинг, их влияние на выбор автором языковых средств при написании твитов.

Материалом исследования послужили 5561 сообщение, собранные с официальных домашних страниц десяти наиболее популярных (по количеству последователей) в Твиттере политических деятелей США.

Изучение политической интернет-коммуникации привлекает исследователей разных направлений: политологии [9], социологии, социолингвистики, психолингвистики [4; 7]. Что касается лингвистического исследования новых интернет-жанров, используемых в сфере политики, то работ по данной теме на настоящий момент не так много [2; 5], что и обуславливает актуальность исследования.

Итак, большое влияние на выбор политическим деятелем языковых средств во всех интернет-жанрах оказывают коммуникативные характеристики, характерные для каждого интернет-жанра.

В процессе анализа языкового оформления сообщений жанра твиттинг в сфере политики был выявлен ряд коммуникативных черт, влияющих

на выбор автором языковых средств при написании твитов. К данным характеристикам жанра твиттинг, используемого в политической сфере, можно отнести краткость сообщений, их относительную экспрессивность, информативность, персуазивность, интертекстуальность.

Краткость сообщений обусловлена функциональным ограничением длины твитов до 140 знаков с учетом пробелов и знаков препинания и говорит о лаконичности жанра твиттинг. В 140 знаках должна поместиться вся информация, которую намерен донести автор: имена пользователей, цитаты, личное сообщение, ссылки. Однако, если все-таки необходимо удлинить сообщение, используются знаки < и >, которые указывают на то, что продолжение будет в следующем твите или что данный твит связан с предыдущим. Также существуют специальные программы, которые удлиняют твиты (например, *Twitlonger*). Данные программы позволяют вставить более длинное сообщение в более короткое.

Небольшой объем текста, четкая структура положительно влияют на его зрительное восприятие другими пользователями. Имея в своем распоряжении только 140 знаков, автор старается в максимально сжатой и доступной форме передать информацию, что на синтаксическом уровне проявляется, например, в использовании преимущественно простых предложений:

Barack Obama @BarackObama
POTUS on Romney's tax plan: "They have tried to sell this trickle-down snake oil before. It didn't work then, it didn't work now."

Данный пример иллюстрирует использование простых предложений, которые способствуют четкому восприятию идеи, передаваемой политическим деятелем.

Ограниченный объем твита также влияет на использование большого количества ссылок в исследуемом жанре:

Jerry Brown @JerryBrownGov
Samsung's major new investment in California will create jobs and boost the economy. <http://t.co/1KzOOi2M>

Употребление ссылок способствует раскрытию идеи, изложенной в тексте сообщения в виде тезисов. Так, в предложенном сообщении представлена ссылка на полный текст статьи, посвященной встрече губернатора Джерри Брауна с президентом компании Самсунг по поводу расширения деятельности данной компании в г. Сан-Джоуэ.

Относительная **экспрессивность** сообщений – «... в лингвистике – характеристика языковых единиц и речевых актов, как средств выражения субъективного (личного) оценочного отношения говорящего к содержанию или адресату речи. Экспрессивность усиливается паралингвистическими средствами общения» [10].

Маркерами экспрессивности в жанре твиттинг в сфере политики на графическом уровне является выделение слов и предложений заглавными буквами, множественное написание знаков препинания:

*Cory Booker @CoryBooker
WHAT! We 've SIGNIFICANTLY increased
funding 4 youth programs/opportunities. RT
@Flii_Yezzy @TEELAMYBE: But he cuts funding
4 youth programs*

В примере используется написание слов заглавными буквами. Данный прием является важным графическим стилистическим средством, целью которого является акцентирование внимания пользователей на наиболее важных, с точки зрения автора, лексических единицах. Использование графических средств является важным средством интонационного выделения высказывания или его части, что крайне важно ввиду письменной формы коммуникации в жанре твиттинг.

К маркерам экспрессивности на лексическом уровне можно отнести, например, использование в твитах политической сферы междометий (*Ha, Ugh, Wow* и др.):

*John McCain @SenJohnMcCain
#Syrian opposition calls for no-fly zone, which
Sec Clinton says she'll "study" – wow http://
t.co/L9IOQSI0*

Данные слова служат только средством передачи чувств говорящего, его эмоционального

отношения к высказыванию и придают сообщению, ввиду общей логичности и последовательности высказывания, определенную экспрессивность.

Одним из примеров маркеров экспрессивности на морфологическом уровне является, например, использование в твитах прилагательных с положительной и отрицательной оценкой, которые являются важным стилистическим средством, повышающим экспрессивность высказывания и придающим высказыванию эмоциональную окраску.

На синтаксическом уровне примером маркеров экспрессивности может служить употребление номинативных предложений, придающих высказыванию особую выразительность, что способствует установлению контакта между автором и адресатом.

Таким образом, вышеперечисленные примеры маркеров экспрессивности, усиливающие смысл высказывания, способствующие приданию логичности содержания различных экспрессивных оттенков, представлены на всех уровнях языка в сообщениях жанра твиттинг. Однако, как показало исследование, все политические деятели используют данные средства с разной степенью интенсивности, что и обуславливает «относительность» данной характеристики для жанра твиттинг, используемого в сфере политики. Использование средств, повышающих экспрессивность высказывания, выявлена, в основном, в твитах тех политиков, в речи которых доминирует фатическая функция.

Информативность представляет собой важную текстовую категорию, поскольку целью любого текста является передача информации [3, с. 231], а в жанре твиттинг, который используется в сфере политики, информативная функция является одной из основных функций коммуникации. «Информативность текста – это степень его смысло-содержательной новизны для читателя, которая заключается в теме и авторской концепции, системе авторских оценок предмета мысли» [1, с. 60].

Способ представления информации в исследуемом жанре, которая касается, преимущественно, планов политического деятеля, его политической платформы, его мнения по поводу своих оппонен-

тов, ситуации в стране, можно скорее назвать экономным, при котором информация часто подается в виде тезисов. Данная особенность связана с функциональным ограничением длины твитов до 140 знаков. Однако информативность может быть повышена путем увеличения объема информации при помощи ссылок на полный текст сообщения, видеоролики, аудиоматериалы, т.е. вводится дополнительная информация, «... которая конкретизирует, поясняет, расширяет знания о предмете сообщения» [3, с. 239]. Таким образом, важным способом повышения информативности в жанре твиттинг можно назвать гипертекстуальность:

Jerry Brown @JerryBrownGov

This transformational project at the Port of Oakland will create 5,000 jobs in the Bay Area. <http://t.co/qxCZ8EWY>

В представленном примере сообщается о новом проекте в порту Окленда, в результате которого 5000 человек смогут получить работу. В конце твита представлена сноска на полный текст статьи губернатора Джерри Брауна по поводу выделения федеральной помощи в размере 15 млн долларов на развитие порта. К маркерам информативности в данном сообщении можно также отнести упоминание имен собственных (*the Port of Oakland, the Bay Area*), указание количества рабочих мест (*5,000 jobs*).

Дополнительными маркерами информативности в жанре твиттинг, при его использовании в сфере политики, можно назвать графическое выделение заглавными буквами таких слов, как, например, VIDEO, PHOTO, способствующих акцентированию внимания пользователей:

Barack Obama @BarackObama

VIDEO: Welcoming home our veterans. <http://t.co/oV0TYQhj>

Персуазивность подразумевает воздействие на адресата с целью его мобилизации для выполнения определенных действий. «Граждане побуждаются передать власть определенной партии (или политику), оказать этой партии иную поддержку, действовать в соответствии с принимаемыми этой партией решениями» [9, с. 84]. Персуазивность

в жанре твиттинг, направленная на обращение к пользователям прийти на выборы, проголосовать за ту или иную политическую партию и политического деятеля, принять участие в митингах и т.д., реализуется при помощи различных языковых средств. Наиболее частотной формой апеллирования в исследуемом жанре можно назвать употребление глагола в повелительной форме:

Mitt Romney @MittRomney

Sign the petition and stand with me if you believe these high unemployment numbers are unacceptable <http://t.co/wx8eRsEz>

Также для апелляции к адресату встречаются случаи употребления эксплицитных перформативов [6, с. 209]:

Newt Gingrich @newtingrich

I encourage the people of AZ-5 to send a real leader to Congress. Join me in supporting @KirkAdams. <http://t.co/Amjnw8dr>

В данном сообщении перформативная экспликация реализуется путем использования глагола *encourage*.

Наиболее эффективным способом апелляции к адресату, связанной с рекомендацией выполнить действие, является использование конструкций с модальными глаголами:

Barack Obama @BarackObama

Congress should work with President Obama to extend tax cuts for small business owners: <http://t.co/sj8JDLdH>

Использование формы модального глагола в данном примере указывает на пожелания политического деятеля, его намерения, а также несет императивный характер и повышенное идеологическое значение в политической сфере коммуникации.

Интертекстуальность представляет собой использование в авторском тексте чужого текста [3, с. 141]. Интертекстуальность является важной текстовой категорией, которая отражает соотношенность одного текста с другими, взаимодействие текстов в процессе их функционирования [8, с. 104].

Проведенный анализ показал, что в сообщениях жанра твиттинг в сфере политики представлены следующие виды проявления интертекстуальности:

- использование цитат другого пользователя, маркерами которого в большинстве случаев являются буквы RT:

Gavin Newsom @GavinNewsom
 RT @BarackObama: Use this tax calculator to find out which candidate is fighting for the middle class: <http://t.co/0DjAHRPN>

- цитата самого автора из его прошлых выступлений, что характерно, например, для твитов Барака Обамы:

Barack Obama @BarackObama
 RT @Obama2012: President Obama: "Every entrepreneur should have the chance to start a business – no matter who you are or what you look like."

- цитирование изречений известных писателей, политиков, философов:

Cory Booker @CoryBooker
 "I don't like that man. I must get to know him better." *Abraham Lincoln*

- использование ссылок, обусловленное техническим каналом связи в интернет-коммуникации:

Al Gore @algore
 Record melting in the Arctic: <http://t.co/seOLPGzz>

- прецедентные высказывания [9, с. 114], представляющие собой цитаты, афоризмы, пословицы, а также отдельные слова и выражения, «... по которым опознается коммуникативная практика известного человека» [там же, с. 115]:

Arnold @Schwarzenegger
 RT @LeosAMovieGuy: Happy @Expendables2 Day everyone!! @Schwarzenegger and @TheSlyStallone are BAAACK!

Данный твит является цитатой пользователя @LeosAMovieGuy, в части которой (@Schwarzenegger and @TheSlyStallone are BAAACK!) легко узнается известная фраза Арнольда Шварценеггера – *I'll be back!*, повышающая эмоциональность высказывания и привнося в сообщение элементы языковой игры. «Таким образом, интертекстуальные включения, благодаря контакту «своего» и «чужого», создают условия для сущностных (как смысловых, так и структурных) трансформаций текста. Текст в тексте – это

не просто элемент эрудиции автора или чисто внешнее украшение. Текст в тексте способен подчеркнуть или проявить доминантные смыслы основного текста, открыть иной смысл, рожденный в результате наложения смыслов, а также создать разные уровни восприятия текста в целом» [3, с. 154].

Таким образом, можно сделать вывод, что особенности политической коммуникации в сети Интернет несомненно создают определенные трудности при исследовании языка в целом и языковых средств, которые используются в жанрах политической интернет-коммуникации, в том числе и в жанре твиттинг, т.к. в отличие от традиционной политической коммуникации, где использование языковых средств подчинено четким правилам и ограничениям, где присутствует свой языковой этикет, в политической интернет-коммуникации на первое место нередко выходит языковая личность политического деятеля, что не может не влиять на выбор языковых средств. Наряду с традиционными языковыми средствами в сообщениях жанра твиттинг также отмечаются случаи употребления средств, характерных для интернет-коммуникации в целом – использование графического написания слов, множественное написание знаков пунктуации, пренебрежение пунктуацией и др. Кроме того, анализ языка усложняется возможностью использования в вербальном тексте аудио и видео фрагментов.

Выбор автором языковых средств, стиля изложения в жанре твиттинг, используемого в политической сфере, определяется рядом факторов – целями коммуникации, языковой личностью автора, а также коммуникативными чертами, характерными для данного жанра. Исследование данных характеристик и их влияние на языковое оформление жанра твиттинг при его использовании в других сферах коммуникации (бытовой, деловой, образовательной) представляет большой интерес как для зарубежных, так и для отечественных лингвистов, определяет перспективу дальнейших исследований, а также необходимость разработки новых подходов к изучению данной проблемы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабайлова А.Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку: социопсихолингвистические аспекты / А.Э. Бабайлова. – Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 1987. – 151 с.
2. Белякова О.В. Особенности аргументативного дискурса в сфере политической полемики (на материале электронных публикаций о выборах в бундестаг ФРГ 2005 г.) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.В. Белякова. – Самара, 2007. – 22 с.
3. Валгина Н.С. Теория текста : учеб.пособие / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
4. Горошко Е.И. Гипертекст 3.0: лингвистический анализ / Е.И. Горошко // Гипертекст как объект лингвистического исследования : материалы Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием (15 марта 2010 г.). – Самара: ПГСГА, 2010. – С. 14-18.
5. Морозова О.Н. Политическая интернет-коммуникация: ее роль, функции и формы / О.Н. Морозова // Политическая лингвистика. – 2011. – № 1 (35). – С. 156–161.
6. Петлюченко Н.В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : монографія / Н.В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.
7. Пономарева О.А. Актуализация политического имиджа В.В. Путина в российских и американских СМИ) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О.А. Пономарева. – Волгоград, 2005. – 24 с.
8. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М.Н. Кожинной; члены редколлегии: Е.А. Бажинова, М.П. Котюрова, А.П. Сквородников]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта, Наука, 2006. – 696 с.
9. Чудинов А.П. Политическая лингвистика : учеб. пособие / А.П. Чудинов. – [4-е изд]. – М. : Флинта, Наука, 2012. – 256 с.
10. Экспрессивность. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychology.academic.ru/7269/>

УДК 811.111'42

ПРИНЦИПИ ТА ПРОЦЕДУРИ ДОБОРУ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ЛЕКЦІЇ

Л.М. Рябих (Харків)

У статті розглянуто матеріал дослідження лекції як жанру американського академічного дискурсу, описано його якісні та кількісні характеристики. Обґрунтовано достовірність і валідність сформованої вибірки на основі надання характеристики Єльському університету, його викладацькому складу, курсам лекцій з різних напрямів наукового знання, їх часовим параметрам та мультимедійності їх подання в електронному форматі. Доведено потребу формування загальної та основної вибірки, розроблені принципи формування останньої.

Ключові слова: американський академічний дискурс, жанр, загальна вибірка, лекція, матеріал, мультимедійність, основна вибірка.

Рябих Л.М. Принципы и процедуры подбора материала исследования американской академической лекции. В статье рассмотрен материал исследования лекции как жанра американского академического дискурса, описаны его качественные и количественные характеристики. Обоснована достоверность и валидность сформированной выборки на основе предоставления характеристики Йельскому университету, его преподавательскому составу, курсам лекций по различным направлениям научного знания, их временным параметрам и мультимедийности их представления в электронном формате. Доказана необходимость формирования общей и основной выборки, разработаны принципы формирования последней.

Ключевые слова: американский академический дискурс, жанр, лекция, материал, мультимедийность, общая выборка, основная выборка.

Riabykh L.M. Principles and procedure of material selection in researching the American academic lecture. The article reviews material of researching lecture, as a genre of American academic discourse, in particular its qualitative and quantitative characteristics. The reliability and validity of the formed sample have been proved by providing characteristics of Yale University, its faculty staff, lectures on various areas of scientific knowledge, their temporal parameters and their multi-channel presentation in digital format. The need for the formation of general and core sample has been proved, the principles of formation of the latter have been elaborated.

Key words: American academic discourse, core sample, general sample, genre, lecture, material, multi-channel presentation.

Актуальність такої проблеми як добір матеріалу й формування вибірки не викликає сумнівів, адже цей етап є необхідною передумовою практичного мовознавчого аналізу. Саме тому в сучасну добу дослідники приділяють зазначеній проблемі все більше уваги [1; 4, с. 68; 9, с. 9].

Важливим є аналіз використаного матеріалу й принципів його добору і для нашого дослідження, об'єктом якого виступає американська академічна лекція (ААЛ). Підхід до лекції як до жанру, використання теоретичних основ лінгвістичної генології та запровадження (хоча й з певними модифікаціями) дослідницької моделі жанру, роз-

робленої Т.В. Яхонтовою передбачає добір фактичного матеріалу на другому етапі дослідження [13, с. 128].

Матеріал (data, materials) є важливим складником наукового дослідження, бо його правильний підбір забезпечує можливість отримання достовірних результатів. У зв'язку з цим, у сучасних вітчизняних мовознавчих працях помітна тенденція до обґрунтування валідності використаного матеріалу [2; 10, с. 26–28; 11, с. 72–76], те саме стосується і закордонних, зокрема англомовних, розвідок. Дослідники англомовного наукового спілкування, зокрема, указують на те, що опис

матеріалу є окремою структурно-композиційною частиною наукового тексту [18, с. 226].

Саме тому метою цієї статті є опис матеріалу аналізу лекції як жанру американського академічного дискурсу (ААД) та розробка принципів добору матеріалу.

У розпорядженні мовознавця матеріал поданий зразками вербальної взаємодії двох типів: природне мовлення та літературні джерела. Дискусія з приводу вибору першого чи другого, як правило, приводить до висновку, що жоден із згаданих типів не є ідеальним, обидва мають як свої позитивні риси, так і суттєві недоліки [7, с. 104; 16, с. 21; 17]. Зокрема, до недоліків «природнього мовлення» відносять його очевидну неприродність, з якою зіштовхується дослідник, фіксує, що такий діалог часто розгортається всупереч усім закономірностям [19, с. 124], бо комуніканти мають бути повідомлені про ведення запису їх спілкування, а відтак ступінь природності їхнього мовлення суттєво знижується [7, с. 104; 17]. Крім того, указують на те, що отримані зразки можуть не вміщувати достатньої кількості необхідних дослідникові вербальних об'єктів [16, с. 21], процедура отримання цих зразків є досить складною [14; 15], а транскрипти цих зразків можуть неповно/неправильно відображати реальне спілкування через особливості інтерпретації спостерігача [16, с. 21], що робить транскрипт вторинним [7, с. 107].

Тому автори доволі часто використовують неавтентичний матеріал через обмежені можливості отримати зразки реального мовлення [11], неможливість визначити яку кількість досліджуваних одиниць міститимуть ці зразки [2], а також через обґрунтовану авторами неприродність наявних зразків реального мовлення [7].

Інші мовознавці, утім, обирають як матеріал зразки природнього мовлення, особливо у тих випадках, коли це узгоджується з природою об'єкта дослідження та кореспондує з наявністю такого матеріалу. Причому, у цьому випадку дослідники переважно послуговуються зразками писемного мовлення [8].

Саме такий матеріал використано у нашому дослідженні, де аналізу піддані лекції, прочитані

викладачами Єльського університету США з 2006 по 2013 р.р., які записані на електронні носії та розміщені на сайті університету в трьох форматах: аудіо- й відеозапис та транскрипт. Матеріал було отримано з мережі Інтернет методом інформаційного пошуку.

Цей матеріал є, на наш погляд, оптимальним для вивчення ААД, оскільки він автентичний, має високий ступінь достовірності, є досить різноманітним за якісними характеристиками. На обґрунтування цієї точки зору далі надаємо низку аргументів і фактів.

«Неприродність» начебто природнього мовлення зафіксована дослідниками в умовах неінституційного спілкування, тоді як інституційність ААД вже сама по собі накладає певні обмеження на мовленнєву діяльність АГЕНТА (викладача), примушує його діяти відповідно до рольових приписів. До того ж, викладач, що читає лекції, звик до масової аудиторії і факт відео-/аудіозапису не бентежить його принаймні тією мірою як пересічного громадянина підчас приватної бесіди.

Крім того, слід зазначити, що практика відеозапису лекції із послідовним розміщенням на університетських сайтах є типовою для США, Європи (сьогодні ця практика поширюється і в провідних університетах України). Деякі університети навіть забезпечують можливості транскрибування текстів не лише лекцій, а також і семінарів та колоквиумів, на основі яких створено, наприклад, корпус академічного мовлення Мічиганського університету (MICASE – Michigan Corpus of Academic Spoken English), на матеріалі якого сьогодні проводиться дослідження [12]. Слід також зауважити, що якщо для пересічних громадян надання зразків їхнього спілкування вмотивоване лише готовністю допомогти дослідникові, то відеозапис лекцій та укладання їх транскриптів призначені для створення іміджу університету та викладача, це маркетинговий продукт, своєрідна реклама, орієнтована на формування позитивного іміджу, демонстрацію високих стандартів тощо.

Із цього випливає, що, по-перше, викладачі, чий лекції записуються для розміщення на універ-

ситетських сайтах, сприймають цей процес як важливу складову власної професійної та промоційної діяльності; по-друге, цілком логічно припустити, що викладач, реалізуючи свої діяльнісні цілі, не буде прагнути подати себе у кращому вигляді, бо він/вона здатен/-на до усвідомлення того, що відеозаписи будуть переглядати колеги, колишні студенти тощо, тому відмінності між лекціями, що записуються/не записуються будуть помічені, а намагання проводити лекцію, що записується, краще ніж зазвичай, може зашкодити репутації викладача. До того ж, відеозаписам підлягають цілі курси лекцій, що призвичаює викладача до цього процесу. І нарешті, навіть за умов відеозапису, викладач у першу чергу орієнтується на ту студентську аудиторію, з якою він перебуває у безпосередній взаємодії.

Таким чином, викладене дає підстави уважати, що матеріал нашого дослідження складається зі зразків вербальної взаємодії, максимально наближеної до реальної, що відбувається в університетській аудиторії під час лекції.

Мультимедійність репрезентації обраних лекцій у мережі Інтернет нівелює ще один суттєвий недолік, на який вказують автори – помилки та неточності у транскриптах. Сприйняття лекції і по аудіовізуальному, і по зоровому каналах дає можливість виявити вади транскриптів. Проте, слід принагідно зазначити, що у процесі обробки матеріалу ми не зафіксували недоліків передавання вербальних повідомлень, хоча транскрипти такі мають деякі обмеження. Приміром, викладач ставить питання, зі студентської аудиторії лунають якісь відповіді, але спостерігачеві їх не чути і тоді у транскриптах це позначається словом *'inaudible'* [20].

Тим не менш, забезпечена сучасними інформаційними технологіями можливість мультимедійного подання матеріалу суттєво покращує його якість. У сприйнятті лекцій задіяні зоровий, слуховий канали і це зумовлює їх мультимодальність, яку розуміємо як тип зовнішнього стимулу, що сприймається одним з органів чуття людини [6].

І, нарешті, цілком очевидною є та обставина, що недостатня кількість вербальних об'єктів у на-

явному матеріалі не може в принципі мати місце у нашому випадку, адже матеріал аналізу містить зразки саме ААЛ.

Лекції, проаналізовані у дослідженні, прочитані різними викладачами, які є не тільки представниками американської лінгвокультурної спільноти, академічного співтовариства та його окремої галузі, а й унікальними особистостями, здатними виявити свої індивідуальні риси навіть в інституційному контексті, що уможливило врахування цих рис та відповідає засадам дискурсологічного аналізу.

Слід також звернути увагу на те, що представленість фактичного матеріалу лекціями, прочитаними викладачами лише Єльського університету, не свідчить про його обмеженість. По-перше, стандарти академічного спілкування є однаковими для усіх університетів США; по-друге, досить типова для України ситуація, коли людина усе життя працює викладачем в одному університеті, не є характерною для Америки, де, як відомо, робоча сила є дуже мобільною, і той, хто у певний час працює в Єльському університеті, міг раніше працювати в університетах інших штатів. Для американської вищої освіти розповсюдженим явищем є укладання короткотривалих контрактів, для того, щоб викладачі постійно вдосконалювались та були більш конкурентоспроможними [3].

Це, зокрема, підтверджує інформація про професійну діяльність викладачів, що розміщена на сайті університету, де йдеться про різні місця навчання, отримання наукового ступеня та викладання у попередні роки.

Отже, використаний матеріал є таким, що повною мірою репрезентує ААЛ як жанр ААД.

Розміщені на сайті Єльського університету лекції розраховані на широке коло користувачів та мають на меті за допомогою широких можливостей інформаційних технологій вирівняти доступ до знань. Проект здійснюється під керівництвом Діани Клейнер (Diana E. E. Kleiner), викладача Єльського університету та за підтримкою фонду Вільяма и Флори Хьюліт в місті Менло-Парк, штат Каліфорнія (the William and Flora Hewlett Foundation in Menlo Park,

СА), що був заснований у 1966 році та одним з найбільших у США [5].

Єльський університет є приватним дослідницьким університетом США, який входить до «Ліги плюща» – спільноти восьми найпрестижніших американських приватних університетів. Разом з Гарвардським та Прістонським університетами складає «Велику трійку». У 2011 році університет займав 11 місце в «шанхайському» академічному рейтингу університетів світу і 4 місце в рейтингу найкращих університетів за версією видавництва U.S. News & World Report і також за міжнародним рейтингом QS World University Rankings. В університеті навчається 11 тисяч студентів з 50 штатів Америки і більш 110 країн. Професорсько-викладацький склад налічує дві тисячі працівників [5].

Викладачі, чії лекції подано на сайті, у переважній більшості мають науковий ступінь (Ph.D.): з 38 викладачів, лекції яких ми обрали, науковий ступінь мають 25 викладачів. Викладачі, що не мають наукового ступеня, також займаються науковою роботою: мають чисельні публікації, нагороди (teaching awards). Ця інформація подана на сайті, де містяться дані про кожного викладача, зазначено про його професійні досягнення, наприклад:

'Craig Wright received the degree Bachelor of Music in piano and music history at the Eastman School of Music (1966) and a Ph.D. in musicology at Harvard (1972), and since 1973 has taught at Yale University where he is currently the Henry L. and Lucy G. Moses Professor of Music. At Yale, Wright's courses include his perennially popular introductory course "Listening to Music" and his selective seminar "Exploring the Nature of Genius." During the summers he has led several Yale Alumni tours to France, Germany, and Italy. Among his six books are Music and Ceremony at Notre Dame of Paris (1989), Music in Western Civilization (2005), Listening to Music (6th edition, 2011), and Listening to Western Music (2007). He is presently at work on a volume entitled Mozart's Brain: Exploring the

Nature of Genius. In 2004 Wright was awarded the honorary degree Doctor of Humane Letters by the University of Chicago. '[20].

Лекції, що увійшли до корпусу нашої вибірки, прочитані на 23 факультетах (departments). Наукові дисципліни, що пропонують ці факультети розподілені на гуманітарні, соціальні, природничі та біологічні (humanities, social sciences, and physical and biological sciences) [20].

Підчас формування дослідницького корпусу в нашому дослідженні було обрано лекції прочитані на 20 факультетах із 23 наявних. До вибірки не було включено лекції, прочитані на таких факультетах: італійська мова та література (the Department of Italian language and literature), факультет античних студій (The Department of Classical Languages and Literatures), та факультет англійської літератури (the Department of English). Такий вибір обумовлено тим, що останні за своїм напрямком дублюють ті факультети, лекції яких увійшли до вибірки, а саме факультет іспанської та португальської (the Department of Spanish and Portuguese), факультет американської літератури (the American Studies Department). З кожного факультету ми обрали по одному курсу лекцій (курс містить від 24 до 37 лекцій). Згідно з напрямками, що їх надає сайт (гуманітарні науки (humanities), суспільні науки (social sciences), фізичні науки (physical sciences), біологічні науки (biological sciences)) ми отримали такий перелік курсів:

- **гуманітарні науки**
 - Хемінгуей, Фіцджеральд, Фолкнер (Hemingway, Fitzgerald, Faulkner), факультет американських студій (The Department of American Studies);
 - Прослуховування музики (Listening to Music), факультет музикознавства (The Department of Music);
 - Філософія і наука про людську природу (Philosophy and the Science of Human Nature), факультет філософії (The Department of Philosophy);
 - Данте в перекладі (Dante in Translation), факультет італійської мови та літератури (The Department of Italian Language and Literature);

- **суспільні науки**

- Афро-американська історія: від звільнення до наших днів (African American History: From Emancipation to the Present), факультет афро-американських студій (The Department of African American Studies);

- Фінансова теорія (Financial Theory), факультет економіки (The Department of Economics);

- Американська революція (The American Revolution), факультет історії (The Department of History);

- Моральні підвалини політики (The Moral Foundations of Politics), факультет політології (The Department of Political Science);

- Психологічні та біологічні аспекти їжі (The Psychology, Biology and Politics of Food), факультет психології (The Department of Psychology);

- Основи сучасної соціальної теорії (Foundations of Modern Social Theory), факультет соціології (The Department of Sociology);

- Римська архітектура (Roman Architecture), факультет історії мистецтв (The Department of History of Art);

- Вступ до історії та літератури Нового Завіту (Introduction to the New Testament History and Literature), факультет релігієзнавства (The Department of Religious Studies);

- **фізичні науки**

- Межі і протиріччя в астрофізиці (Frontiers and Controversies in Astrophysics), факультет астрономії (The Department of Astronomy);

- Атмосфера, океан і зміни в навколишньому середовищі (The Atmosphere, The Ocean, and Environmental Change), факультет геології та геофізики (The Department of Geology and Geophysics);

- Основи фізики (Fundamentals of Physics), факультет фізики (The Department of Physics);

- Органічна хімія для першокурсників (Freshman Organic Chemistry), факультет хімії (The Department of Chemistry);

- **біологічні науки**

- Межі біомедичної інженерії (Frontiers of Biomedical Engineering), факультет біомедичної інженерії (The Department of Biomedical Engineering);

- Екологічна політика і права (Environmental Politics and Law), факультет досліджень навколишнього середовища (The Department of Environmental Studies);

- Принципи еволюції, екології та поведінки (Principles of Evolution, Ecology and Behavior), факультет екології та еволюційної біології (The Department of Ecology and Evolutionary Biology);

- Глобальні проблеми зростання чисельності населення (Global Problems of Population Growth), факультет молекулярної, клітинної та еволюційної біології (The Department of Molecular, Cellular and Developmental Biology).

Загальна кількість лекцій перелічених курсів становить 525, обсяг транскриптів складає 8400 сторінок (шрифт 14 Times New Roman, інтервал 1,5) (сторінки транскриптів були переформатовані у зазначений стандарт методом електронної обробки баз даних), тривалість звучання – 59 годин 23 хвилини.

Зауважимо, що аналіз характеристик матеріалу засвідчив, що час тривалості лекцій має низку особливостей. Згідно розкладу лекція триває 50 хвилин або 70 хвилин, але в лекціях, де заявлений час становить 50 хвилин, реальний час звучання становить від 31 хвилин 05 секунд до 51 хвилини 37 секунд, а в лекціях, де заявлений час становить 70 хвилин, реальний час звучання складає від 42 хвилин 30 секунд до 79 хвилин 03 секунд. Загалом, виявилось, що менше за потрібний час продовжується 69% лекцій, більше за потрібний час 9% лекцій, а визначену в розкладі тривалість мають 22% опрацьованих лекцій. Відповідно, обсяг транскриптів варіюється в діапазоні 32000 до 40000 знаків.

Таким чином, ми здійснили перший крок формування корпусу вибірки, склавши корпус загальної вибірки.

Необхідність наступного кроку обумовлена великим обсягом загальної вибірки, що ускладнює проведення практичного аналізу. Цей факт обумовлює необхідність формування корпусу основної вибірки. Для цього ми обрали три або чотири лекції з кожного курсу за таким принципом:

- методом суцільної вибірки було обрано першу та останню лекції з кожного курсу;
- методом вибіркового добору до цих лекцій було додано одну лекцію з середини курсу (для тих курсів лекцій, де контроль відбувається по закінченні курсу);
- методом суцільної вибірки було також виокремлено лекції, що передують поточному контролю (семінарське заняття, лабораторне заняття, проміжний іспит) у середині курсу, де такий контроль передбачено.

Таким чином, з курсів, де не передбачено поточний контроль було відібрано по три лекції, а з курсів, де такий контроль передбачено – по чотири.

Отже, до основної вибірки увійшло 68 лекцій, загальний обсяг яких становить 1390 сторінок (шрифт 14 Times New Roman, інтервал 1,5), 59 годин 23 хвилини звучання.

Оскільки саме лекції, що увійшли до основної вибірки безпосередньо аналізувалися у лінгвістичних термінах, було пораховано також кількість наявних в них мінімальних одиниць дискурсу – контекстуалізованих висловлень, яка склала 31578 одиниць.

Таким чином, викладене дає підстави дійти висновку, що сформований корпус емпіричного матеріалу за своїми якісними та кількісними характеристиками повною мірою відповідає задачі отримання достовірних даних про природу досліджуваного об'єкта.

Перспективою роботи є опис наступних етапів дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацька О.Л. Дискурсивні властивості критики в англомовній науковій статті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Л. Балацька. – Харків, 2013. – 20 с.
2. Безуглая Л.Р. К вопросу об исследовательском корпусе в прагмалингвистике / Л. Р. Безуглая // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 3–7.
3. Вошевская О.В. Особенности педагогической деятельности в высшей школе США [Электронный ресурс] / О.В. Вошевская. – Режим доступа : <http://www.rusnauka.com/>
4. Гридасова О.І. Особливості актуалізації стереотипних ролей в ан-

5. ломовному сімейному конфліктному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Гридасова Олена Ігорівна. – Харків, 2009. – 202 с.
6. 5. Йельський університет [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/>
7. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика / А.А. Кибрик // Когнитивные исследования – IV. – М. : ИП РАН, 2010. – С. 134–152.
8. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
9. Романюк С.К. Засоби реалізації мовленнєвого впливу в американській комерційній журнальній рекламі 1925 – 2010 рр. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Романюк Світлана Костянтинівна. – Житомир, 2013. – 221 с.
10. Самочорнова О.А. Аппозитивная конструкция как экспликационная модель в американскому газетному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Самочорнова Ольга Анатоліївна. – Харків, 2014. – 245 с.
11. Солошук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : [монографія] / Л.В. Солошук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
12. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
13. Шпенюк І.Є. Лінгвокультурні особливості американського науково-академічного дискурсу / І.Є. Шпенюк // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2012. – С. 288–296.
14. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : [монографія] / Т.В. Яхонтова. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
15. Cameron D. Working with spoken Discourse / D. Cameron. – London, Sage Publ., 2004. – 209 p.
16. Edwards G.A. The Transcription of Discourse / G.A. Edwards // The Handbook of Discourse Analysis. – London : Blackwell Published Ltd. – 2003. – P. 321–348.
17. Hernandez P.L. Illokution and Cognition / P.L. Hernandez. – Universidad de la Rioja : Servicio de Publicaciones, 2001. – 366 p.
18. Leung S. Conflict Talk: A Discourse Analytical Perspective Working [Electronic resource] / S. Leung // Papers in TESOL & Applied Linguistics. – 2004. – Режим доступа : www.tc.columbia.edu/tesolawebjournal
19. Swales J.M. Academic Writing for Graduate Students: Essential Tasks and Skills / J.M. Swales, C.B. Feak. – Second edition. – Ann Arbor: The Univ. of Michigan Press, 2004. – 332 p.
20. Tannen D. Gender and Discourse / D. Tannen. – New York, Oxford : OUP, 1994. – 203 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. OpenYale courses [Electronic resource]. – Access : <http://oyc.yale.edu/>

СОЦОЛІНГВІСТИКА ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'272

BILINGUALISM AND LINGUISTIC IDEOLOGY IN THE UNITED STATES

I.S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology (Kharkiv)

Шевченко І.С. Білінгвізм і мовна політика в США. У статті розглядаються питання білінгвізму і мовних прав людини у поліетнічній державі США. Наводиться огляд законодавчої бази США та ООН у царині мовних прав людини. Мовна політика в поліетнічному суспільстві трактується як прояв боротьби еліт за владу. Аналіз історії та сучасного стану мовної політики в США доводить, що білінгвізм не загрожує національній єдності, а навпаки стимулює розвиток суспільства.

Ключові слова: білінгвізм, боротьба еліт, влада, мовна політика, мовні права людини.

Шевченко И.С. Билингвизм и языковая политика в США. В статье рассматриваются вопросы билингвизма и языковых прав человека применительно к полиэтничному государству США. Дается обзор законодательной базы США и ООН в области языковых прав человека. Языковая политика в полиэтничном обществе трактуется как проявление борьбы элит за власть. Анализ истории и современного состояния языковой политики в США доказывает, что билингвизм не угрожает национальному единству, а наоборот, стимулирует развитие общества.

Ключевые слова: билингвизм, борьба элит, власть, языковая политика, языковые права человека.

Shevchenko I.S. Bilingualism and linguistic ideology in the United States. This article discusses issues of bilingualism and linguistic human rights in the USA as a multiethnic country. It provides an overview of the legal framework the U.S. and the UN in the area of linguistic human rights. Linguistic ideology in a multiethnic society is treated as a manifestation of the elites' struggle for power. The analysis of the history and current state of linguistic ideology in the United States shows that bilingualism does not threaten national unity, but rather stimulates development of the society.

Keywords: bilingualism, linguistic ideology, linguistic human rights, struggle of elites, power.

«Language planning is planning inequality» (James Tollefson)

1. Introduction

This article will mainly concentrate on the relationships between language, power and privilege chosen as an object of analysis, in situation of bilingualism with a specific emphasis on linguistic ideology in the United States as the subject of the study. *Bilingualism* is the use of two or more languages at work or in education which presupposes the treatment of each language with equal legitimacy

but in practice the rights of bilingual speakers depend upon the linguistic ideology. The article has both theoretical and practical aims: I will both specify the nature of linguistic ideology in a multiethnic society and reveal the role of bilingualism in the USA through history.

The term *linguistic ideology* is used here to refer to both governmental and non-governmental activities (we prefer it to the narrower term *language policy*

defined as language planning by governments). Linguistic ideology is embedded in the politics and social structure of the society reflecting its hierarchy, too. It presents «one mechanism for locating language within social structure so that language determines who has access to political power and economic resources» [18, p. 14].

The term multilingual/multinational applies to societies where there are fewer than 90 per cent representatives of one ethnic unity, usually giving its name to the country, in contrast to monolingual states like Germany, France, Japan. It is precisely in the sense of political and economic advantage or subordination that we understand a *dominant linguistic group*. Dominance is generally understood as the capacity to expand one's range of choices. So the dominant group has a broader range of choices available to its members relative to other groups of society. In a multilingual and multinational society, like the United States, constrained linguistic choices predetermine economic and social disadvantage for minority groups of Indians, Hispanos and others.

A *national minority* is not simply a «group» that is given by the facts of ethnic demography and speaking their own (local) language. Roger Brubaker [2, p. 60] argues that «it is a dynamic political stance, or, more precisely, a family of related yet mutually competing stances, not a static ethno-demographic condition». The three distinctions of a national minority group are as follows: «(1) the public claim to membership of an ethnocultural nation different from the numerically or politically dominant ethnocultural nation; (2) the demand for state recognition of this distinct ethnocultural nationality; and (3) the assertion, on the basis of this ethnocultural nationality, of certain collective cultural or political rights» [ibid.].

2. Linguistic human rights in multilingual societies

Societies with structured inequality like a highly stratified American society are associated with exploitative language policies, that is «policies which give advantage to groups speaking particular language varieties» [18, p. 17]. Exploitative policies are evident in the range of constitutional and legal sources providing

for the linguistic human rights and through these in educational systems that institutionalize disadvantages on minority students and reduplicate the existing hierarchical social systems.

Linguistic human rights belong to basic human rights. According to the principle underlying the concept of universal human rights, individuals and groups, irrespective of where they live, are entitled to an equal status. Observing linguistic human rights implies the right of minority groups to be different. Nationality-based assertion of collective linguistic, cultural or political rights gave rise to bilingualism and multiculturalism.

In the 20th century, bilingualism has become a universally acknowledged and legally stated norm. The purposes and principles stated in the United Nations Charter (1945) are all based upon «respect for human rights and for fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion» (Article 1). The Universal Declaration of Human Rights adopted by the United Nations in 1948 specifies: «Everyone is entitled to all rights and freedoms set forth in this declaration, without distinction of any kind, such as race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status» (Article 2).

A respective American norm generally known as *the right to equality before the law*, is found in the American Declaration of the Rights and Duties of Man adopted the same year; cf. «All persons are equal before the law and have the rights and duties established in this Declaration, without distinction as to race, sex, language, creed or any other factor» (Chapter 1, Article 2). It is worthwhile mentioning here that American legislation system recognized this norm earlier than the European one because European Charter for Regional or Minority Languages stating in its preamble that «the right to use a regional or minority language in private and public life is an inalienable right» was adopted by the United Nations only in 1992.

At the same time American practices in the sphere of linguistic human rights of bilingual speakers are most controversial. Though it is generally recognized that all individuals and groups should enjoy universal linguistic

human rights, practically this claim seems highly problematic in the light of political reality of unequal access to power. Robert Phillipson et al. [13, p. 4] argue that the «antagonism towards linguistic minorities is based on false premises, and in particular on two myths, that monolingualism is desirable for economic growth, and that minority rights are a threat to the nation state».

3. Language ideology in the United States

Theoretically, people may immerse into the dominant American culture while maintaining their distinctive languages and traditions. However, as is evident in the continuing resistance to bilingualism, the ideal of cultural diversity is far from being universally accepted in the American society. The heated debate concerning the issue of bilingualism and biculturalism has been under way in the United States for the last few decades. Should American society consider the norms and values of racial and ethnic subcultures to be as legitimate as those of the dominant culture? Should greater emphasis be placed on the respect for cultural diversity or on promotion of unified dominant cultural standards?

American society which is often referred to as a «melting pot» of languages and cultures has become one of economic and political world leaders. Does this really result from the «melting» process or does this expression remain a metaphor? In other words, does the society owe its progress to cultural and linguistic unification?

«Social solidarity need not be conceptualized in terms of linguistic homogeneity», argues R. Handler [5]. This thesis is well grounded in the fact that in 1980 the number of Americans who spoke a language other than English totalled 23 million, or about 10 per cent of the total population of 226 million. More than half of them (81 per cent) also spoke English, while about 4.3 million were monolingual in a language other than English [9]. According to the estimates of Bouvier and Davis [1, p. 40], in 2080 white European Americans will only constitute 49.8 per cent of the population while the proportion of Afro-American, Asian and Hispanic population will grow.

The recent achievements of American democracy in maintaining linguistic human rights are exhibited in providing government services in non-English

languages, providing bilingual and translator legal services based upon the Court Interpreters Act (1978), and providing the instruction in English as a second language. The Voting Rights Act (1965) suspended English-literacy tests as a basis for voting and excluded language-based discrimination thus admitting that English-only elections had been a violation of the fundamental right to vote for speakers of languages other than English.

Lesley Milroy [10] argues that language ideology, which always reflects the social and economic processes of a certain society, is therefore country-specific: the language (and even accent) in the United States is an iconic representation of an ethnic group and race as contrasted to Great Britain where the use of standard or non-standard English splits the society according to its class and power pattern.

4. Historical background of bilingualism in the USA

The issues of Americanization, the «melting pot» and English-based ideology are not new. On the one hand, they are motivated by the purpose of disintegration of language minority cultures in the U.S. society in order to eliminate even the possibility of separatism. On the other hand, ruling elites play upon underlying xenophobia, molding a fear and resentment of foreigners to minorities in the United States because «minorities advancement to positions of responsibility and authority, their increased admission to colleges create more competition and the perception of fewer positions to majority» [6, p. 155].

Historically, language ideologies of the United States varied and official English movement went through the periods of rise and fall which were parallel to changes in the economic and social situation. During the campaign for Anglo-American independence, non-English languages, especially German and French, were readily used by the English colonists provided their use was politically beneficial. After independence, however, the English-Americans asserted their political superiority through the Continental Congress which consolidated the status of English and stopped using German as the language of U.S. official documents. The Enabling Act (1811) specified the same functions

of English for Louisiana, a former French-dominant colony.

The beginning of the 19th century gave rise to *nativism* – a political movement led by the Native American Association for promoting the interests of European-Americans as a reaction against new immigrations especially from Ireland and Germany. In the Midwest, where German settlers lived, there was a brief period of liberalization of English-only policies. In 1863 their vigorous demands to publish state laws and teach in German were satisfied. But as a result of nativist reaction German was soon abolished as the language of legislation and tuition.

In the course of the so-called «opening of the West» in the 19th century the federal government pursued the goal of cultural as well as physical extermination of Indians. Their languages were not taught at schools, not used in mass media or elsewhere in public life. Only in the 1930's a few bilingual educational programs were launched, but for a short time. The numerical decline in American Indian languages is so obvious that lately some efforts aimed at their preservation and revival were made. The Native American Language Act (1992) deals with the problem of language maintenance but so far the programs recognizing the unique status of Indian languages as *endangered* languages and funding their strengthening are few [15, p. 116].

The World-War-I and -II periods brought a renewed emphasis on the assimilation of minorities. Nativism grew enormously strong: lynchings of Italians and Mexicans were reported [7, p. 45], the use of German in trade, in instruction etc. was forbidden in many states such as Illinois, Ohio and others. French was not allowed in business, politics or education either. The national Immigration Act (1917) imposed quotas on immigrants who could not read English. And it was much later, when some bilingual programs were launched as a result of the Civil Rights Movement of the 1960's and 1970's.

Linguistic human rights have become a particularly sensitive issue for 11 millions of immigrants from Spanish-speaking nations. Miguel Perez from New York Daily News writes: «They say bilingualism

threatens national unity, but their racism is a much bigger threat to a Constitution that stands for liberty. With one amendment they want to wipe out some of the civil rights Latinos have fought for years to obtain, like bilingual assistance in hospital emergency rooms and bilingual 911 operators» [12, p. 47].

The history of the struggle for the linguistic rights of Spanish speaking population of America roughly resembles that of Germans and the French. Ever since the Mexican War (1846–1848) and the annexation of Texas, California and New Mexico, the Anglicization policies prevailed in these territories occupied mostly by Mexicans. In the middle of the 19th century the use of Spanish was legally permitted in the counties with large Mexican population in the form of transitional bilingual education, in courtroom, for the publication of laws in Spanish. But in the first decade of the 20th century these states followed the pattern of other states with constitutional provision of English as their official language, with the result that by 1930 Spanish was no longer used for instruction and by 1935 it was no longer an official language in the legislation [7, p. 137].

Today linguistic and cultural rights of Hispanic Americans are often violated. «Where the Americanizers were afraid of Slavic or Mediterranean hordes, supporters of ELA (English Language Amendment) are afraid of Spanish and the people who speak it. It's almost as if we had traveled back in time seventy five years» [8, p. 109–110].

5. Official English movement

While the United States has never declared a national official language, the primacy of English in public affairs has never been questioned. A well-recognized world leader in many fields, America used the language of its former metropolis during its whole history and never tried to shift to any «native» language or seek linguistic independence from its former metropolis. On the contrary, the use of any language other than English was generally regarded as undesirable. Obviously, the reasons for such situation are far from linguistic ones and lie in social and economic situation: «The official language movement is perceived by the elite as aiding in the achievements of its political goals by realigning the population along

cleavage lines different from the cleavage lines that divide the society under the existing political power structure» [16, p. 92].

The history of ethnic and cultural (linguistic including) development of America tentatively suggests that in the long run the issues of cultural independence proved to be of less importance for the United States than those of economic growth and national consolidation. It is not surprising then that the official English movement revival took place in the 1980's along with the appearance of some crisis tendencies in American economy and political life. The current attempts to make English the official language of the United States is primarily motivated by the vision of what the national culture and ethnic structure of the society ought to be. English-language unity is promoted as the basis for political unity.

Another reason for the growth of concern about the English language in the United States is the literacy crisis of the last few decades. Even by the most conservative estimates, America has at least 20 million adults who cannot read well enough or subtract with sufficient competence to tally a checkbook [3, p. 358]. This crisis is often associated with the decay of the leading functions of English which rather provokes antagonism to other languages instead of taking measures to improve the level of general literacy. It explains the background of the official English movement: proclaiming English the only official language will exclude undesirable competition with other languages and prevent English from sharing its status with them.

Formally, the official English today is a public movement since it has no rigid organization or the program characteristic of a political party. Conceptually, a language movement is political since the goals of its leaders are redistribution of power within the society. The English-only movement has been guided by the organization called *U.S. English*. Since the early 1980's it has been the principal mover of numerous amendments to the federal constitution. Though the English Language Amendments (ELA) have not succeeded with the Congress they have been more successful in California (1986), Arizona, Colorado

and Florida (1988). Illinois, Nebraska and Hawaii already had official-English laws prior to 1980. There the English language was made the only language of the ballot, the public schools and all government bills with the exceptions of such fields as public health, safety and the protection of the rights of defendants in court. Therefore, the ELA is a threat to bilingual voting rights, bilingual education and the dissemination of information.

The main arguments of ELA supporters are rooted in the English language ideology of the country. The call for language homogeneity is in concert with the calls for the identification and promotion of common values and cultural knowledge of what «all good Americans» are expected to share. Ethnic and cultural unification is treated as the necessary basis for social and economic progress: «In the United States over the past 40 years, we've come to see how integration and assimilation have meant equal justice and better economic opportunity for all Americans. Isolation in America is a suicidal path for any group. We must guard against enticements such as «ethnic purity» or «cultural preservation» – which are often thinly veiled metaphors for isolation» [11, p. 127].

E. Hernandez-Chavez [6, p. 154–155] argues that the English-only movement has already affected certain areas of private as well as public life: the prohibition on the use of minority languages in the workplace, in business and street signs; the demand of English language proficiency for job applicants, etc. Since 1980 the National Commission for Employment Policy has been monitoring the relationship between English language ability and income differentials and in 1982 its Report concluded: «A lack of fluency in English is the major source of the labor market difficulties of all (Hispanic) subgroups. It directly affects their labor market position, their education attainment, and is one facet of labor market discrimination» [4, p. 145]. Even the advocates of Official English movement acknowledge the fact that because of their poor command of English, millions of young men and women are leaving high school with prospects no brighter than a dishwasher's job at a local restaurant [11, p. 105].

Supporting the idea of American society serving a «melting pot» for immigrant cultures, languages and traditions, the founders of the U.S. English organization often chose to cite the saying of the novelist Paul Theroux: «Foreigners are always aliens in England. No one becomes English. It's a very tribal society. No one becomes Japanese. No one becomes Nigerian. But Nigerians, Japanese, and English become Americans». At the same time they can't but admit that the obvious reason for that lies in political and economic rather than linguistic field: «America is an open society, more open than any other in the world» [11, p. 13],

The official English idea is opposed by representatives of both minority and dominant groups in America, among them lawyers, judges, teachers of English. The 1986 Resolution of the Linguistic Society of America states: «American unity has never rested primarily on unity of language, but rather on common political and social ideals».

6. Conclusion

Analysis of bilingualism from the standpoint of language ideology and linguistic human rights in the United States demonstrates that language policy depends on the interests of those who have access to political power and economic resources. «Language is one arena for struggle, as social (dominant) groups seek to exercise power through their control of language» [18. p. 13]. Language policy is one of key mechanisms (a) for the state control over labor resources, (b) for the execution of power by those groups which control state policy, (c) for sustaining existing power relationships, i.e. for ideological control.

Both UNO and the USA legislations acknowledge linguistic human rights. The issues of bilingualism or monolingualism do not directly influence economic growth, and minority rights are no threat to the nation state. Rather, in the course of American historic development, cultural and linguistic heterogeneity stimulated the development of the nation.

Today, in the United States bilingualism and multicultural principles, though generally acknowledged as democratic and highly desirable, still remain proclaimed rather than translated into practical policies.

The concept of national solidarity, loyalty, and patriotism tend to be associated with language, mainly with speaking American English. Speakers of other languages are automatically denied political rights such as voting, economic opportunities and social equality which gives rise to a protest public movement of minorities, in particular, for their linguistic human rights.

The sociolinguistic approach employed in this article may open perspectives for further analysis of the issues of bilingualism and multiculturalism in Europe, Asia and Africa.

LITERATURE

1. Bouvier L. The Future Racial Composition of the United States / L. Bouvier, C. Davis. – Washington, D.C. : Demographic Information Services Center of the Population Reference Bureau, 1982.
2. Brubaker R. Nationalism Reframed: nationhood and the national question in the new Europe / R. Brubaker. – New York : CUP, 1996.
3. Bryson B. Made in America: An Informal History of the English Language in the United States / B. Bryson. – New York : Avon Books, 1994.
4. Garcia O. Spanish language loss as a determinant of income among Latinos in the United States: Implications for language policy in schools / O. Garcia // Tollefson J. (Ed.) Power and Inequality in Language Education. – L. : Cambridge University Press, 1995. – P. 142–160.
5. Handler Ch. Nationalism and the Politics of Culture in Quebec / Ch. Handler. – The University of Wisconsin Press, 1988.
6. Hernandez-Chavez E. Language policy in the United States: A history of cultural genocide / E. Hernandez-Chavez // Skut-nabb-Kangas T., Phillipson R. (Eds.) Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination. – Berlin, New York : Mouton, 1995. – P. 141–158.
7. Kloss H. The American bilingual tradition / H. Kloss. – Rowley, MA : Newbury House, 1977.
8. Liebowicz J. Official English: Another Americanization campaign? / J. Liebowicz // J Crawford (Ed.) Language loyalties: a sourcebook on the official English controversy. – Chicago : University of Chicago Press, 1992.
9. Macias R.F. Bilingualism, Multilingualism, and Multiculturalism / R.F. Macias // Grabbe W. and R.Kaplan (eds.). Introduction to Applied Linguistics. Reading, Mass. : Addison-Wesley, 1992. – P. 213–230.
10. Milroy L. Two nations divided by the same languages contrasting language ideologies in Britain and the United States / L. Milroy // The Fifth Conference of the European Society for the Study of English, Helsinki. 25–29 August, 2000.
11. Pena Fernando de la.

- The Case for Official English / Pena Fernando de la. – Washington : U.S. English, 1991. 12. Perez M. The Language of Discrimination / M. Perez // New York Daily News. – 1986 (November 12). – P. 47.
13. Phillipson R. Introduction / R. Phillipson, M. Rannut, T. Skutnabb-Kangas // Skutnabb-Kangas T., Phillipson R. (Eds.) Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination. – Berlin, New York : Mouton, 1995. – P. 1–24. 14. Riagain P.O. Minority Language Rights / P.O. Riagain, N.N. Scuibbhne // Annual Review of Applied Linguistics. – 1997. – V. 74. – P. 11–29. 15. Ruiz R. Language Policy and Planning in the United States / R. Ruiz // Annual Review of Applied Linguistics. – 1994. – V.14. – P. 111–125.
16. Sonntag S. Elite competition and official language movements / S. Sonntag // Tollefson J.W. (Ed.) Power and Inequality in Language Education. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – P. 91–111. 17. Tollefson J.W. Power and Inequality in Language Education / J.W. Tollefson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 18. Tollefson J.W. Planning Language, Planning Inequality / J.W. Tollefson. – London and New York : Longman, 1991.

ИСТОРИЯ ПЕРЕВОДА В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ. КАКИМ ОБРАЗОМ РЕЦЕПЦИЯ ИНОСТРАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ СОЗДАЕТ / ДОПОЛНЯЕТ ПРИНИМАЮЩУЮ КУЛЬТУРУ?

М. Куца, профессор (Братислава, Словацкая Республика)

Рецепция иностранной литературы является одним из факторов, определяющих культурную жизнь в принимающем контексте. В этом смысле исследование раскрывает два релевантных аспекта: 1) культурно-историческая рецепция и литературно-исторический анализ прошлых десятилетий показывает, что условия и формы такого определения отражают общие и отличные факторы восприятия иностранной литературы; 2) способ и сущность рецепции иностранной литературы отличаются в каждой области принимающей культуры.

Ключевые слова: иностранная литература, рецепция, принимающий контекст, перевод.

Куца М. Історія перекладу у сфері культури. Яким чином рецепція іноземної літератури створює / доповнює приймаючу культуру? Рецепція іноземної літератури є одним із чинників, що визначають культурне життя у приймаючому контексті. У цьому сенсі дослідження розкриває два релевантних аспекти: 1) культурно-історична рецепція та літературно-історичний аналіз минулих десятиріч показує, що умови та форми такого визначення відбивають загальні та специфічні чинники сприйняття іноземної літератури; 2) спосіб та сутність рецепції іноземної літератури відмінні у кожній галузі приймаючої культури.

Ключові слова: іноземна література, рецепція, приймаючий контекст, переклад.

Kusá M. The history of translation in the cultural area. How the reception of foreign national literature creates / completes receiving culture? The reception of foreign literature is one of the factors determining the cultural life of the receiving context. In this sense, the research shows two relevant aspects: 1) The reception, cultural and historical, and literary-historical research of the past decades has been showing that circumstances and forms of this determination recognize common and different features within the reception of foreign literatures; 2) The methods and the nature of the reception of foreign literatures are different in each receiving cultural areas.

Key words: foreign literature, reception, receiving context, translation.

I. Основой большинства современных исследований в области перевода и истории перевода является суждение, что перевод является центральным/ детерминирующим/ характерным культурным явлением в европейском культурном пространстве. Подтверждением тому могут стать многие известные утверждения за авторством, например, переводчика Эдмонда Кэри, или самое известное изречение писателя Умбэрто Эко: «Подлинный язык Европы – это перевод», а также практически аналогичное высказывание известного словацкого поэта и переводчика Любомира Фельдека.

Многие современные работы о переводе (и не только), разработанные в области гуманитарных

наук, говорят о том, что одним из самых известных эпистемологических сдвигов, а также одной из наиболее плодотворных попыток второй половины XX века (в концепциях структурализма) была разработка проблематики перевода (А. Мешонник, Ж.-Р. Ладмирал, Ж. Ламбер, Ж. Делиль, П. Ньюмарк, Г. Тури, И. Эвен-Зохран, Э. Пим, С. Басснетт, а также словацкие теоретики перевода И. Левый, А. Попович, Ф. Мико)¹.

Несмотря на то, что в большинстве упомянутых теорий и исследований речь шла о важности исторического взгляда на перевод, в начале XXI века данный подход не применяется и не применялся – в первую очередь, в западной Европе –

в «слишком» большом количестве работ. Потому сегодня появляется все больше и больше подобных проектов, руководствующихся, как правило, тематическим или хронологическим принципом. Здесь нельзя не вспомнить о, должно быть, самом известном в этой области Ж. Делиле, а также об А. Пиме, Т. Хермансе, Л. ван Дорслаере и др. Речь же идет о проекте парижского Центра центральноевропейских исследований под названием «История перевода в Центральной Европе» (2010–2013), результатом которого стала работа синтетического характера. Работа эта не является, однако, лишь линейным сопоставлением некоторых отрезков «истории», но чем-то, что объединяет исторический опыт работы над проблематикой перевода отдельных стран в одно целое. Словацкую сторону в данном проекте представляет переводчица и ученый-романист Катарина Беднарова. Целью проекта является отражение условий развития статуса перевода и его видов, а также совокупности обстоятельств, в которых развивается данная проблематика, что представлено в четырех областях, разделенных по хронологическому и тематическому принципу:

- 1) перевод как средство становления европейских языков – перевод Библии и сакральных текстов;
- 2) переводы и/или адаптации на службе у национальной литературы;
- 3) перевод как открытие себя иному в модернизме и авангарде;
- 4) виды перевода и его трансформации во времена тоталитарного режима.

Участники проекта, находящиеся в конкретных культурных пространствах, пытаются найти ответы на ключевые вопросы: Кто переводит? Что будет предметом перевода? Каким образом будет проходить процесс перевода? Ответы на данные вопросы логическим образом трансформируются в определения культурных задач перевода в конкретных культурных пространствах и отражают отношения «перевод и язык», «перевод и литература», «перевод и общество». Некоторые из современных исследователей (Э. Магера), занима-

ющихся переводом как диалогом культур в европейском и институционализированном пространстве, часто напрямую утверждают, что «история Европы и перевода близки до такой степени, что даже А. Мешонник говорит об *общности* (выделено автором – М. К.) истории и Европы». Среди подобных работ современных теоретиков можно найти множество многообещающих теорий постколониального (Л. Венутти, М. Тымочко и др.) или другого подобного характера (например, т. н. «calls» (приглашения) на различные мероприятия по переводу на сайте Fabula.org), имплицитно выражающих представления о современной европейской истории перевода.

В словацком культурном пространстве тема истории перевода актуальна уже более пятидесяти лет. Именно благодаря многолетним исследованиям в области перевода можно говорить о существовании словацкой традиции восприятия истории перевода, начало которой положил Й. Феликс и продолжили К. Беднарова и А. Гутькова.

Прежде чем начать наш разговор о подходах к исследованию истории перевода в словацкой культуре, необходимо представить ситуацию начала 90-х, когда в словацком «братиславском» переводе (и не только) отдельное внимание начало уделяться вопросам и проблемам истории перевода. Начиная с середины 90-х годов несомненным импульсом для культурно-исторического исследования переводоведческой направленности была существующая одновременно с культурно-исторической направленностью (Й. Феликс) теория Д. Дюришина, чьи работы о межлитературности как об одной из основных категорий литературного процесса и о переводе как об одном из основных проявлений межлитературности внесли свой вклад в традиционную литературную компаративистику. Одной из основных заслуг упомянутой теории является акцентирование значения принимающего контекста.

В это же время – в первой половине 90-х – к упомянутой проблематике стали обращаться исследователи иностранных литератур из бывшего (искусственно созданного во времена «нормали-

зации») Института литературоведения САН, которые в непростые 70-е и 80-е гг. были отодвинуты на второстепенную позицию и занимались «служебным/вспомогательным» исследованием истории словацкой литературы сквозь призму восприятия иностранных текстов и их значения в истории (или для истории) словацкой литературы. В 90-е годы данное исследование совместно с упомянутыми выше импульсами способствовало формированию представления о переводе как о неотъемлемой части истории культурного пространства.

Концепция основной модели исследований в Институте мировой литературы САН формировалась в 90-е годы. Сегодня результаты этой работы существуют как устоявшиеся формулировки: 1) перевод всегда осуществляется в контексте национально-политической, социокультурной и литературной систем, взаимосвязи которых определяют функцию конкретного перевода в принимающей культуре; 2) принимающее пространство определяет практически все характеристики перевода; 3) учитывая вышесказанное, при исследовании перевода необходимо принимать во внимание и внелитературные факторы, берущие свое начало в процессах, происходящих в обществе и культуре; 4) при исследовании перевода как процесса необходимо принимать во внимание также аксиологический и личностный аспект.

Историческое исследование подобного рода, проведенное в 90-е годы, подтвердило, что в культурном пространстве переводная литература всегда в определенное время вступает в различного рода взаимоотношения. В разных культурах переводная литература функционирует по-разному: так, в уже упомянутом специфическом словацком центральноевропейском контексте XX и XXI вв. перевод является важным фактором, участвующим в формировании сознания и представления о мировой литературе, о «другом, чужом».

Перевод в культуре народа реализуется в аспекте конкретного времени, который мы рассматриваем, в первую очередь, с геополитической точки зрения, именно поэтому работы европейских исследователей по переводу не только подчерки-

вают близость истории перевода и истории Европы (А. Мешонник и др.), но могут и напрямую говорить об уже названных аналогичных принципах (например, упомянутая выше Э. Магера). Со второй половины 90-х, когда преобладающее значение приобрел проект по исследованию перевода в культурно-историческом аспекте, реализуемый, в том числе, и посредством серии книг «Краткая история художественного перевода в Словакии» (*Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku*), появилась возможность формулирования определенных обстоятельств, в которых функционирует перевод в словацком культурном пространстве. Серия «Краткой истории художественного перевода в Словакии» (тома, касающиеся итальянской, хорватской (два тома), венгерской, румынской и русской литературы), а также исследование, представленное во многих монографических работах (Я. Кошка – о болгарской литературе, Я. Трухларова – о французской литературе, М. Житны – о скандинавской литературе и др.), отмечают значительно отличающиеся варианты функционирования «других» литератур в словацком культурном пространстве. В связи с этим перевод можно воспринимать как:

1) культуuroобразующее явление, состоящее из отдельных, зачастую неравномерных действий; как существование между целостностью и разрывностью, т.е. между изложением литературного процесса как непрерывного явления и осознанием случайности и фрагментарности воспринимаемых/переводных действий;

или же как

2) историю и изменяющуюся ситуацию в отношениях между Словакией и другими странами;

3) исследование объективных условий и субъективной обоснованности перевода как феномена, т.е. как исследование мотивированности перевода, а также характера и особенностей его восприятия в словацкой культуре именно в контексте формулирования геополитических особенностей.

Говоря о переводе и его «словацкой» истории, можно также подчеркнуть и факт

4) легитимного акцентирования творческих, креативных особенностей принимающей среды.

II. Вернемся к базовым вопросам: *кто* будет переводить *что* и *каким образом*, принимая во внимание опыт последних лет, представляющий общий взгляд на словацкую реальность. Со словацким культурным пространством мы познакомились во время создания «Словаря словацких переводчиков XX века» (*Slovník slovenských prekladateľov 20. storočia*), важного энциклопедического издания, благодаря которому можно заполнить т.н. пробелы (хоть я и стараюсь не использовать данное выражение в контексте литературной и культурной проблематики) в познании словацкого культурного пространства XX века.

Таким образом, исходя из нашего опыта, связанного с подготовкой настоящей публикации, ответ на вопрос «Кто переводит?» может быть разделен на несколько совершенно разных параметров:

- человек, получивший высшее образование, зачастую не связанное с переводческой деятельностью;

- часто выявляется «положительный семейный анамнез»; область перевода в Словакии отличается положительной деятельностью нескольких семейных «династий» (семьи Шкультеты, Придавок, Есенских, Руппельдт, а также Слободник, Беднар и многих других), которые зачастую тяжело идентифицировать из-за различных фамилий;

- переводческие тандемы – феномен, принявший разные формы в Словакии, начиная с простого, зачастую чисто случайного сотрудничества в рамках лингвистической помощи, заканчивая тандемом, оба участника которого находятся в равной позиции, причем большинство из них сотрудничает в области перевода по «моногамному» принципу (в частности: филолог Зузана Гегедюшова и поэт Ян Бузаши уже более двадцати лет переводят Байрона; литературовед Петер Заяц и поэт и переводчик с русского Ян Штрассер сотрудничают при переводе немецкой поэзии и стихотворных драматических произведений);

- существенным при обсуждении личности переводчика считается и значимость его вероисповедания, особенно в связи с тем, *что* переводится и *каким образом*;

- в «небольшом» словацком пространстве практически исключается существование переводчиков, занимающихся только одним языком; аналогичная ситуация наблюдается и с экзотическими литературами: переводчики восточных литератур зачастую пользуются английским языком в качестве языка-посредника, с которого и осуществляются переводы; многие переводчики, до 1989 года занимавшиеся переводами русскоязычной литературы, сегодня занимаются переводами с других мировых языков (английского, немецкого или, скажем, польского);

- существует лишь небольшое количество переводчиков, занимающихся исключительно переводом художественных текстов. Чаще этот вид перевода комбинируется с другими видами переводческой деятельности (устный перевод, перевод специализированных текстов, преподавательская деятельность в области перевода и др.).

Отвечая на второй вопрос «Что будет предметом перевода?», который естественным образом связан с вопросом «Каким образом будет осуществляться перевод?» необходимо отметить, что в XX веке огромную роль играл фактор/аспект «мировоззрения». Кроме того, в связи с уже упомянутой своей более широкой ориентированностью, переводчики, как правило, специализируются не в конкретной национальной литературе, а скорее в определенном виде/характере текстов: классика, детская и молодежная литература, приключенческая литература, научная фантастика, биографии и т.д.

Опыт проделанной работы по обработке 75% единиц «Словаря...» показывает, что в XX веке, отличающемся культурно-политическими изменениями, было отмечено необычное разнообразие того, *что* являлось предметом перевода в переводных текстах: начиная с перевода заведомо конъюнктурных текстов, заканчивая текстами, «дающими отпор» существующей идеологии/политике.

Ответ на последний вопрос – «Каким образом осуществляется перевод?» – не представляет собой лишь простое формулирование/реконструирование изменений нормы перевода/узуса перевод-

чиков или поэтики перевода, но, так же как и в вопросе «Что является предметом перевода?», является результатом действий и функционирования многих институций, влияния многих внелитературных и внекультурных факторов. Именно поэтому в декабре 2011 на конференции под названием «Перевод и культура IV» (*Preklad a kultúra IV.*) в словацком г. Нитра я занималась вопросами присутствия институций в процессе перевода и их изменениями во времени в словацком культурном пространстве. Это, я считаю, и является одним из важнейших приоритетов и аспектов дальнейшего исследования в данной области.

Одним из ответов на вопрос *Как?* является существующая с известным явлением т.н. «секретных» переводчиков (осуществление деятельности под чужим именем, запрет на публикационную деятельность) и проявляющаяся в разных формах языковая корректировка более ранних переводов, что непосредственно связано с вопросом статуса переводчика в качестве автора. Эти вопросы обсуждаются в материалах первой встречи профессиональных переводчиков художественных текстов проекта РЕТРА в Брюсселе в 2011 году.

Эвристические исследования в разрабатываемом «Словаре словацких переводчиков...» предоставляют новые возможности для идентификации и формулирования различных особенностей функционирования перевода не только в Словакии, но также и в Европе, если воспринимать перевод как естественную и исторически органическую часть Европы. И именно обобщение конкретного словацкого «историко-переводческого» опыта является и будет для меня одним из самых первостепенных исследовательских приоритетов и перспектив.

III. Каким образом рецепция иностранной литературы создает/дополняет принимающую культуру? Восприятие иностранной литературы является одним из факторов, детерминирующих культурное существование принимающего контекста. В связи с этим важными в данном исследовании нам представляются два аспекта: 1) как показывают исследования последних десяти-

летий, касающиеся рецепции, культурно-исторических и литературно-исторических аспектов, при восприятии иностранной литературы обстоятельства и формы упомянутых детерминирующих факторов отличаются общими и отличительными чертами. С чем связана их общность/отличия? 2) характер рецепции иностранных литератур отличается в разных принимающих культурах. В чем проявляется специфика словацкого культурного пространства?

Если мы рассмотрим, *что и кем* было переведено и переводится сегодня в словацком культурном пространстве, окажется, что «в игру» вступают действительно разнообразные факторы. К такому заключению мы приходим исходя из опыта разработки «Словаря словацких переводчиков». Следует отметить, что исследование рецепции иностранной литературы и ее перевода показывает, что даже в период тоталитарного режима первостепенными становятся такие обстоятельства, которые, на первый взгляд, казались отодвинутыми на задний план, часто замалчивались и воспринимались как несущественные.

Здесь имеется ввиду такой фактор, как характер семейного воспитания поколения переводчиков, доминирующих в словацком культурном пространстве второй половины XX века, с точки зрения религии. Оказалось, что этот аспект настолько влияет на характер окружения, что в большей степени определяет (хоть и не всегда исключительно и однозначно) не только «близкие» по характеру культуры литературы, созданные в которых произведения переводились/переводятся, но, в определенной степени, также и выбор конкретных текстов/авторов.

Следующим важным, мало исследованным сегодня аспектом, является факт существования различных каналов, посредством которых в Словакию поступали/поступают переводные тексты. Эти каналы могут отличаться стимулирующей функцией, влияющей на создание переводов на словацкий язык, а также являться общепризнанными (зачастую, однако, непризнанными) источниками «опосредованных переводов».

Конечно, подобных факторов существует и больше. Последним фактором, который хотелось бы упомянуть, является вопрос рецептивных предпочтений по отношению к выбору текстов на перевод: 1) в отдельных периодических изданиях; 2) по отношению к представлению о конкретной литературе.

История перевода в сфере культуры. Каким образом рецепция иностранной литературы создает/дополняет принимающую культуру?

Исходя из опыта работы над «Словарем словацких переводчиков», на вопрос, поставленный в названии данной статьи, мы могли бы ответить положительно, а также задать обратный вопрос: Каким образом принимающая культура создает/дополняет рецепцию иностранной литературы? Отвечая на оба вопроса, можно лишь констатировать, что отношения между рецепцией иностранной литературы и принимающей культуры являются взаимными и двусторонними. Рецепция перевода иностранной литературы дополняет принимающую культуру благодаря тому, что расширяет ее с точки зрения стилевой, жанровой и тематической специфики, а также обогащает ее представления о мире... Таким образом, данная рецепция формирует и традицию восприятия, принимающую участие в возникновении, функционировании и рецепции дальнейших переводов. Ответ на обратный вопрос – Каким образом принимающая культура создает/дополняет рецепцию иностранной литературы? – можно также найти (помимо уже упомянутых) и в дальнейших факторах: в частности, в том, что именно тема перевода (вопрос чрезмерной натурализации «Тихого Дона» Шолохова) была предметом одной из многих литературных дискуссий в непростые 50-е годы XX века; в том, что, лишь за малым исключением, у каждого переводчика в период социализма можно найти переводы совершенно конъюнктурных текстов; что время и социокультурные аспекты, с ним связанные, изменяли ориентацию и направленность действий переводчиков («переход» от русского языка к другим языкам после 1989 года); что наряду с уже упоминаемым влиянием семейной среды

особую роль в конкретном виде переводческой деятельности играет и город/место, в котором она осуществляется (не только противостояние традиционного Мартина и космополитической Братиславы, но и переводы произведений, созданных словацким меньшинством в Сербии и др.); в том, что билингвальный и «билитературный» переводчик венгерского происхождения был одновременно автором, по моему мнению, самой боевой и кровавой словацкой песни во времена профашистской Словацкой Республики (1939-1945). Но это, пусть зачастую детективные или трагикомические, но совсем другие истории...

ПРИЛОЖЕНИЕ

Библиографический справочник по переводоведению

- Delisle J. Les traducteurs dans l'histoire (dir.), préface par Jean-François Joly / J. Delisle. – [2e éd.]. – Ottawa : Les Presses de l'Université d'Ottawa, publié sous les auspices de la FIT et de l'UNESCO, coll. « Regards sur la traduction », 2007, xxiii-393 p. (Codir.: Judith Woodsworth.)
- Ďurišin D. Teória medziliterárneho procesu I / D. Ďurišin. – Bratislava : ÚSVL SAV, 1995. – S. 51–55.
- Felix J. Literárne križovatky / J. Felix. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991. – 567 s.
- Huřková A. Vybrané kapitoly z dejín prekladu literárno-umeleckých textov / A. Huřková. – Banská Bystrica : Filozofická fakulta UMB, 2003.
- Institut européen de l'université de geneve, collection euryopa, vol. 62 – 2009. Langues européennes en dialogue. Sous la direction de Olivier Knechciak.
- Préface de Ute Heidmann [Электронный ресурс]. Avec des textes de Nadège Coutaz, Cyrille François, Marieke Frenkel, Caroline Lehr, Ewa Magiera, Magali Monnier. – Режим доступа : <http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v/n4/012062ar.html>.
- Jankovič J. Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I. (do roku 1938) / J. Jankovič. – Bratislava : ÚSVL SAV, 1997. – 324 s.
- Jankovič J. Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II. (do roku 1938) / J. Jankovič. – Bratislava : Veda a ÚSVL SAV. – 467 s.
- Jankovič J. Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827–1938) / J. Jankovič. – Abeceda pobratimstva – Bukvar bratimljenja. – Bratislava : Juga, Veda, Ústav

- svetovej literatúry SAV, 2008. – 550 s.
- Jankovič J. Srbská dráma na Slovensku / J. Jankovič. – Bratislava : Jaga : Divadelný ústav, 2008. – 236 s.
 - Kenížová-Bednárová K. Miesto a funkcia prekladu v kultúre národa : metodologické poznámky k dejinám prekladu / K. Kenížová-Bednárová // K otázkam teórie a dejín prekladu na Slovensku II. zost. Katarína Kenížová-Bednárová. – Bratislava : ústav svetovej literatúry SAV, 1994. – S. 8–29.
 - Koprda P. Talianska literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1890–1980 / P. Koprda // Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku. Zv. 1. Talianska literatúra. – Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 1994. – 144 s.
 - Koprda P. Talianska literatúra v slovenskej kultúre / P. Koprda. – Bratislava : Academic Electronic Press, 1997. – 132 s.
 - Koška J. Recepčia ako tvorba / J. Koška // Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1989). – Bratislava : Veda, ÚSvL SAV, 2003. – 192 s.
 - Kovačičová O. Textové a mimotextové determinanty literárneho prekladu / O. Kovačičová. – Bratislava : Veda a Ústave svetovej literatúry SAV, 2009. – 192 s.
 - Kusá M. Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru / M. Kusá. – Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2005. – 173 s.
 - Lesňáková S. Slovenská a ruská próza (Kontakty a preklady.) / S. Lesňáková. – Bratislava : Veda, 1983. – 130 s.
 - Magiera E. La traduction comme dialogue et son rôle particulier au sein des institutions européennes [Электронный ресурс] / E. Magiera // Institut Europeen de l'universite de Geneve, collection Euryopa, vol. 62 – 2009. Langues européennes en dialogue. Sous la direction de Olivier Knechciak. Préface de Ute Heidmann. Avec des textes de Nadège Coutaz, Cyrille François, Marieke Frenkel, Caroline Lehr, Ewa Magiera, Magali Monnier. – Режим доступа : <http://www.unige.ch/ieug/publications/euryopa/Knechciak.pdf>. – S. 9–22.
 - Maliti-Fraňová E. Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská / E. Maliti-Fraňová. – Bratislava : ÚSvL SAV, 2007. – 208 s.
 - Meschonnic H. «Les grandes traductions européennes, leur rôle, leurs limites. Problématique de la traduction» / H. Meschonnic // Précis de littérature européenne, Didier, B. (dir.) – Paris, P.U.F., 1998. – P. 221–239.
 - Preklad a tlmočenie 9. Kontrastívne štúdium textov a prekladateľská prax / Biloveský V. – Pliešovská Ľ. (eds.), Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2011.
 - Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836–1996. – Bratislava : ÚSvL SAV, 1998. – 226 s.
 - Tomiš K. Maďarská literatúra v slovenskej kultúre I. (1860–1918) / K. Tomiš. – Bratislava : Veda a ÚSvL SAV, 2000. – 73 s.
 - Truhlářová J. Na cestách k francúzskej literatúre. Kapitoly z dejín prekladu a recepcie na Slovensku / J. Truhlářová. – Bratislava : Veda : Ústav svetovej literatúry SAV, 2008. – 212 s.
 - Tymoczko M. Trajectories of Research in Translation Studies [Электронный ресурс] / M. Tymoczko // Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal, Volume 50, numéro 4, décembre 2005. – P. 1082–1097. Pour une traductologie proactive – Actes / For a Proactive Translatology – Proceedings / Por una traductología proactiva – Actas Sous la direction de André Clas, Direction: André Clas (directeur), Éditeur : Les Presses de l'Université de Montréal ISSN : 0026-0452 (imprimé) 1492-1421 (numérique). – Режим доступа : <http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v/n4/012062ar.html>.
 - Vajdová L. Rumunská literatúra v slovenskej kultúre (1890–1990). Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku. Zv. 5. Rumunská literature / L. Vajdová. – Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2000. – 411 s.
 - Vajdová L. Sedem životov prekladu / L. Vajdová. – Bratislava : Veda : Ústav svetovej literatúry SAV, 2009.
 - Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation / L. Venuti. – London, New York, Routledge, 2002.
 - Vers de nouvelles conditions en faveur de la traduction littéraire en Europe. Les recommandations PETRA. Cette publication est une parution du projet PETRA. Passa Porta – maison Internationale des Littératures à Bruxelles, 2012. – 49 s.
 - Winczer P. Dejiny a teória umeleckého prekladu na Slovensku / P. Winczer // Slovak review, 2, 1993, č. 2. – S. 201–207.
 - Žitný M. Severské literatúry v slovenskej kultúre / M. Žitný. – Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV: SAP – Slovak Academic Press, 2012. – 248 s.

УДК 811.111'255

СТИЛИСТИЧЕСКИ СНИЖЕННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОЯЗЫЧНОМ КИНО И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ПЕРЕВОДА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Т.Г. Лукьянова, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена проблеме перевода кинотекстов с русского языка на английский. В работе уточняются понятия «общего сленга», «обценной лексики», исследуются особенности перевода говорящих фамилий, анализируются переводческие трансформации и способы перевода, рассматривается отношение современных кинопереводчиков к переводу ненормативной лексики с точки зрения разницы культур.

Ключевые слова: кинотекст, киноперевод, общий сленг, обценная лексика, говорящие фамилии, переводческие трансформации и способы перевода.

Лукьянова Т.Г. Стилістично знижена лексика у російськомовному кіно та особливості її перекладу англійською мовою. Стаття присвячена проблемі перекладу кінотекстів з російської на англійську мову. У роботі уточнюються поняття «загального сленгу», «обценної лексики», досліджуються особливості перекладу промовистих прізвищ, аналізуються перекладацькі трансформації та способи перекладу, розглядається відношення сучасних кіноперекладачів до перекладу ненормативної лексики з точки зору різниці культур.

Ключові слова: кінотекст, кінопереклад, загальний сленг, обценна лексика, промовисті прізвища, перекладацькі трансформації та способи перекладу.

Lukyanova T.H. Stylistically invective vocabulary in the Russian-language cinema and peculiarities of its translation into English. The article is dedicated to issues of film text translation from Russian into English. The paper specifies the concepts of «general slang», «obscene vocabulary», studies generalizing proper names translation peculiarities, looks into translator's transformations and ways to render profanity lexicon words from the viewpoint of different cultures.

Key words: film text, film translation, general slang, obscene vocabulary, generalizing proper names, translator's transformations and methods.

Перевод аудио-визуальной продукции имеет ряд особенностей, которые больше ни в каких других видах перевода не встречаются. Передача сниженной лексики часто вызывает определенные трудности вследствие морально-этических и социально культурных норм, которые необходимо учитывать при переводе данного сегмента лексики. Особенно актуальной эта проблема является, когда речь идет о переводе в кино. В нашей работе мы предпринимаем попытку осветить специфику и возможные трудности перевода вышеупомянутой лексики с русского языка на английский при переводе субтитров художественных фильмов.

Целью исследования является выявить современные тенденции перевода сниженной лексики в кинематографе, обозначить переводческие трансформации и способы, наиболее часто используемые при передаче единиц данной лексики.

Объектом исследования являются единицы стилистически сниженной лексики («общий сленг» и обценная лексика); предметом – лексико-стилистические и прагматические особенности их перевода с учетом стандартов субтитрования.

Материалом исследования послужили англоязычные субтитры к фильму-фарсу Владимира Валентиновича Меньшова «Ширли-Мырли» («Shyrli-Myrli»). Перевод субтитров осуществлен на базе Киноконцерна «Мосфильм».

© Лукьянова Т.Г., 2014

Общий сленг – явление в русском языке новое, формирующееся, не имеющее общепринятого терминологического обозначения и целостной, непротиворечивой теории. Исследования в этом направлении только начинаются. Но уже можно говорить о том, что общий сленг – это 1) относительно устойчивый для определённого периода, широкоупотребительный, стилистически маркированный (сниженный) пласт экспрессивно-эмотивной лексики, обозначающей бытовые явления, предметы, процессы и признаки; 2) не детерминированный социальными параметрами компонент городского просторечия, источником которого являются самые разнообразные социолекты (в наибольшей мере – молодёжный сленг и уголовный жаргон); 3) неоднородный по степени приближения к литературному стандарту; 4) использующийся говорящими преимущественно для выражения своих чувств и оценок, связанных с предметом речи, а также в качестве элемента языковой игры [7].

Лингвисты выделяют так называемое «новое просторечие» («общий сленг»), которое представляет собой обширную группу нестандартных лексико-фразеологических единиц, постоянно пополняющихся за счет различных социолектов. Эти единицы, выходя за пределы профессионального и корпоративного (группового) сленга, начинают употребляться широкими кругами носителей общелитературного языка, не ограниченными определенными социальными рамками (возраст, профессия, уровень образования, общие интересы и др.). В русском языке речь идет о таких номинативных единицах, как *бабки*, *балдеть*, *достать (кого-либо)*, *задолбать (кого-либо)*, *крутой*, *лапшу на уши вешать*, *мент*, *дать на лапу*, *на шару*, *облом*, *примочка*, *по барабану*, *прикол*, *прикольный*, *прикольно*, *разборки*, *тащить*, *тащить*, *тугрики*, *тусовка*, *тусоваться*, *тусовочный*, *фигня* и т. п. Основными источниками таких слов в русском языке являются молодёжный сленг и уголовный жаргон [9].

Обсценная лексика (от лат. *obscaenus* – «непристойный, распутный, безнравственный»), непечатная брань, нецензурные выражения, ненорма-

тивная лексика, сквернословие, срамное слово [8]) употребляется в определенных стилистических целях. Это экспрессивно выделенные слова, создающие эффект экстремальности, конфликтности, аффективности. Такая лексика используется для передачи стрессового состояния личности, для придания речи живости, яркости, сочности. Она отличается четкой национально-языковой и социальной спецификой, часто используется в художественной литературе для создания особого колорита и образной характеристики персонажа [5].

В. И. Жельвис выделяет 27 функций инвективной лексики, хотя деление иногда выглядит слишком дробным, потому в нашем исследовании обращаем особое внимание на следующие функции:

1. средство понижения социального статуса адресата,
2. средство установления контакта между равными людьми,
3. средство дружеского подтрунивания или подбадривания,
4. «дуэльное» средство,
5. выражает отношение двух к третьему как «козлу отпущения»,
6. для самоподбадривания,
7. для самоуничтожения,
8. нарративная группа – привлечение внимания,
9. апотропаическая функция – «сбить с толку»,
10. демонстрация половой принадлежности говорящего,
11. патологическое сквернословие,
12. инвектива как бунт,
13. как средство вербальной агрессии,
14. как междометие [4, с. 121].

Проблема перевода подобных лексических единиц остается актуальной, и вследствие разной степени экспрессии англоязычной и русскоязычной лексики переводчики склоняются к менее экспрессивным эквивалентам русского языка. При эвфемистическом переводе единиц сниженной лексики происходит замена грубых или резких слов и выражений мягкими или условными обозначени-

ями. Такой перевод является следствием лексического табу, который благодаря различным предубеждениям, религиозным верованиям, морально-этическим и социально-культурным нормам налагается на употребление названий определенных предметов и явлений окружающего мира.

Работы известного кинопереводчика Дмитрия «Гоблина» Пучкова, которые насыщены “изрядными порциями забористого мата” [3], вызывают негодование у его коллег. Прочитируем мнение профессионалов о переводе обсценной лексики. Юрий Сербин: “Тут не может быть никаких крайностей – «никакого мата» или «каждое ругательство переводится матом». Естественно, нужно учитывать и пожелания заказчика – кто-то мат не приемлет, кому-то всё равно. Если какой-то переводчик решил для себя, что он *никогда* не будет использовать в своём переводе матерные слова, то это, на мой взгляд, неправильное решение. Если в некоторых случаях не использовать мат, страдает контекст и точность перевода. Иногда без мата обойтись нельзя” [3].

Петр Карцев: “Что касается беспорядочного буквального перевода ругательств, только наивный и лингвистически невежественный человек может считать такой перевод «правильным». Дело в том, что у русской и английской обсценной лексики разная степень табуированности. То есть, к примеру, американец может, не нарушая культурных норм, сказать fuck в таких обстоятельствах, в которых буквальный русский аналог будет недопустимо грубым. Поэтому лучше всего держать в уме некую шкалу соответствий, где, например, английскому shit больше соответствует, как правило, русское «чёрт», «чёрт возьми», и т. д. Вообще, перевод редко бывает адекватным на уровне лексем (т. е. на уровне отдельно взятого слова). Попробуйте взять любую английскую фразу, точно, по словарю, перевести каждое слово и сложить их вместе. Скорее всего, получится ерунда. При переводе всегда учитывается контекст. Ругательства в этом смысле ничуть не исключение” [3].

Андрей Гаврилов: “В 99-ти случаях, когда я слышу нецензурщину в переводе, это ошибка

переводчика. Исключения бывают, но их очень мало. У нас сейчас наблюдается сдвиг в отношении к мату. Те выражения, которые считались нецензурными лет 10-15 назад, уже не кажутся такими уж жёсткими. Недавно я пересмотрел фильм «Последнее танго в Париже». Там есть пара мест, которые теперь надо перевести жёстче, резче, не жели как это было переведено лет пятнадцать назад. Мат появляется в фильмах по двум причинам: либо этими словами нужно передать речевую характеристику героя (но её можно передать и нематерными выражениями <...>), либо – шокировать зрителя. Но бывают и такие ситуации, когда у переводчика нет другого выхода, кроме как воспользоваться именно нецензурными словами. Например, в фильме «Парни побоку» героиня Вупи Голдберг, чтобы раскрепостить свою подругу, которая была воспитана в пуританской семье, заставляет её по буквам произнести нецензурное название женского полового органа. Режиссёр не оставляет тебе выбора, и приходится говорить так, как есть” [3].

Как же решить данную проблему переводчику, если кинотекст насыщен подобной лексикой (вспомним работы одиозного мастера кино, Квентина Тарантино, фильмы которого изобилуют ненормативной лексикой)?

Материалом нашего исследования мы не зря выбрали киноленту «Ширли-Мырли» – фильм-фарс, комедию положений, с гротескными образами и большим количеством сниженной лексики. Рецензии и отзывы на этот фильм диаметрально отличаются друг от друга. Одни называют этот фильм “гимном интернационализму”, “лучшей российской комедией 90-х”, другие не признают фильм, считая, что в нем “слишком много пошлости и гротеска” [1].

Напомним вкратце сюжет фильма. Комедия-фарс о братьях-близнецах, никогда прежде не знавших друг о друге. Один из них, в младенческом возрасте подброшенный в табор, стал цыганским бароном; другой рос в детском доме – и теперь он еврей-музыкант с мировым именем; третьего воспитывала родная тетя, и домашнее воспитание

принесло свои плоды: он стал авторитетнейшим в СНГ аферистом. Именно он, благодаря своим талантам, обводит вокруг пальца главу мафии и похищает фантастический алмаз “Спаситель России”. Стоимость найденного в Сибири камня такова, что вся страна сможет 3 года отдыхать на Канарских островах. находка века породила ограбление века – алмаз украли!

Рассмотрим некоторые примеры перевода общего сленга и обсценной лексики. В первую очередь обращаем внимание на «говорящие» фамилии персонажей, которые, так или иначе, характеризуют главных героев. Несмотря на то, что фамилии такого рода, в отличие от кличек и имен индейцев, переводить не рекомендуется [6, с. 100-101], в данном случае принято решение прибегнуть к переводу.

Так, главный герой, Василий Кроликов, очень любит мамину квашенную капусту; проведя параллель с одноименным животным, в переводе появляется *Vas 'ka Rabbitov*.

Молодой капитан милиции, *Пискунов Жан-Поль Николаевич*, олицетворяет неопытность, молодость и завышенное самомнение – черты, свойственные молодым юнцам, что и подразумевали авторы сценария, наградив его данной фамилией. Переводчик находит следующее решение – *Peereenov Jean-Paul Nikolaievich* (от англ. *peer* – детское слово для обозначения полового органа мужчины).

Фамилия богатой американки Кэрол Абзац, намекает на иудейское происхождение. В русском сленговом словаре слово «абзац» обозначает 1) абсурд, чушь; 2) провал, неудача; 3) плохая ситуация. Переводчик предлагает такой перевод – *Carol Paragraph*. Для русскоязычного зрителя, знающего английский, такой перевод только усиливает фарс и гротеск, задуманные авторами. Однако англоязычному зрителю, по нашему мнению, не дает такой подробной информации о данном характере.

Перевод фамилии еще одного персонажа – *Козюльского (Snotsky)* удачно передает оба значения: 1) слизь, козявка (в англ. *snot* = mucus);

2) козел (в сленговом значении) в английском также имеет аналог (*snotty* – an impudent, rude arrogant person [12]).

Фамилия алкоголика-дебошира, матершинника и бездельника Суходрищева переведена как *Shitdryev*. Остается неясным, должна ли данная русская фамилия характеризовать персонажа, либо просто привлекать внимание своей грубостью и неприличностью, – черта, которая, к слову сказать, присуща данному персонажу. Переводчик меняет местами основы, выводя нецензурное слово “shit” на первое место.

В целом, при переводе обсценной лексики переводчик чаще всего прибегает к лексико-семантической замене (1-4), выбору эквивалента (5), дословному переводу (6) и генерализации (7):

- (1) Испугались, демократы *хреновы*? Получай! – *What, scared, you shitty democrats?! Take that!*
- (2) Ты смотри, какой туман-то в Москве... *Ну хрена не видно!* – *What a crazy fog above Moscow... Can't see shit!*
- (3) Только ты, *козел*, на голову больной. С детства. – *But you, bitch, is sick in the head. Since childhood.*
- (4) *Ну хрена себе!* Чудо какое-то! – *What the fuck, some kind of miracle!*
- (5) Васька Кроликов, *сука!* – *Vas 'ka Rabbitov, that bitch!*

В следующем примере (*Сунь-Хунь-в-Чай*) графически изменена форма второго слова (комично имитируя звуки китайского языка), однако остается понятным, что речь идет о мужском половом органе. Переводчик находит сленговое слово *junk* (meaning *the male genitalia* [11]), а также транскрипцией передает звуковую форму слова *chai* (*chai*), которое происходит от китайского слова *chá* (звуковая форма 茶) [10]. Данная звуковая форма с тем же значением слова присутствует в чешском, турецком, санскрите и фарси. В США, словом *chai* обозначают молочный чай. (The word for tea in several languages, including Czech, Turkish, Russian, Sanskrit, and Farsi. Originates from cha, the Chinese word for tea. The British word tea comes from a regional dialect of China. Currently in US, *chai*

refers to a milky tea with a milder version of Indian spice.) [12]. Полученный перевод, при быстром и отрывистом произнесении, действительно напояет китайскую речь:

(6) *Сунь-Хунь-в-Чай. – named “Dip-Yo-Junk-In-Chai”*

Далее наблюдаем пример, когда как говорить, “из песни слов не выкинешь”. Режиссер не оставляет переводчику шанса воспользоваться эвфемизмом при переводе ненормативной лексики. Персонаж Валерия Гаркалина, Иннокентий Шнипперсон, видя крах работы всей своей жизни, от отчаяния, унижения и боли выкрикивает следующую фразу:

(7) *Суки рваные! – Fucking whores!*

Понятие «сленг» смешивается с такими понятиями как «диалектизм», «жаргонизм», «вульгаризм», «разговорная речь», «просторечие» [2] Так, в исследуемом материале часто фиксируем единицы сленговой лексики, которая перекликается с жаргоном определенных социальных групп (*медвежатник, проколоться, ментовка и др.*) и единицы общего сленга (*парить мозги, молоток, косить, придурок*).

Переводчик воспользовался описательным переводом для передачи слов *медвежатник* (8) и *проколоться* (9), а также словосочетания *косить под придурка* (10):

(8) Да он по сейфам был специалист. *Медвежатник. – He specialized in cracking safes.*

(9) Они все врут, в секрете держат. Только один раз *прокололись*. – *They all lie and keep secrets. But the truth did come out once.*

(10) Под *придурка* решил *косить*. – Пошлый трюк. – *Decided to feign insanity. – Cheap trick.*

В следующем примере для слова *молоток* найден английский аналог, а для словосочетания *косить под цыгана* переводчик использует смысловое развитие:

(11) Васька, *молоток!* *Коси под цыгана* до упора. – *Vas'ka – attaboy! Keep playing the Gypsy!*

При передаче слова *ментовка* переводчик, взяв за основу сленговое слово *pig* (police officer [11]),

находит возможным передать слово *ментовка* как *pigsty* (от англ. *sty* – свинарник):

(12) И думать нечего. Врываемся в *ментовку*, Музыканта в мешок. – *What's there to discuss. Break into the pigsty, put the Musician in a sack.*

Таким образом, следует отметить, что на современном этапе происходят процессы дисфемизации, когда неприличные слова не подлежат цензуре; кинематограф часто использует сниженную лексику в фильмах определенного жанра. Опытные кинопереводчики рекомендуют заменять бранные слова более мягкими или условными обозначениями с учетом морально-этических и социально-культурных норм. В нашем исследовании лексика подобного рода переводится при помощи лексико-семантической замены, использования эквивалентов, дословного перевода, генерализации, описательного перевода и смыслового развития. Однако переводчик вынужден передавать нецензурные выражения, как они есть, в тех ситуациях, где поступить иначе не представляется возможным без искажения авторского стиля и замысла. Перспективой дальнейшего исследования является исследование перевода «низких» коллоквиализмов в кино.

ЛИТЕРАТУРА

1. Блог о кино [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog-o-kino.ru/recenziya-na-film-shirli-murli.html>.
2. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М., 1958. – 459 с.
3. Гоблин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lurkmore.to/Гоблин>.
4. Жельвис В.И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема / В.И. Жельвис. – М. : Ладомир, 2001. – 350 с.
5. Жусупова А.У. Проблема перевода обсценной лексики в современной американской беллетристике [Электронный ресурс] / А.У. Жусупова. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Philologia/7_150163.doc.htm.
6. Корунец І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І.В. Корунец. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 448 с.
7. Кудрявцева Л.А. Язык города: общий сленг [Электронный ресурс] / Л.А. Кудрявцева. – Режим доступа : <http://russian.kiev.ua/archives/2005/0512/051220ct01.shtml>.
8. Обсценная лексика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/>

wiki/ Обценная_лексика. 9. Сленг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Сленг>. 10. Chai [Electronic resource]. – Access mode: <http://en.wikipedia.org/wiki/>. 11. The Online Slang

Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://onlineslangdictionary.com/search/?q=junk&sa=Search>. 12. Urban Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.urbandictionary.com>.

УДК 81'255.2

ЗАБОРОНЕНІ ТЕМИ РАДЯНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Н.М. Рудницька, канд. філол. наук (Київ)

У статті розглядаються особливості втручання радянської політичної цензури в процес відбору художніх творів для перекладу, власне переклад і підготовку перекладеного тексту до публікації. Визначаються теми, що в СРСР підлягали політичному цензуруванню у перекладах творів іноземної художньої літератури.

Ключові слова: ідеологія, політична цензура, художній переклад.

Рудницкая Н.Н. Запрещенные темы советского художественного перевода. В статье рассматриваются особенности вмешательства советской политической цензуры в процесс отбора художественных произведений для перевода, собственно перевод и подготовку переведенного текста к публикации. Определены темы, которые в СССР подлежали политическому цензурированию в переводах произведений иностранной художественной литературы.

Ключевые слова: идеология, политическая цензура, художественный перевод.

Rudnytska N.M. Forbidden Themes of Soviet Literary Translation. The article deals with peculiarities of intrusion by the Soviet political censorship in the process of choosing literary works for translation, translation proper and preparation of translated texts for publishing. There have been defined themes subject to political censoring in translations of foreign literature in the USSR.

Key-words: ideology, literary translation, political censorship.

Для тоталітарного суспільства характерним є державний контроль над усіма сферами життя, в тому числі над культурою. Переклад як засіб отримання інформації ззовні тоталітарної системи, а також засіб формування іміджу країни в світовому суспільстві завжди був і залишається об'єктом владного впливу. Такий вплив у різних суспільно-історичних умовах може виражатися в різних формах (від використання владою економічних важелів для обмеження друку перекладів літератури, що протирічить панівній ідеології (як в Італії у 1920-х р.р.), до повної заборони на переклад певних видів літератури і фізичного знищення перекладачів).

У СРСР, як свідчить факт підписання Декрету про друк (1917 р.) в числі перших державних документів радянської влади, контролю за розповсюдженням інформації надавалося велике значення. О. Федотова виділяє наступні ознаки, властиві для радянської держави: “класовий підхід щодо

визначення цінності інформації в будь-яких сферах життя; пресинг офіційної ідеологічної лінії; боротьба з політичними опонентами державного устрою” [14, с. 5]. Перед публікацією література проходила процес ретельного і суворого контролю на предмет відповідності панівній ідеології. Оскільки переклад завжди був і є точкою зіткнення ідеологій, доцільність і особливості перекладу в СРСР визначалися, перш за все, ідеологічними чинниками. На значущості останніх, розглядаючи переклад художньої літератури в Радянському Союзі, наголошують як сучасні західні перекладознавці (зокрема, К. Кларк [16], М. Такс Чолдін [18], С. Шеррі [17]), так і вітчизняні дослідники історії українського перекладу (Р. Зорівчак [3], Л. Коломієць [7], М. Стріха [13] та ін.). Є поодинокі дослідження ідеологічного контексту перекладу окремих творів, виконані сучасними російськими філологами (прим., Д. Петренка [12], К. Кузнецової [9]). Недостатньо вивченим наразі залишаються

ті складові художніх текстів, що підлягали вилученню або адаптації в радянському перекладі. Це визначає актуальність цієї розвідки, мет а якої – визначення і систематизація ознак оригінальних текстів, що спричинювали втручання радянської політичної цензури. Об'єктом аналізу є переклади художньої літератури російською та українською мовами, що оприлюднювалися або заборонялися у СРСР. Предметом аналізу є ознаки оригінальних текстів, що спричинювали втручання політичної цензури, і способи адаптації текстів відповідно до цензурних вимог у перекладі.

Якщо проаналізувати список перекладів з іноземних мов у «Щорічнику книги СРСР» (видавався з 1927 р.), очевидним стає, що в СРСР формувалася власний канон світової літератури, і критерієм відбору творів для перекладу слугували не тільки (а порою і не стільки) їхня художня цінність, але й доцільність перекладу тексту в ідеологічному аспекті, а саме: 1) особистість автора, тобто його лояльність до радянського режиму та відповідність його творчості і навіть особистих поглядів радянській ідеології; 2) відповідність ідейного навантаження твору комуністичній ідеології; 3) «моральна чистота» твору, тобто відсутність або, принаймні, обмежене використання вульгаризмів, описів сексуальних відносин, тощо.

Щодо сучасної зарубіжної літератури, місію ознайомлення з нею радянського читача виконували періодичні видання, перш за все журнал, відомий сучасному російськомовному читачеві як «Иностранная литература». Історія модифікації цього журналу є ідеологічно мотивована; залежно від зовнішніх політичних чинників і завдань видання змінювало назви: «Вестник иностранной литературы» (1928 – 1930); «Литература мировой революции» (1931 – 1932); «Интернациональная литература» (1933 – 1943); «Иностранная литература» (з 1955 р.). Зміна назви журналу відбивала, звісно, зміни у характері матеріалів, що публікувалися. Так, у 1933 – 1935 р.р. титульна сторінка містила перелік творів, що публікує журнал: найвидатніші твори іноземних революційних письменників, твори молодих пролетарських письменників

та «тих ліво-буржуазних письменників, що зображують реальну дійсність капіталістичного світу» [10]. Далі зазначалося, що «Інтернаціональна література» «пильно спостерігає за ворожою для нас літературою, особливо фашистською, викриваючи її класове обличчя, задуми та методи дії» [там само] (тут і далі переклад іншомовних цитат наш. – *Н.Р.*). Наприкінці 1930-х р.р. з восьми членів редакційної колегії «половину (Бруно Ясенського, Леопольда Авербаха, Артемія Халатова та Сергія Динамова) було розстріляно» [1]. З розгортанням Великої Вітчизняної війни журнал втрачає актуальність і закривається у січні 1943 р., а відновившись після дванадцятирічної перерви у нових політичних умовах під назвою «Иностранная литература» дещо змінює характер публікацій, що отримало відповідний коментар з боку ідеологічної комісії ЦК КПРС: «На позиції об'єктивізму і безпринципності в матеріалах, що публікуються, скачується подекуди «Иностранная литература», покликана з марксистсько-ленінських позицій висвітлювати процеси літературного розвитку за кордоном» [4, с. 36–37] (виділення наше – *Н.Р.*).

Для визначення доцільності перекладу і публікації художніх творів у СРСР існував інститут експертів – фахівців з літератури тієї чи тієї країни. Ці високоосвічені люди сліdkували за розвитком літературного процесу в «закріплених» за ними країнах, і використовували обізнаність у сфері написаних правил, що визначали розвиток художнього перекладу в СРСР, для сприяння публікації перекладів творів з високою літературною репутацією. Так, А. Богдановський згадує І. Тертерян, В. Кутейщикову, Л. Осповата, які «пропонували у видавництві нову книгу, знаючи «правила гри», пробивали її. Доводили в «інстанціях» і на редрадах, що автор – прогресивний» [5, с. 84].

В УРСР з 1958 р. публікується журнал іноземної літератури «Всесвіт», основним завданням (експліцитно ідеологізованим) якого був друк перекладів творів «сучасних прогресивних зарубіжних письменників, які ще не видавалися в СРСР» [13, с. 217] (виділення наше – *Н.Р.*). Це завдання відбивало також статуси російської й української

мов у СРСР і перекладів цими мовами. Російська мова мала статус мови міжнародного спілкування, а русифікація використовувалася як засіб культурної колонізації, тож симптоматично, що партійне керівництво не бачило необхідності в перекладі українською і публікації у «Всесвіті» творів, вже оприлюднених російською. Втім, така настанова мала й позитивні наслідки, адже сприяла змагальності у пошуку редакцією авторів і перекладачів, і згодом журнал, за словами М. Стріхи «зробився аж надто добрим і популярним (наприклад, число журналу з публікацією роману Маріо П'юзо «Хрещений батько», ще не перекладеного по-російському, належало до найбільших книжкових «дефіцитів»» [13, с. 16]. Висока якість і популярність журналу спричинила заміну у 1978 р. головного редактора: Дмитра Павличка замінили більш лояльним Віталієм Коротичем, і «часопис зробився значно «вваженішим», значно більше уваги став приділяти «прогресивним письменникам» з країн «третього світу», що врешті-решт призвело до помітного зменшення числа його передплатників» [там само].

Дозволяє виділити кілька основних тем з низки заборонених радянською цензурою аналіз історії підготовки видання «Мастера русского стихотворного перевода» (1968 р.) Є. Еткінда. Цю книгу було підготовлено до друку, вона пройшла первинний редакторський (і в тому числі цензурний) контроль, але потім, як згадує Є. Еткінд, «хтось «на горі» (в ЦК? У КДБ? У ленінградському обкомі?) помітив наприкінці передмови одну фразу; йдеться про те, що за радянських часів поетичний переклад досяг небувалого раніше рівня, а далі автор пише: «Суспільні причини цього процесу зрозумілі. У відомий період, особливо між XVII і XX з'їздами, російські поети, позбавлені можливості виразити себе до кінця в оригінальній творчості, розмовляли з читачем мовою Гете, Орбеліані, Шекспіра і Гюго. Ось ця фраза містила ідеологічну диверсію» [15, с. 118]. Як вважає сьогодні Н. Гучинська, причинами ідеологічно мотивованої заборони на друк були також «недостатньо партійний і немарксистський зміст; партійності і марксист-

ськості протирічила натхненність книги, видатна ерудиція автора, рафінованість теми і вільний стиль викладу» [2, с. 12]. Пізніше, як згадує сам автор, «... до звинувачення в антирадянській диверсії додали інше: в єврейському націоналізмі – всі поети, яких вони називали (Б. Пастернак, С. Маршак, О. Мандельштам, І. Еренбург, Д. Бродський – *Н.Р.*), євреї... і вихваляв я «моїх» євреїв за рахунок російських поетів» [15, с. 125] (виділення наше – *Н.Р.*).

У попередній рекламній анотації видання було зазначено: «Перекладна поезія XX століття буде представлена творами Буніна, Бальмонта, Сологуба, Брюсова, Анненського, Ходасевича, Блока та ін. Значне місце посядуть у збірці майстри радянського перекладу: Пастернак, Заболоцький, Цветаєва, Тинянов, Лозинський, Маршак, Ахматова та ін.» [15, с. 162]. Пізніше, коли Є. Еткінд намагався обстоювати цей список, йому відповіли, що не можна публікувати «емігранта Ходасевича з його перекладами з єврейсько-сіоністських поетів»; списки жорстко критикувалися, оскільки перший з них містив емігрантів Буніна і Ходасевича, декадента Анненського, а другий – майстрів радянського перекладу «зрадника Пастернака, лагерника Заболоцького, емігрантку Цветасву, естета Лозинського, зачинателя і класика російського формалізму Тинянова, внутрішньої емігрантки... Ахматової, єврея Маршака» [15, с. 163].

За кілька років книгу таки було оприлюднено, але після вилучення з неї перекладів М. Гумільова, В. Ходасевича, В. Жаботинського та згадок про них. Вилучені були і рядки, що містили високу оцінку перекладів Б. Пастернака. У 1969 р. вийшла двомовна антологія «Французские стихи в переводе русских поэтов XIX – XX вв.», з якої були вилучені переклади М. Гумільова [15, с. 165]. Це вилучення є прикладом одного з видів радянської політичної цензури: вилучення з літератури як творчого доробку, так і навіть згадок про певних осіб, які в СРСР були заборонені, «не-особи». Таке вилучення практикувалося перш за все стосовно політичних діячів. Як згадує А. Богдановський, «нешадно вилучали будь-які згадки...

про Троцького (навіть якщо написано «У вбиральні на стіні висів портрет Троцького»))» [5, с. 83]. Так само, коли Є. Еткінда, відомого перекладача і філолога, з ідеологічних причин було позбавлено наукових звань і ступенів, можливості викладати і публікуватися, усі книги і статті були вилучені з бібліотек і продажу: «Поэзия и перевод», «Русские поэты-переводчики от Тредиаковского до Пушкина», навіть «Семинарий по французской стилистике» і подібні видання [15, с. 464].

Можна сказати, що радянські ідеологи мали на меті контроль не лише викладеного у тексті перекладу, а й потенційної читацької інтерпретації. Саме тому забороні підлягали твори, на основі яких можна було провести паралель між фашизмом і радянським режимом. Так, виданий у Німеччині відразу після падіння нацистського режиму «записник» Віктора Клемперера «Мова третього рейха. Записник філолога» вийшов у перекладі російською лише у 1998 р. [6]. В. Клемперер (1881 – 1960) – відомий німецький філолог, який через своє єврейське походження зазнав переслідування і репресій. Його твір, що межує між мемуарним і науковим стилями, є ґрунтовним дослідженням особливостей офіційної мови третього рейха, викладеним із залученням великої кількості прикладів та ілюстрованих ситуаціями із власного життя, що робить його цікавим не лише для лінгвістів, а й широкого загалу. «Записник філолога» не перекладався у СРСР, оскільки уважному читачеві відразу впала би в око схожість мови нацистів і радянської «новомови»: гігантоманія («*Мир слушает фюрера...*»), «*Сталин – вождь угнетенных народов всего мира*»); широке використання військової термінології (Гебельсова газета мала назву *Angriff* («*Атака*»), і «*бійцями ідеологічного фронту*» називали радянських письменників); обмеженість офіційної мови, її повна стандартизація через широке використання мовних штампів як в письмовому, так і усному мовленні.

Однак неможливо було просто вилучити і забронити все, що дисонувало з панівною ідеологією так, щоб це не набуло розголосу і не стало об'єктом критики з боку Заходу. Останній фактор врахову-

вався як радянськими партійними ідеологами, так і працівниками видавництва. Саме тому велику кількість перекладів творів зарубіжної літератури публікували у цензурованому вигляді, де мали місце вилучення та заміни на різних рівнях (від окремого слова чи словосполучення, речення, стилістичного прийому до великого фрагмента тексту).

Ідеологічно мотивована асиметрія притаманна перекладам творів різних авторів, в тому числі «класичних», що нібито вже увійшли до російської, а потому радянської літературної скарбниці. Так, «*Фауст*» Й.В. фон Гете у повному нецензурованому перекладі російською мовою (виконаний К. Івановим і завершений у 1919 р.) вперше було оприлюднено лише у 2006 р. Як зазначає А. Аствацатуров, «... філософська концепція Гете ніколи ще не передавалася російською з такою точністю і повнотою... Усі відомі нам до Іванова перекладачі цензурувалися або вимушено займалися самоцензурою. Не лише християнською, але й політичною» [8]. Радянське цензурне втручання було спричинене, перш за все, антитоталітарним за своєю суттю характером твору, адже трагедія *Фауста* – це «трагедія неможливості творити добро недобрими методами... в союзі з Мефистофелем, заложивши йому душу» [там само].

Сам перекладач К.О. Іванов (1858 – 1919) – один з найосвіченіших людей свого часу, директор Царськосільської гімназії, учитель дітей Миколи II, віддав перекладу «*Фауста*» сорок років, але закінчивши його незадовго до смерті, заповів зберегти рукопис до кращих часів. У 1954 р. його онук, Н. Іванов-Єсипович, показав рукопис С. Маркішу (який щойно повернувся із заслання), але той відрадив від оприлюднення перекладу: «Зараз ти інженер, кандидат технічних наук, а щойно покажеш рукопис, станеш онуком учителя царської родини» [там само]. Н. Іванов-Єсипович вирішив оприлюднити текст лише після розпаду СРСР.

Надумку В. Мікушевича, «можна написати цілу книгу про те, яких деформацій зазнавали Байрон, Гайне, Гюго, як з них робили революційних поетів» [5, с. 351]. Для нав'язування читачам перекладу «ідеологічно правильної» інтерпретації використо-

увались не лише такі цензурні стратегії, як вилучення або заміна, але й паратекстові засоби, зокрема перед- та післямови, виноски, коментарі перекладача або редактора, а також критичні статті. Так, аналізуючи творчість В. Гюго, В. Ніколаєв пише: «Не знаючи марксизма, законів класової боротьби, розвитку суспільства, Гюго теоретично був безпорадний. Питання соціальної несправедливості, важкого стану робочого класу, боротьби з імперіалістичними війнами – все, що непокоїло Гюго, могло бути вирішене лише революційним марксизмом... Гюго відставав від нового етапу революції, що розгортався в нього на очах, від великого вчення, яке єдине могло перетворити світ і дати справжнє життя тим мільйонам знедолених людей, яким він віддавав своє велике обдаровання» [11, с. 7].

Ідеологічно виважені коментарі (які часто не відповідали дійсності), з іншого боку, використовувалися подекуди незаангажованими ідеологічно фахівцями для отримання дозволу на публікацію в СРСР перекладів творів високої літературної та малої ідеологічної цінності: «Хто публікуватиме вірші Артюра Рембо, загадкові і порою провокаційні, якщо не зробити упор на те, що він був прибічником Паризької Комуні? Те саме стосується Верлена. Невже радянське видавництво дозволить собі випускати занепадницького естета Елюара, якщо не наголосити у передмові, що він комуніст? Навіть Бертольд Брехт не переступив би порогу Гослітвидаву, якби ми не згадали його вірші, що прославляли будівників московського метрополітену; погані, навіть ганебні віршички слугували ключем, що відкривав ворота для великих п'єс» [15, с. 393]. Втім, сам автор наведеної цитати – Є. Еткінд – дуже негативно ставився до такої стратегії, адже вона спричинювала спотворене сприйняття перекладених творів читачами.

Висновок. Проведений аналіз дозволяє виділити такі теми, наявність яких у творі іноземної літератури спричинювали втручання радянської політичної цензури: 1) критику радянської ідеології та всіх сфер функціонування держави; 2) релігійну; 3) єврейську; 4) окремих (заборонених) особис-

тостей. Оскільки перекозчення змісту через цензурне втручання спричинювали спотворене сприйняття перекладених творів, перспективним видається дослідження явища ідеологічно мотивованої асиметрії у статусі перекладів художніх творів порівняно з їх статусом у рідній літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блюм А. «Интернациональная литература»: подцензурное прошлое [Электронный ресурс] / А. Блюм // Иностранная литература, 2005. – № 10. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/inostran/2005/10/bl21.html>.
2. Гучинская Н. Неустаревшие «Записки» / Н. Гучинская // Записки незаговорщика. Барселонская проза. – СПб. : Академический проект, 2001. – С. 7–13.
3. Зорівчак Р. Кочурознавство: витоки і перспективи. До сторіччя від дня народження Майстра / Р. Зорівчак // Іноземна філологія. – 2008. – Вип. 120. – С. 122–132.
4. Идеологические комиссии ЦК КПСС. 1958 – 1964 [документы] / [сост. Е.С. Афанасьева, В.Ю. Афиани (отв. ред.)]. – М. : Росспэн, 1998. – 552 с.
5. Калашникова Е. По-русски с любовью: Беседы с переводчиками / Е. Калашникова. – М. : Новое литературное обозрение, 2008. – 535 с.
6. Клемперер В. Язык Третьего рейха. Записная книжка филолога [пер. с нем. А. Григорьева] / В. Клемперер. – М. : Прогресс-Традиция, 1998. – 384 с.
7. Коломієць Л.В. Український художній переклад та перекладачі 1920 – 30-х років : матеріали до курсу «Історія перекладу» : навч. посібник / Л.В. Коломієць. – К. : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2013. – 559 с.
8. Костюковский В. «Фауст» на лучшие времена [Электронный ресурс] / В. Костюковский // 22. – № 142. – Режим доступа : http://www.sunround.com/club/22/142_kostukov.htm.
9. Кузнецова Е. Способы идеологической адаптации переводного текста (о переводе романа Э. Хэмингуэя «По ком звонит колокол» / Е. Кузнецова. – Логос, 2012. – № 3. – С. 153–171.
10. Михеев А. Между двумя «оттепелями» [Электронный ресурс] / А. Михеев // Иностранная литература, 2005. – № 10. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/inostran/2005/10/mi20.html>.
11. Николаев В.В. Гюго [историко-биографический очерк] / В.В. Николаев. – М. : Гос. изд-во худ. лит-ры, 1955. – 86 с.
12. Петренко Д.И. Язык оригинала – язык перевода в условиях эпистемологической ситуации, идеологизации, деидеологизации общества : на материале романа Дж.Д. Сэлинджера «The Catcher in the Rye» и его переводов на русский язык :

- дисс. ... канд. філол. наук / Д.И. Петренко. – Ставрополь, 2007. – 250 с. 13. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт, 2006. – 344 с. 14. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР – УРСР: становлення, технологія, еволюція. 1919 – 1990 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора істор. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О.О. Федотова. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 36 с. 15. Эткінд Е.Г. Записки незаговорщика / Е.Г. Эткінд // Записки незаговорщика. Барселонская проза. – Спб. : Академический проект, 2001. – 496 с. 16. Clark K. The Role of Translation in the Formation of National Culture / K. Clark // Kultur und/als Uebersetzung. Russisch-deutsche beziehungen im 20. Und 21. Jahrhundert, ed. By Christine Engel and Brigit Menzel. – Berlin : Frank & Timme, 2011. – P. 121–142. 17. Sherry S. Censorship in Translation in the Soviet in the Stalin and Khrushchev Eras / S. Sherry. Doctor of Philosophy thesis. – University of Edinburg, 2012. – 318 p. 18. Tax Choldin M. Censorship via Translation: Soviet Treatment of Western Political Writing // The Red Pencil: Artists, Scholars, and Censors in the USSR / ed. by Marianna Tax Choldin and Maurice Friedberg. – Boston : Unwin Hyman, 1989. – P. 21–52.

УДК 81'25:821.161.2

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ СТИЛІСТИЧНИХ ЯВИЩ У ПРИЙОМІ ПОРІВНЯННЯ

(на матеріалі кіноповісті О. Довженка “Зачарована Десна”

та її англомовного перекладу А. Біленка)

О.А. Ясинецька, канд. філол. наук (Горлівка)

У статті відображено взаємодію порівнянь із такими стилістичними явищами, як: звуконаслідування, гіпербола, мейозис, літота, алюзія, іронія, евфемізація, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонімія, повтор, паралелізм, градація, фольклоризація, а також теперішній історичний час. У перекладі додаються метонімія, антономазія, синонімія, інверсія, хіазм та морфологічна транспозиція щодо вживання іменників у формі однини замість множини у функції узагальнення. Проаналізовано умотивованість застосованих перекладацьких трансформацій, які відтворюють, нейтралізують або видозмінюють специфіку авторського стилю в іншомовному тексті.

Ключові слова: логічне порівняння, образне порівняння, переклад, стилістичний прийом, трансформація.

Ясинецкая Е.А. Переводоведческий анализ стилистических явлений в приёме сравнения (на материале киноповести А. Довженко “Зачарованная Десна” и её англоязычного перевода А. Беленко). В статье отражено взаимодействие сравнений с такими стилистическими явлениями, как: звукоподражание, гипербола, мейозис, литота, аллюзия, ирония, эвфемизация, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонимия, повтор, параллелизм, градация, фольклоризация, а также настоящее историческое время. В переводе добавляются метонимия, антономазия, синонимия, инверсия, хиазм и морфологическая транспозиция в употреблении существительных в форме единственного числа вместо множественного в функции обобщения. Проанализирована мотивированность применённых переводческих трансформаций, которые воспроизводят, нейтрализуют или модифицируют специфику авторского стиля в иноязычном тексте.

Ключевые слова: логическое сравнение, образное сравнение, перевод, стилистический приём, трансформация.

Yasynetska O.A. Translation analysis of stylistic devices revealed in comparisons and similes (based on Oleksandr Dovzhenko’s film story *The Enchanted Desna* and its English translation by Anatole Bilenko). The article reflects the interaction of comparisons and similes with such stylistic phenomena as: onomatopoeia, hyperbole, meiosis, litotes, allusion, irony, euphemization, synecdoche, metaphor, oxymoron, antithesis, antonymy, repetition, parallelism, gradation, folklorization, and the historical present tense. The translation also involves metonymy, antonomasia, synonymy, inversion, chiasmus, and the morphological transposition in using the singular number of nouns instead of the plural in the generic function. The analysis discloses the reasons and consequences of translational transformations that convey, level off, or modify the author’s style.

Key words: comparison, simile, stylistic device, translation, transformation.

На тлі численних різноаспектних і комплексних наукових досліджень прийому порівняння в межах однієї мови, порівняння серед тропів і засобів ідіо-стилістичних систем залишається недостатньо вивченим актуальним об’єктом перекладознавчих праць.

Сучасні українські дослідження стилістичного прийому порівняння виявляють його структурно-семантичні особливості (О.Ю. Грипас, М.С. Заборна, Ю.А. Маковецька-Гудзь, Л.В. Прокопчук, С.М. Рошко, Н.П. Шаповалова та ін.), концептуальні та функціонально-стилістичні аспекти

(О.Р. Бурдейна, А.П. Романченко, С.В. Цюра, Н.В. Ярова та ін.), фразеологічну усталеність (Л.В. Гайдученко, О.П. Левченко, К.І. Мізін, А.М. Найда, О.В. Шкуран та ін.). Порівняння позиціонується як важлива складова індивідуальних авторських стилів (О.П. Барменкова, Л.В. Голоюх, І.Л. Демчик, О.І. Марчук, Л.І. М'яснянкіна, О.В. Яблонська та ін.) та об'єкт компаративних і перекладознавчих розвідок (О.М. Калустова, О.О. Молчко, І.І. Судук, С.В. Талько та ін.), предмет яких зазвичай складають як структурно-семантичні, так і функціональні особливості компаративних зворотів. Однак проблема полягає в тому, що аналіз порівнянь зазвичай стосується ознак лише цього компаративно-контрастивного прийому, без уваги до наявності в його основі інших стилістичних явищ, які сприяють увиразненню й індивідуалізації авторського стилю. Щонайбільше, порівняння лише “відноситься дослідниками до перехідної стилістичної фігури, що має ознаки метафори, фразеологізму, зіставлення тощо” [1, с. 112].

В автобіографічній кіноповісті “Зачарована Десна” Олександр Довженко наголошує: “Все жило в моїх очах подвійним життям. Все кликало на порівняння, все було до чогось подібне, давно десь бачене, уявлене й пережите” [2, с. 24]. Відтак парадоксальним виглядає те, що навіть у статті, зосередженій на особливостях “моделі універсуму, створеної в кіноповісті Олександра Довженка “Зачарована Десна”, акцентується увага на ліричному світосприйнятті автора, що вплинуло на всі структурні рівні твору” [3, с. 379], однак немає жодного слова про порівняння. Якщо наративно-поетологічні й аксіологічно-образні особливості творів Олександра Довженка знайшли своє висвітлення у працях багатьох дослідників (Ю.Я. Барабаш, І.К. Білодід, М.М. Власов, М.М. Гирич, Л.Ф. Дорошина, Н.І. Іванова, О.С. Кирилюк, Ю.Ф. Кочерган, С.Т. Машенко, Н.О. Медвідь, С.О. Пензова, О.Є. Поляруш, Г.І. Табакова та ін.), то численні порівняння в цьому творі, особливо в плані перекладознавчих розвідок, залишаються недослідженими.

Така обставина суперечить важливості порівнянь у ідіостилі автора, контрастує з великою увагою до компаративних структур у сучасних мовознавчих та літературознавчих дослідженнях, нівелює міжмовні розбіжності та применшує важливість відповідних перекладацьких рішень. Метою статті є проаналізувати відтворення стилістичних явищ в основі порівнянь кіноповісті в англомовному перекладі А.М. Біленка. Об'єкт дослідження становить взаємодія порівняння з іншими стилістичними тропами та прийомами. Предмет – характерні стилістичні відмінності між оригіналом та перекладом у застосуванні прийому порівняння. Наукова новизна полягає у розробці методики перекладознавчого аналізу на основі систематизації стилістичних явищ у взаємодії з компаративними структурами. Такий підхід спрямований виявити функціонально-стилістичні умови й наслідки застосування перекладацьких трансформацій, певною мірою незалежних від типових лексико-граматичних відмінностей між мовами оригіналу й перекладу.

У статті під стилістичним явищем розуміємо стилістичний засіб, прийом, троп. Стилiстичний прийом є способом поєднання засобів (слів, словосполучень, морфем, словоформ) для вираження тропа, який у свою чергу є стилістично родовою фігурою вираження образності та/або увиразнення подібних, суміжних, однотипних, різнорідних чи навіть несумісних ознак. Різноплановість смислотворчих відношень в основних механізмах прийому порівняння – зіставлення й протиставлення – спонукає дослідити взаємодію цього тропа з іншими стилістичними явищами з метою уточнити способи увиразнення й аргументації авторського світобачення та лінгвостилістичну специфіку перекладацьких рішень.

Так, переклад ... *він аж синів увесь від кашлю і ревів, як вовк чи лев* [2, с. 9]. – ... *he coughed himself blue and roared like a lion* [4, с. 4] ніби суперечить свідомій паралелізації (і можливій алегоризації) в кіноповісті двох видів хижаків – автохтонних вовків, які вже “перевелись”, та екзотичних левів, одного з яких було вбито на Десні після

його втечі з клітки мандрівного звіринця. Однак, напевно, саме комбінаторно-сміслова специфіка звуконаслідувального дієслова *reviti* спонукала перекладача вилучити компонент порівняння *вовк*: традиційно лев реве, а вовк виє. В іншому випадку звуконаслідування – *Кашель клекотів у нього в грудях, як лава у вулкані, довго і грізно* [2, с. 9] – перекладач застосовує перестановку компонентів, які позначають спосіб дії, ближче до дієслова, щоб умотивувати вибір звуконаслідувального відповідника: *The cough in his chest gurgled long and ominously like lava in a volcano* [4, с. 4].

Унаочнення та уподібнення в образних порівняннях часто відбуваються у взаємодії з механізмами перебільшення або применшення ознак, які увиразнюються. Відповідними тропами є гіпербола та мейозис, наприклад: – *А комарів було! ... Дихати нічим, повірите, та здорові, як ведмеді* [2, с. 44]. – “*And what swarms of mosquitoes there were! ... You simply couldn't breathe, they were big as bears*” [4, с. 26] та *Вовки перевелись, і навіть саме слово “вовк” вважалося вже наче дідовою лайкою: “га, вовк би тебе з'їв”* [2, с. 50]. – *Wolves had become extinct by then, and the word itself was for us no more than part of Grandpa's cussing like: “Oh, may the wolf gobble you up!”* [4, с. 29]. В останньому прикладі простежується і різновид мейозису – літота, яка полягає в запереченні нехарактерної ознаки, з максимальним її применшенням і заміщенням, як і в наступному випадку: – ... *Не старець, чорт його бери, а наче дуб, розбитий громом* [2, с. 32]. – “... *He's not a beggar, damn him, more like an oak tree struck by a thunderbolt*” [4, с. 17]. Стосовно літоти така конкретизація уможливорюється шляхом антонімічного перекладу: *Він здавався мені величезним паном, не меншим од справника чи судді* [2, с. 59]. – ... *he seemed at least as important as the police superintendent or the judge* [4, с. 35]. Додавання компонентів (*for us no more than, more, as important as* тощо) у перекладі конкретизує напрямок і мету акцентування ознак – применшення, перебільшення, зрівнювання.

Відмінності в перекладі універсальних (не етноспецифічних) алюзій можуть видатися дещо

парадоксальними. Однак перший із наступних прикладів доречно відтворює лінгвокультурологічні розбіжності (змій → дракон): ... *притискав до стерні, мов Георгій Побідоносець змія* [2, с. 43]. – ... *pinning him to the stubble like St. George the dragon* [4, с. 26]. Водночас варто зауважити недоречність калькування еліптичної структури *Георгій Побідоносець змія* → *St. George the dragon*, оскільки переклад сприймається як Святий Георгій на прізвисько Дракон (якщо не дракон на ім'я Святий Георгій, на кшталт Sebastian the crab, Mrs. Potts the teapot тощо). Наступний приклад підкреслює суміжність фігур порівняння й метафори та довершує образ: *почувався* → *був Васко да Гамою*; тобто замість механізму зіставлення застосовується механізм отождоження, що перетворює алюзію на антономазію: *Він почував себе спасителем потопляючих, героєм-мореплавателем, Васко да Гамою* [2, с. 34]. – *He was a savior from the flood, a hero-seafarer, a Vasco da Gama* [4, с. 19].

Іронізування в кіноповісті зазвичай поєднується з унаочненням і уподібненням. Певним чином нівелюючи емоційні відмінності в тональності тексту, перекладач схильний вилучати або нейтрально перефразувати іронічні компоненти: *Борода в нього була, як і в нашого діда, зовсім уже сива, тільки посередині, там, де був рот, неначе ткнуло щось рудим квачем* [2, с. 20]. – *His beard, just like Grandpa's, was all white except for a daub of red around the mouth* [4, с. 10]; ... *було ще намальовано щось на зразок виставки чи преїскуранта кар за гріхи* [2, с. 14]. – ... *there was something like a pictorial register or list of punishments for the sins that had been committed* [4, с. 7].

Образний паралелізм поєднує порівняння з метафорою: *Вони [прокльони] лились з її вуст невпинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу* [2, с. 12]. – *On the least pretext the curses would flow from her mouth in an unending stream like verse from a poet inspired* [4, с. 6]. Досить цікавим є рішення перекладача застосувати інверсію (змінити порядок

слів) у словосполученні *poet inspired*, що надало прикінцевій фразі – якраз порівнянню *like verse from a poet inspired* – влучної ритмомелодійності.

Однак зміна порядку слів може навпаки завести влучності перекладу, що й спостерігаємо у прикладі *Вони справді виспівали всі свої пісні за маленький свій вік, ніби віщуючи коротку свою мить* [2, с. 25]. – *Indeed, they had filled their early years with songs, probably guessing they had not much time* [4, с. 13–14]. Порядок слів ... *виспівали... маленький свій вік, ... віщуючи... коротку свою мить* виявляє символічний паралелізм: *співати – віщувати* (життя – смерть). Переклад цього речення поступається оригіналу у виборі як структури, так і її наповнення (... *had filled... with songs, ... guessing... time*). Загалом варто зауважити, що стилістичними характеристиками порівняння в цьому прикладі є евфемізація смерті за допомогою антонімії та синекдохи: позначення цілого відбувається найменуванням частини – життя коротка мить.

Контрастивність у взаємодії з порівнянням проявляється також в оксюмороні й антитезі. Перший троп ґрунтується на поєднанні семантично несумісних, протилежних ознак (наприклад: дід, зовсім як маленький): ... *він аж синів увесь від кашлю..., закарлючуючи догори ноги, зовсім як маленький* [2, с. 9]. – ... *he coughed himself blue..., kicking his feet in the air just like a small baby* [4, с. 4]. Переклад конкретизує підґрунтя несумісності: літній чоловік – як мала дитина (малий за віком). У свою чергу антитеза поєднує в собі антонімію та паралелізм, часто з використанням повтору для виразнення паралелізму: ... *не злякає мене страшний божий суд, якщо вже не злякав людський* [2, с. 25]. – ... *the Last Judgement of God will not scare me, because now even the judgement of man no longer has this power* [4, с. 13]. Перекладач конкретизує детермінантну семантику причини (*якщо* → *because*) та застосовує модуляцію, яка є метонімічно суміжною до оригіналу й по-своєму виражає літоту (*не злякав* → *no longer has this power*). Однак переклад вже не містить повтору, який є значною мірою характерним для оригіналу.

Загалом А. Біленко зберігає лексичний повтор в контексті порівнянь вибірково. В перекладі спостерігаються три варіанти відтворення трьох типів для оригіналу видів повтору – простого, анафори й епіфори: 1) уникнення: –... *Щоб ти зів'яв був, невіглаسه, як ота морковочка зів'яла від твоїх каторжних рук!* [2, с. 12]. – “... *May you wilt, you brat, like those carrots which your filthy hands tore out!*” [4, с. 5]; 2) зміна порядку слів: *Кров лилася з них казанами. ... кров, кажу ж бо, лилася з них відрами, казанами* [2, с. 43]. – *In my mind's eye I could see the blood flowing in streams... as I said, rivers of blood would flow* [4, с. 25]; 3) збереження: *Спочатку я просто жахався цієї картини, а потім поволі звик, як солдат на війні звекає до грому гармат* [2, с. 14]. – *At first I simply shuddered at the very sight of this picture, but eventually I got used to it like a soldier in battle gets used to the thunder of guns* [4, с. 7].

Ще одним стилістичним прийомом, в якому проявляється схильність О. Довженка до порівнянь, є градація: *Він не ловив линів у озерах ні волоком, ні топчійкою, а якось неначе брав їх з води прямо руками, як китайський фокусник. Вони ніби самі пливли до його рук* [2, с. 9]. – *He fished in the lake without a dragnet or a trammel net. He scooped them right out of the water with his bare hands like a Chinese magician. It was as though they swam right into his fingers* [4, с. 4]. У зазначеному перекладі стиль А. Біленка спостерігається у рішенні вилучити надлишкове порівняння, конкретизувати спосіб дії (*неначе брав* → *scooped*) та надати синонімічну заміну (пор.: ... *руками... рук* → ... *hands... fingers*).

Помітним стилістичним явищем, яке також проявляється у взаємодії з прийомом порівняння, є в кіноповісті прийом фольклоризації. Так, етнізація в основі досліджуваних порівнянь стосується словосполучень *стойти як укопаний* [2, с. 8], *слухав як заворожений* [2, с. 13], *знала як облупленого* [2, с. 48], *шепочу, як зачарований* [2, с. 50]. Перекладач застосовує лексико-семантичну заміну (*standing there like a brick wall* [4, с. 4], *knew the ins and outs of...* [4, с. 28]) та вилучає порівнян-

ня (*listened spellbound* [4, с. 6], *whispered spellbound* [4, с. 30]), керуючись ступенем етноспецифічної ідіоматичності та наявністю усталених відповідників. Ідеться також про контекстуалізування міфологічного образу домовика: ... *її став часто по ночах душити домовик. ... кажуть, ... схожий був на вивернутий чорним хутром угору кожух* [2, с. 17]. – ... *at nights the hobgoblin choked her more frequently. ... They said that he... looked like a black sheepskin coat turned inside out* [4, с. 9]. І понад усе, численні прокльони прабабусі по відношенню до малого Сашка й усіх навколо виглядали б парадоксально, якби не їх умотиваність пристрасною схильністю до поетичної народної творчості. Звідси й порівняння *Вони [прокльони] лились з її вуст невпинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу* [2, с. 12] та ... *баба почала творити про мене пісню [прокльони], виспівуючи її, як колядку* [2, с. 18], а також численні випадки використання зменшено-пестливих суфіксів, які в перекладі до певної міри компенсуються прикметником *little*: –... *Як повисмикував він з сирої землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручуй йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й сугтавчики...* [2, с. 13]. – “... *Our merciful Lady, twist and pluck out his little hands and feet just like he plucked those carrots out of the damp ground, and break his little fingers and joints...*” [4, с. 6]. Паралелізм, повтор і градація в зазначеному порівнянні також є типовими стилістичними елементами фольклорного тексту.

Двома очевидними стилістичними уподобаннями перекладача на граматичному рівні є: 1) вживання морфологічної форми однини замість множини у функції узагальнення. *І все життя їх було скорботним, як життя древніх* [2, с. 61]. – *Their whole life was sorrowful like that of primitive man* [4, с. 36]; ... *не злякає мене страшний божий суд, якщо вже не злякав людський* [2, с. 25]. – ... *the Last Judgement of God will not scare me, because now even the judgement of man no longer has this*

power [4, с. 13] та 2) невикористання форм так званого теперішнього історичного часу: ... *чую – щось твориться у хаті незвичайне, мов у казці* [2, с. 29]. – *I heard strange things happening in the house, as if I were in a fairy tale* [4, с. 15]; – *Таму, гляньте – лев, – шепочу я батькові, як зачарований* [2, с. 50]. – “*Pa, look, a lion,*” *I whispered to Father, spellbound* [4, с. 30].

Проведений аналіз зумовлює відповідні висновки. Увага до взаємодії порівняння з іншими стилістичними прийомами виявила в матеріалі дослідження такі стилістичні явища, як: звуконаслідування, гіпербола, мейозис, літота, алюзія, іронія, евфемізація, синекдоха, метафора, оксюморон, антитеза, антонімія, повтор (простий, анафора, епіфора), паралелізм, градація, фольклоризація (зокрема використання стійких порівнянь, міфобразу, зменшено-пестливих суфіксів), а також теперішній історичний час.

У перекладі додаються метонімія, антономазія, синонімія, інверсія (для ритмомелодійності), хіазм (перехресний повтор) та морфологічна транспозиція у вживанні морфологічної форми однини замість множини у функції узагальнення. Анатолій Біленко уникає надмірних повторів та форм теперішнього історичного часу, а також схильний застосовувати додавання компонентів, антонімічний переклад та лексико-семантичні заміни з метою конкретизувати смисл порівняння.

Проведений аналіз виявив умотиваність основних трансформацій у перекладі порівнянь. Вилучення авторських нюансів у зазначенні образів та нейтралізація емоційно-експресивних компонентів оповіді нівелюють специфічні ознаки авторського стилю в іншомовному тексті. Проте осмислені лексико-граматичні та стилістичні компенсації засвідчують лінгвостилістичну якість перекладу.

Зіставний аналіз різних перекладів одного художнього твору з метою виявити особливості перекладацьких рішень щодо окремих лінгвостилістичних аспектів залишається актуальною перспективою перекладознавчих досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко К.П. Використання прийому порівняння в процесі формування іншомовної компетенції у студентів неспеціальних факультетів / К.П. Бабенко // Вісник Запоріж. нац. ун-ту. Сер. Педагогічні науки. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2012. – № (17). – С. 112–116.
2. Довженко О. Зачарована Десна : [кіноповість] / Олександр Довженко. – К. : Вид-во “Молодь”, 1976. – 62 с.
3. Табакова Г.І. Лірична модель універсуму Олександра Довженка: етнічний вимір (на матеріалі “Зачарованої Десни”) / Г.І. Табакова // Літературознавчі студії : зб. наук. праць. – Вип. 29. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – С. 379–384.
4. Dovzhenko O. The Enchanted Desna [Електронний ресурс] / Oleksandr Dovzhenko ; transl. by Anatole Bilenko. – [Kyiv : Dnipro, 1982] // The Electronic Library of Ukrainian literature. Electronic reprint by Maxim Tarnawsky, 2005. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/elul/English/Dovzhenko/Enchanted-Desna.pdf>.

УДК 81'25

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ АНДРЕ ЛЕФЕВРА ТА ЇЇ ТЕРМІНОЛОГІЯ

О.А. Кальниченко, З.В. Зарубіна (Харків)

У статті розглядається перекладознавча концепція бельгійського науковця Андре Лефевра, який розробив свою власну теоретичну модель дослідження художнього перекладу, розглядаючи його як одну із форм «переписування» і акцентувавши при цьому увагу не на мовних, а на культурних аспектах перекладу. У статті також йдеться про роль, яку концепція переписування відіграла у повороті перекладознавства до культури та до питань влади, та розтлумачується термінологія, яку запровадив до дослідження перекладу Андре Лефевр.

Ключові слова: перекладознавство, Андре Лефевр, поворот до культури, заломлення, переписування, покровительство, текстові та концептуальні ґратки, культурний капітал.

Кальниченко О.А., Зарубина З.В. Концепция перевода Андре Лефевра и ее терминология. В статье рассматривается переводоведческая концепция бельгийского ученого Андре Лефевра, который разработал свою собственную теоретическую модель исследования художественного перевода, рассматривая его как одну из форм «переписывания» и акцентируя при этом внимание не на языковых, а на культурных аспектах перевода. В статье также отмечается роль, которую концепция переписывания сыграла в повороте переводоведения к культуре и к вопросам власти, и объясняется терминология, которую ввел в исследования перевода Андре Лефевр.

Ключевые слова: переводоведение, Андре Лефевр, поворот к культуре, преломление, переписывание, покровительство, текстовые и концептуальные решетки, культурный капитал.

Kalnychenko O.A., Zarubina Z.V. André Lefevere's Conception of Translation and Its Terminology Explained. The article deals with the framework of translation of the Belgian translation scholar André Lefevere who developed his own theoretical model of literary translation, regarding it as a form of “re-writing” and shifting attention from language to culture. The article also notes the role played by the concept of rewriting in the turn of Translation Studies to culture and to the issues of power and explains the terminology that was introduced in the study of translation by André Lefevere.

Key words: Translation Studies, André Lefevere, cultural turn, refraction, rewriting, patronage, textual and conceptual grids, cultural capital.

Переклад – це передача тексту на одній мові засобами іншої мови. За такого розуміння перекладу основним методом дослідження буде порівняння джерельного тексту з цільовим текстом заради встановлення відповідності другого першому, а ключовою категорією тоді буде категорія **еквівалентності**. Але переклад – це ще й перенесення явищ однієї культури в іншу, адже процес перекладу відбувається в контексті культури і є частиною культурного діалогу та розвитку цільової культури. Тоді, аби зрозуміти, що таке переклад, слід розглядати тексти, які в самій цільовій культурі вва-

жаються за переклади, і порівнювати їх з текстами-неперекладами цієї самої культури, а вже потім, озирнувшись на джерельні тексти, дослідити рішення, які обирали перекладачі. За цього підходу досліджуються і переклад (як результат), і перекладання (як процес), а основним об'єктом дослідження тоді стає поняття **норми** та розгляд шляхів, якими норми різного роду впливають на перекладацькі рішення та на реакцію цільової аудиторії. У річціші «повороту до культури», який було провіщено в збірці С. Баснет та А. Лефевра [3], у 1990-х роках перекладознавство запозичує чи адаптує теоретичні

моделі з культурології, особливо з феміністичних, гендерних та постколоніальних досліджень. Як вид діяльності перекладання об'єднується з іншими формами переробки текстів, такими як складання антологій, критика та історіографія. Піднімаються важливі питання ідеології та влади, стає актуальним питання маніпуляції, особливо після опублікування збірки праць під назвою «The Manipulation of Literature. Studies of Literary Translation» [5], редактор якої Тео Германс у передмові написав: що б захисники еквівалентності не стверджували в теоріях, на практиці «всі переклади передбачають певну ступінь маніпулювання джерельним текстом заради певних цілей» [5, с. 9]. Тобто, приходить розуміння, що переклад – це ще й важливий соціальний чинник, що несе на собі прикмети місця, часу, умов свого створення і впливає на ці місце, час і умови; іншими словами, переклад – це соціальний акт. Також спостерігається зростання зацікавленості не так у самому перекладі, як у ролі перекладача. Це проявляється в інтересі до етики перекладача та його особистості, а також у сильному тяжінні до питань соціології перекладу, де особливо значним є вплив французького соціолога П'єра Бурдьє. Аби пояснити соціальний характер перекладу як комунікативної практики та передати активну роль перекладача як суб'єкту перекладацької діяльності, у перекладознавстві стали застосовувати категорію «габітус», під яким розуміють «систему стійких набутих схильностей», які використовуються індивідами як вихідні настанови, що породжують конкретні соціальні практики індивідів. Поняття габітусу перекладача дозволяє розкрити перекладацьку діяльність не лише як таку, що керується нормами, але й водночас продемонструвати ту «міру, якою самі перекладачі грають свою роль у підтриманні і, можливо, у створенні норм».

Попередній абзац являє собою дуже коротку історію перекладознавства, три етапи його розвитку. І найголовніша роль у «поворотах», які здійснила ця нова наукова дисципліна, належить бельгійському перекладознавцю Андре Лефевру (1945–1996), який розробив свою власну теоретичну

модель дослідження художнього перекладу, розглядаючи його як одну із форм «переписування» (rewriting), який акцентував при цьому увагу не на мовних, а на культурних аспектах перекладу та обговорював історію перекладу в поняттях поетики, ідеології, опіки та «царини дискурсу», застосовуючи ці поняття до різних випадків з практики перекладу на різних стадіях його розвитку у різних культурах, а також до навчання перекладу. Оскільки плідні дискусії з проблематики сучасного перекладознавства неможливі без запровадження до вітчизняного вжитку провідних перекладознавчих концепцій, а тексти Андре Лефевра виявилися центральними в розгортанні сучасної дискусії навколо основних проблем теорії перекладу, то презентація його творів, ознайомлення з їх термінологією та тлумачення суті концепції є актуальними, особливо враховуючи той факт, що вони практично маловідомі вітчизняним дослідникам. Тому об'єктом дослідження у цій роботі став розвиток теорії та критики перекладу Андре Лефевром, а предметом безпосереднього аналізу – його концепція перекладу. Мета статті полягає у виявленні значення та місця концепцій Лефевра в історії перекладацької думки та у запровадженні його термінології до вітчизняного вжитку, а матеріалом дослідження стали його праці 1980-90-х років.

Одним з наріжних каменів «повороту до культури», теоретичних та методологічних змін в перекладознавстві, які набули визнання на початку 1990-х років і які асоціюються, у першу чергу, з іменами Андре Лефевра та Сюзен Баснет, стала критика лінгвістичного підходу до перекладу та поняття «еквівалентності» як відправної точки теоретизування на теми перекладу. Для Лефевра та Баснет, які провістили цей поворот, переклад є історичним фактом і продуктом цільової культури і як такий не може бути витлумачений через пошуки мовних відповідностей чи оцінений стосовно універсальних стандартів якості та точності [3, с. 3]. Коли центр уваги було зміщено з мови на культуру, то стало можливим опертися на важливі теоретичні розробки гуманітарних дисциплін, такі як поняття «влада» та «дискурс» (у сенсі

Мішеля Фуко), і використати їх для нового визначення контексту та умов перекладу. А. Лефевр в основному зацікавлений в аналізі конкретних випадків з різних культур, що показують, як різні види ідеологічних обмежень впливали на перекладачів, таким чином пояснюючи процеси маніпуляції протягом історії. Разом з С. Баснет він приймає підхід більш орієнтований на культуру і менш на мовну форму, зосереджуючись на різних інститутах, які породжують такі ідеологічні дискурси, і розглядає різні позатекстові чинники, що відбиваються у перекладі. Він показує, що переклад є не другорядним та похідним жанром літератури, а головним літературним інструментом, за допомогою якого великі соціальні інститути, такі як освітні системи, церква, політичні партії, видавництва та урядові установи, «маніпулюють» певним суспільством заради «створення» бажаного типу «культури». Загальна мета Лефевра – розвіяти думку, що головна ціль перекладача при виконанні перекладу – отримати еквівалентний текст у цільовій культурі, «нейтральним, об'єктивним шляхом». Замість цього, стверджує він, перекладачі є «майстрами компромісу», будучи обмеженими «часом, у якому вони живуть» (тобто історико-ідеологічними чинниками), «літературними традиціями, які вони намагаються примирити» (тобто, літературними чинниками), і особливостями мов, з якими вони працюють (тобто, мовними чинниками). Водночас, позаяк перекладачі знайомі з двома культурами і двома літературами, то вони володіють силою (підривати) творити образи, будучи у змозі «побудувати образ однієї літератури для споживання читачами іншої». [11, с. 6]. Далі, погляди Лефевра на переклад будуть розглянуті поряд з деякими основними термінами, які він використовує для того, щоб пояснити рецепцію, прийняття або відхилення літературних перекладів у цільових культурах.

Заломлення. У статті [7] від 1981 року Лефевр вводить термін «заломлення» (*refraction*), яке має місце в «текстах, що були оброблені для певної аудиторії (діти, наприклад), або адаптовані до певних поетик або певних ідеологій» [7, с. 72]. З ідео-

логічної точки зору переклади, таким чином, більше не є прозорими віддзеркаленнями їх першоджерел, а є (неминуче) викривленими матеріалами, в яких про еквівалентність не може бути й мови. Більше того, твердить Лефевр, у той час як заломлення самоочевидні в авторитарних політичних системах (наприклад, нацистський період в Німеччині, колишні комуністичні країни), вони мають тенденцію бути наявними, хай і в меншій мірі, в демократичних суспільствах, де функції ідеології мають приховані форми. Лефевр визнає, що ця діяльність відбувається на тлі домінуючих літературного клімату та політичної ідеології, і що ці чинники діють як «призма», через яку письменники та їхні твори перш ніж досягнуть своєї аудиторії «заломлюється». Такі заломлення відбуваються не тільки у випадку перекладу, але і в критиці, у процесі навчання, у складанні антологій і постановці п'єс [8, с.236]. В іншій роботі А. Лефевр пише: «Заломлення можуть набувати багатьох форм. Згадайте, як кожен з нас стикається з класичним твором рідної літератури. Спочатку ми маємо справу з коміксом, потім йде адаптований для дітей текст, пізніше – уривок у шкільних та університетських антологіях, потім – екранізація твору, і на сам кінець – телесеріал. Зарубіжна класична література «привласнюється» аналогічним чином, але в цьому випадку необхідно додати ще й переклад як одну з форм заломлення серед багатьох інших» [2, с.289]. Утім після 1985 року Лефевр замінює термін «заломлення» на складнішу категорію «переписання».

Переписання. Переписання відноситься до низки (внутрішньо- або міжмовних) процесів, включаючи переклад, які, можна сказати, в певному роді заново інтерпретують, змінюють або підробляють джерельний текст [9]. Таким чином, крім перекладів, переписанням також є антології, історії літератури, довідники, біографії та рецензії, разом зі складнішими формами, такими як фільми, які можуть бути «візуальними переписаннями» романів або коміксів і т.д. Лефевр [4, 11, 12] неодноразово обстоював, що в даний час люди, як правило, більшою мірою схильні до переписаних

текстів, ніж до першоджерел. Отже, вирішальне значення переписування полягає у формуванні образів літературних творів, авторів і культур. У [11, с. 110] Лефевр відноситься до переписування, як «відбиття будь-якого твору або автора в цій культурі, яке часто має більший вплив, ніж першоджерело мало у своїй власній культурі». Такі відтворення також є конкретним результатом різних обмежувальних чинників, за яких переписувачі працюють. З усіх видів переписування переклад є привілейованим об'єктом вивчення, тому що він показує, як працюють усі ці обмеження та тиски чіткіше, ніж більшість інших форм переписування. Але переклад слід вивчати спільно з ними, тому що всі вони беруть участь у компоновці, переробці, обробці, створенні та передачі культурних цінностей [10, с. 143]. Оскільки переклади та інші види переписування функціонують у цільовій культурі як першоджерела, переписувачі та перекладачі є не лише «жертвами» ідеологічних та літературних тисків. Вони також володіють великою силою творення інших культур для культури, в якій вони працюють. Для Лефевра одним із важливих аспектів, пов'язаних з переписуванням, є те, що вони показують, як один образ зміщує інший, та способи, завдяки яким різні образи одних і тих же письменників і їхніх творів співіснують один з одним і суперечать один одному [18, с. 10]. Тому в багатьох роботах Лефевр зіставляє такі (переписані, регульовані) відтворення одного і того ж оригіналу, розглядаючи (іноді) різні відмінності між ними, враховуючи ідеології перекладачів та історичні зміни. Різні переклади віршів Катутлла, п'єс Бертольда Брехта, щоденника Анни Франк є лише кількома прикладами з величезного масиву.

Авторитет культури. В [12] Лефевр використовує концепцію «авторитетність» і пов'язує її як з чинниками, що діють усередині системи цільової культури (патронажу, поетики тощо), так і з самою джерельною культурою. Дійсно, потужність та престиж, якими користується джерельна культура, цілком можуть пояснити як вибір текстів для перекладу саме з неї, так і конкретні стратегії перекладу, до яких перекладачі можуть вирішити звер-

нутися. У певні моменти історії певні культури виявляються престижнішими та авторитетнішими за інші. Як приклади Лефевр наводить: французьку культуру, що була провідною для Німеччини в першій половині XVIII століття; культуру класичної античності, яка була й залишається найважливішою у Європі від епохи Відродження аж до нашого століття; Китай за династії Тан, що служив у певні історичні періоди для Японії культурним взірцем. Такі випадки, по суті, дуже часто спостерігаються в історії культур і літератур. Аналіз Лефевром «кількох «Енеїд» англійською мовою» [15] править за приклад, який доступно показує, що визнання перекладів з плином часу пов'язано не стільки з «внутрішньою якістю» перекладених текстів як таких, скільки з престижем «авторитетної» (у даному випадку латинської) культури, надійним джерелом «культурного капіталу». Певна річ, авторитетність культури, яка впливає на переклади, може викликати зміни в способах письма у цільовій культурі. Лефевр ілюструє це, посилаючись на перекладну американську рекламу по всьому світу, що вплинуло на мову реклами [18, с. 9]. Проте, авторитетність культури не виключає можливості опору їй, як це має місце, наприклад, у випадку з рекламою джинсів в ісламських країнах. Обговорення питань авторитету культури неминуче веде до проблем культурної асиметрії і до (історичного) питання колонізації. Таким чином, переклад літератури колонізованих народів на мови авторитетних культур породжує етноцентричні відносини, що продукують переклади, «які прилаштовують виключно під цільову культуру і які відсіюють усе, що не вписується в [неї]» [12, с. 120]. Це питання настільки важливе, що сьогодні воно утворює окрему область досліджень (постколоніального дискурсу) в культурології та сучасному перекладознавстві.

Обмежувальні чинники цільової культури: ідеологія, опікування, поетика, «фахівці». Для того щоб описати механізми влади, які діють в цільовій культурі, в монографії [11] Лефевр застосовує системний підхід. На його думку, система визначає «набір взаємопов'язаних елементів,

котрі, як виявляється, мають певні спільні характеристики, які виокремлюють їх від інших елементів, що сприймаються як такі, що до цієї системи не належать» [11, с. 12]. У свою чергу літературу Лефевр називає «вигаданою» системою, тому що до неї належать як тексти, так і люди, що пишуть, читають та розповсюджують ці тексти» [2, с. 288]. Однак, протягом усієї цієї книги Лефевр «наголошує на тому, що поняття системи слід розглядати всього лише як когнітивну метафору, «карту для орієнтації на території»» [6, с. 126]. Літературна система, на якій зосереджується Лефевр, містить подвійний механізм управління: один, що діє з-поза системи за допомогою покровительства (опіки, заступництва, патронажу) (*patronage*) та ідеології; і другий, який діє зсередини системи і включає в себе поетику та фахівців. Функціонуючий за межами літературної системи патронаж визначається як «щось на зразок влади (осіб, інституцій), які можуть або сприяти, або перешкоджати читанню, письму та переписуванню літератури» [11, с. 15]. Покровительство можуть здійснювати: 1) окремі відомі історичні фігури чи діячі культури: наприклад, Єлизавета I, Козімо Медічі, Людовик XIV, Гітлер, Сталін тощо; 2) групи осіб: релігійна організація, політична партія, суспільний клас, королівський двір, видавці та ЗМІ (газети, журнали, ТБ корпорації тощо), 3) інститути (вчені, органи цензури, літературно-критичні журнали, навчальні заклади, видавництва і т.д.), які регулюють як переписування літератури, так і її розповсюдження. Покровительство складається щонайменше з трьох компонентів: ідеологічного, економічного (що забезпечує засоби існування автора) та статусного (що гарантує авторові певний статус у суспільстві). Інколи, як, наприклад, в Англії епохи Тюдорів, статус вважався важливішим за гроші: письменники віддавали перевагу розповсюдженню рукописів при дворі, ніж публікації для «продажу на вулиці» [2, с. 290]. Ідеологічна складова – основоположний елемент системи і розуміється вона як «панівна концепція щодо того, яким суспільство має бути, або яким йому може бути дозволено бути» [11, с. 14]. Ідеологічний контроль здійснюється

як ззовні (наприклад, через інститути, які визначають, які літературні твори будуть перекладатися), так і зсередини системи. Ідеологічна складова відноситься як до ідеології перекладача, так і до ідеології, нав'язаної перекладачеві патронажем (доглядом). У дійсності, головний інтерес Лефевра, здається, лежить у площині розгляду способів, за допомогою яких відбуваються маніпуляції (підтасовки, викривлення) в результаті ідеологічних розбіжностей.

Сам патронаж може бути диференційованим або недиференційованим. Патронаж є **диференційованим** тоді, коли згадані три складника є відносно незалежними один від одного, тобто економічний успіх є відносно незалежним від ідеологічних чинників і не обов'язково приносить з собою високий статус, як це буває, наприклад, з авторами бестселерів. Відносно диференційоване покровительство розпочинається із зародженням у Західній Європі Просвітництва, та набирає більших обертів, коли держава перетворюється на ліберально-капіталістичне суспільство. В цей час дозволяється співіснування різноманітних ідеологій, за умови, що вони безпосередньо не загрожуватимуть основам суспільства та змагатимуться за домінування в межах, дозволених державою, що може накладати на деяку тематику (наприклад, секс) відносно довготривалу заборону. Коли ж маємо справу з **недиференційованим** патронажем, то тоді тому ж самому покровителю підвладні всі складники, як бувало з більшістю літературних систем у минулому. Якщо письменники, перекладачі та інші переписувачі (критики, упорядники антологій) приймають патронаж (заступництво), то це означає, що вони будуть працювати в рамках параметрів, які встановлює їх покровитель, тобто «вони повинні бути готові і здатні узаконювати як статус, так і владу цих покровителів» [12, с. 18]. Приклад цього у Лефевра – оди Сталіну.

Інститути посилюють домінуючі літературні тенденції певного періоду, на тлі яких вимірюються всі інші літературні твори. Таким чином, системи патронажу схильні до консерватизму. Університети та інші навчальні заклади намагаються

підтримати живучість літературного канону за допомогою відбору авторів і текстів для навчальних курсів літератури. Якщо зміни відбуваються в літературних конвенціях та ідеології певного періоду, то переписування корегуватиме канон, приводячи його у відповідність до нових домінуючих тенденцій в обох царинах. Якщо переписування здійснюється за допомогою перекладу, то в черговий раз ми можемо вказати на ретельний добір книжок для перекладу за всіх авторитарних систем, а також на помітний пропуск перекладачами тих фрагментів у літературному творі, які можуть йти врозрід з пануючою ідеологією. Механізм управління, який діє всередині системи, складається з *фахівців*, таких як критики, рецензенти, викладачі, перекладачі, які час від часу «нищать» літературні твори, «які занадто відверто виступають проти пануючого уявлення про те, якою література повинна бути (чи якою бути їй дозволено буде) – проти її поетики – і про те, яким суспільство має бути (чи яким бути йому буде дозволено) – проти його ідеології» [11, с. 14]. Проте, в більшості випадків, цензура замінюється переписуванням літературних творів, щоб вони відповідали стандартам літературної та ідеологічної прийнятності в конкретний момент історії. *Поетика* також діє усередині системи. За Лефевром, «її рамки виходять за межі мови, етнічних та політичних об'єднань» ([11, с. 30]. Крім того, над домінуючою поетикою, як правило, прагне домінувати ідеологія. Одним із прикладів Лефевра є раннє поширення ісламу з Аравії, що призвело до прийняття арабської поетики іншими мовами, такими як турецька, перська і урду. У моделі Лефевра поетика складається з двох компонентів: 1) інвентарю літературних прийомів, жанрів, мотивів, прототипічних персонажів, ситуацій і символів та 2) концепції ролі літератури в суспільній системі в цілому. І обидва компоненти мають на увазі, коли Лефевр стверджує, що «в системах з диференційованим патронажем різні школи критики намагатимуться розробити різні власні канони (...) як єдиний «реальний» канон» [11, с. 29]. У творенні цих різних літературних канонів ідеологічні питання також включаються.

Одним із прикладів, який наводить Лефевр, є приклад із впливовим британським літературним критиком Френком Реймондом Лівісом (1895–1978), переписувачем канону – сукупності художніх творів, які вважаються класичними – англійської літератури (який включає Чосера, Шекспіра, Бена Джонсона, Яковитів та поетів-метафізиків, Баньяна, Поупа, Семюеля Джонсона, Блейка, Вордсворта, Кітса, Остін, Дж. Еліот, Гопкінса, Генрі Джеймса, Конрада, Д. Г. Лоуренса). Лівіс, як викладач Кембріджського університету, мав найкращу можливість для пропаганди свого канону. З іншого боку, Томас Стернз Еліот, який пропонував свою власну поетику і свій власний канон, не маючи подібної інституційної бази, «не досяг успіху» у цій справі. Якщо конкретніше, то вплив перекладів як переписування здійснюється «не тільки шляхом створення репутації якогось письменника чи твору в іншій літературі [...], але й за рахунок впровадження нових засобів в інвентарну складову поетики і прокладання шляху до змін в її функціональній складовій» [11, с. 38], тобто в концепції ролі літератури в суспільній системі. Прикладом цього у Лефевра є ода, запозичена через переклади з латини антична форма, як неодмінний елемент французької літературної системи в часи «Плеяди». Справді, з усіх чинників, наявних у цільовій культурі, два, на думку Лефевра, є украй необхідні для формування створюваної перекладачем репутації літературного твору. Одним з них є ідеологія перекладача – чи добровільно прийнята чи нав'язана внаслідок тиску тієї чи іншої форми патронажу. Іншим чинником є поетика, що домінує в цільовій літературі. Спільно ці чинники і визначають стратегії перекладача. Однією з них є вірність (точність), яка, на думку Лефевра, є «лише однією із стратегій перекладу, що може бути надихана поєднанням певної ідеології з певною поетикою». У культурі перекладені тексти можуть виконувати суперечливі функції. З одного боку, вони створюють «образ перекладеного твору і через нього світу, що йому належить», а, з іншого боку, вони захищають цільову культуру «від надто радикально різних образів» [11, с. 126]. Обидві ці функції – і, зокрема, остання – широко

обговорюються Лоуренсом Венуті [19], ставши наріжним каменем його підходу до перекладу. З іншого боку, як відзначає Лефевр, сам перекладений текст може у цільовій культурі випромінювати авторитет (який він узурпував у джерельного тексту), очевидним прикладом чого є удавані або псевдо-переклади [1], тобто, первотвори, які маскуються під переклади. Тут важливим аспектом, з-поміж інших, є те, як такі тексти «рядяться» під переклади або «імітують» їх, тобто як їм удається відповідати читацьким очікуванням стосовно перекладу. Публікувалися первотвори як переклади, аби надати їх авторам можливість експериментувати з альтернативною поетикою удаваного джерела і подивитися, чи «перекладений» твір отримує популярність у цільовій культурі в силу свого іноземного походження. Одним із прикладів Лефевра є «Замок Отранто» Г. Волпола, перший готичний роман в англійській літературі, який спочатку був опублікований як переклад з італійської. Щоб описати результат зіткнення двох культур, які беруть участь у перекладі, Лефевр використовує запозичений у І. Евена-Зогара термін *аккультурація* [14]. Він констатує, що на практиці ця проблема «як правило, вирішується сама по собі по мірі того, як культурні середовища стають одне до одного ближче», у той час цей процес є менш успішним там, «де у перекладі беруть участь ізоляціоністські або політично менш впливові культури» [12, с. 127]. Після того, як факти джерельної культури були пояснені, вони стають (або, принаймні, повинні стати) частиною понятійної сфери цільової культури. Прикладом Лефевра є українське слово «борщ», спочатку пояснене в західноєвропейських мовах, а зараз – «реальність» західних ресторанів. Переклади також здатні надавати мові ваги та авторитетності, або за рахунок розширення ресурсів вже широко поширеної мови (джерельні тексти, що належать до «малої» літератури, перекладаються на «важливу» мову) або доводячи потенційне багатство менш поширених мов (переклади текстів, що належать до «авторитетних» культур на ці мови). Лефевр наголошує на тому факті, що перекладачі можуть підкорятися або не підко-

рятися ідеологічним та поетологічним тискам та обмеженням, що діють у певній системі. Таким чином, завжди існує можливість для перекладачів та інших переписувачів підірвати домінуючу ідеологію і поетику. «Оскільки переклад означає ввезення текстів з-за меж системи, він завжди є потенційно підіривним, і саме тому він, як правило, жорстко регулюється» [9, с. 237].

Мова. Мова стає все менш важливою серед обмежень Лефевра. В [12] вона все ще згадується, в окремому розділі, з точки зору її зв'язку з культурою, а також можливого рівня аналізу перекладу. Тим не менш, в наступних роботах Лефевр стверджує, що «мова має лише непрямий вплив на переклад» і «чинники, які формують визначення культурою перекладу для себе, здається, не залежать від мови, хоча все ще істотно обумовлені культурою» [16, с. 24].

Текстові та концептуальні ґратки. У своїх останніх – посмертно опублікованих – книжках та статтях Лефевр звертається до нових категорій, які можуть краще пояснити імпорт текстів з однієї культури в іншу. Так, **текстова ґратка** культури є «сукупністю прийнятних способів, якими можна висловити речі» [4, с. 5]. Ці текстові ґратки, що лежать поза мовною площиною культур і до певної міри їм передують, формуються в межах окремої культури під впливом особливого типу художніх текстів, що є світовим та національним культурним надбанням (**культурним капіталом**). Важливо відзначити, що різні культури можуть використовувати ті ж самі текстові ґратки, і Лефевр навіть говорить про спільну «західну» ґратку [17, с. 77], яка не поділяється, наприклад, китайською та японською культурами. Крім того, такі ґратки є історичними, змінюваними конструктами, «моделями очікувань» [4, с. 5], які засвоюються носіями культури до такої міри, що сприймаються як «природні». Концепція текстової ґратки схожа на норми очікування Ендрю Честермана і, з позицій підходу до перекладу Лефевра, пов'язана як з ідеологією, так і з поетикою. Одним із прикладів Лефевра є приклад з карело-фінським поетичним епосом «Калевала» та його перекладами англій-

ською мовою. Аргументація перекладознавця полягає в тому, що, аби мати доступ до «світової літератури», тексти, написані менш поширеними мовами (такі як «Калевала»), повинні працювати «за аналогією» і бути перекладені так, щоб відповідати чомусь на кшталт «західної ґратки» (знайомої з греко-латинською традицією епосу, а також, певною мірою, і зі скандинавськими сагами)[17]. У статті [13] Лефевр посилається на текстову та концептуальну ґратки, з якими стикаються як автори джерельних текстів, так і перекладачі. Текстові ґратки містять «деякі маркери, покликані породити певні реакції з боку читача» [13, с. 76].

Концептуальні ґратки стосуються тих об'єктів, які у цій культурі можуть бути неясними або проблемними. У цьому перефразованому визначенні перші ґратки, здається, ніщо інше, як типи текстів або жанри, які є обумовленими культурою формами і можуть співіснувати в декількох культурах, тим більше що, як приклади для ілюстрації Лефевр наводить змогу розпізнати такі тексти, як казки або невдалі переклади на західні мови арабських касид, урочистого жанру арабської, тюркської та перської класичної поезії, схожого на оди. Останній вид ґраток відноситься до культурно-специфічних смислів і питань, які можуть або не можуть бути прийнятними в інших культурах. Ці ґратки переплітаються, і їх взаємозв'язок, як стверджує Лефевр [13, с. 76-78], може мати два значні наслідки для перекладу: 1) вони можуть підкреслювати творчий характер діяльності перекладача, оскільки ті, як і автори первотворів, мають відшукати способи оперування ґратками таким чином, аби міжкультурна комунікація стала не тільки можливою, але й цікавою та привабливою; 2) вони здатні дати можливість дослідникам і перекладачам пояснювати культуру і, відповідно, будувати її з усвідомленням цих різних ґраток. Через те згадана вище категорія аналогії, як необхідна передумова того, щоб літературні твори стали частиною «світової літератури», може бути також і пагубною, коли справа доходить до перекладу з інших досить-таки відмінних культур. Бо ми не зможемо зрозуміти вірші династії Тан, якщо

перекладатимемо китайську поезію цієї доби «начебто» це білі вірші англійських імажистів, чим вона явно не є. Це означає, однак, що нам доведеться розказувати читачам наших перекладів (за допомогою вступних слів, детального аналізу окремих текстів тощо), чим поезія Тан є на ділі [13, с. 78]. Іншими словами, різні текстові та концептуальні, тобто культурні, ґратки повинні бути відомі читачам цільових культур, якщо вони мають зрозуміти «Іншого»??.

Ґратки Лефевра цілком можуть перетинатися з іншими категоріями, що він раніше ввів для того, щоб краще описати ключові питання передачі відмінності в культурах. Однією з таких категорій є категорія «**царини дискурсу**» (*universe of discourse*), «традицій і понять, які відразу зрозумілі читачам першотвору та вже не є зрозумілими для потенційних читачів перекладу» [12, с. 88]. Іншим таким поняттям є поняття «**культурного сценарію**» (*cultural script*), «прийнятої моделі поведінки, очікуваної від людей, які виконують певні ролі в певній культурі» [11, с. 89].

Культурний капітал. Культурний капітал являє собою оновлений широкий термін, який замінює те, що теоретики полісистемного підходу називають «літературним канонем». Це поняття Лефевр запозичив від П'єра Бурдьє, який запровадив і використовував його в соціології. Культурним капіталом називається інформація, яку людина потребує для того, щоб у тому чи іншому суспільстві належати до «потрібних кіл» [15, с. 41]. Переклад, з-поміж інших чинників, безпосередньо відповідає за передачу, розповсюдження та упорядкування культурного капіталу не тільки між різними культурами, а й у межах однієї певної культури. Культурний капітал (...) це вид капіталу, яким інтелектуали все ще володіють, і який навіть певною мірою контролюють, на відміну від економічного капіталу, якого більшість інтелектуалів не мають. Культурний капітал – це те, завдяки чому вас приймають у вашому товаристві в результаті того процесу соціалізації, який називається освітою [15, с. 42]. На думку Лефевра [12, с. 44], існують три чинники, від яких залежить розподіл культурного капіталу і розпорядження ним. У випад-

ку перекладів ці три чинники виступають, по суті, як ще інші види примусів, які впливають на стратегії перекладачів: 1) потреба в аудиторії; 2) покровитель або ініціатор перекладу; 3) відносний авторитет джерельної та цільової культур та їх мов. Розгляд різних випадків з практики (наприклад, дослідження Лефевра перекладів «Енеїди» Вергілія на англійську мову, [15]) проливає світло на те, як ці чинники взаємодіють, і пояснює поширення того, що вважається «золотим фондом літератури» для різних культур. І у цьому процесі переклади разом з іншими переписуваннями (критикою, антологіями тощо) відіграють вирішальну роль.

Висновки. Теорія переписування Андре Лефевра змінила обрії перекладознавства: переклад як переписування первотвору обов'язково певним чином відбиває певні ідеології та поетику певного суспільства і, через те, неодмінно буде здійснюватися на службі владі чи протидіяти їй. Це було перше в перекладознавстві звернення до інститутів, пов'язаних з перекладацтвом. Крім того, ця теорія, проголошуючи свободу з боку перекладачів коритися тискам чи протистояти ним, підвищує статус перекладачів у суспільстві.

Перспективу подальших досліджень бачимо у викладенні та розповсюдженні соціологічних підходів до перекладу, які одним з перших став застосовувати і пропагувати у перекладознавстві Андре Лефевр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кальниченко О.А. Псевдопереклад як перекладознавча проблема / О.А. Кальниченко // Перекладу наукових дослідженнях представників харківської школи ; за ред.: Л.М. Черноватого, О.А. Кальниченка, О.В. Ребрія. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – С. 234–252. 2. Лефевр А. Література, порівняльна і перекладна / А. Лефевр; пер. з англ. О. Кальниченка та І. Зарнюк // Протей. – Харків : Вид-во НУА, 2009. – Вип. 2. – С. 287–292. 3. Bassnett S. Translation, History and Culture / S. Bassnett, A. Lefevere. – London & New York : Routledge, 1990. – 182 p. 4. Bassnett S. Constructing cultures: essays on literary translation / S. Bassnett, A. Lefevere. – Clevedon : Multilingual Matters, 1998. – 143 p. 5. Hermans T. The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation / T. Hermans (ed.). – London and Sydney : Croom Helm, 1985. – 249 p. 6. Hermans T. Translation in Systems: Descriptive and

System-Oriented Approaches Explained / T. Hermans. – Manchester : St. Jerome Publishing, 1999. – 197 p. 7. Lefevere A. Translated Literature: Towards an Integrated Theory / A. Lefevere // Bulletin : Midwest MLA. – 1981. – # 14 / 1. – P. 68–78. 8. Lefevere A. Mother Courage's Cucumbers: Text, System and Refraction in a Theory of Literature / A. Lefevere // Translation Studies Reader/ Lawrence Venuti (ed.) – London : Routledge, 1982/2000 – P. 233–49. 9. Lefevere A. Why Waste Our Time on Rewrites? The Trouble With Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm / A. Lefevere // The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation / T. Hermans (ed.). – London & Sydney : Croom Helm, 1985. – P. 215–243. 10. Lefevere A. Translation and Comparative Literature: the Search for the Center / A. Lefevere // TTR. – 1991. – # 4 / 1. – P. 129–144. 11. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame / A. Lefevere. – London & New York : Routledge, 1992. – 176 p. 12. Lefevere A. Translating Literature – Practice and Theory in a Comparative Literature Context / A. Lefevere. – New York : The Modern Language Association of America, 1992. – 165 p. 13. Lefevere A. Composing the Other / A. Lefevere // Post-colonial Translation London ; [Susan Bassnett and Harish Trivedi (eds.)]. – New York : Routledge, 1999. – P. 75–94. 14. Lefevere A. Acculturating Bertolt Brecht / A. Lefevere // Constructing Cultures: Essays on Literary Translation ; [Susan Bassnett and André Lefevere (eds.)]. – Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – P. 109–122. 15. Lefevere A. Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital: Some Aeneids in English / A. Lefevere // Constructing Cultures: Essays on Literary Translation ; [Susan Bassnett and André Lefevere (eds.)]. – Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – P. 41–56. 16. Lefevere A. Chinese and Western Thinking on Translation / A. Lefevere // Constructing Cultures: Essays on Literary Translation ; [Susan Bassnett and André Lefevere (eds.)]. – Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – P. 12–24. 17. Lefevere A. The Gates of Analogy: The Kalevala in English / A. Lefevere // Constructing Cultures: Essays on Literary Translation; [Susan Bassnett and André Lefevere (eds.)]. – Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – P. 76–89. 18. Lefevere A. Introduction. Where we are in Translation Studies? / A. Lefevere, S. Bassnett // Constructing Cultures: Essays on Literary Translation; [Susan Bassnett and André Lefevere (eds.)]. – Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. – P. 1–11. 19. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation / L. Venuti. – London, New York : Routledge. – 368 p.

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В.Н. КАРАЗИНА
Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

• стаття подається у редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

• індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

• відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

• анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові;

• основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

• при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

• статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об'єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

• ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

• посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

• завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передує назва джерела ілюстративного матеріалу;

• підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською,
німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 28.05.2014. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 18,8. Ум. друк. арк. 16,2.
Тираж 80 пр. Зам. 1405/2014. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.